A
fekete
láng

WILLIAM DU BOIS

A FEKETE LÁNG

REGÉNYTRILÓGIA

WILLIAM DU BOIS

A FEKETE LÁNG

REGÉNYTRILÓGIA

HARMADIK RÉSZ

A SZÍNESEK VILÁGA

1963
KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A mű eredeti címe:

WORLDS OF COLOR

(The Black Flame Trilogy)

Mainstream Publishers
New York 1961.

Fordította:

SZINNAI TIVADAR

81865

1

AZ AMERIKAI NÉGEREK VILÁGA

A fekete Mansartok annak a Tom Mansartnak a leszármazottjai voltak, akit 1876-ban lincseltek meg a dél-karolinai Charlestonban egy olyan bűnért, amelyet nem követett el. Fia, Manuel azon az éjszakán született, amikor apja meghalt; egy georgiai színes főiskolán, az atlantai egyetemen képezte magát, s tanító lett. Négy gyermeke volt, három fiú és egy lány. Egy kivételével valamennyien jól boldogultak: a legidősebb fiúból gazdag chicagói politikus lett, a második fiúból bíró New York városában. A lány egy nagyratörő fiatal lelkészhez ment feleségül. De Manuel egyik fia, akit a szó szoros értelmében veréssel hajszoltak a bűnbe, akasztófán fejezte be életét.

Manuel Mansart egy ideig nyilvános iskolákban tanított Georgiában, majd a színes kollégium elnöke lett, s ezt lassanként jó és egyre terebélyesedő tanintézetté fejlesztette ki. Ebben a munkában legfőbb segítőtársa a helyettese volt, Jean Du Bignon, egy New Orleansból származó „fehér néger" lány, vagyis egy nagyműveltségű fiatal fehér nő, akit a színesek közé soroltak, mivel egyik dédapja néger volt.

Manuel Mansart 1936-ban hatvanéves volt. Már érezni kezdte a kor súlyát, bár inkább lelki, mint fizikai értelemben. Ha a hatvan esztendőt nem tartja már eleve „magas" kornak, talán észre sem veszi a reflexek kissé lassúbbodó működését és a könnyebben bekövetkező fáradtságot; így azonban az Élet mintha hirtelen felemelte volna intő ujját, hogy az elkerülhetetlen végre figyelmeztessen, meg olyan dolgokra, amiket még el kell intézni, s ter-

vekre, melyek türelmetlenül követelték végső megformálásukat.

Az első világháború, a gazdasági válság és a New Deal csődje a lelke mélyéig megrendítette Mansartot. A sok régi bizonyosság sorra összeomlott — mindaz, amit elképzelt erről a kedves kis világról jóságos istenével, gonosz embereivel és a magasban lebegő angyalokkal. Még a munka és a bér, a vagyon és a szegénység, a pénz és az adósság is ingadozó fogalmakká változott át. S vajon mit jelent most az a bizonyos „néger probléma", aminek egész élete munkáját szentelte? Ismerte a szociális probléma részleteit; most szerette volna látni a maga egészében, hogy megpróbálja jobban megragadni. Itt vannak például ezek a színes kollégiumok, amelyek közül az egyiket ő vezeti; összesen vagy húsz van belőlük, minden déli államban egy vagy több. „Földadományozási kollégiumoknak" nevezték őket. Úgy születtek, hogy a szövetségi kormány földet adományozott az egyes államoknak a közoktatás elősegítésére. De mint Délen minden törekvés, ez is kezdettől fogva a „néger problémába" ütközött. Az első kérdés egyszerűen az volt, miképpen lehetne ezeket a szövetségi alapokat csaknem teljesen a fehérek javára fordítani. Ám az ostoba négerek lármát csaptak, mintha valóban joguk lett volna a szövetségi támogatáshoz.

Azután következett a szánt szándékkal véghez vitt csalás stádiuma: silány, hiányosan felszerelt néger iskolákat építettek, feleannyi tanerővel, mint kellett volna, és élükön néger besúgókkal, akik engedelmes eszközei voltak a fehér panamistáknak. Ám tiltakozó hangok hallatszottak a tisztességesebb déli fehér pedagógusok soraiból, a szövetségi hatóságok berkeiből, no meg természetesen a négerek részéről is. Sötét erők kötötték meg Washingtonban a tanfelügyelők, sőt minisztériumi főtisztviselők kezét, s így nem állt hatalmukban arra kényszeríteni a fehér Dél vezetőit, hogy a néger állami közoktatást tisztességesen intézzék. A négerek csalárd kisemmizése az egyes államok önkormányzati jogainak szent nevében éppolyan zavartalanul folyt tovább a közoktatás terén, mint az élet sok más régiójában.

Ugyanakkor országszerte egyre erősebb hadjárat folyt a New England-i példára létesült déli néger magánkollégiumok típusának

korlátozására, megnyirbálására, sőt részben a megszüntetésére. A néger kollégiumok hanyatlásnak indultak, sok meg is szűnt közülük. Helyettük az állami és szövetségi támogatásból fenntartott, egyelőre nagyon alacsony színvonalú kollégiumokat igyekeztek a négerekre rátukmálni. Ám ez a program arra kényszerítette az államot, engedje meg, hogy ezek az intézetek fokozatosan a művelődés igazi centrumaivá fejlődjenek.

Így hát az „egyformán, de külön-külön" politikája jutott érvényre, amely először is biztosította néger állami kollégiumok létezését, ha a fehér állami iskoláknál szegényebb keretek közt is. Később aztán, amikor az egyes államok, fehér szavazóik nyomására, emelni kezdték a fehér nyilvános iskolák színvonalát, némileg bővítették és valamivel jobb felszereléssel látták el a néger kollégiumokat is. Ezzel pedig tarthatatlanná vált, hogy továbbra is tudatlan besúgók és korrupt elemek vezessék őket.

Megkezdődött a küzdelem, amelyből a néger politikusok új típusa került ki: olyan színes vezetők, akik meglehetősen műveltek, tiszta kezűek és aktívak, arra törekszenek, hogy népüket a fehérek színvonalára emeljék, de ugyanakkor elég eszesek ahhoz, hogy kevesebbet követeljenek, mint amennyit valóban el akarnak érni, sőt esetleg hevesen tagadják nem egy magától értetődő célkitűzésüket. Ennek a típusnak mintaképe Booker T. Washington volt, de már jóval tovább mentek őnála, aki csak az első lépéseket tette meg a déli fehérek meggyúrásában. A konzervatívabb déliek gyakran dühbe is gurultak miatta, de mit tehettek ellene? Egy újonnan megválasztott floridai kormányzó gorombán arcába vágta a senyvedő színes állami kollégium vezetőjének: „Egyetlen nigger kollégiumi elnök sem ér meg évi ötezer dollárt!" A színes pedagógus nem szólt semmit, csak udvariasan felterjesztette példásan összeállított költségvetését annak az állami felügyelő bizottságnak, amelyet ez a kormányzó nevezett ki. A bizottság végül is jóváhagyta a költségvetést, beleértve az elnök ötezer dolláros fizetését is.

Így történt, hogy a színes mezőgazdasági és kézműipari kollégium barna elnöke azzal fordult a kormányzóhoz, hogy iskolájának gulyára lenne szüksége. A kormányzó ráripakodott:

— A niggerek nem értenek a jószág gondozásához. Sokkal hanyagabbak és butábbak annál. Nem vagyok hajlandó az állam pénzét ilyesmire pazarolni.

Az ünnepélyes modorú barna elnök helyeslően bólintott:

— Tökéletesen igaza van, kormányzó úr. Az én népem mit sem ért az állattenyésztéshez. Persze, ha egy kis gyakorlatra tennének szert, az óriási dolog volna.

Lehetővé tették, hogy „szert tegyenek egy kis gyakorlatra", és mielőtt a kormányzó megvált hivatalától, hírét vette, hogy a színes állami kollégium szarvasmarhái első díjat nyertek a mezőgazdasági kiállításon.

Fura játszma volt, s a színes főiskolák elnökei, ha találkoztak, úgy kacagtak, hogy a könnyeik is potyogtak, miközben elmesélték egymásnak, miképpen bírták rá a bamba fehéreket, hogy éppen azt tegyék, amit semmiképpen sem akartak megtenni. De a játszma kockázattal is járt, sőt tragédiákkal; a néger elnök néha arra eszmélt fel, hogy valamelyik lelkiismeretlen vetélytársa, aki hajlandó volt egy jó állásért lefelé licitálni, kiütötte a nyeregből. Néha az is megesett, hogy egy becsületes ember észre se vette, máris eladta a lelkét, mint például egy nagy intézet néger elnöke, aki többet akart markolni, mint amennyit a keze elbírt, és szolgalelkűsége miatt így mentegetőzött: „Igaz, uram, igaz, de ez is hozzátartozik az én *sztrazsédiámhoz.*"

A háttérben mindig ott sötétlett a néger közvélemény, amely nemegyszer hirtelen fellángolt, és megakasztotta sok néger politikus és pedagógus pályafutását, ha az túlságosan engedékenynek bizonyult. Azonkívül a másik oldalon is felbukkant egy új típus: az olyan fehér közoktatási funkcionáriusé, aki utálta a hazudozást, és nem volt hajlandó csalni pusztán azért, hogy „megmutassa a négereknek, hol a helyük". Akárcsak az öreg Baldwin doktor, a fehér georgiai egyetemen is úgy vélekedtek, hogy a néger, ha magára hagyják, természeténél fogva lesüllyed. Szégyellték volna, hogy még ők is segítsék lenyomni. Az efféle idealisták állandóan azon voltak, hogy engedjenek a néger nyomásnak, sőt még olyan iskolai vívmányokat is ajánljanak nekik, amelyeket azok nem is mertek volna követelni. Az idealistáknak néha sikerült újításaikat

keresztülvinni; de gyakrabban az lett a vége a dolognak, hogy eltávolították őket hivatalukból, és ők Északra mentek kultúrát keresni.

Nagy játszma volt ez, és Mansart örömét lelte benne. Ismert sok színes főiskolai elnököt, de még többet szeretett volna megismerni. Már meglátogatta egyik-másik intézetet, de szerette volna meglátogatni valamennyit. Így aztán tizenhat esztendei munka után felkerekedett, és sorra látogatta a színes iskolákat. Végül 1936 tavaszán, a louisianai Baton Rouge egyetemén részt vett a színes állami kollégiumok elnökeinek kétévenként összeülő konferenciáján.

Amint ott ült az okosan tervezett, szép előadóteremben — az intézet építkezési előirányzata meghaladta az egymillió dollárt ebben az évben —, egyre növekvő csodálkozással nézett körül. Ezt a dolgot Huey Long, Louisiana kormányzója gondolta ki, no meg az a jóképű barna férfi ott vele szemben. A barna elnök Északon járt iskolába, és jól vágott az esze. Mansart körülnézett, és a déli néger pedagógusok újabb típusát is felfedezte, csupa olyan embert, aki nem annyira oktató volt, mint inkább politikus; egy újfajta kultúrát igyekeztek építeni sajátságos fajközi alapon.

Jean Du Bignon tájékoztatta. Jean a titkárnője volt, s egyben a helyettese. Harminchat éves, fehér bőrű és mégis néger lány volt; a kevéske néger vér, amelyet örökölt, rányomta a „színes" bélyeget. Egyébként nagyon művelt volt, és 1920 óta dolgozott Mansart mellett. Jean ismerte a legtöbb kollégiumi elnököt.

— Az a jól öltözött sárga kis ember — súgta —, aki szüntelenül ide-oda cikázik, a nyugat-virginiai intézetet vezeti, és az esze annak az egész csoportnak. Államában a legjobb szervezők közé számít, fehérek és feketék közt egyaránt. A legkülönbözőbb problémák minden csínja-bínja a kisujjában van. De inkább a háttérből mozgatja a dolgokat. Kollégiuma nem dicsekedhetik pompázatos épülettel, de jól képzett tanerőkkel dolgozik.

— Most egy vele éppen ellentétes emberrel beszélget, a virginiai Gandyvel. Gandy fizikailag és szellemileg egyaránt biztos lábakon áll. Lassan, méltóságteljesen beszél és mozog. Államának funkcionáriusai tisztelik, és megkülönböztetett udvariassággal

kezelik. Eszükbe se jut holmi néger tréfákat űzni vele, és ha valami javaslata vagy elgondolása van, tudják, hogy alaposan átgondolta és alátámasztotta, tehát előbb-utóbb teljesíteni kell. Így sikerült petersburgi telepét gondosan megtervezett és felszerelt épületekből álló és mindenekelőtt kiváló gárdával, csupa jól fizetett, alaposan képzett tanárral működő intézetté fejleszteni.

— Az észak-karolinai fekete ember nem olyan képzett, mint sok kartársa, és ezt készségesen el is ismeri. De éppen most nyert meg egy különös csatát, mint ahogy győztese volt számos hasonló ütközetnek, amelyek lassan egy nagyszabású diadalmas hadjáratot alkotnak. Hiszen tudja, hogy a néger nyilvános iskolák eleinte kivétel nélkül apró sikátorokban lapultak meg, s éppígy a nagy néger kollégiumok sem igen kaptak helyet a főbb útvonalakon, hanem erdőkben vagy mocsarak közelében, olyan területeken, amelyeket régebbi fehér tulajdonosaik busás haszonnal adtak tovább. De a greensborói kollégium tavaly az észak—déli országút mellett épült fel, ahol pedig a legmulyább utasnak is szemet szúr. Ugyanitt épült fel a régóta követelt vegyészeti laboratórium is, hogy miképpen, azt senki sem tudta, a fekete elnök meg nem szólt semmit, csak nyájasan mosolygott.

Ebéd közben Jean felhívta Mansart figyelmét arra, hogy Dél-Karolina szegény és zűrzavaros színes kollégiumának egyetlen képviselője sincs jelen. Ez bizony vereség. A dél-karolinai négerek éveken át a fehérekkel együtt látogatták az egyetemet, sőt tanítottak is ott. De a szövetségi kormány segítségével, csalással és erőszakkal eltávolították őket onnan, és itt is külön iskolát jelöltek ki a színesek részére. Az az ember, aki a szövetségi támogatással megindította a néger felsőoktatást ebben az államban, jellegzetes déli úriember volt, akinek ereiben Karolina legbüszkébb családjának vére csörgedezett, ám ez a Thomas Miller elismerte néger beütését, sőt dicsekedett vele. De Tillman és Blease[1] addig küzdött ellene, amíg száműzetésbe nem kergették, ahol meg is halt.

Mansart jól emlékezett rá. Miller kollégiuma végül fehér és fekete panamisták vadászterületévé vált, és ma az a Byrnes vezeti — hanyagul és kedvetlenül —, aki egykor a Legfelső Bíróság tagja volt, majd kormányzó. És mégis éppen ebben az

államban indult el a hullámverés a faji elkülönülés ellen a közoktatás terén, és még bebizonyosodhat, gondolta Mansart, hogy a fehér Dél-Karolina túlságos sikerrel harcolt a négerek ellen.

Az ebédnél az az ember ült Mansart mellett, aki azelőtt a floridai néger kollégium vezetője volt, és akit nemrég váltottak fel egy alkalmazkodóbb négerrel. Young függetlenséget és terjeszkedést követelt iskolája számára a hatóságoktól, melyeket már amúgy is azzal vádoltak, hogy túlságosan engedékenyek ezzel az „arcátlan niggerrel" szemben. Így azután kitették a szűrét, és azt remélték, hogy az új ember, akit a helyébe kineveztek, engedelmesebb lesz. Hogy a néger közvéleményt lecsillapítsák és elkerüljék az északiak bíráló megjegyzéseit, éppen most akkora összeget szavaztak meg a néger kollégiumnak, amelyre még nem volt példa. Mansart látta már a pompás könyvtárukat és azt a modern kórházat, amelyet a campuson emeltek. Mosolygott, amikor Young új állásáról mesélt: Missouriba nevezték ki, ahol az eddigi korrupt néger elnök meghalt, és a színes szavazópolgárok lázongva követelték, hogy tisztességes és képzett embert állítsanak iskolájuk élére. Missourinak éppen az kellett, amit Florida „arcátlannak" tartott.

Mansart megismerkedett az észak-kaliforniai Henry Hunttal, aki ugyancsak éppen most cserélt állást, otthagyva az egyházi magániskolát egy állami intézet kedvéért. Hunt higgadt, becsületes és kitartó ember volt, ügyes vezető, és mindig csak egy cél lebegett a szeme előtt: a néger nép java. Kesernyés mosollyal mondta Mansartnak:

— Az én felügyelő bizottságom csupa szemenszedett csirkefogóból áll. De olcsón megvásárolható, tapasztalatlan fehérek. Ha az egyiknek megengedem, hogy száz dollárt lopjon, megszavaz ötezer dollár értékű tatarozást. Az a szokásuk, hogy szemtől szembe sértegetnek, ha dolguk van velem, és ez bizony bántó. De — tette hozzá filozofikus belenyugvással — én hét nyelven tudok hallgatni, ha kell.

Jean bemutatta Mansartot Trenholmnak, aki az alabamai Montgomeryben igazgatott egy állami iskolát. Mozgékony, fiatal ember volt, és két kiváló északi egyetemen szerezte képesítését. Ott, Alabamában, a gyapot-övezet meg a szén- és vasbánya-vidék

határán, éppen azon a helyen, amely szinte önként kínálkozott volna Booker T. Washington terveinek megvalósítására — a négerek ipari képzésére —, Trenholm hiába akarta a négereket szakmákra tanítani, útját állták a fehér szakszervezetek. A fehér világ nem hagyta, hogy a négereket az építőiparra, bányászatra, fonásra, szövésre vagy bármely modern iparra oktassa, így aztán egy tanítóképző intézetet létesített. Mintegy kárpótlásképpen megfelelő épületeket kapott, jó felszerelést és a diákok egész áradatát. A „felsőbbrendű" fehér faj megint pyrrhusi győzelmet aratott. Ebéd után Mansart egy teljes órát töltött Trenholm problémáinak megvitatásával. Elbűvölten hallgatta a tanítóképző zenei tervét, amelyet az igazgató felesége készült megvalósítani.

Mississippi nem a néger vezetőit küldte el, hanem csak két tanítóját, egy kis félreeső iskolából. Alcorn valaha szép jövőnek nézett elébe, de 1876-ban, amikor a négerek elvesztették politikai befolyásukat, az iskolát is elhanyagolták. Válaszképpen a fekete nép Isaiah Montgomery vezetésével sajátos kísérletbe fogott: faji gettóba vonult vissza. Megalapították Mound Bayou néger várost, és arról ábrándoztak, hogy más ilyen kísérleteket is elősegítenek. A vállalkozást a fehér világ hangos ovációval és széleskörű hírveréssel kísérte, ám a négerség visszhangja nem volt olyan egyértelmű. Mit csinálhat — suttogták — egy egész néger város egy fehér államban, ahol a feketéknek nincs szavazati joguk? Maguk a néger vezetők is elismerték, hogy nagyon keveset, vagy éppenséggel semmit, ám annál makacsabbul hangoztatták, hogy szövetségi állampolgárságuk, meg az, hogy tagjai a nagy Republikánus Pártnak, előbb-utóbb visszaszerzi Mississippi néger többségének szavazati jogát, és majd lehetővé válik, hogy a néger városok, néger bankok és néger iparágak ebben az államban háborítatlanul virágozzanak. De hosszú és kemény küzdelem után még a Republikánus Párton belül is elvesztették szavazati jogukat. Mindez visszatükröződött Alcorn képviselőin. Jól öltözött, udvarias emberek voltak, de hallgattak. Mit is mondhattak volna?

Azoknak egyike, aki a délutáni ülésen szólalt fel, különösen érdekelte Mansartot. Jean jól ismerte, de valami fel nem fedett

okból nem szerette, és nem is mutatta be Mansartnak. A Tennessee-beli Hale egy olyan embernek volt a színes fia, aki valaha államának kormányzói méltóságát töltötte be, és a legelőkelőbb családokkal állt rokonságban. E kapcsolatait jól ismerték, és Hale nyíltan fel is használta politikai céljaira. Bármit kért néger iskolája számára, rendszerint megkapta. Az iskola birtoka, felszerelése, befolyása egyre gyarapodott. Hale felépítette a Dél egyik legjobb atlétikai pályáját. Campusán könyörtelen diktátor volt, személyes engedélye nélkül senki sem mert egy lépést sem tenni. Imádta az iskoláját, és valósággal hajszolta növendékeit és tanárait. A saját gyerekeit is. Pályafutása gyűlöletet váltott ki a faji választóvonalon innen és túl. Hanyagul és tékozlón bánt az állami pénzekkel, s röviddel az itt leírt konferencia után súlyos pénzügyi vádak következtében öngyilkosságot követett el. Mansart sohasem felejtette el a fiatalember hetyke modorát.

Jelen volt ezen az összejövetelen egy olyan ember, akit Mansart nem vett észre, és csak évek múlva tudta meg, hogy kicsoda. A texasi Banks magas, nyurga ember volt, és esetlen, félrehúzódó. Ruhája lötyögött rajta, és ez feltűnővé tette ebben a jól öltözött társaságban. Mezőgazdasági munkássorból küzdötte fel magát a főiskoláig, közben népiskolákban tanított, meg a Benson-féle iskolában, az alabamai Kowaligában. Végül elnyerte az elnöki állást egy elég silány néger kollégiumban, amelyet állama a szokásosnál is fukarabb kézzel tartott fenn lelkiismeretének megnyugtatására, no meg azért, hogy kijátssza a törvényt. Banks éveken át csendesen dolgozott, amíg meg nem ismerte Texas valamennyi néger középiskoláját, minden iskolaigazgatóját, sőt minden végzett diákját. Azonkívül megismerkedett minden fehér emberrel, akivel érdemes megismerkedni, és a fehérek is igyekeztek megismerkedni vele, mert oly sokat tudott és olyan pontosan tudta mindazt, amit ők is szerettek volna tudni. Magának nem kért semmit; iskolája nőttön nőtt, de az ő fizetése nevetségesen alacsony maradt. Nem pályázott semmiféle hivatalra vagy adományra, és senkinek sem jutott volna eszébe, hogy sápot ajánljon fel neki. Nem akart egyebet, egyszerűen csak azt, hogy megtudja, hogyan élnek a négerek Texasban, mit csinálnak, és mire van szükségük.

A faji kapcsolatok elismert szakértője lett abban az államban, amely rohamléptekkel haladt előre, hogy az ország leghatalmasabb állama legyen, sőt magára vonja az egész világ figyelmét.

Banks úgy szervezte meg elszigetelt iskoláját, mint egy majdnem önellátó gazdasági egységet: saját sütödéje, konzerv-üzeme és villanytelepe volt, még lakásokat is épített, s mindezt diákiparosok végezték el. A kollégium kórházát még fehérek is szívesen felkeresték. A kézműipar több ága működött az intézetben, és még komolyabb erőfeszítéseket is tettek volna, ha az állam le nem tiltja. Ez az iskola a „Prairie View" volt, amely úgy nőtt ki az elhagyatott síkságból, mint egy csoda, melyet a népbe vetett hit vitt véghez, egyetlen ember hite, aki abból a népből való volt. Banks szeme előtt az a cél lebegett, hogy igazi színes állami egyetemet teremtsen, olyan ipari centrumot a négerek számára, amely egyúttal a tudományos ismeretek forrása.

Azután hirtelen fordulat állt be. Texas az olaj- és kénmonopóliumok hazája lett, s ezernyi új termék gyártója. A néger probléma nem zavarhatja az ipar fejlődését, sima, gyors megoldást kell találni rá. A milliomosok néger egyetemet terveztek Houstonban, a csodavárosban, melyet a szárazföld belsejéből kivittek a tengerpartra, és nagy kikötővé alakítottak át. Ezt az egyetemet bőven ellátják majd pénzzel, tanerőkkel, épületekkel, de a fehér ipar legszigorúbb felügyelete alatt kell állnia. Elnöke természetesen Banks lesz. Igénytelen ember, nem lesz vele semmi baj. De Banks váratlanul akadékoskodni kezdett. Nem volt hajlandó olyan elnöki székbe ülni, ahol csak báb lehet, akit ide-oda rángatnak. Inkább az egyetem kuratóriumában kért helyet, ahol hozzáférhet a hatalmasok füléhez. Igenám, de ez nem járt fizetéssel. Nem baj, majd legfeljebb a kis nyugdíjából él. Így lett és maradt mindmáig a kuratórium legerősebb tagja. A néger kollégiumok elnökei között az ő pályafutása volt a legkülönösebb.

Mansart látta tehát, hogyan kezd megváltozni Észak és Dél álláspontja a néger oktatás dolgában. A négerek szilárdan elhatározták, hogy fiaiknak megszerzik az egyetemi tanulás lehetőségét. Ha Délen nem tudják megkapni, megpróbálják Északon, és attól sem riadnak vissza, hogy a siker a képességeken kívül

a szerencsétől is függ, mert az osztályzatok terén természetesen ott is nagy a részrehajlás. Néger diákok gyakran kitűntek az északi vad versengés során. Még a chicagói egyetem bölcsészkara sem üthette el többé igazságtalan osztályzatok segítségével a néger hallgatókat a filozófiai doktorátustól, noha éveken át kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezett egész oktatását a déli fehér faji fensőbbség igazolására felhasználni. Számos főiskolát, például az ohiói állami egyetemet, minden mesterkedés ellenére valósággal elárasztották a néger diákok.

Erre csak egy válasz volt lehetséges: néger főiskolákat létesíteni Délen, vagy bebocsátani a négereket minden déli főiskolára. Ez utóbbi 1936-ban még elképzelhetetlen volt, ezért a Nagy Üzlet más tervet eszelt ki: országos jótékonyság leple alatt néhány néger magánfőiskolát kezdett anyagilag támogatni, például Fisk, Atlanta és Dillard egyetemét. Gyűjtést indítottak a Néger Főiskolai Alapra, amely nem volt ugyan nagy, ezzel szemben olyan hírverés kísérte, hogy elriasztotta a koldusnépséget. Így az egész a Nagy Üzlet gondos felügyelete alá került. Még Hope, az új atlantai egyetem elnöke is kénytelen volt nyakába venni Florence Reedet, a Rockefeller-klikk megbízottját, aki aztán alaposan megnyirbálta magasan szárnyaló terveit.

Ezek a magánkollégiumok azonban a tanulni vágyó színes fiataloknak még mindig csak kis hányadát tudták kielégíteni, és a felsőoktatásban a fő szerep mégis az állami egyetemekre hárult. De elnökeik szüntelen követelőzése és a számukra már kiutalt milliók ellenére, a négerek még mindig csak a felét kapták meg (vagy még annyit sem) annak az összegnek, amely őket számarányuknál fogva megillette. Pedig ha a Legfelső Bíróság egyszer elég bátor lenne ahhoz, hogy a négereknek igazságot szolgáltasson, vagy ha a szövetségi kormányt a néger szavazatok növekvő súlya egyszer rávenné arra, hogy a szövetségi pénzeket igazságosan ossza el, akkor a déli néger állami egyetemek hamarosan utolérnék, sőt túlszárnyalnák a fehéreket. A Dél félt is ettől.

Mindezt megtárgyalták magánbeszélgetések során a Baton Rouge-i találkozón. Jean Du Bignon a nyugat-virginiai ember és a „megszállott" texasi útján tapogatózó tervet terjesztett be

arra, hogy minden államban indítsák meg az együttműködésre támaszkodó, állandó szociológiai adatgyűjtést. Az eredményeket aztán olyan nagyszabású ellenőrzésnek lehetne alávetni, amire még nem volt példa. Miközben ezt a tervet kifőzték, az egyik déli főiskola elnöke azt javasolta, hogy Georgia legyen a kutatómunka központja, de előzőleg vegyék rá Mansartot arra, hogy az egyetemi tanároknak egy ízben járó teljes évi szabadságát töltse Európában, és így szélesítse ki látókörét a faji kérdésben.

— Mansart nagyszerű ember, de a műveltsége egyoldalú. A néger problémát az oktatás és az etika kérdésévé egyszerűsíti le. Fogalma sincs az ipar szerepéről, a munkások gondjairól és a szakszervezetek tevékenységéről. Sőt általában, legnagyobb részünk, jóllehet „mezőgazdasági és ipari kollégiumokat" vezet, valójában vajmi keveset tud a farmerkedésről és az ipari technikáról, és még kevesebbet tesz értük.

— Az emberek be is látják ezt, csak nem tudják, mit kellene tenniük. Azonkívül valamennyien, Mansartot is beleértve, alig tudunk valamit a világ központi problémájáról: a gyarmatokról.

Az elnökök közül azonban csak néhányan érdeklődtek alaposabban a javaslat iránt; a többség privát ügynek tekintette. Nem eszméltek még rá arra, hogy a négerkérdés kezelése során a tanító szerepe mennyire háttérbe szorítja a munkás életbevágó szerepét. A Booker T. Washington eszméi ellen folytatott harcban valóban kifejlődött valamiféle ellenségeskedés a tanító és a kétkezi munkás közt, éppen amikor a munkás világszerte előretört és jogait követelte.

Abban azonban mindnyájan egyetértettek, hogy Mansart távollétében Jean Du Bignon tervezheti meg és indíthatja el a csoport kutatómunkáját. Ez a hozzájárulás meglehetősen váratlan volt, mert a néger vezetők még mindig bizonyos előítélettel viseltettek a nők iránt, ami részben abból eredt, hogy a családi élet lehetőségeinek javulásával néger körökben gyakran hangoztatták, hogy „a nőknek otthon a helyük", részben pedig abból, hogy az iskolákban a néger lányok száma jóval nagyobb volt, mint a fiúké, ami a nemek közti versengés súlyos problémáját idézte elő a kenyérkereső pályákon.

De Jean Du Bignon más volt, vagy legalábbis másnak látszott. Bár csinos volt, senki sem tartotta szépnek, s általában nem női mivoltával hatott az emberekre, hanem az okosságával. Ha egy férfival beszélgetett, könnyedén rátért a szokásos enyelgésről arra, ami az illetőnek kedvenc témája volt, s a férfinak csakhamar az volt az érzése, hogy éppen annyit tud arról a tárgyról, mint ő maga, ha nem többet. Jean persze óvatosan ügyelt arra, hogy olyan partnereket válasszon ki magának, akiket az ő saját tanulmányai közelebbről érdekelnek, s nem merészkedett olyan vizekre, amelyeknek mélységét még nem próbálta ki. Nem igyekezett családi problémákat megoldani vagy leendő szerelmesek útját egyengetni. A pszichológiát munkának tekintette, nem játéknak, s ha irodalomról vagy művészetről vitatkoztak, érdeklődéssel figyelt. Meghallgatta, mit mondanak, és maga is bátran elmondta észrevételeit.

Ez a javaslat — Mansart utazása — felbolygatta. Mansartnak nem egyszerűen pihenés kell, hanem teljes szellemi levegőváltozás. Hadd lássa a világot elkülönítve attól a lényegében útszéli és átmeneti problémától, amit a bőr színe jelent, és ami eddig minden tettének, minden gondolatának a rugója volt; hadd eszméljen rá, hogy az emberiség számára a bőr színe a legtöbb helyen aligha fontosabb, mint a hajszín vagy a láb nagysága. Mansart ezt nem akarta elhinni; nincs olyan ember a világon, aki erről puszta érvekkel valaha is meggyőzhetné. Hadd lássa hát a saját szemével. Ezért nem jó, ha magányos utasként vág neki a világnak: ne taszigálják amerikai turistatársak, akik hol leereszkedően pártját fogják a négernek, hol meg sértegetik. Utazását meg kell szervezni, de nem az üzleti alapon álló ügynökségek, hanem különleges megállapodások révén. Jean tüstént tárgyalásokba és levelezésbe fogott.

Sokat törte a fejét, milyen módon érheti el, hogy az utazás ne kényelmetlenségek, magányosság és sérelmek sorozata legyen Mansart számára, hanem az értesülések és felvilágosítások forrása. Szégyenlős vallomásokból és megfigyelésből tudta, hogy egy ilyen utazás mit jelenthet Európában egy sötét bőrű idegennek. Ha nem visz magával különleges és személyes ajánlóleveleket

a megfelelő, kellő tudású és finom érzésű emberekhez, az idegent kuriózumnak tekintik, s vagy szánakozó leereszkedéssel kezelik, vagy kerülik — udvariasságból vagy félelemből vagy utálatból. Ha pedig ennek ellensúlyozására a színes utas szóbeli vagy írásbeli ajánlást akar szerezni, Amerikában kitől kaphatja meg? Vajon Baldwin szenátor vagy kuratóriumának valamely tagja hajlandó lenne rá? És ismerhet-e egy színes amerikai olyan embert Angliában, akit megkérhetne ilyen szívességre? Franciaországban, ahol a színes embereket jobban megszokták és nem tekintik feltétlen egzotikumnak, egy haiti vagy martinique-i színes még megfelelő ajánlásra és fogadtatásra számíthat, de egy egyesült államokbeli néger aligha.

Jeannak sok színes ismerőse volt — tanítók és más diplomások —, akik megbántva, vérig sértve jöttek haza európai útjukról, még ha azt állították is, hogy jól érezték magukat. Természetesen nyomban összekerültek amerikaiakkal, akik vagy keresztülnéztek rajtuk, vagy megsértették őket. Ezért igyekeztek kerülni őket, mint a pestist, de ki máshoz fordulhattak volna? Jean reszketve gondolt arra, hogy a végtelenül érzékeny Mansart ilyen helyzetbe kerülhet. Így hát írogatni kezdett egykori iskolatársainak és néhány régi tanárjának, akiben volt szív és képzelet.

Néhány hét alatt sikerült felkutatnia személyes ismerőseit Angliában, Franciaországban és Németországban. Ezek révén aztán szert tett több jóindulatú külföldi ismeretségére, aki megértette vagy képes volt megérteni egy amerikai néger érzésvilágát, azonkívül elég jó modorú volt ahhoz, hogy rokonszenvével ne legyen a terhére, vagyis ne hozza abba a helyzetbe, hogy holmi megbámulni való furcsaságnak, múzeumi ritkaságnak vagy esetleg gyereknek érezze magát. Nem volt könnyű ilyen európaiakat találni. Maga Mansart is megpróbált itt-ott tanácsot kérni. Egy amerikai szenátor maga hozta szóba a dolgot:

— Hogy van, Mansart? Hallom, kiveszi a szabadságát. Hát ez remek, igazán megérdemli. Mi a terve? Hová akar utazni?

— Angliára és Franciaországra gondoltam, uram, meg Németországra. De kíváncsi vagyok egy kicsit Oroszországra is.

A szenátor arca elsötétült.

— Azt nem tanácsolom magának. Hallom, hogy szörnyű pácban vannak. Országos méretű bordélyház, gyilkosok szövetsége. Vagy nem olvasta Trockij leleplezéseit? Tudja, hogy van ez: ha a rablók összevesznek . . . Nem, ne menjen oda semmiképpen, bármely pillanatban széteshet az egész.

— Értem. De ha mégis szeretnék látni valamicskét Ázsiából is?

— Helyes! Akkor menjen Olaszországon és Egyiptomon át Indiába. Gyönyörű utazás, magam is megtenném.

— Jól hangzik, uram; gondolkodni fogok rajta. Csak attól tartok, kiderül, hogy több idő kell hozzá. Mindenesetre köszönöm a tanácsát.

Mansart megtárgyalta a dolgot Jeannel.

A lány helyeselte:

— Tudja, ha odamegy, esetleg úgy látja majd, hogy ahelyett, hogy kudarcot vallana, nagy léptekkel halad előre. Ebben az esetben azonban nem lenne okos beszélnie róla, ha visszajött. Kellemetlenségei lennének.

Mansart nem szólt semmit.

Nagy meglepetésére levelek kezdtek érkezni a címére — mintha a felhőkből pottyantak volna le. A chicagói Amerikai Közművelődési Egyesület meghívta, hogy csatlakozzék egy kis társasághoz, amely Angliába készül utazni. Mansart el volt ragadtatva, pedig akkor még nem is sejtette, hogy ez a társaság mennyi kellemetlenségtől menti majd meg, mikor a hajó éttermében ül vagy a fedélzeten, ahol a stewardnak fő a feje, kinek hol állítsa fel a nyugágyát. Mansart örömmel elfogadta a meghívást. De nemsokára újabb meghívás érkezett, ezúttal Angliából, egy idősebb úriembertől, aki neve előtt a „Sir" címet viselte. Hallott Manuelről és a pályafutásáról — hogy kitől, azt nem említette meg —, s mivel érdeklődik a néger faj iránt (tekintve, hogy családja sokáig Afrikában élt), szeretné tudni, vajon tervezett angliai látogatása alkalmából Mansart elnök nem lenne-e az ő vendége? Manuel csodálkozott, és habozott, hogy mit válaszoljon. Tapasztalatai szerint, ha fehér emberek ilyen levelet írnak egy négernek, a meghívás bizonyos kikötésekkel szokott járni. De Jean rávette, hogy fogadja el.

Jean következő lépése Franciaország megdolgozása volt. Azt

akarta, hogy Manuel, miután bepillantott az angol arisztokrácia életébe, kerüljön kapcsolatba a francia középosztállyal is: olyan emberekkel, akik dolgoznak, de egyszerű környezetükben is a szépségért élnek. Egy francia író, aki Londonban élt, éppen készült hazájába, Dél-Franciaországba. Jean egyik barátja révén kipuhatolta, hogy örömmel vendégül látná Manuelt, mert általa megismerné Amerikát egy néger szemüvegén át, viszonzásul pedig megmutatna neki egyet-mást Franciaországból, vagy még inkább a világról egy francia szemével.

Végül Németországban is sikerült otthont szerezni Mansartnak a Carl Schurz Alapítvány révén. Bizonyos tétovázással találkoztak ugyan, de belátták, hogy az ilyesmi minden szempontból jó propagandának bizonyulhat. Kína és Japán pedig minden különösebb előkészület nélkül is a legszívélyesebb fogadtatásról biztosította a látogatót.

Mégis volt egy kérdés, amely erősen aggasztotta Jeant és Mansartot, noha alig beszéltek róla. Ez az intézet vezetésének kérdése volt Mansart távolléte alatt. Kié legyen a rendelkezési jog? Vagyis ki igazgassa az iskolát? Volt ott nem egy ember, aki szívesen átvette volna Mansart hatáskörét, de voltak más néger főtisztviselők is — az államon belül és kívül —, akik nagyon szerettek volna a nyomdokaiba lépni. Mindenekelőtt azonban a fehér kurátorok és kereskedők fenték a fogukat arra, hogy Mansart távollétét felhasználva, a hatalmi egyensúlyt a maguk javára billentsék. Másrészt azonban a tervezett távollét mindössze három hónapot vett volna igénybe a tulajdonképpeni tanítási időből, és ami még fontosabb, a gépezet kerekei olyan simán és kifogástalanul forogtak, hogy megbolygatásuk hosszabb időbe és nagyobb fáradságba került volna. Jean jobban ismerte a működésüket, és jobban tudott intézkedni a részletkérdésekben, mint bárki más. Az lett volna a logikus, ha őt teszik meg dékánnak vagy ügyvezető helyettesnek. De a nemek féltékenysége fehérek és négerek közt egyaránt lehetetlenné tette, hogy akár csak fel is vessék ezt a javaslatot. Ekkor Jean olyan ötlettel állt elő, amit el is fogadtak. Eszerint a vezetést egy kisebb végrehajtó bizottság kezébe kell adni, amelynek tagjait Jean jelölte ki. Hárman voltak:

egy fehér kurátor, aki nagyra becsülte Jean munkáját, egy színes kurátor, akit nem fűtöttek személyes ambíciók, a harmadik pedig maga Jean.

Jean minden szempontból felkészítette Mansartot az utazásra. Tapintatosan értésére adta, hogyan kell az asztalnál viselkedni; megtanította, hogy kell ennie a lágytojást kanállal a héjából. Egy fehér iskolatársnőjének bátyja révén felvette a kapcsolatot egy elsőrendű New York-i szabóval, és felszerelte Mansartot nappali és estélyi öltözékekkel, finom ingekkel, pizsamákkal, alsóneművel, sőt megfelelő kalapokról, kesztyűkről és cipőkről is gondoskodott. És Mansart 1936 júniusában útnak indult.

New Yorkban megszakította útját, hogy felkeresse Max Rosenfelset, aki segítségére volt leányának, Sojournernek zenei tanulmányaiban, és egy ideig a kollégiumban is tanított. Nem volt könnyű megtalálni szegényes szállását az East Side-on, de Rosenfels leírhatatlanul megörült neki, amikor viszontlátta. Különös érdeklődéssel hallgatta Mansartnak azt a tervét, hogy Németországba is ellátogat. Rosenfels azt mondta, üzenetet szeretne küldeni vele valakinek.

— De nagyon kell vigyáznia. A levél unokabátyámnak, egy zsidó könyvkereskedőnek szól. Ne felejtse el, hogy a németországi zsidók most szorongatott helyzetben vannak. Titokban adja át neki, s ő majd elmondja önnek, mi folyik ott valójában.

Mansart csodálkozott. Nem sok fogalma volt a zsidókérdésről, kivéve persze a vallási vonatkozását, ahol a probléma — már amennyire Mansartot érintette — abból állt, hogy a zsidók nem hittek Jézus isten voltában. Mansart úgy vélte, hogy ez nem túlságosan fontos. Ezen túlmenő problémákról, melyek faji, kulturális és gazdasági természetűek voltak, és éppen olyan szenvedélyes gyűlöletet kavartak fel, mint a négerkérdés, nagyon keveset tudott. Volt Maconban egy zsidó nagykereskedő, aki ellen a fehér boltosok megpróbáltak összefogni, de Mansart kitartott mellette, mert azt tapasztalta, hogy okos és becsületes. Diákjainak a szülei azonban, városban és vidéken egyaránt, gyakran kifakadtak a kis zsidó szatócsok ellen, akik állítólag mindenféle ravaszkodással, sőt csalással igyekeznek megrövidíteni vevőiket, a szegény

munkásokat és bérlőket. A jelek szerint ennek a panasznak volt némi alapja. Mansart többször elhatározta, hogy alaposabban utánanéz a dolognak, de sohasem volt rá ideje.

A hajón Manuel végre hozzájutott, hogy pótolja a sokáig elhanyagolt olvasást. Olvasmányai révén bizonyos magyarázatot kapott arra, ami újabban a világon történt. Az európai kultúra a XIX. században a nagyhatalmak közti békén alapult, a nemzetközi kereskedelmet a világpiac szabályozta, az aranyalap szabta meg az árakat, s a szabad egyéni kezdeményezés kedvezett a tőkéseknek az ipar terén.

Körülbelül száz éven át, 1815-től 1914-ig sikerült a vezető európai nagyhatalmak közt a békét nagyjában fenntartani. A gyarmatbirtokokért folyó harc azonban sohasem szünetelt; a sötétebb bőrű népek leigázása volt az, ami az imperialista Európát s idővel Észak-Amerikát összekötötte. Mialatt ez az európai érdekszövetség egyre szorosabbra zárta sorait, három nemzet, Németország, Itália és Japán, amelyet a nagy harácsolásból kirekesztettek, egyre türelmetlenebbül követelte a részét.

Az eredmény aztán az első világháború volt, amelyet a gyarmatokért küzdő Németország a nagy koloniális hatalmak és az Egyesült Államok ellen folytatott; a szövetségesek ugyanis megnyerték Japánt azon az áron, hogy egyenrangú társnak ismerték el. Ez a háború felbomlasztotta az ipari szervezetet, amely a XIX. század alapja volt.

1918-tól 1929-ig kétségbeesett erőfeszítés folyt a világpiac és az aranyvaluta helyreállítására és az oroszországi kommunizmus leküzdésére. A sors iróniájának mondható, hogy éppen amikor Nyugat-Európa szinte teljesen egyesült az új Oroszország megdöntésére, a civilizációnak az a rendszere, mely a XIX. században a Nyugatot a világ urává tette, s melynek alapja India meghódítása, az amerikai néger rabszolgaság, a Cukor- és Gyapotbirodalom meg az ipari forradalom volt, váratlanul teljesen összeomlott. Természetesen mindabban, amit Mansart olvasott, voltak olyan magyarázatok is, amelyek ezt kétségbe vonták vagy megpróbálták cáfolni. De Mansart mégiscsak erre a következtetésre jutott, mire Angliában partra szállt.

2

ANGLIA SZÍNESEI

Sir John Rivers, akinek gyönyörű birtoka volt Essexben, izgatott kíváncsisággal várta amerikai néger vendégét. Lady Rivers pedig egy kis aggodalommal nézett a látogatás elébe. Végtére is sok meghökkentő történetet hallott ezekről a fekete emberekről. De hiszen csak egy nemzedék választja el őket a tényleges rabszolgaságtól, nem is lehet elvárni tőlük, hogy sok kultúrájuk legyen. Elméletben nagyon szép dolog, hogy egy érdemdús néger tanítónak néhány szép hetet szerezzünk, de azért Sir John jobban tette volna, ha megbeszéli vele a dolgot, mielőtt végleg elkötelezi magát. Három hét! Jóságos ég! Lady Rivers alaposan megvitatta a helyzetet Reeves főkomornyikkal és feleségével, aki a kulcsárnő volt. Lady Rivers leánya, Sylvia, aki a Szent Hilda leánynevelő intézetben tanított, úgy határozott, hogy Franciaországba megy nyaralni arra az időre, amíg Mansart a vendégük lesz, anyósa pedig, idős dáma lévén, amúgy is lakosztályába zárkózva tölti ideje java részét.

Kiderült azonban, hogy Mansart egészen megnyerő, sőt „charming"* ember. Nem hangos, mint a legtöbb amerikai. Jól szabott ruhát és ragyogó fehérneműt visel, s modora az asztalnál, ha néha különös is, sohasem kifogásolható. Sir John elragadtatása nem ismert határt. Körülbelül egyidős volt Mansarttal és tetőtől talpig angol: tagbaszakadt, vörös arcú, egészséges ember, akinek sohasem kellett a kenyerét munkával megkeresni, de az élet

* Bájos

nagyon érdekelte — már tudniillik azoké, akik elég szerencsések ahhoz, hogy valóban hasznos tevékenységgel töltsék napjaikat. A sport is érdekelte, de nem kizárólagosan, a politika pedig közeli kapcsolatba hozta sok olyan emberrel, akit határozottan utált. Hasonló okok tartották vissza attól, hogy valami diplomás pályán tevékenykedjék, eltekintve kisebb-nagyobb erőfeszítéseitől a mezőgazdaság és kertészet területén.

De elvont értelemben szerette az emberiséget, amelynek egyes konkrét példányai határozottan vonzották. Például azok a négerek, akik „fel tudtak emelkedni", vagyis akik a rabszolgaságból küzdötték fel magukat a férfiakhoz méltó teljes szabadságba.

Sir John 1900-ban felutazott Londonba, hogy megismerkedjék Booker T. Washingtonnal, aki barátjának, Sutherland hercegének vendége volt. Washington szerénysége és higgadt modora megnyerte a tetszését, csak szófukarsága okozott neki egy kis csalódást.

Manuel életében először megtanulta, milyen kényelmes és kellemes lehet az élet. Kilenc órakor reggelizett, holott megszokta, hogy legkésőbb hétkor megkezdje napi munkáját. A reggeli fesztelen, egyéni ügy volt, mindenki akkor állított be, amikor jólesett neki, rendszerint a szabadban szolgálták fel, a virágokkal szegélyezett teraszon, a messze elnyúló, bársonyos pázsit mögött, amelyet nemes fák őriztek. Madárdal kísérte a néma elmélkedést vagy gondtalan társalgást, a felszolgálás pedig nesztelen és tökéletes volt.

Az egész élet hallatlanul kényelmesen folydogált itt, volt idő a gondolkodásra és álmodozásra, nem kellett tartani semmi bajtól, sőt az embernek eszébe se jutott arra gondolni, hogy veszély fenyegetheti. De az időt — látszólag minden terv vagy erőlködés nélkül — mindig kitöltötte valami: kóborlás a virágos kertben vagy az ünnepélyes erdőben, ahol kis patakok csörgedeztek és egy tó is csillogott, aztán ott voltak a kutyák meg a lovak, azokat mindennap meg kellett nézni, s újra meg újra fel lehetett fedezni a világot a dombtetőről vagy az ódon őrtoronyból, amelyet még Amerika felfedezése előtt építettek. Szép és békés világ volt ez szalmafedeles viskóival, kanyargó útjaival, legelőivel és nyájaival, s a távolban egy-egy nagy birtokkal, kastéllyal a közepén.

Látogatók állítottak be mintegy véletlenül, a nap bármely szakában, valamennyien tisztán és ápoltan, még akkor is, ha öltözetük látszólag hanyag volt. A társalgás egy percre sem lankadt el, mindig vidám és kellemes volt. Jóindulatú csipkelődés és visszavágások fűszerezték, néha érdekes visszaemlékezések is, meg a legújabb hírek megvitatása. Aztán ott volt az örökké csendes, dohos könyvtár öblös karosszékeivel és pamlagaival, lámpáival, létráival és gyönyörű kötésű könyveivel, amelyek a világ minden nyelvén kínálták magukat. A falakon festmények és a nagy mappákban öt világrész folyóiratai.

A vacsora a nagy ebédlőben olyan szertartás volt, amely Manuelt egy ideig rettegéssel töltötte el. Először is a szokatlan estélyi öltözék, melyet egy inas segített rá; ebből a célból minden este megjelent a szobájában, mit sem törődve Manuel ismételt szabadkozásával, hogy egyedül is fel tud öltözni. Aztán a személyzet tiszteletteljes és kőmerev, de mindent látó szeme: a gőgös főkomornyiké és a két csinos, de mosolytalan arcú szobalányé. Meg az ismeretlen rendeltetésű ezüst evőeszközök és kristálypoharak véghetetlen sora, s az a villámgyors mozdulat, amellyel a helyére tettek mindent, amit elejtett vagy nem jól fogott meg. Mindenekelőtt pedig maga a család és a vendégek. Igaz, hogy ezek feltűnés nélkül, biztosan irányították a társalgást, megfelelő emlékekkel fűszerezték, és kínos helyzetekben a közfigyelmet nyomban ügyesen másfelé terelték. Az első hét után Manuel végre úgy érezte, hogy már tud enni, sőt élvezi is a vacsorát.

De valamennyi étkezés közül a délutáni teázást kedvelte a legjobban, talán mert annyira szokatlan volt számára, hogy a napnak ebben az órájában mindent abbahagyjon, és tökéletesen kikapcsolódva élvezze a kellemes tereferét meg a finom falatozást a szabadban vagy a lángoló kandalló mellett. Most is vendégek toppantak be, kutyák simultak hízelegve az ember lábához, s az ember beszélgetett vagy kedve szerint hallgatott. Manuel elhatározta, hogy mihelyt hazaérkezik, bevezeti ezt a délutáni teázást. Természetesen sohasem került rá sor.

Első pillanattól kezdve lenyűgözte a személyzet. Mindenekelőtt azzal, hogy olyan sokan voltak: a főkomornyik és a kulcsárnő,

a szakácsnő és segédei, a szobalányok és inasok, a kertészek, sofőrök és házimunkások. Becslése szerint tizennégy ember szolgálta ki ezt a négytagú családot. Kötelességüket, úgy látta, nagy hozzáértéssel látták el, magabiztos nyugalommal és minden erőfeszítés nélkül. Elfogadták Manuelt, de természetesen nem adták semmi jelét. Érezték, hogy tudja, mit jelent a munka, mert sok olyasmit tett, ami egy született úriembernek eszébe se jutott volna, például segített a felszolgáló szobalánynak a nehéz tálcát tartani, megfordítani és tovább vinni, és kinyitotta az ajtót a túlságosan megrakodott inasnak. Néha olyan kérdéseket intézett hozzájuk, amelyekre jólétben nevelkedett ember nem is gondolt volna: hogy hány órát dolgoznak, milyen a lakásuk, miféle iskolába jártak, és — uram bocsáss! — szeretik-e a munkájukat. Hébe-hóba saját tapasztalataival állt elő, amelyeket mohó figyelemmel hallgattak, bár a beidegződés természetesen tiltotta, hogy kérdezősködéssel zaklassák. Megtudták, hogy maga is szolga volt, majd iskolában tanított.

Manuel modora kellemes meglepetést jelentett a családnak is, mert ha vétett is az íratlan szabályzat ellen, sohasem árult el szorongást vagy idegességet. Mosolyogva beszélt baklövéseiről, és természetes kedvességgel, szégyenkezés nélkül útmutatást kért. Ezekben a dolgokban nagy segítségére volt tízéves vezetői tapasztalata. Megszokta, hogy sok száz csillogó, fürkésző szem tapad rá, megtanulta, hogy nyugodtan és látszólag érzéketlenül üljön a helyén, miközben gazdag és hatalmas fehér emberek sértegetni próbálják vagy ki akarják hozni a sodrából. Kitűnően értett ahhoz, hogy gondolatait és következtetéseit elpalástolja, sőt megfigyelőit kétségben tartsa afelől, vajon egyáltalán van-e saját véleménye.

Itt persze többnyire barátságosan és rokonszenvvel bántak vele az idegenek, maga a család szinte túlzottan is, amíg rá nem eszmélt, hogy gondolkodó emberrel van dolga, akinek gazdag tapasztalatai jó modorrá jegecesedtek. Néha felbukkant ugyan egy-egy nyegle vagy neveletlen lény is, mint a gőgös öreg grófné, aki megkérdezte tőle, akad-e a fekete nők közt szűz is, vagy a gyermek, aki meg akart győződni róla, tartós-e a festék Mansart

arcán. Nyugodtan azt felelte, hogy az ő lánya szűzen ment férjhez, és odatartotta arcát a gyereknek, hogy kedve szerint dörzsölgesse.

A többiek — kiváltképp Sir John — gondosan ügyeltek arra, nehogy túl sokat kérdezősködjenek vagy bármi módon elárulják kíváncsiságukat. Látva, hogy színe és faji hovatartozása egész életének a tengelye, legfőbb kötelességüknek tartották, hogy ezt elfeledtessék vele. Ezért a beszélgetés során eleinte csak általánosságokra, sőt közhelyekre szorítkoztak. Az időjárás megtette örök kötelességét, sőt a Georgiával való összehasonlítás olykor még érdekessé is tette; aztán itt volt a hajóút meg Manuel vasúti élményei, s a fák, a madarak, a virágok. Később áttértek a táplálkozás módjára, érdekes szokásokra, a napi hírek megbeszélésére. Amikor Manuel úgy érezte, hogy most már igazán egyszerű emberi lényt látnak benne, engedett zárkózottságából, például elmondott egyet-mást a gyermekkorából vagy a kollégiumáról és a diákjairól. A faji problémát mint olyat kerülte, inkább az emberi vonatkozásait hangsúlyozta. Csakhamar mohón lesték szavait. Sir John természetesen tüstént nekikezdett az élmények összehasonlításának, és örömmel állapította meg, hogy az emberek mennyire egyformák, még akkor is, ha ezer mérföldnyire élnek, kulturálisan pedig még messzebb esnek egymástól.

Sylvia csak ekkor utazott le, hogy franciaországi utazására összecsomagoljon és úgy mellékesen felmérje ezt a fekete amerikai vadembert. Lady Rivers, hogy a társalgás el ne apadjon, megkérdezte:

— Mi az, Mr. Mansart, ami Angliában a legjobban meglepte?

— Az önök tétlensége — kockáztatta meg Manuel.

Éppen uzsonnáztak; a tea pompás zamatú volt, a lángos forró és ízletes, a teasütemények sem mindennapiak. A nesztelen tökéllyel működő kiszolgálásnak gondja volt rá, hogy mindenki abban a pillanatban, amint ráeszmél, mit óhajt, meg is kapja. Csendes eső szemerkélt. A sima, zöld pázsit buján nyújtózkodott a pompás erdő széléig.

— Miért, ön nem szereti?

— Imádom. De félek is tőle. Nem lenne bátorságom ennyit pihenni, míg mások oly keményen dolgoznak. Azt hiszem, mind-

össze arról a különbségről van szó, amely a kötelesség érzését kelti fel egyik-másik emberben.

— Vagy pedig — mondta lady Rivers — csupán az amerikai sietségről, amelyet mi oly fölöslegesnek, sőt haszontalannak tartunk.

— Ön sohasem szedett gyapotot, milady. Én azonban munkásgyerek voltam. Arra neveltek, hogy ha szükségem van valamire, meg kell dolgoznom érte. Ön viszont, bocsásson meg, nem dolgozik.

Sylvia pazarul elsüllyedt karosszékében. Sir John felesége segítségére sietett.

— Értem a burkolt bírálatot, Mr. Mansart. De ez a helyzet, értse meg, bonyolult történelmi fejlődés eredménye. Az én nagyapám például elsőnek hatolt be a Niger folyó deltavidékére, ahol arannyal, borssal, végül pedig ónnal kereskedett. Értékes ónbányák tulajdonjogát szerezte meg. Angliában hajtott fel tőkét bányái kifejlesztésére, bennszülötteket fogadott fel, és Angliából hozatott szakembereket a munka irányítására. Ennek az eredményéből élek meg én a családommal együtt.

Mansart hallgatott, de Sylvia mosolyogva buzdította:

— Várjuk a válaszát, Mr. Mansart.

Mansart kényelmetlenül érezte magát, de válaszolt:

— Megértem, Sir John, hogy a nagyapja miképpen jutott nagy jövedelméhez, és hogy a bennszülöttek bizonyára örültek, ha dolgozhattak neki. De a hajón idefelé elolvastam néhány könyvet, amelyet a helyettesem ajánlott. Ezek a könyvek gondolkodóba ejtettek. Gondolatmenetem a következő. Az ön nagyapja ónra bukkant Nigériában, és felfedezése jutalmat érdemel. De nem ismételt jutalmat, és nem örökös jutalmat. Nem túlzott jutalmat. A felfedezésért járó jutalom csak a felfedezőt illeti meg, a gyermekeit nem. Az ón Afrikáé volt, nem Angliáé. Felfedezése után legalábbis közös tulajdonná vált, amely éppúgy az afrikaiaké, mint az angoloké. Az angolok beleadták tudásukat, hogy tudniillik miképp kell az ónt kivonni és használhatóvá tenni. Ennek rendkívül nagy volt a jelentősége. De ez a tudás és ez a technika egész Európa közkincse volt. Az angolok, akik ezt a tudást elsajátították és felhasználták, munkájukért fizetést érdemeltek. De megint

csak nem ismételt és nem örökös fizetést. A gépekért és az eszközökért is fizetség jár, de az is csak egyszer, nem pedig szüntelenül. A karbantartásukért is fizetni kell, de csak egyszer, nem pedig újra meg újra. Más szóval, Sir, világosan megértem, hogy az ön nagyapja fizetséget érdemelt munkájáért, sőt azért az erőfeszítésért, mellyel szakértelmét megszerezte, továbbá az anyagokért, amiket behozott és felhasznált, és a karbantartásukért. De ne haragudjon, Sir, hogy megkérdezem: mi az ön szerepe mindebben? Miféle erőfeszítésért húz fizetést? A fekete munkások, akik az ön nagyapját szolgálták, megkapták a bérüket, de csak egyszer; utódaik nem azért kapnak fizetést, amit az elődeik csináltak, hanem azért, amit ők maguk dolgoznak most. Miért ez a különbség az európaiak és az afrikaiak jutalmazása közt? Mindkettőt a valóságos erőfeszítéseiért kellene fizetni, nem igaz?

— Igen, de itt közbejön valami, amit magántulajdonnak neveznek, kedves Mr. Mansart.

— És ez a tulajdon nem erőfeszítések következménye?

— Nem, hanem a törvény következménye.

— Ki csinálja a törvényt?

— Ehhez a kérdéshez meg kell érteni egy nagy angol intézmény jelentőségét. A Családét.

Sylvia kinyújtóztatta hosszú lábát, és kortyolt egyet a teájából.

— Folytasd csak, apus — mondta.

Sir John komoly arcot vágott.

— Mi angolok — mondta — hiszünk a Családban . . . a tartósságában, egységében, áldozatkészségében, eszményeiben. Mindent elkövetünk, hogy összetartsuk és örökéletűvé tegyük. Őszintén szólva, nem hiszünk az egyenlőségben, amit önök, amerikaiak állítólag vallanak. Sőt, merem állítani, hogy igazában ön maga sem hisz benne, és éppen azért van itt, mert különb, sokkal különb sok amerikai honfitársánál, fehéreknél, feketéknél egyaránt. Bizonyos emberek arra születnek, hogy uralkodjanak, magasabb állásokat töltsenek be, s legyen szabad idejük gondolkodni, alkotni, sőt az életet élvezni. Az uralkodó csoport kiválasztásának köszönhető, hogy a világ halad, és a Birodalom terebélyesedik. Tévedések természetesen előfordulnak, hibák, sőt bűnök is felütik

a fejüket. De talált már az emberiség más módot a haladásra, mint hogy elfogadja az arisztokrácia vezetését? Készségesen elismerem, hogy a Brit Birodalomnak nem minden alattvalója boldog és elégedett, sőt a legtöbb nem az. De meggyőződésem, hogy a legtöbb azt kapja, amit érdemel, vagyis amire az életben betöltött helye alapján jogot formálhat.

Lady Rivers hozzáfűzte:

— Két dolgot el kell ismernie, Mr. Mansart. Az egyik az, hogy a mi életmódunk kellemes, a másik pedig, hogy nincs a világon olyan rendszer, amely ilyen kényelmet tudna biztosítani minden ember számára. Az egész kérdés végeredményben oda lyukad ki, hogy milyen alapon válogassuk ki azokat, akik az élet kellemes dolgaiban részesülhetnek: vajon népszavazás útján, vagy a királyi kegy révén, vagy a legalkalmasabbak fennmaradásának törvénye szerint?

— Mi becsülettel szolgáltunk — szólt közbe az öreg dáma vékony hangján. Ma este tudniillik ő is megjelent a társaságban, ami ritka eset volt, és leplezetlen kíváncsisággal meresztette szemét Mansartra. — Példásan teljesítettük kötelességünket mint katonák és hódítók, mint lovagok és udvaroncok. Harcoltuuk vízen és szárazon, Azincourtnál, a Flodden Fielden, Oudenarde-ban és — hangja kissé megcsuklott — a flandriai harcmezőn . . . [2]

Sir John gyengéden csuklójára tette a kezét, és így szólt:

— De hiszen fölösleges dicsekednünk, *maman*. A világ úgysem tudja vagy nem törődik vele. Legalábbis ez a világ, amely az igazi helyébe lépett. — Az öreg dáma újra néma nyugalomba süppedt, Sir John meg így folytatta: — Volt bennünk ügyesség és bátorság és kitartás is. Megtaláltuk az ónt, levittük a gépeket, és megmutattuk a bennszülötteknek, hogyan kell a kincset kiásni.

Manuel kissé ingerülten jegyezte meg:

— De személy szerint ön, Sir, ön mit tett azért, hogy ezek a bányák és ezek a bányászok önnek dolgozzanak?

— Örököltél, drága apus — kuncogott Sylvia. — Bizony, ennyit tettél, se többet, se kevesebbet. Márpedig ez nem volt nehéz munka!

— Ha nem én, akkor valaki más. S noha nem vagyok túlságosan

méltó rá, ennek köszönhetjük, én meg a családom, hogy van szerencsém vendégül látni önt, Mr. Mansart. Az a helyes, ha a világ legkiválóbb embereinek kezében van a vagyon és a hatalom. Ön, uram, kiemelkedik népe soraiból. Kivételes helyzete és hatalma van. Még több is járna önnek, de családja még csak az elején tart a hosszú útnak. De tragikus lenne, ha az egész amerikai néger tömegnek hatalmában állna azt tenni, amit akar.

Manuel csodálkozva állapította meg, hogy Sir John egészen őszintén beszél; sietett is megjegyezni.

— El sem tudja képzelni, Sir John, milyen kevés esélyem volt csupán arra is, hogy életben maradjak, nem szólva arról, hogy egészségesen nőjek fel, iskolába járhassak és hozzájussak ehhez a munkához. Apám vérében születtem, uram; éppen akkor lőtte szitává a csőcselék. Anyám látástól vakulásig dolgozott, hogy iskolába járasson. Ezerszer meg kellett alázkodnom, hogy tanítói állásomat megtarthassam és kollégiumom élére kerülhessek. S miközben én elértem ezt, ezer meg ezer néger fiúnak és lánynak semmi esélye sem volt, csak elsüllyedni az éhezésbe, bűnbe, szégyenletes halálba, mert még Isten is megfeledkezett róluk... Egy pillanatig sem jut eszembe, Sir John, hogy ítélőképességemet összemérjem az önével. De ismerek egy nemzetet és egy országot, amely tízmillió emberről úgy beszél, mint ön az imént, pedig nincs igaza, tudom, hogy nincs, mert én egyike vagyok annak a tízmilliónak. Nem vagyunk boldogok. Nem vagyunk elégedettek. Nem vagyunk azon a társadalmi helyen, amelyet érdemlünk. Éspedig azért, mert amikor értékünk és képességeink felől döntenek, minket meg sem kérdeznek. S jóllehet a legnagyobb tisztelettel viseltetem az ön ítélőképessége iránt, uram, mielőtt egyetértenék önnel, szeretném látni az afrikai munkásokat, és hallani, mit mondanak ők.

— Nem kell Afrikába mennie — szólt közbe Sylvia. — Elég, ha elmegy az angol munkások közé, és meghallgatja, hogyan vélekednek a mi finom életünkről és a brit arisztokrácia veleszületett fennsőbbségéről.

Lady Rivers:

— Attól tartok, Mr. Mansart, önnek egyszerűen sejtelme

sincs arról, mit tett a férjem az ő világáért. Fogalma sincs óriási emberszeretetéről, amely abból fakad, hogy sokat olvas és gondolkodik; magas állásairól és szerepéről, mely ha nem is volt kimagasló, de szükséges volt. Nem hallotta jótanácsait és széles körű egyéni kapcsolatait, amelyek kis és nagy emberekhez, szegényekhez és gazdagokhoz fűzték. Elismerem, hogy bőséges jutalomban részesült, de vajon ez az örökség kiegyenlíti-e mindazt, amit a Rivers-család Nagy-Britanniának adott, beleértve a fiam életét is?

Mansart sietve kijelentette:

— Biztosítom, milady, hogy Sir John alaposan kiérdemelte mindazt, amit a világtól kapott. Én csupán alázatosan annyit kérdezek, vajon Afrika abban a helyzetben van-e ma, hogy adósságát törleszteni tudja? S vajon saját hibájából jutott-e csődbe, miután ebben Sir Johnnak bizonyára nincs semmi része?

— Afrika! — fakadt ki Sylvia. — Hiszen még Anglia se bír fizetni! Vessen egy pillantást a londoni East Endre.

— Sylvia megint szocialista! — mondta a lady panaszos hangon. — De hát vegyük csak a saját házunkat! Mihez fogna a cselédségünk, ha nem adnánk nekik kenyeret?

Sylvia felállt, és ásítva vetette oda:

— Hányszor mondtam már, hogy a főkomornyik bátran megválasztathatná magát parlamenti képviselőnek, a szobalányaink meg gyerekeket szülhetnének. Lehetőleg törvényeseket.

Sir John nevetett, és ő is felállt.

— Szeretném tudni, mit szólna hozzá, Mr. Mansart, ha holnap felvinném a kocsimon Londonba, és a klubomban löncsölnénk?

— Bekukkanthatok én is? — kérdezte Sylvia.

— Boldog leszek, drágám.

Az út Sir John Rolls-Royce kocsiján végtelenül kellemes volt, csupa szépség, amint Essexen suhantak keresztül, és csupa érdekesség, amint a város egyre sűrűbben lakott részeibe értek. Körüljárták a zsúfolt East Endet, átvágtak Eppingen és Barnetten, majd a City kanyargós útjain eljutottak a Liberális Klub fehér márvány homlokzatáig. Mansart most tapasztalta ki a londoni

klub-életet először; azokat a fényűzően berendezett nagy, csendes épületeket, ahol a tagok kényelmesen pihenhetnek és étkezhetnek, ahol barátaikkal találkozhatnak, és szükség esetén meg is szállhatnak éjszakára. Klubja nélkül (esetleg kettő vagy három is lehet) még egy londoni semi smerheti meg legjobb oldaláról az angol életet.

Sir John természetesen több klubhoz tartozott, de a Liberális Klubot szerette legjobban, mivel a többinél egyetemesebb szellemű volt, s termeiben a legkülönbözőbb emberekkel találkozhatott, akikről biztosan tudhatta, hogy csupa jó nevelésű angol. Egy ideig elbeszélgettek néhány ismerőssel, akiknek Sir John bemutatta fekete barátját, s azok, talán egyetlen ember kivételével, udvariasan fogadták és szemmel látható érdeklődéssel beszélgettek el vele.

Természetesen a birodalom kérdései is szóba kerültek, és valaki megemlítette a nyugat-afrikai mozgolódást.

— Afrikában a munkát többé-kevésbé kényszerűvé kell tenni — jegyezte meg az egyik úriember. — Az ottani emberek nem szokták meg azt az egyenletes, megbízható erőfeszítést, amit mi munkának nevezünk.

Valaki közbeszólt:

— De a kényszerű munkának úgy kell hatnia, mint egy kábítószernek, hogy az embereket a hagyományos módon járomba fogja, mint Kínában és Indiában a kulikat.

— De az is megtörténhetik — vetette ellene egy másik —, hogy ez a kábítószer nem tompítja el őket az érzéketlenségig, hanem éppen ellenkezőleg, annyira felrázza őket, hogy türelmetlenkedni és elégedetlenkedni kezdenek.

— Vagyis azt akarja mondani — szólt közbe a harmadik —, hogy a gyarmati kényszermunka vagy tompultsághoz, vagy forradalomhoz vezet.

— Ez pedig — tette hozzá a negyedik — semmiképpen sem korlátozódik a gyarmatokra.

Ekkor érkezett meg Sylvia, és a társaság egy része csatlakozott hozzájuk, velük együtt ült le ebédelni. Sir John a sarokasztal egyik oldalának a közepén helyezkedett el, szemben az étterem-

mel. Jobbjára Mansartot, baljára lányát ültette. Manuel mellé egy jómódú kereskedő került, kövérkés, derűs ember. A házigazdával szemben egy szék üresen maradt, az amellettit viszont egy bőbeszédű, őszes hajú, hanyagul, de drágán öltözött hölgy foglalta el. Végül egy magas férfi közeledett az üres székhez. Hatalmas termetű, sima arcú ember volt, tetőtől talpig, a zsebkendőjétől egészen összehajtott kesztyűjéig ápolt és gondozott. Viselkedése elárulta, hogy tökéletesen tudatában van rangjának és hatalmának, noha nyilván ízlése ellen való volt ennek bármi módon való fitogtatása. Már-már az asztalhoz ért, amikor szeme megakadt Mansart fekete arcán. Akaratlanul is megmerevedett. Szó nélkül sarkon fordult, és gyors léptekkel az előcsarnok felé tartott. Sir John csodálkozva bámult utána, majd nyugodtan a pincérhez fordult, és megrendelte az ebédet. Ekkor egy inas sietett hozzá valami üzenettel. Sir John bocsánatot kért, és kiment az előcsarnokba. Nemsokára visszajött, és Sir Evelyn Charteris mentegetőzését tolmácsolta: hanyagságában megfeledkezett egy nagyon fontos megbeszélésről, melyet semmiképpen sem szabad elmulasztania, de igyekezni fog visszajönni, mielőtt az ebéd véget ér, és addig is kéri a vendégeket, fogadják el mélységes sajnálkozását, különösen a kedves Mrs. Cartwright elnézését kéri . . .

Mrs. Cartwright nagyon szívére vette a dolgot.

— Pedig annyira számítottam rá, hogy ma együtt leszek vele! Sir Evelyn igazán nagy ember. Egyike a birodalom oszlopainak.

Sir John könnyedén felvette a beszélgetés fonalát, de Manuelt egy pillanatra sem tudta megtéveszteni. A birodalom egy hű szolgájával került szembe, aki nem hajlandó egy „nigger" társaságában étkezni. Sir John melléfogott talán? Persze az is pontosan rávallana, ha elfelejtette volna megemlíteni, amikor meghívta Sir Evelynt, hogy amerikai vendége történetesen néger. A párbeszéd az előcsarnokban kissé éles hangnemben zajlott le.

— De hová gondol, Sir John, csak nem ebédelhetek egy feketével? Hová jutna a Brit Birodalom, ha képviselői lealacsonyodnának a hordák színvonalára, akik fölött uralkodnunk kell?

— Ez a néger úriember és a családom vendége. Egyébként mindig azt hittem, hogy fel akarjuk emelni őket.

— A fészkes fenét! Nem is lehet felemelni őket, vagy ha lehet, attól csak veszélyesebbek lesznek, és annál inkább vissza kell rúgni őket a helyükre. Ne haragudjon, öregem, de az ördögbe is, mért nem mondta meg, hogy a vendége fekete?

— Istenem, én...

— Jó, jó! Kérem, mentsen ki a vendégei, különösen Elsbeth előtt.

Közben az ebéd békésen folyt tovább. A Mansart jobbján ülő pocakos úriember Sir Evelyn dicséretébe kezdett:

— Remek ember. A legmegbízhatóbb képviselője kormányzatunknak. Feltétlenül tisztességes, kitűnően képzett, és ha kötelességről van szó, nem ismer tréfát.

— Biztosítja, hogy megkapjuk az osztalékainkat... — tűnődött Sylvia.

— És feltétlenül tisztességesen bánik a bennszülöttekkel is!

— Miért ne tenné? Pompás fizetést húz, pazar palotája van és jóval több szolgája, mint ahányra szüksége van. Majd ha nyugalomba vonul, a bennszülöttek szép nyugdíjat izzadnak ki neki. Hazajön, és a gyarmati népesség kérdéseinek köztiszteletben álló szakértője lesz. Finom alak, mondhatom.

— Sylvia! — kiáltott rá Mrs. Cartwright megbotránkozva. — Már rég megérdemelted volna, hogy jól elnáspángoljanak. Sir Evelyn becsületesen bánik a bennszülöttekkel.

— És mi is, ugye? — makacskodott Sylvia. — Ne legyünk álszentek!

— Miért? Nem szabadítottuk fel a rabszolgákat, és nem akadályoztuk meg a rabszolgakereskedelmet?

— De addig tömegesen adtuk el a négereket Amerikának, s ezt olyan nagy üzletággá fejlesztettük, hogy ebből építettük fel a városainkat meg az egész iparunkat. A tizennyolcadik században a rabszolgakereskedelem volt birodalmunk legjövedelmezőbb üzletága, és Nyugat-India a legértékesebb birtokunk. Addig folytattuk, amíg jövedelmező volt. Amikor a rabszolgák lázadozni kezdtek, beszüntettük az üzletet, és amikor már arra sem voltak hajlandók, hogy a legolcsóbb munkaerőt szolgáltassák, más, jövedelmezőbb befektetést kerestünk tőkénk számára. A jótékony-

ság és a vallás sokat segít, de mindig a nagyobb osztalékot követi. A rabszolgákat Pitt szabadította fel, nem pedig Wilberforce[3].

Mrs. Cartwright előkelő hallgatásba burkolózott. A csendet Manuel törte meg, szomszédjának feltéve egy kérdést, amely szinte önként tolult az ajkára:

— Akaratlanul is azon töröm a fejem, hogy egy néger bányamunkás hány napi bérébe kerül ez az ebéd itt?

A kereskedő nagyot nézett, végül így felelt:

— Az ilyen dolgokat a kereslet és kínálat szabályozza.

— Az angol kereslet és az afrikai kínálat?

— Hát persze — felelte a kereskedő, és a másik szomszédjához fordult, aki a tőzsdeárfolyamok nagy szakértője volt.

A társaság a munkáskérdésről és a szocializmusról kezdett vitatkozni. Mansart figyelmesen hallgatta, de nem szólt bele, amíg valaki hozzá nem fordult.

— Mi az ön álláspontja Afrikával szemben, Mr. Mansart? Illetve az amerikai négereké általában?

Mansart így felelt:

— Viszonylag keveset tudunk Afrikáról, de elméletben természetesen azt akarjuk, hogy Afrika szabad és független legyen.

— Miért?

— Mert úgy véljük, hogy ez olyan örökség, amely minden embert megillet.

— Minden embert?

— Igen. Előbb vagy utóbb minden embert.

— Ha ez az „előbb vagy utóbb" száz esztendőt jelent vagy még többet — mondta Sylvia —, akkor aligha adok igazat önnek. De ha úgy gondolja, hogy a folyamat már most elkezdődik, és még ennek a nemzedéknek az életében megvalósul, akkor egyetértünk.

— Sylvia siet, mint mindig — jegyezte meg az apja mosolyogva. És ekkor mindnyájan felemelkedtek egy új vendég üdvözlésére. Magas, sovány, kissé hanyagul öltözködő, de rendkívül komoly külsejű fiatalember volt. Kiderült, hogy ő meg Sylvia magukkal akarják vinni Mansartot egy kis sétakocsikázásra. Kis idő múlva el is búcsúztak a társaságtól, megkerülték a sarkot, és beültek

Sylvia kis Austinjába. Felületes beszélgetés közben kelet felé hajtottak, majd leparkoltak az út egyik oldalán. Sylvia egy ócska esőkabátot szedett elő, és rávette Mansartot, hogy öltse fel. S nem nyugodott, amíg vadonatúj Knoxját is fel nem cserélte egy gyűrött, mocskos kalappal.

— Bocsásson meg nekünk, de utunk a nyomortanyákra vezet.

A fiatalember azzal egészítette ki ezt a figyelmeztetést, hogy sűrű bocsánatkérések közt leszedte a nyakkendőjét és Mansartét is, sőt jól összegyűrte Mansart tiszta ingét.

— Vendéglátóink, tudja, kissé érzékenyek, különösen ha túlságosan jól öltözött idegenek kukkantanak be hozzájuk.

Mialatt Sylvia beszaladt egy boltba, Manuel megemlítette, hogy most náluk lakik, és mennyire élvezi a vendéglátást. A fiatalember egyetértett vele a család dicséretében, és néhány szóval érintette Sylvia bátyjának halálát.

— Nem voltunk éppen cimborák, de jól ismertem. Halála súlyos csapás volt Sylviának, de bizonyos értelemben megkönnyebbülést is okozott.

— Megkönnyebbülést? — hökkent meg Manuel.

— Igen. Tudja, ő nagy sznob volt, vérbeli arisztokrata angol kiadásban. Sohasem dolgozott, de elvárta, hogy az egész világ dolgozzék helyette. Testőrtiszt volt, gazdag házasságra és főnemesi rangra pályázott. Igazi dilettáns volt a sportban és a művészetben, kifinomult naplopó, aki úgy ugrott fejest a háborúba, mintha csak egy vadászatról lett volna szó, ahol nagy vadra mennek. Egy árokba fulladt bele, amely tele volt sárral és az angol ifjúság színe-javának vérével. Sylviát nagyon lesújtotta a hír, mert jóképű bátyját őszintén szerette. De örült, amiért nem lehetett azzá, amire törekedett.

A kis kocsi tántorogva döcögött tovább East End hepehupás macskakövein. A „slum" — a nyomortanyák — végtelen mérföldjei következtek; sivár komorságukat csak a rikítóan kivilágított italboltok hívogató fényei törték meg. Egy ízben be is tértek valamelyikbe, és rendeltek egy fél liter kevert sört. A törzsvendégek munkások voltak, akik lármásan tárgyalták a legutolsó eredményeket, vagy fogadásokat kötöttek Whitechapel büszkeségére,

Erny Hawkins nehézsúlyú bokszbajnokra. Az asztaloknál elázott alakok a szokásos számban; fejüket karjukra hajtva, kétségbeesett erőlködéssel igyekeztek a világot elfelejteni.

De inkább a nők maradtak meg évekig Mansart emlékezetében. Az egyik jelenet egész életén át elkísérte. Pedig nem a legszembeszökőbb eset volt, nem is a legjelentősebb. De nem lehetett elfelejteni. A kendős fejű, csendes asszonyok között egy-kettő csiricsáré pompájával tűnt ki, mosdatlan nyakukon mocskos toll-boa, fejükön ázott tollas kalap. Az egyik ilyen részeg ringyó csecsemőt ringatott karjaiban; a gyerek éhes sivalkodása ártott a hangulatnak, úgyhogy a csapos tiltakozott:

— Hallja, ha nem tudja befogni a porontya száját, ki vele, de máris!

A nő talpraesett trágár válasza röhögést csalt ki a vendégekből, erre a részeg nő kebléből mocskos zsebkendőt rántott elő, egyik csücskét megsodorta és pálinkájába mártogatta, majd bedugta a csecsemő szájába. A sivalkodást elégedett cuppogás váltotta fel.

Mansartot hányinger környékezte. Kiürítették poharukat, és gyorsan visszatértek kocsijukhoz.

Már éjfélre járt az idő, amikor Mansart és Sylvia — miután a fiatalembert útközben lerakták — visszaérkezett Essexbe, a Rivers-házba. Mérföldeken át némaságba merültek. Mansart igazában sohasem mesélte el senkinek, mit is látott a londoni East Enden, s az mit jelentett neki, pedig valósággal új korszakot nyitott életében. Most eszmélt rá először, hogy fehér férfiak és nők is milyen mélyre süllyedhetnek egy civilizált országban, a XX. században, s hogy éppolyan tehetetlenül martalékául esnek a bűnnek, mint bármelyik néger ismerőse odahaza, sőt feltehetőleg mint bármelyik más néger vagy ázsiai a tengeren túl. Megdöbbentő élmény volt ez számára.

3

EURÓPA SZÍNESEI

Manuel még körülbelül egy hetet töltött Angliában, azután egy délután megérkezett a birtokra az a francia fiatalember, aki vállalkozott rá, hogy átvigye Franciaországba, és néhány hétig vendégül lássa. Jól öltözött, művelt, érdekes fiatalember volt, végtelenül udvarias és figyelmes; kínos pontossággal beszélt angolul. Azt mondta Mansartnak és Riverséknek, hogy nagyon sajnálja, de nem tud vendégének annyi szépet és jót nyújtani, mint amiben itt, Angliában része volt. Franciaország távolról sem heverte ki egészen az első világháború pusztításait.

— Remélem azonban — mondta —, hogy meg tudunk mutatni önnek valamit abból, mit jelent Franciaország nekünk és a világnak... Attól tartok — folytatta némi habozás után —, hogy Angliában csak a szélsőségeket látta, vagyis az arisztokráciát és a nyomortanyákat, nem pedig a nagy angol középosztályt. Igaz ugyan — tette hozzá bölcselkedve —, hogy ez nem sokat számít. A középosztály szüli a nemességet, és kölcsönösen annyira majmolják egymás, hogy bizonyos értelemben azonosnak tekinthetők.

Mansartnak eszébe jutott a sok életerős, elégedett, tekintélyes külsejű kereskedő és hivatalnok, akit látott, és nem volt biztos benne, tulajdonképpen milyen a tipikus angol.

Mind Sir John, mind lady Rivers sietve biztosította Mansartot arról, hogy felejthetetlen élmény vár rá, hiszen végtére is hol vannak ők attól, amit Franciaország adott a kultúrának?

Furcsa módon, amikor Mansart elhagyta Angliát, a legfőbb gondja az volt, mekkora borravalót adjon a cselédségnek. Gyűlölte

a borravaló-osztogatást, mert utálatosan emlékeztetett a rabszolgaságra. Nem is igen engedhette meg magának. Végül is szarvánál ragadta meg a bikát, azaz a főkomornyikot, és nyíltan beszélt vele. A főkomornyik nyugodt és udvarias maradt, bár látszott, hogy nem lelkesedik túlságosan. A kulcsárnő, amikor közölték vele az üzenetet, zsémbelődött:

— Ha van pénze utazni, legyen pénze a költségekre is. Én eddig se rokonszenveztem soha a négerekkel.

A szobalányok és inasok közül egyik-másik az orrát fintorgatta, a többi vihogott.

Amikor elrobogott vele a vonat, házigazdái kellemes emlékeket őriztek meg erről a jómodorú, sötét bőrű úriemberről, aki kivívta barátságukat; ugyanakkor eszükbe jutott párizsi nászútjuk az 1900-as világkiállítás idején, esti sétáik a Pont Alexandre-on, az új hídon át, melyet akkor a francia—orosz barátság jelképének tekintettek.

Kellemes és eseménytelen átkelés következett az erősen hullámzó csatornán, majd vasút Calais-től Párizsig. Mansart és francia barátja egy élményekkel zsúfolt hónapot töltöttek együtt, amely Mansart számára később mindig olyannak tűnt, mint egy elmosódó álom.

Manuel csak jóval később vette észre, milyen szakavatott körültekintéssel vezeti Monsieur Villiers felfedező útjain. Villiers egyszerre próbálta megmutatni neki Párizst a maga anyagi valóságában és szellemi jelentőségét a múltban meg a jelenben. Az Eiffel-toronyból letekintve látták a Szajnát, a balpartot és a Notre Dame-ot. Kószáltak a Bois de Boulogne-ban, s megebédeltek egy csendes vendéglőben, mely a fák sűrűjében rejtőzködött. Visszafelé megálltak a Diadalív alatt lobogó örök tűz előtt, aztán felsétáltak a Montmartre-ra. Hátuk mögött a templom, a lábuk előtt a város: a távolban a Tuilériák, a Madeleine-székesegyház és a Palais Royal emelkedett ki az utcák, terek, templomok és középületek tömkelegéből.

Elbúcsúztak a szép fehér templomtól, és boltokkal szegett, szűk utcákon ballagtak le. Elhaladtak a Moulin Rouge mellett, és kijutottak az Operához meg a nagy bulvárokra. Egy ízben

betértek egy világhírű kis étterembe, ahol csokoládét és lágytojást fogyasztottak, majd bérkocsin elhajtattak a Köztársaság-téren át a Bastille-hoz.

Itt az egész dolog új értelmet kezdett nyerni. Mansart megállt a téren, ahol a francia forradalom elkezdődött, ahol a modern világ megszületett, ahol először álmodtak az egyszerű emberi lények egyenlőségéről és arról, hogy szavuk legyen a kormányzatban. Olyan furcsának és hihetetlennek tetszett a történet, amely itt játszódott le, ezen a ma már oly üres téren; a régi börtön eltűnt, és csak a júliusi emlékoszlop mered az égnek a közepén.

Beszélgetve mentek tovább, és Villiers különböző módokon próbálta az élő Franciaországot megmagyarázni:

— Nehéz egy nemzetet jellemezni. Cselekedeteinek rugóira sokféle magyarázatot lehet találni, és egyik sem egészen téves, de egyik sem teljesen igaz. A végső ítélet abból vonható le, ami történik, ezt pedig nehéz a maga egészében látni és megragadni. Az emberek cselekedeteinek teljes és pontos felmérését még senki sem kísérelte meg; talán nem is lehetséges, mindenesetre nem kívánatos.

— De ha így áll a dolog, hogyan jellemezzük Franciaországot? Mi, franciák, mi vagyunk Szent Johanna meg a parasztjai, akik gyermekeket hoznak a világra, hisznek Istenben, fukarkodnak és kuporgatnak, és visszafelé taszigálják a világot. De mi vagyunk a szatócsok is, akik könyörtelenül harácsolnak, ez az elpusztíthatatlan, pokoli fajzat, amely uralkodik a gondolatokon és a híreken, az embereket megnyomorítja, legyilkolja és őrületbe kergeti. De azért mégis mások vagyunk, mint maguk, amerikaiak; még vannak íróink és művészeink, akiket nem lehet megvesztegetni vagy megvásárolni, akik gyámoltalanok, de szabadok, és bátran szembenéznek a Halállal. Bár mocskosak és aljasak vagyunk minden szépségünk közepette, imádjuk a nemiséget, és nyíltan hirdetjük, de azért mégsem süllyedtünk le a hollywoodi szajhák színvonalára, akik uszodákban illegetik magukat, autogramokat gyűjtenek, hosszú lábszárukat lóbálják, és meztelen feneküket mutogatják a világnak.

— És Franciaország Európa is. Európa ötszáz éven át Ázsia és

Afrika zsírján hízott, dicsőségét a kínaiak és négerek véréből és zsigereiből építette fel. Micsoda bátor, hatalmas nép vagyunk mi! Bizony nemigen akad párunk a hazudozásban és gyilkolásban!

Betértek a Szajna-parton egy kis vendéglőbe. Tele volt munkásokkal és kishivatalnokokkal, de Villiers felfedezett néhány ismerőst a hátsó szobában, akik a fal mentén álló hosszú asztalnál szorongtak. Manuel örömmel pillantott meg köztük egy nyugatindiai színes embert. Monsieur Jamesnek hívták, és író volt. Mellette egy orosz ült meg egy oroszul tudó francia.

— Kommunisták — mondta mosolyogva Villiers. — Manuel érdeklődve kapta fel a fejét. Még sohasem találkozott kommunistákkal, és kíváncsi volt rájuk.

— Én azt reméltem — mondta nekik félénken —, hogy a maguk forradalma kiegészíti majd a francia forradalmat, amely a Szabadságot, Egyenlőséget és Testvériséget adta nekünk ...

James felfortyant:

— Úgy érti, hogy ezt akarta adni, de felsült vele, igaz? A francia forradalom gazdasági alapja a rabszolgaság és a rabszolgakereskedelem volt. „Az emberi történelem szomorú iróniája ez — mondta Jaurès. — A Bordeaux-ban és Nantes-ban rabszolgakereskedelemmel szerzett vagyonok adták meg a burzsoáziának azt a büszkeséget, amely szabadságot követelt, és így hozzájárult az emberiség felszabadításához." Az 1789-es francia forradalom szabadságot adott a franciák egy nagy csoportjának, de valójában a haiti rabszolgák lázadása próbálta rákényszeríteni az egyenlőséget Franciaországra. De a Thermidornak nevezett reakció leverte a francia munkások terror-felkelését, és keresztre feszítette azt a Babeuf nevű háziszolgát[4], aki a fekete és barna munkásokkal való testvériség felé próbálta vezetni őket. Így aztán a francia forradalom sohasem fejeződött be igazán. Napóleon megpróbálta átalakítani gyarmati imperializmussá, ám Dessalines és Christophe[5] keresztülhúzta számításait, s végül az Egyesült Államok kaparintotta meg a zsákmányt, mármint Louisianát.

Az orosz is megszólalt. Gyorsan beszélt, de francia barátja győzte a fordítást:

— Hát nem látják, hogy az orosz forradalom most betetőzi

azt, amit a francia és a haiti elkezdett? Mi a munkást arra a polcra helyezzük, ahová a francia forradalom próbálta felemelni, és amikor mellé ültetjük a fekete és színes embereket, létrehozzuk azt a világtestvériséget, amelyről még a leghaladóbb fehér világ sem mert soha álmodni. Valójában a fehér Európa és a fehér Amerika egyformán elindult a faji háború világa felé, melyet egyes-egyedül a Szovjetunió fog megakadályozni.

Manuel elálmélkodott az orosz forradalom ilyen értelmezésén. Már hallott arról, hogy a Szovjetunió bűntettnek minősítette a faji megkülönböztetést; de az ő szemében a „faji választóvonal" elsősorban annyit jelentett, hogy nem foglalhatott helyet a villamosokon, vasúti kocsikban, iskolákban és vendéglőkben. Hogy létezik ennél magasabb és szélesebb egyenlőség is — beleértve a gazdasági egyenlőséget —, arra még nem sokat gondolt.

Néhány nappal később lesétáltak a Szajnához, megnézték a parton sorakozó kedves kis könyvesboltokat, aztán átmentek a túlsó oldalra, és beültek egy étterembe, amelynek árkádjai alól a híres Cité-szigetre s a távolban a Notre Dame vaskos tornyaira nyílt kilátás. Ez Párizs közepe. Itt koronázták meg az első Napóleont, és amott állt az Igazságügyi Palota.

A Pont Neufön jöttek át, IV. Henrik szobra mellett, és balra fordulva megpillantották a Louvre nagy palotáit, a Caroussel ívét és a Tuilleriák kertjét. A Rue Royalon keresztül ráláttak a Madelaine-re. Majd a Rue de la Paix-n és a Concorde téren át a Champs Élysées-re hajtattak.

A leghosszabb időt magában a Louvre-ban töltötték, nem egyszerre, hanem hol egy órát, hol kettőt egy egész héten át. Mansart jóformán semmit sem tudott a művészetről. Mielőtt külföldre utazott, egyetlen nagy festményt sem látott, és ami szobor a szeme elé került, az is meglehetősen silány munka volt. Itt csendesen leülhetett, és elgyönyörködhetett a szamotrákei szárnyas Győzelem és a milói Vénusz szobrában. Látta a Mona Lisát, és társa megmutatott neki még számos kevésbé felkapott, de éppen olyan szép festményt. Idővel fogalmat alkothatott arról, hogy a világ nagy festői, az olaszok, a hollandok és a franciák hogyan próbálták kifejezni a maguk felfogását az emberi test és a környező világ

szépségéről és értelméről. Később megpróbált közelebb jutni Matisse-hoz, Gauguinhez és Picassóhoz. Amikor kijött, új szemmel látta a világot és lakóit.

Körülbelül egy hét múlva végigsétáltak a Boulevard St. Germaine-en és a Bou'Michen. Egész délutánokat töltöttek a Luxembourg-parkban, és megtekintették a világ legbájosabb füvészkertjét. Elhajtottak a Pasteur-intézet mellett a Rue de Vaugirard-on, ahol egy jellegzetesen párizsi kis szállodában — fekete ruhás tulajdonosnő, mindig mindenütt jelenlevő háziszolga és ágyban felszolgált reggeli kávé kiflivel — laktak egy hétig. Sok látnivalót újra meg újra felkerestek: a Bois de Boulogne-t, a Montmartre-t, a Tuilleriák kertjét és a Père Lachaise-temetőt.

Egész idő alatt sokat beszéltek magukról és világukról, arról a mesés Amerikáról, melyet a fiatalember oly kíváncsian és oly kritikus szemmel nézett; különösen azt szerette volna pontosabban megtudni, mi is az a „lincselés" tulajdonképpen. Apja módos paraszt volt Dél-Franciaországban, még mindig a földet túrta a kis családi birtokon. A két jóbarát le is utazott hozzá, és Mansart ott töltötte franciaországi tartózkodásának utolsó hetét; megismerkedett új barátja apjával, anyjával és nővérével; ez a nővér mellesleg egy amerikaihoz ment feleségül, és nagyon szeretett volna kivándorolni Amerikába, de a férje hallani sem akart róla.

Monsieur Villiers nőtlen volt, és úgy-ahogy megélt az írásaiból. Csiszoltan beszélt, és mindig tartalmasan. Fáradhatatlanul kereste a szót, amely pontosan kifejezi azt, amit mondani akart. Azt, hogy élete hová vezet, még nem tudta biztosan, csak annyit tudott, hogy egy célja van: kifejezni a gondolatait írásban vagy más módon. Nem szőtt terveket. Nem volt vagyona és nem is törekedett rá. Ízléses, kifinomult világról álmodott, amelyben nincs szenvedés és bántalom, és a legkülönbözőbb emberek jól megférnek egymással.

A szülők kis birtokára menet átutaztak Dél-Franciaországon; látták Arles-t meg Nîmes-t, és majdnem táncos léptekkel sétáltak át az avignoni hídon. A gazdaság egy kis dombon terült el, ahonnan látni lehetett a Földközi-tenger kék tükrét. A szülők egyszerű, szívélyes emberek voltak, kíváncsiságuk az udvariasság határain belül ezernyi kérdésben nyilvánult meg. A férjezett nővér külö-

nös örömmel üdvözölte őket, mert nagyon szerette fivérét, és Amerika módfelett érdekelte.

Sokat beszélt a férjéről, aki éppen nem volt itthon. A világháborúban az amerikai hadseregben szolgált, egy olyan egységben, amely francia kötelékekkel harcolt. Megsebesült, és a francia hadikereszttel tüntették ki. Esze ágában sem volt visszatérni Amerikába. Valami furcsa előítélettel viseltetett hazája iránt, amit a felesége nemigen tudott megérteni. Az asszonyka rengeteg kérdést tett fel Amerikáról, és kijelentette, hogy a háború óta nagyon nehéz egy fiatalembernek itthon rendesen boldogulni. Férje nem sajátította el a francia iskolák túlzottan pedáns tananyagát, márpedig enélkül nem lehet bizonyos értelmiségi pályákon előre jutni. Persze nincsenek megfelelő ismerősei és összeköttetései sem, hogy hozzásegíthetnék valamihez.

Amerikai értelemben ellenben jól képzett, művelt ember, és az asszony úgy érezte, Amerika az a hely, ahol boldogulni tudna. Ott korlátlanok a lehetőségek, és a bérek is magasak. Nem tudta megérteni, miért nem hajlandó a férje visszatérni a hazájába. Természetesen tudta, hogy a négerek Amerikában külön kasztot alkotnak, de egy tisztet és úriembert Amerikában sem kezelhetnek sértő módon, nem igaz? Nagyon komolyan faggatta Mansartot erről. Mansart nem értette a dolgot, amíg a férj haza nem jött. Barna ember volt.

Mindenesetre jellemző volt, hogy francia házigazdái nem is tartották szükségesnek megemlíteni ezt a tényt Mansart előtt, pedig az ő szemében természetesen igen nagy jelentősége volt. Most már megértette, hogy ez az ember miért nem kíván hazamenni Amerikába, és miért olyan biztos benne, ha nem is magyarázza meg a feleségének és a családjának, hogy odaát nem számíthat valami ragyogó pályafutásra. Körülbelül harmincöt éves, zömök ember volt, izmos és jóképű, bár arcán elégedetlenség tükröződött. Lelki egyensúlya meglehetősen bizonytalan volt. Amikor Mansartot megpillantotta, visszahőkölt — akárcsak Mansart.

Egy amerikai néger számára mindig probléma, hogyan viselkedjék, ha külföldön egy másik négerrel akad össze. Persze, ha

négyszemközt találkoznak, egészen természetesen közelednek egymáshoz. De mi legyen, ha különböző társadalmi környezetbe tartoznak? Ez a színes ember egy francia család egyetlen lányának a férje, őmaga pedig egy Franciaországban utazgató néger tanár. Megértő barátsággal közeledjenek-e egymáshoz, vagy jóformán ne is vegyen tudomást a másikról, vagy milyen lehetőség van még? Mansart igyekezett kedvesen és megértően beszélni, de a színes fiatalember nemigen viszonozta. Kurtán válaszolgatott, és nem is próbált beszélgetésbe ereszkedni. Mindent összevetve, meglehetősen kellemetlen találkozás volt.

Mansart csak egy ízben kísérelte meg, hogy közelebb jusson hozzá. A földeken találkoztak véletlenül, elnézegették a hullámzó vetést meg a jól táplált teheneket.

— Nem gondol arra, hogy előbb vagy utóbb visszatérjen Amerikába? — kérdezte Mansart.

— Nem — hangzott a kurta válasz.

— Talán érdekelni fogja, ha elmondom, hogy bizonyos változások mutatkoznak: a faji kapcsolatok javulnak, és úgy látom, van egy kis esélyünk arra, hogy mi, négerek könnyebben boldoguljunk, mint azelőtt.

— Mi négerek? Csakhogy én nem vagyok néger. Francia vagyok, és az is maradok. De megmondom magának, mit fogok tenni. Elmegyek Afrikába.

Mansart egy kicsit csodálkozott.

— Afrikába? Hiszen ez remek! Igazán örülök, hogy ilyen tervei vannak.

— Ó, én nem arról az Afrikáról beszélek, amire maga gondol. Eszembe sincs lemenni a maláriás partvidékre, dolgozni, mint egy nigger. Én a francia közigazgatásban akarok elhelyezkedni, esetleg katonai szolgálatba lépni francia Nyugat-Afrikában. Talán be is fektetek ott egy kis pénzt, már amennyit össze tudok kaparni. Szolgáim és munkásaim lesznek, úgy élek majd, mint egy úriember. Jártam már odalenn, és tudom, hogy élhet és mit csinálhat ott egy fehér ember. Most már én is fehér ember vagyok.

Mansart nem szólt semmit.

— Láttam, Johnnal beszélgetett — mondta később a házi-

gazda fia. — Örülök neki. Bárcsak megpróbálna a lelkére beszélni. Bevallom, én nem egészen értem őt. Azt értem, hogy miért nem akar visszamenni Amerikába, s ebben talán igaza is van. Hallottam, milyen ott a négerek helyzete. De az isten szerelmére, mi keresni valója lenne Nyugat-Afrikában? Pokoli hely, forróság, váltóláz, mérges legyek, ragályok! Persze van a gyarmati életnek csábító oldala is. Ha valakinek sikerül egy jól fizetett állásba jutnia, és beéri azzal, hogy élete hátralevő részében nem csinál egyebet, mint ordítozik a szolgáival, hát azt hiszem, ennek semmi akadálya, ámbár a magam részéről nem tudom elképzelni, hogy élhet valaki irodalom és művészet nélkül. Én bizony semmi örömet nem lelnék abban, hogy olyan szegény ördögök vegyenek körül, csupa tudatlan, beteg, reménytelen ember. De úgy látszik, neki tetszik az ilyesmi. Hanem abban biztos vagyok, hogy a nővéremnek nem felelne meg.

Közben a nővér is megjelent.

— Meg tudom érteni — mondta —, ha egy ember, aki olyan körülmények közt nőtt fel, mint John, távol szeretné tartani magát a vagyon és kiváltság nélküli, közönséges emberek bajaitól. Csak azt nem értem, miért esik az ellenkező végletbe, és miért akar az ilyen szerencsétleneken basáskodni? Én jobb szeretnék a szegény munkások közt dolgozni. Azok legalább igazi emberek, nem gondolja?

— De mennyire — felelte Mansart. — El se tudnám képzelni, hogy máshol dolgozzam. És kétségbe vonom a vak engedelmeskedés egész intézményének értelmét. Mit ér a parancsok gondolkodás nélküli teljesítése egy farmon vagy a házban vagy bárhol másutt, ha semmi lehetőségünk arra, hogy a saját számlánkra, a saját felelősségünkre is csináljunk valamit? Ha valakinek ez az eszményképe, szerintem valami hiba van benne.

John éppen akkor lépett oda hozzájuk, és elkeseredetten kifakadt:

— Nem csodálom, hogy maga nem érti, Mansart. Maga világéletében fehér emberek niggere volt. Annyit rugdosták és taposták, hogy már megszokta, és nem is tudná, mit csináljon, ha egyszer alkalma lenne egy kicsit másokat rugdosni. Hát én meg

fogom tenni. Rá fogok taposni azokra, akik csak arra jók, hogy tapossanak rajtuk. Nem megyek vissza Amerikába. És elmegyek Francia Nyugat-Afrikába, ahol én is lehetek valaki.

Hirtelen hátat fordított nekik, és elment. Felesége könnyes szemmel követte.

Ezek a Johnnal váltott szavak terelték a beszélgetést a gyarmati Franciaország problémájának további feszegetésére. Mansart, aki olvasott már erről egyet-mást, megjegyezte:

— Igaz, az ön hazája elég jelentős gyarmatbirodalommal rendelkezik. Az anyaország negyven millió lakosára hetvenöt millió színes esik.

— Igen, ötven millió színesünk van Afrikában, huszonhét millió Ázsiában és félmillió Amerikában. Őszintén szólva, csöppet sem örülök neki. Sokuk úgy asszimilálódott, hogy bevándorolt Franciaországba, mások otthon váltak törvényes francia állampolgárokká. De ezeknek a száma elenyésző, azt hiszem, alig ötmillió. A többi csupa tudatlan kuli, akit a francia nagytőke könyörtelenül kizsákmányol. Egy részük lázadás útján igyekszik felszabadulni, mint például Indokínában, és talán hamarosan Észak-Afrikában is. Madagaszkár ötmilliós lakossága esetleg kifejleszti saját kizsákmányolási rendszerét. Még néhány ember megszerzi az állampolgárságot, és felcsap saját fajtájának kizsákmányolójává, ahogy John tervezi. Nagy zagyvaság az egész, Mansart. De milyen jövő vár a világ többi gyarmatára? Van valami elképzelése? Mert nekem nincs.

— Isten tudja. Vezetni kell őket. A misszionáriusokról bebizonyosodott, hogy csak a Nagy Üzlet eszközei. És az Üzlet, ha emberbaráti húrokat penget is, legföljebb egy fokkal különbözik attól, amely csupán a profitját tartja szem előtt. Nem hiszem, hogy valaha is lesz olyan hatalom a világon, amely igazán megnyitja a gyarmatoknak a szabadság útját.

— Mit nevez maga szabadságnak?

Mansart elgondolkodott.

— Azt a jogot, hogy szavazzanak, dolgozzanak, iskolába járjanak . . .

— Nem. A szabadság más. Az a jog, hogy övék lehessen az

a gazdagság, amelyet megtermelnek! — mondta Villiers. — Csak ez számít, semmi egyéb.

— Igen, de . . . van azért más is. A tudás. Érteni ahhoz, hogyan kell ezt a gazdagságot a tudomány és a művészet és az egészség szolgálatába állítani.

— Az lehetetlen — mondta Villiers.

— Csakugyan? Akkor az egész civilizáció lehetetlen.

— És ha úgy van? Mert Spanyolországban bebizonyosodott.

— Spanyolországban? — nézett rá Mansart meghökkenve.

— Csak nem akarja azt mondani, hogy nem tudja, mit tett az én hazám meg Anglia és az Egyesült Államok a spanyol nép ellen? És mit tesz még ma is?

Mansart hallgatott. Nem, nem tudta. Olvasott ugyan valamit arról, hogy ott polgárháború dúl . . . most meg valami új vezérük van, az a Franco . . . de egyébként . . .

— Németország és Olaszország segített összezúzni a spanyol köztársaságot. Az Egyesült Államok pedig, minden hagyományával ellentétben, megtagadta neki a fegyverszállítást. Csúnya dolog. De bizonyára hallott már a Nemzetközi Brigádról?

— Sohasem hallottam róla — vallotta be Mansart, és azon kezdett tűnődni, vajon mennyit titkoltak el előle a világ valódi történetéből.

Egy hónap, egy csodálatos, feledhetetlen hónap után Mansart elbúcsúzott Franciaországtól, és Svájcon keresztül Németországba utazott. Ezt az utat már nem gondos és körültekintő baráti kezek készítették elő. Most a saját szakállára kellett szembenéznie a fehér Európával. Nem találkozott ugyan az amerikai közömbösséggel vagy gyűlölködéssel, de barátokkal is alig. A külvilág kívánesisággal fogadta, sőt néha meghökkent fekete arca láttán, de a szállodákban, éttermekben és az utcán ügyeltek rá, hogy udvariasan bánjanak vele. Elevenen éltek benne azok a gondolatok és emlékek, amelyeket Franciaország sugallt, de innen nem tudta egy tökéletes, befejezett kultúra képét magával vinni, úgy, mint Angliából. Franciaország valami más volt: egy eszme, mely örökösen tovább fejlődik; egy bizonyos attitüd az élettel szemben; egy sajátos gondolkodásmód és változó eszmények világa. Nem

véletlen, hogy Franciaországban tucatnyi politikai párt van, Angliában és az Egyesült Államokban meg kettő, jobban mondva csak egy, csupán két cégér alatt. Mégis örömmel töltötték el az emlékek, amiket magával hozott. Kapott valamit, amit nem felejt el, amíg csak él.

Mansart németországi útja beleillett bizonyos német származású amerikaiak tervébe, akik közeledést akartak amerikaiak és németek között. Hosszas fontolgatás után arra az elhatározásra jutottak, hogy nem árthat, ha egy néger is akad a Németországba látogató amerikaiak között. Hadd lássák ezek a faji propagandától megittasult germánok, hogy Amerikában négerek is élnek, és milyen jó dolguk van. Gondosan ügyeltek arra, hogy Mansart, amennyire lehetséges, ne legyen kitéve inzultusoknak, viszont így jóval kevesebb társadalmi kontaktusa volt, mint Angliában és Franciaországban. Ez már inkább afféle társasutazás volt, csoportosan járt ide-oda, és bőven maradt ideje olvasgatni.

Mansart Lyonon és Genfen keresztül utazott Svájcba. A nagy francia gyárváros, úgy látta, csendesebb, nyugodtabb, mint a hasonló amerikai vagy angol városok, mégis értette a dolgát, és bizonyos elégedettség, boldogság és jó ízlés áradt belőle.

Lyonból Genfbe ment, majd átkelt a szép genfi tavon, és Bernbe érkezett. Itt felejthetetlen látvány tárult elébe: a berni Alpok. Megállt a főtéren, és a város fölött felnézett a hegyekre meg a nagy, fehér felhőgomolyagokra ott a magasban. Milyen szép mindez! És ekkor magasabbra emelte a szemét, és a tornyok, hegyek és felhők fölött megpillantotta az alpesi csúcsokat, az égbolt tetejét ostromló ezüstös ormokat. Megborzongott az elragadtatástól. Ilyen fenségeset még soha életében nem látott. S azt mondta magában: „Akármennyi szenny, bűn és csalódás tapad hozzá, ez a világ mégiscsak szép, nagyon szép!"

Végül vonatra szállva eljutott Dél-Németországba. Münchenben megpróbálkozott azzal a kevés német szóval, amit az iskolában tanult. Látta, hogy a várost lázasan építik és alakítják, hogy Hitler emelkedő hatalmának központjává tegyék. Szinte csak a véletlennek köszönhette, hogy megnézte a Technikai Múzeumot. Ehhez foghatót még sohasem látott. Mintha mikrokozmoszba

sűrítették volna az egész modern világot. 70 000 kiállítási tárgyat mutattak be annyi teremben, hogy egymás mellé rakva kilenc mérföldnyire nyúltak volna. Mansart csak futó pillantást vetett mindegyikre, de így is négy napig tartott, amíg bejárta a múzeumot. Hetvenhárom termet szenteltek a geológiának, bányászatnak és kohászatnak, többek közt egy teljes szénbányát is kiállítottak. Harminc terem ismertette a közlekedést, huszonegy az óraipart, műszereket, elektromosságot. Tíz szoba a hang és a zene tanulmányozására szolgált, a vegyészetnek szentelt termekben pedig egy óra alatt négy évszázadon haladhatott át az ember. Az égi világot három planetárium illusztrálta. Ez a technika volt az alapja Európa eddigi hatalmának a világ fölött, és ez volt a világ magyarázata 1936-ban.

Mansart rájött, hogy ha ért is valamit a gyapot, rizs, cukor, búza, kukorica, földi mogyoró termesztéséhez, arról a hosszú és bonyolult folyamatról, melynek során a nyerstermékek fogyasztási cikkekké alakulnak át, ő és a népe vajmi keveset tud. Vezetőjéhez fordult, egy fehér hajú, fehér szakállú öreg emberhez, aki több nyelven beszélt folyékonyan és hibátlanul, és hajdan nyilván magasabb állást töltött be, de már törődött volt, és szemében kialudt a fény. Mansart néhány műszaki kérdést akart feltenni a kiállítással kapcsolatban, de hirtelen azon vette magát észre, hogy így szól:

— Uram, ha a németeknek mindez birtokukban van, és fel is tudják használni, tulajdonképpen miért harcolnak?

Az ember megállt, rámeresztette a szemét, elvörösödött, majd látva, hogy Mansart komolyan beszél, így szólt:

— Ez, uram, hosszú história, de ha együtt ebédelhetnénk, talán beszélhetnénk róla.

Délben együtt hagyták el a múzeumot. Mansart mentegetőzve javasolta vezetőjének, engedje meg, hogy vendégül lássa, menjenek egy ismertebb étterembe, hadd lásson valamit München igazi életéből is. A vezető habozott, majd ezt felelte:

— Egy vendéglő van a városban, amelyet minden idegennek meg kell néznie: a „Münchner Hofbräu". Én nem vagyok abban a helyzetben, hogy odajárjak, de ha ön megengedheti magának,

szívesen leszek a vendége. Valamikor ez volt a legnagyobb étterem Bajorországban, itt mérték a legpompásabb sört. Azóta sokat veszített hírnevéből, és a söre is közönséges vacak, legfeljebb arra jó, hogy exportáljuk . . . — azt akarta mondani, hogy Amerikába, de idejében észbe kapott, és így fejezte be: — külföldre.

— Higgye el nekem, fiatalember — folytatta —, Németország a tizenhetedik és tizennyolcadik században volt a legnagyobb, még széttagoltan, vidékies elmaradottságában is. A munkában, a tudományban, a gondolkodásban . . . De politikai téren kényszerzubbonyba szorították, úgyhogy az emberek már-már azt kérdezték: „Hol van a mi német hazánk?" Sok megaláztatást szenvedtünk el a franciáktól és egy olasz parasztról, aki a nagyság illúziójában ringatózott.

— A tizenkilencedik században azért kellett harcolnunk, hogy mint hittük, önvédelemre képes nemzetté váljunk. A világ három nagy nemzetének egyikévé. A németek feladata lesz a gondolkodás, a franciáké az érzelem, a kereskedelmet pedig átengedjük az angoloknak. Valamikor tanár voltam az egyik legnagyobb egyetemünkön. Láttam, hogy a tudományunk, a zenénk, a szociológiánk első helyen áll a világon. Aki tudni és cselekedni akart, Németországba jött tanulni. Hova is mehetett volna?

— Aztán kénytelenek voltunk felfegyverzett nemzetté válni. A nagy Bismarck vezetésével megteremtettük a német birodalmat, amely Sedannál érte el tetőpontját. Elindultunk egy bizonyos úton, de mire a végére értünk, egy más világ vett körül. Egy megváltozott világ, amely nem egységes államokból állt, ahol mindegyiknek megvan a maga művelt vezető rétege és munkásosztálya, hanem az uralkodó nemzetek új szervezetévé vált, ahol a dolgozók nagy része nem is a nemzethez tartozott, inkább a tengeren túli gyarmatokhoz. De nekünk, németeknek, nem voltak gyarmataink, és láttuk, hogy ha nem kapunk gyarmatokat, messze lemaradunk a versenyben.

— Ezt azonban még a mi nagy Bismarckunk sem ismerte fel. Ő nem akart gyarmatokat. Ő csak egy egységes Németországot akart látni. Afrikát átengedte a franciáknak és az angoloknak, Ázsiáról meg egyszerűen nem vett tudomást. Végül erőszakkal

kitették hivatalából, és olyan emberek jutottak hatalomra, akik tudták, hogy Németországnak gyarmatokra, flottára és hadseregre van szüksége, ha meg akarja tartani helyét a világban.

Elhallgatott, azután megkérdezte:

— Emlékszik még a Fajok Kongresszusára, amelyet 1911-ben tartottak Londonban?

— Nem — felelte Mansart. — Akkor tanítottam, és csak a folyóiratunkban, a *Crisis*-ben olvastam róla.

— Hatalmas gyűlés volt. Korszakalkotó lett volna, ha nem a világháború küszöbén ül össze. Nagy és bölcs emberek vettek részt rajta. Igyekeztek egyesíteni a világot a faji korlátok fölött. Fekete, sárga és fehér emberek gyűltek össze, és mint egyenrangúak tárgyaltak egymással. Nagy befolyásra tettek volna szert, ha Németország számára éppen akkor nem válik életkérdéssé, hogy megállítsa Angliát és Franciaországot az eszeveszett gazdasági imperializmus útján. Emlékszem néhány színes emberre, hindukra, kínaiakra, japánokra, meg egy fiatal amerikai néger szociológusra, aki valami Wilberforce nevű főiskoláról jött; őt magát Earl Finchnek hívták. Meg volt ott egy szerkesztő is, aki felolvasott egy költeményt. De a tudományra és a költészetre nem hallgatott senki. Sőt, éppen a legnagyobb tudósaink egyike jelentette ki, hogy Németországnak fegyverkeznie kell és felkészülni a háborúra! Majdnem szétrobbantotta vele a kongresszust. Úgy vélte, hogy az ipar és a kereskedelem hivatott a civilizáció irányítására, mert őket nem zavarják olyan szempontok, mint az emberség, boldogság és művelődés.

— Nos, az egész hasztalan volt. Felfegyverkeztünk, harcoltunk, elveszítettük ifjúságunk színe-javát, és a poklok mélységes fenekére süllyedtünk. Tisztában van ön azzal, mit tettek Németországgal Versailles-ban? Tudja, hogy egyik csapás a másik után érte azóta is ezt a nemzetet? Nézzen rám. Valamikor köztiszteletben álló ember voltam, nyugdíjam szerény, de biztos megélhetést nyújtott, és joggal számíthattam arra, hogy tanulmányaim közt gond nélkül fejezhetem be életemet. De mindent elvesztettem. Most idegenek cselédje vagyok, és a legtöbbjüktől hiába várnék annyi udvariasságot, amennyit ma öntől kaptam.

Így történt, hogy megebédeltek ebben a nagy, cifra étteremben, ahol a külföldi turisták tömegében alig egy-két németet lehetett látni, majd visszatértek a Technikai Múzeumba, hogy folytassák megtekintését.

Münchenből Mansart északra utazott, Bayreuthba. Leánya, Sojourner kedvéért ment oda. Ő maga édeskeveset értett a zenéhez és a színpadhoz, de úgy érezte, nem szabad elmulasztania ezt az alkalmat, hogy meghallgassa Wagner Richard nagy műveit. Abban az utcában talált szállást, ahol valamikor Liszt élt, nem messze Wagner otthonától. Háziasszonya egy művelt hölgy volt, aki egész jól beszélt angolul. Rögtön látta, hogy vendége jól nevelt ember, csak a szine hökkentette meg egy kicsit. Özvegyasszony volt, akinek egyetlen vagyona ez a szép ház volt a város előkelő részében. Abból élt, hogy lakást és ellátást adott turistáknak, főleg angoloknak és amerikaiaknak. Az amerikaiak előítéletét a színesekkel szemben jól ismerték itt; amióta Hitler és tanai tért hódítottak, a németek közt is lábra kapott az új faji előítélet. A hölgy mégis megragadta az alkalmat, hogy ingyen megnézhesse a gyönyörű régi operákat, és elfogadta Mansart félénk meghívását. Kiderült, hogy ez a dolog egészen más, mint képzelte. Egy opera meghallgatása majdnem egy egész napi munka volt. Az ember kiment a város határába, délután négyre érkezett, és ötig mindenki helyet foglalt a nézőtéren. Azután három órán keresztül figyelték a színpadot. Nyolc órakor egy óra vacsoraszünet következett finom fogásokkal, könnyed társalgással, pihenéssel. Utána visszatértek a színházba újabb két-három órára. Egy angol házaspártól eltekintve, Mansart jelenléte nem váltott ki semmiféle megjegyzést. Néhányan megbámulták, de a háziasszonynak nagyjában nagyon kellemes estében volt része.

Ami csodálkozásba ejtette Mansartot, az a német léleknek az a képe volt, melyet ez a zene és színpad ábrázolt. Arra gondolt, hogy a legenda és fantázia a színészi és költői képességgel párosulva az amerikai négerek körében is kifejleszthetne ilyen nagy drámai hagyományokat. Ami valósággal lenyűgözte nagyszerűségével, az a mennydörgésre emlékeztető zene volt. Nem is próbálta megérteni. Néha ködös volt és bizonytalan, de máskor

úgy érezte, érti, mit akart mondani vele Wagner. Különösen az „Istenek alkonyá"-nak utolsó képe ragadta meg. Ezt az operát sohasem felejtette el.

Amikor hazatért, elbeszélgetett háziasszonyával, akinek könynyek szöktek a szemébe társalgás közben.

— Láthatja, mit veszítettünk, Mr. Mansart. Gondolja csak el, micsoda nemzet az, amely ezt a zenét szülte, és mekkora lángész, aki hangokba öntötte! A szörnyű háborúban minden összecomlott. De van egy ember, aki összefogja, és ez pedig Hitler Adolf. Bayreuthot is ő tartja fenn, és én nem bánom, akármit mondanak is róla. Ez az egy dolog a legnagyobb emberré teszi a szememben. Elveszítettük a háborút, de nem örökre és nem egészen.

Bayreuthból Mansart Frankfurtba ment, aztán hajóra ült, hogy megtegye a világ legszebb hajóútját: le a Rajnán. Ezek a hajók nem voltak olyan zsúfoltak, és lassabban haladtak, mint azok, amelyek Rotterdamból jöttek fölfelé. Így volt idő bőségesen, és Mansart hiányos német tudása is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy megértsen egyet-mást az emberek beszélgetéséből.

Egy délután hegyek között haladtak el. Régi várkastélyokat láttak, bájos szőlőket, völgyek ölén megbúvó városkákat. Mansartnak úgy rémlett, hogy az egyik hegyre homályosan emlékszik, és utána is nézett útikalauzában. Majd egyik útitársához fordult, és akadozva megkérdezte németül:

— Nem a Lorelei ez? És nincs valami dal róla?

A német sötéten nézett rá.

— De! — mordult rá. — Ez a Lorelei. De ma egyetlen igaz német sem énekli annak a zsidó Heinének a dalát!

S szinte abban a pillanatban egy csapat nyári szünidejét élvező fiú és lány énekelni kezdett egy dalt, de nem a Lorelei-t.

Mansart nem kérdezett többet. Megnézte a zsibongó Ruhrt, a nagy gyárvidéket, amelynek profitja még a háború kellős közepén is összehozta a francia és német kapitalistákat. Utána sebtében megtekintette Hollandia és Belgium zsúfolt, tiszta, jómódú és nyüzsgő városait, majd megérkezett utazásának igazi végcéljához: Tervourienbe.

A gyönyörű épület pompás park közepén állt, de az összhang

eleve hamis volt. Az első teremben Afrika kiaknázható kincseit állították ki, amelyekre az európai kultúrát felépíthették. Belga-Kongó területe tizennégyszer akkora, mint az anyaországé, és kezdettől fogva elsősorban gyümölcsöző befektetésnek tekintették. Lipót legszégyenletesebb gaztetteit azóta megfékezték. Missziók igyekeztek meghonosítani az elemi népoktatást, és törvényeket hoztak a nagy részvénytársaságok túlkapásainak korlátozására. De Belga-Kongó legfőbb rendeltetése, ahogy Mansart látta, amint keresztülballagott a szépen berendezett kiállítási termek végtelen során, ma is, akár csak I. Lipót idejében: az, hogy a belga, európai és amerikai tőkések magánvagyonát gyarapítsa.

Mansartnak eszébe jutott az egész rémregény: a sok csalás és kegyetlenség, melynek segítségével Afrika szívét európai gyarmattá tették. Különösen jól emlékezett Henry M. Stanlley hangzatos ígéretére, hogy békés eszközökkel meghonosítják „a kereszténységet és civilizációt". Amit valóban meghonosítottak, az a lopás és gyilkosság volt, meg a legocsmányabb betegség; az emberek ezrei haltak meg a kezüktől. De a nép mégis itt volt, a nép és munkájának termékei, de a kiállítás első termétől az utolsóig a hangsúly nem a népen és termelvényein volt, hanem a profiton, amit ezeknek a termékeknek feldolgozásából és eladásából lehet kicsiholni, éspedig nem a feketék javára, hanem a fehérek számára.

Mansart folytatta útját a kontinensen. Megállt Eisenachban Luther Wartburgjának falai alatt, és Goethe Weimarjában. Aztán Lipcse nagy kereskedőházai és Drezda műkincsei után eljutott Berlinbe, Németország fővárosába. Egy magas, szőke fiatalember várta a pályaudvaron, kifogástalan angolsággal üdvözölte, és elvitte abba a csinos peremvárosi házba, melyet a Carl Schurz Alapítvány jelölt ki számára szállásul. Az anya nagyon kedves volt, a háza pedig rendes és tiszta, tipikus német otthon. Nem tudott angolul, de nemsokára egész jól elbeszélgetett Mansarttal magas, szőke fia tolmácsolásával. Panaszai éppen olyan hamar kibuggyantak, mint a fohászai. A fia, északi szőkesége és nyilvánvaló tehetsége ellenére, nem juthat munkához, sem iskolához

a mai Németországban, mivel — mint az asszony mondta: — „zsidó volt az apja!"

Mansart arcán olyan értetlenség és csodálkozás tükröződött, hogy az asszonynak meg kellett magyaráznia a dolgot:

— Amióta Hitler előállt az új fajelméletével, az állam csak a vérbeli németeket segíti. Mások, még az ilyen félnémetek sem számíthatnak semmiféle ösztönzésre vagy támogatásra. Ilyen körülmények között a fiamnak nincs más választása, mint hogy elhagyja Németországot. Külön kértem, hogy önt nálam helyezzék el, mert meg akarom kérni arra, vesse latba befolyását, hogy a fiam valamihez kezdhessen Amerikában.

Mansart halványan mosolygott, pedig könnyezni szeretett volna. Bajos lett volna megmagyaráznia ennek az asszonynak, milyen kevés befolyása van Amerikában; hogy nincs még egy ember a földön, aki kevesebbet tehetne a fiú karrierje érdekében. Úgy rémlett neki, hogy az asszony ezt az utolsó percig sem tudta egészen megérteni.

Mansart kezdte megismerni Berlint, ezt a nagy és eredményesen tevékenykedő, modern várost. De a hangulat feszült volt, léptennyomon gyűléseket rendeztek, és a rádió harsogó propagandája töltötte be az utcákat. Az embereket furcsa módon csupa olyan dolog izgatta, amit Mansart nem tartott fontosnak. Egy ízben például elment a moziba, hogy megnézze Joe Louis mérkőzését Max Schmelinggel.[6] A közönség izgalma határtalan volt; lármásan szurkoltak a német ökölvívónak. Ijesztő faji gyűlölettel nézték a fiatal barna versenyzőt. Amikor Louist kiütötték, a közönség eszeveszett tombolásba fogott. Az ember azt hitte volna, hogy Szent György győzött a sárkány fölött. Mansart képtelen volt megérteni ezt. De a jelenet világosabbá vált előtte, amikor megtekintette az olimpiai játékokat, melyeket ezen a nyáron Berlinben rendeztek meg.

A keret és a rendezés lenyűgöző volt. Mansart elragadtatással szemlélte az emberi egyenlőségnek ezt a gyönyörű példáját, amint fekete alakok sorakoztak a stadionban, és minden faj és nemzet magasra emelte zászlaját. Történetesen az amerikai néger atléták egészen szokatlan sikereket arattak. A hajlékony kis Owens az

egész világot maga mögött hagyva győzött a száz- és kétszázméteres síkfutásban, valamint a távolugrásban. A stadionban dübörgött a taps. A magas, karcsú, bronz színű Woodruff megnyerte a nyolcszáz méteres síkfutást; a tagbaszakadt, fekete Johnson pedig a magasugrásban szárnyalt a győzelem felé. És ekkor Hitler, aki addig ünnepélyes dicshimnuszokat zengett a fehér bajnokok győzelméről, egyszerre eltűnt, nem mutatkozott többé. Kicsinyes duzzogás volt, de elrontotta Mansart örömét, mint ahogy szégyenpírt kergetett sok német arcába is.

Mansart vezetői azonban mindent elkövettek, hogy felhívják figyelmét az új Németország ragyogó tetteire.

— Meg kell értenie, mi mindent köszönhetünk Hitlernek. Egy évvel ezelőtt még hétmillió munkanélküli volt az országban. Nézze meg az utakat és házakat, amiket ő épített. Gondoljon arra, mit tett velünk a versailles-i szerződés, és mennyire lenyom még mindig. De istenemre, kiszabadulunk szorításából. Németország újra fel fog emelkedni.

De találkozott olyan németekkel is, akik mentegetőzőbb hangon beszéltek, mert tudták, hogy Mansart érzi, nincs itt rendjén minden, és az uralkodó irányzatnak ellenségei is vannak. Egy egyetemi tanár hirtelen abbahagyta védőbeszédét a nácik érdekében, és kitört:

— Mindennek megvan a maga határa. Nem fogom engedni, hogy túlságosan messze sodorjanak.

Részletekbe nem bocsátkozott, és néhány évvel később Mansart azon tünődött, vajon milyen messzire hagyta magát sodortatni.

Egy ízben meghívta vacsorára egy gimnáziumi tanár. Hatnyolc ember volt jelen, s Mansart akarva, nem akarva észrevette, hogy amikor az étkezést befejezték és kényelmesen hátradőlve beszélgetni kezdtek, valaki leeresztette a rolót, és az est hátralevő részében mindenki lehalkította a hangját. A tanár kertelés nélkül kijelentette:

— Szégyellem magam azért, amit a zsidókkal csinálunk. — Majd tüstént mentegetőzni kezdett: — Persze részben a zsidók is hibásak. Felvásárolták a földeket, nagy vagyonokat harácsoltak

össze. A kis német boltosokat csődbe kergették. Elárasztották a diplomás pályákat. Tudom, tudom, mindez nem menti a dolgot, és szégyellem is magam.

Mansart egész este hallgatta a vádakat és ellenvádakat, a túláradó mentegetőzést és keserű sajnálkozást. Hallgatta és csodálkozott. Úgy általában tudta, hogy a németeknek van valami zsidó problémájuk. Igyekezett is kideríteni, mennyiben hasonlít ez a probléma az amerikai négerkérdésre, de eddig nem volt alkalma utánajárni. Most hirtelen eszébe jutott Max Rosenfels levele, amelyet még nem adott át. Másnap kimentette magát, hogy nem vesz részt a programban, és egymaga vágott neki a városnak. Végigrobogott a Friedrichstrassén, a Spree folyón keresztül az Oranienburgstrasséra, és némi kérdezősködés után megtalálta azt a számot, amit keresett. Sötét és barátságtalan könyvesbolt volt, félig a pincében. Vevő nem volt benne, és látszólag kiszolgáló sem. Ténfergett egy kicsit, majd végül felemelte hangját, és megkérdezte németül:

— Van itt valaki?

Egy sovány fiatalember kecmergett elő a háttérből; hosszú fekete köpenyt viselt és szemüveget.

— Mit óhajt? — kérdezte halkan.

Mansart már előre listát készített néhány könyvről, melyet — úgy határozott — el kell olvasnia, többek közt Marx *Tőké*-jét, *A németországi zsidók történeté*-t, egy-két könyvet Oroszországról és egyebeket. Átnyújtotta a listát a fiatalembernek; az alig pillantott rá, máris visszaadta.

— Sajnálom, de ezek közül egyik sem kapható nálunk — mondta, és máris megfordult, hogy magára hagyja.

De Mansart újra megszólította:

— Ön a tulajdonosa ennek az üzletnek?

Az ember gyanakodva nézett rá.

— Nem — felelte.

— Tudniillik — mondta Mansart — én egy levelet hoztam a bolt tulajdonosának.

Az ember megállt, átvette a levelet, beleolvasott, majd a bolt hátsó helyiségébe rohant. Rövid idő múlva újra előjött egy idősebb

férfi társaságában. Sebtiben kikémlelt az utcára, majd mindkettőjüket hátratuszkolta a bolt mélyébe. Aztán visszasietett az előtérbe, és ott időzött, amíg az öreg beszélt.

— Isten hozta! — mondta. — Isten hozta! Bocsássa meg, hogy így fogadtuk. Nagyon óvatosnak kell lennünk. Ha tudná, hogy örülök, hogy hírt kapok az unokaöcsémről! Mondja meg Maxnak, ha hazamegy, hogy nagy bajban vagyunk. Sok millió zsidó fog elpusztulni és tönkremenni, mielőtt ez a világ tovább jut valamicskével.

Hosszan elbeszélgettek.

— Nézze — mondta az öreg —, a német zsidók évszázadokon át összefogtak az arisztokráciával, és elvesztették a munkások és boltosok bizalmát. Valósággal kihívták a gyűlöletüket. Ez nem teljesen a zsidók hibája volt. Hiszen régebben nem engedték őket dolgozni, nem lehettek se kézművesek, se földművesek. Így lettek bankárok és kereskedők. Szövetségre léptek a kiváltságos osztályokkal, előretörtek, és legalább részben szabaddá váltak. A francia zsidók hasonló módon az új üzleti körök vezetőivel szövetkeztek, és még ma is jól boldogulnak. Az angol zsidók a kereskedőkhöz és politikusokhoz kapcsolódtak. Az orosz zsidókban volt annyi előrelátás, hogy a munkásokhoz csatlakozzanak, és segítsék előbbre vinni a szocializmust.

— A szocializmust? — kérdezte Mansart. — Gondolja, hogy a szocializmus egyszer győzni fog?

— Egyszer? Máris győzött! Ma már mindnyájan szocialisták vagyunk. Bizonyos mértékben már minden ország szocialista. Még a maguk Rooseveltje is egy szocialista forradalom élén áll. A különbség csupán a vezetésben, a diktatúrában van. A tudatlan tömeg nem képes elvezetni önmagát a gazdasági felszabaduláshoz, ehhez tudományos módszerek ismerete és tőke kell, mert hogy is küzdhetnének meg másképpen a még ellenszegülő erőkkel és osztályokkal? Itt nálunk, Németországban ez a Hitler a mammutvállalatokkal lépett szövetségre. Azok majd engedélyeznek annyi szocializmust a tömegeknek, amennyi elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy nyugton maradjanak . . . Franciaországban az iskola, a közlekedés és szinte valamennyi országos jelentőségű vállalat

az állam tulajdonában van vagy az állam irányítása alatt áll. Angliában a hatalmat az arisztokrácia gyakorolja, kiváló szakmunkások segítségével. Tulajdonképpen ez is részleges diktatúra, de hogy meddig válik be, nem tudom. Látja, ha egy olyan kísérlet, mint az oroszországi, sikerülne, ha a dolgozó néptömeg valóban diktatúrát gyakorolna, mellyel elvezetné az államot a teljes szocializmusba, akkor a többi nép is felszabadulna. De ez aligha lehetséges. Egy olyan tudatlan és tapasztalatlan nép, mint az orosz, hogy is tudná kiválogatni a megfelelő embereket és fenntartani a proletárdiktatúrát? Majd összevesznek egymás közt, és a külföld csak erre vár!

— De úgy hallom — mondta Mansart —, hogy máris fel tudnak mutatni bizonyos sikereket.

— Valamicskét igen, sőt remélem, majd többet is, de bízni nem tudok benne. Sőt, erősen kétlem. Ha mégis sikerülne nekik, akkor megvalósulna a mi Marxunk álma. Akkor a nép tömegei olyan műveltségre, tudásra és tapasztalatra tennének szert, olyan képzettek lennének a maguk új módján, hogy már nem is volna szükségük államra. De hát ez csak álom, fantazmagória . . . Azért örülök, hogy beszélhettem önnel, Mr. Mansart, mert fel akarom hívni a figyelmét egy hibára, amit önök, amerikai négerek elkövetnek. Önök a régi ültetvényesekkel meg Észak újgazdagjaival igyekeznek szövetségre lépni. Ez nagy hiba. Először is, ellenségükké teszik a munkásokat és a szegényebb fehéreket. Márpedig azok vezetik a csőcseléket, és ők a lincselők. Maguknak más szövetségest kell keresniük, különben rajtavesztenek.

Mansart elcsodálkozott.

— Igazán? Nem tudom elhinni! — mondta. — Nem tudom elhinni! Mindenesetre, azt hiszem, meg kell néznem Oroszországot is . . .

De Mansart nem feledkezett meg arról, mi a fő feladata ebben az országban: meg kell tudnia, milyen az ipari oktatás rendszere. Erre fordította most a figyelmét, hiszen az ideje fogytán volt. Hamarosan rájött arra, hogy a németek nem is igyekeznek az ipart az oktatás eszközéül felhasználni. Ellenkezőleg, az oktatást használják fel az ipar folytatására és tökéletesítésére. Mansart

ismerte már ezt a felfogást. Amerikában is az a fehér nézet lappang a Tuskegee-ben megvalósuló elgondolás mögött, hogy nem az ipart kell a négerek felemelésére felhasználni, hanem a négereket az ipar megsegítésére.

1936-ban Németország és jórészt egész Európa villamos ipara két német részvénytársaság közt oszlott meg. Ezek közül a régebbi és a nagyobbik a „Siemens" volt. Tőkéje százmillió dollárra rúgott. Több mint hatvanezer munkást foglalkoztatott, Európa legmagasabb képzettségű munkásait.

Mansart engedélyt kapott arra, hogy meglátogassa ezt a külön várost a városon belül. A sok műhely közt volt egy nagy, hatemeletes épület. Ennek az volt a feladata, hogy a legmegfelelőbb emberanyagot termelje, amelyet aztán jól fel lehet használni e hatalmas iparág termelésében. Az ipar itt úgy kezelte az embert, mint ahogy például a gyapotot kezelné: tanulmányozta és kísérletezett vele. Miután pontosan tudta, milyen célra akarja felhasználni, gondot és fáradságot nem kímélve folytatta vég nélküli kísérleteit, vagyis az emberek szakszerű kiképzését, hogy olyan emberi késztermékét állíthasson elő, amelynek tökéletesen működő, hajszálpontos, százszázalékig megbízható szakértelem dolgában nincsen párja a világon.

Az intézet minden évben százötven ipari tanulót vesz fel, csupa olyan diákot, aki jelesen végezte el az elemi iskolát vagy a gimnáziumot. A vállalat alkalmazottainak gyermekei előnyben részesülnek. Azok, akiket Mansart látott, tizenkét-tizenöt évesek voltak, s a gondos vizsgálatok után további négyévi tanulás várt rájuk. Amíg tanultak, fizetést kaptak, nem sokat, de amint a tanfolyamon előre haladtak, létfenntartási költségeik egyre nagyobb részét a vállalat fedezte. Egész életükre szóló pályára készültek fel itt, amely évtizedeken át munkával látja el őket, öreg korukban pedig nyugdíjjal.

A németek ilyen munkásosztályt neveltek és képeztek ki. De az állam demokratikus ellenőrzését nyilván nem akarták reájuk bízni. Az ipar ellenőrzése egy szűkkörű hierarchia kezében van, ezek intézik a dolgokat a vagyonos osztályok kedve szerint. A munkásoknak is vannak bizonyos demokratikus jogaik a köz-

életben, de csak alsóbb fokon, jelentéktelen ügyekben: beleszólhatnak például a helyi kormányzati tisztviselők megválasztásába, viszont az országos politikája, az általános törvényhozás, a tőke elosztása, az ipar szervezete és célkitűzései, az államigazgatás terén nincs semmiféle demokrácia. Ilyen kiváló képzettségű munkások igényeit nem lehet teljesen semmibe venni, de ezek az igények elsősorban a munkabérre vonatkoznak; a béreket és munkaviszonyokat a profit rovására bizonyos mértékben javítani kellett, de természetesen ezt a folyamatot is szigorúan ellenőrizték.

Egy dolog világos volt. Mansart természetesen nem a gyárban hallotta, s nem is a tolmácsaitól, hanem az újságokból és a rádióból értesült róla, meg a gyarmati kiállításból is, amelyet ugyancsak meglátogatott. A németekben nyilván az a meggyőződés élt, hogy gyarmatokat kell szerezniük, s nem elég, ha visszakapják az első világháborúban elvesztett gyarmataikat, jóval nagyobb területre van szükségük, hogy ez ellássa a hatalmas ipari gépezetet a szükséges nyersanyagokkal, melyeket olcsó gyarmati munkaerő igénybevételével állítanak elő.

Elképzelhető persze az is, hogy az új gyarmatbirtokot az angolok és a franciák engedik át, tekintettel az új német hadseregre és flottára. De az 1936-os Németország legfőbb eszméje Mansart legnagyobb csodálkozására az volt, hogy az új területet Szovjet-Oroszországtól kell megszerezni. Egyre jobban tért hódított az a gondolat és az a célkitűzés, hogy ezt a területet erőszakkal kell elvenni. Mansart németországi tartózkodása alatt éppen dühös propagandahadjárat folyt a Szovjetunió ellen. A kommunizmust rágalmakkal halmozták el, mindenféle bűnökkel vádolták, és kikerülhetetlen bukását jósolgatták. Mindamellett — és ez különösen felkeltette Mansart kíváncsiságát — azokat a módszereket, amelyeket a Szovjetunió alkalmazott vagy hirdetett, a németek többnyire utánozták. Németország is „szocialista" állam volt, olyan értelemben, hogy a kormányzat az ipart egyre nagyobb mértékben birtokába vagy ellenőrzése alá vonta. Ellenőrizte a bank- és pénzügyleteket, sőt gyors léptekkel haladt a föld birtokba vétele felé. A munka és a bérek, az utak és a családi otthо-

nok már régen a kormány ellenőrzése alatt álltak. Most már csak egy kérdés maradt nyitva: kinek a kezében van maga a kormány?

Amikor Olaszországban és Németországban diktátorok kerültek uralomra, az angol, francia és amerikai gyárosok lelkesen tapsoltak, mert a kommunizmusra adandó választ a diktátorokban látták. Mansart nem győzött álmélkodni azon, hogy a kommunizmus mennyire központi helyet foglal el Németország, sőt talán egész Európa gondolatvilágában. Azelőtt, amennyire Mansart visszaemlékezett rá, Oroszország nemzeti síkon volt jelentős, mint nemzeti probléma, amely hamarosan óriási fontosságúvá válik a világ számára. De nem volt fenyegetés, inkább csak egy kísérlet, egy álom, amely még megvalósításra vár, vagy pedig eltűnik, és csak nemes emléke marad meg.

De az 1936-os Németország szemében a Szovjetunió már tény volt, sikeres kísérlet, annyira sikeres, hogy sürgősen felvetődött a kérdés: vagy elfogadja a modern civilizáció, vagy kénytelen minden elképzelhető eszközt igénybe venni a gyökeres kiirtására. Anglia ellenség volt, de olyan ellenség, akinek eredményeit és módszereit utánozni kell. Franciaország eszménykép volt, amelynek csak a német tudományra van szüksége, hogy tökéletes legyen. Olaszország szövetséges volt. De Oroszország . . . ó, Oroszország egészen más: fenyegető veszély, amelyet német ellenőrzés alá kell helyezni.

És ekkor jelent meg Hitler Adolf, az elmebeteg fantaszta, akit megrészegített a nagyság káprázata, de a háború és a szegénység a földre tiport; féktelen idealizmusában embertelen, ravasz és vakmerő, érces hangjával és lélekismeretével félelmetes hatalmú. Ő volt az az eszköz, amelyet a német ipar kapitányai kudarcuk és kétségbeesésük idején kiválasztottak, hogy ura és parancsolója legyen nemcsak Németországnak, hanem Európának, sőt lehetőleg az egész világnak.

Hitler iparos volt. Ausztriának egy olyan vidékéről származott, ahol erős volt a zsidóellenes érzés, mint ahogy erős volt a gazdasági verseny, melyet a zsidókkal kellett folytatnia neki magának, mint iparosnak. Németország 1932-ben közel állt az anarchiához.

A következő évben a nácik, noha még kisebbségben voltak, nekiestek a zsidóknak, felgyújtották a Reichstagot, és megragadták a hatalmat. Az ipar megijedt, a junkerek megijedtek, az igazgatók, a mérnökök, a kis boltosok mind megijedtek. Valamennyien alávetették magukat egy embernek, aki előbb a nevetség céltáblája volt, majd undok istencsapás, végül pedig hirtelen diktátorként terpeszkedett föléjük. A munkások szakszervezetei pedig, amelyeknek taglétszáma nyole millió volt, továbbra is azon marakodtak, vajon azonnal nyissák-e meg a földi paradicsom kapuit, avagy okosabb az embereket fokozatosan boldoggá tenni? És ez a marakodás szabad utat nyitott Hitler Adolfnak meg a nagyiparnak, négylovas hintón hajthattak be a hatalom berkeibe.

Az első világháború legnagyobb találmánya a propaganda volt, az igazság módszeres eltorzítása abból a célból, hogy az emberek nagy tömegével elhitessenek akármit. Idővel valóságos művészetté, vagy talán inkább tudománnyá fejlesztették, de egyetlen országban sem használták olyan félelmetesen, mint a hitleri Németországban. Az újságokat, a szónokokat, a rádiót, filmet, a kiállításokat, az ünnepségeket, a könyveket és folyóiratokat, a felvilágosítás és fejtágítás minden eszközét, beleértve az iskolákat is, rászabadították a német népre, hogy a fejükbe verjenek néhány tételt, például azt, hogy a világ valamennyi népe közt ő a legkiválóbb; hogy csakis a nemzeti szocialista kormány vezetheti eredményesen Németországot, ha ugyan nem az egész világot; hogy más országok, különösen a Szovjetunió feneketlen nyomorúságban fetreng, és hogy a zsidók az okai minden bűnnek, amelyet Németország fejére olvasnak, sőt a legtöbb bajnak, amely a világot gyötri.

Mansart mindezt megtudta németországi tartózkodása alatt, angolul értő emberekkel beszélgetve, bizalmasan kikérdezve néhány tanítót meg munkást, a rádió végtelen előadásait hallgatva ismerősei tolmácsolásában, vagy az utcákon jártában-keltében. Németországi tartózkodását semmiképpen sem lehetett angliai és franciaországi élményeihez hasonlítani. Itt jóformán egyetlen barátra sem tett szert. Nem került meghitt kapcsolatba az embe-

rekkel, de sokat olvasott. Egy kis betekintést nyert abba, milyen lehetett ez az ország a XIX. században: a tudomány, a művelődés, az ideálok, a zene és a művészet hazája. Népét Napóleon mélységesen megalázta, de aztán újból felemelkedett, helyreállította becsületét a világ szemében, és egyike lett a föld nagy nemzeteinek, ha ugyan nem a legnagyobb valamennyi közt. Most pedig forradalom viharába került!

4

ÁZSIA SZÍNESEI

Mindez természetesen egyre jobban sarkallta Mansartban a vágyat, hogy meglátogassa a Szovjetuniót, azt a különös országot, amely körül viharos örvényként csap össze minden forradalmár reménysége és minden reakció rettegése; onnan aztán folytathatja útját kelet felé, hogy Ázsiára is vethessen egy pillantást. Hiszen már akkor gondolt Oroszországra, amikor utazását megkezdte, de amerikai barátai, majd azok, akikkel Angliában és Franciaországban került össze, lebeszélték róla; azt mondták, nem tanácsos ezt a kirándulást megkockáztatni, hiszen Oroszországban minden kavarog, és még nem lehet tudni, mi alakul ki belőle. Így aztán lemondott a tervéről. Most azonban Ázsiába készült, és oda a legrövidebb út Oroszországon, Szibérián át visz. Ostobaság lett volna, és zsebéhez mérten túlságosan költséges is, hogy nagy kerülővel, a Földközi-tengeren át tegye meg az utat. Mégis az lesz a legjobb, ha Oroszországban is eltölt egy hónapot, és onnan megy tovább.

De kiderült, hogy erre nincs lehetőség. Valami okból, amelyről fogalma sem volt, megtagadták tőle a tartózkodási engedélyt. Akkor még nem hallott azokról a rossz tapasztalatokról, melyeket az „Inturiszt"[7] idegenforgalmi téren szerzett, sem az újabb megpróbáltatásokról, meyekkel a Nyugat megnehezíteni igyekezett ennek az országnak küzdelmes életét. Ilyen körülmények közt nem maradt hátra más, mint hogy megállás nélkül tegye meg az utat Moszkvától Mandzsúriáig. Elindulása után ezt írta haza:

„1936 október vége. Itt vagyok a Szovjetunióban. Abban az

országban, ahol — akár sikerül, akár nem — a világ legnagyobb kísérlete folyik az élet megszervezésére Amerika felfedezése és a francia forradalom óta nem történt semmi, ami jelentőségét tekintve felérne ezzel. Pedig ezt a kísérletet olyan ellenségeskedés közepette folytatják, amelyre még nem volt példa, és olyan mélyen gyökerező keserűség és vádaskodás kíséri, amelyet az emberiség eddig csak a bűnözés, elfajulás és istenkáromlás számára tartogatott."

Amint Mongóliához közeledett, így írt:

„*Közeledünk Mongóliához, már a burjátok földjén robogunk. Karcsú fenyőket láttam, délcegen álltak, nem roskadoztak az ágaikra nehezedő hó terhe alatt. Egy hosszú szorosban ereszkedtünk le, követve a félig a jég alatt bujkáló folyó útját. Majd hirtelen megváltozott a kép. Hatalmas új gyártelep villant fel az éjszakában. Épületfarakások ezrei szegélyezték a folyó partját. Gépek tömege jelezte egy korszerű út építésének kezdetét. Vasúti sínek szövevénye következett, és nemsokára egy modern pályaudvar tűnt elő. Besuhantunk Verhnyeudinszkba, és amerre csak néztünk, mindenütt katonákat láttunk. Valósággal ellepték az állomást és a peronokat, zsúfolásig megtöltöttek egy ott álló vasúti szerelvényt, topogtak sarkukat verdeső, szorosan begombolt köpenyükben, vállukon puskával vagy batyuval. Aztán megértettem a dolgot. Ez egy határszéli város, ahol katonaságot összpontosítanak a fenyegető japáni veszély elhárítására.*

... Tízezer mérföldnyire a mi keletünktől van egy magányos, porlepte ország, amelynek története a távoli múlt ködébe vész. Innen jöttek azok a mongol hordák, amelyek Ázsiától Németországig és Itáliáig elsöpörtek útjukból mindent, és megváltoztatták a világ történetét. Sárgásbarna, alacsony emberkék voltak, arcuk széles, orruk lapos, hajuk egyenes szálú, koromfekete. Most is itt vannak körülöttem, 1936 novemberében, vagy huszonöt milliónyian, Mongóliában és Mandzsúriában.

Egy egészen új világba kerültem. Színem csöppnyi feltűnést sem keltett. Itt mindenki vagy sárga, vagy barna, vagy fakó színű, kivéve a fehér bőrű és szőke orosz lányokat, akik a restikben meg az étkezőkocsiban felszolgálnak. Majd a vonat tovább indult Kelet felé. Amerikában készült pullmankocsiban ültem. A hálókocsi-kalauz azonban nem tartozott az én szakértő fajtámhoz, és kedvem lett volna néhány

jó tanácsot adni neki. A háború szüntelenül körülöttünk ólálkodott. Az alkonyat még messze volt, de már lehúzták az ablakfüggönyöket. Ki akartam nézni, de szerencsére észrevettem a kifüggesztett figyelmeztetést: Hake és Agounor közt az utasoknak az ablakon kinézni súlyos büntetés terhe mellett szigorúan tilos. Nem pillantottam ki.

Majd tágas, nyílt síkságon robogtunk keresztül, és a hideg szél mintha egyenesen az Északi-sarkról csapott volna felénk. Sivár, terméketlen pusztaság volt ez, és ha néha láttam is egy-egy embert, fáradtan vánszorgott az elhagyatott országúton. Aztán az egész kép mintegy varázsütésre megváltozott. Könnyedén repültünk a tökéletes pályatesten. A japán vasúti kocsik különbek, mint a mi pullmanjaink, a kiszolgálás is tökéletes. Átkeltünk a régi határon, melynek odvaiban banditák tanyáztak, Dzsingisz kán mai utódai. Megérkeztünk Hszinkszingbe, a japánok által 1932-ben létesített új mandzsúriai állam fővárosába.

Innen tovább siettem Kínába, abba a világba, amely minden imperialista terjeszkedés célja és álma volt Amerikától Japánig és a X. századtól a XX-ig. Reggel lementem Dairen nagy kikötőjébe. Barátaim kezembe nyomtak három színes búcsú-szerpentint; a szép japán szokást követve én és még egy tucat utas megfogtuk a papírszalagok egyik végét, barátaink lenn a parton a másikat, és így színes papírszalagokból szőtt szivárvány kötötte össze a partot a hajóval.

Kína megfoghatatlan. Aki az üres Nyugatról jött, itt eszmél rá először, hol a világ népességének igazi központja. Soha még ország nem hatott rám ilyen erősen. Az utas számára, aki egy rövid hétre jött — sőt úgy gyanítom, egy év sem ér sokkal többet —, Kína egyszerűen érthetetlen. Soha még olyan tisztán nem láttam, milyen balgán hittem, hogy ismerem az emberiség történetét, holott egy nagy nép története és jelentősége teljesen kicsúszott a kezemből. Most már tudom, hogy minden olyan kísérlet a világ megmagyarázására, amely nem ismeri el Kína rendkívüli jelentőségét, teljesen hívságos. Lehet, hogy a világegyetem rejtvényét Kína fogja megoldani, de ha nem is Kína, semmi esetre sem a világ olyan része, amely nem vesz tudomást Kínáról.

Miközben e sorokat írom, a Nagy Kínai Fal tetején állok, huszon-

három évszázaddal a lábam alatt. A völgyön túl Mandzsúria bíbor sziklái merednek a magasba, mögöttem pedig Kína sárga és barna hegyláncai. Hetven centért a vállain cipelt fel ide négy ember. És most itt állok azon a micsodán, amelyről azt mondják, a földi ember kezének egyetlen műve, amely a Marsról is látható. És nem ám afféle sárból tapasztott kerítés vagy kavicsrakás. Pontos méretre kifaragott kövekből áll, amelyek tökéletesen összeillenek, és örök időkre szóló habarcs tartja össze őket. A fal magassága húsztól ötven lábig terjed, hosszúsága pedig három és fél ezer mérföld. Millió ember építette. Itt áll némán és változatlanul több mint kétezer év óta. Ez Kína.

Beszéltem kínai vezetők és üzletemberek egy kisebb csoportjával. Majdnem három óra hosszat beszélgettünk. Vakmerően fejest ugrottam a témámba. Meséltem rabszolga őseimről, tanulmányaimról és utazásaimról, meg az amerikai néger problémáról. Aztán a szemükbe néztem, és megkérdeztem: Mit gondolnak, meddig uralkodhatik még Európa a világ fölött? Messze van-e még az a világ, amelynek szellemi középpontja Ázsia és a színes fajok lesznek? A világháború óta lerázták Európa politikai uralmát, legalábbis részben, de mit gondolnak, hogyan rázhatják le az európai tőke igáját is? Hol tart a munkásosztályuk? És miért van az, hogy Japánt jobban gyűlölik, mint Európát, holott Anglia, Franciaország és Németország több szenvedést okozott önöknek, mint a japánok?..."

Mansart elébe akart vágni a szokásos kérdéseknek, amelyekkel a külföldiek az amerikai néger problémát feszegetni próbálják; amennyire lehetséges, Kínáról szeretett volna felvilágosítást kicsalni kínai szájakból. Így folytatta hát:

— Városuk utcáján láttam ma valamit, ami Amerikára emlékeztetett. Egy jól öltözött, körülbelül hatéves angol gyerek sétált a nevelőnőjével, amikor szembe jött velük néhány vézna, piszkos, szegényes ruhájú kínai gyerek. Az angol csöppség egy kézmozdulattal leparancsolta őket a járdáról, a kínai gyerekek pedig alázatosan engedelmeskedtek, és a kocsiút sarában folytatták útjukat. A fehérek itt általában úgy bánnak a kínaiakkal, ahogy az Egyesült Államok déli részén a négerekkel. Úgy hallom, a kínaiakat csak újabban engedik be a város divatos szórakozóhelyeire. Fehér külföldiek basáskodnak az önök városában, gyermekeiket

külön iskolákba küldik, és általában úgy viselkednek, mintha Kína az övék volna. Miért tűrik ezt?

Néhány évvel később Manuel mélységesen szégyellte, hogy összehívta ezt a kis értekezletet, és ilyen kérdéseket tett fel. Rájött ugyanis, milyen hajmeresztően tájékozatlan, milyen keveset tud Kínáról és Kína történetéről. Sohasem tanult a kínai irodalomról sem. Az elemi iskolában Kína tréfák céltáblája volt. A főiskolán is sokat tanult az angol és francia királyokról, de a Han vagy a Ming császárokról semmit. 1936-ban Mansartnak fogalma sem volt a Kínában lejátszódó szörnyű tragédiáról, sem a nyolcezer mérföldes „hosszú menetelésről" Fukienből Junanba, Szecsuanba és Senszibe. Csu Te, akiről sohasem hallott, akkor menekült el Tibet fagyos hómezőiről, hogy csatlakozzék Mao Ce-tunghoz Jenan leendő vörös fővárosában. Kína hosszú idő óta rabláncra fűzött, meggyalázott, lemészárolt parasztsága ekkor kezdett végre feltápászkodni, vérrel és tetvekkel borítva. És Mansart, megfeledkezve e nép háromezer esztendős, sorsterhes múltjáról, mely a XX. században érte el véres tetőpontját, tudatlanságában azt kérdezte Sanghaj vezető embereitől, miért tűrik, hogy a Nyugat megalázza őket? Bizonyára azon tűnődtek, kivel van dolguk, kémmel-e vagy tökfilkóval?

Pedig arról, amit a Nyugat 1839 óta elkövetett Kínával szemben, Mansart nagyon keveset hallott. Az ópiumháborúkról, amelyeknek az volt a céljuk, hogy Angliát gazdagítsák és Kínát gyarmati sorba süllyesszék. A „Taiping-lázadásnak" nevezett kínai forradalomról, s a Kínai Gordonnak nevezett angol zsoldosvezér, a gyilkos kurvahajcsár karrierjének kezdetéről, amely Khartumban ért dicstelen véget, ahol a szudáni négerek levágták a fejét.[8] Az angol rabszolgakereskedőkről, akik kínai kulikat szállítottak olcsó munkaerőként Amerikába. A kínaiak második fellázadásáról a fanatikus boxerek vezetésével 1899-ben, amikor a keresztény világ egyesült, hogy ellopja Kína kincseit és felossza földjét. Minderről Mansart sohasem hallott vagy legföljebb alaposan meghamisítva. Amikor feltette kérdését, hogy miért adták meg magukat a Nyugatnak, észrevehetően kínos csend következett, amely Mansart számára éppen olyan kellemetlen volt, mint az

ebéden részt vevő kínaiaknak. Mansartnak eszébe jutott, hányszor került maga is hasonló helyzetbe, amikor jóindulatú külföldiek a nyilvánosság előtt meztelenre vetkőztették a lelkét, és nyájasan faggatták, hogy miért, hogyan, miképpen? Most öt ember társaságában ült az asztalnál: az egyik a kínai elemi iskolák tanfelügyelője volt, a másik egy kollégium elnöke, melyet főképpen amerikai adományokból tartottak fenn, aztán egy fiatal bankár, egy jómódú kereskedő és egy köztisztviselő.

A tanfelügyelő szólalt meg először:

— Bizonyos értelemben valóban idegenek és páriák vagyunk a saját országunkban, mint ahogy ön mondja, uram. Ezt napról napra érezzük és tapasztaljuk. De ne gondolja, hogy lomhán tűrjük, és nem teszünk ellene semmit. Szó se róla! Európa nem fogja örökké elnyomni és kizsákmányolni Ázsiát. Kidolgoztunk egy kitűnő iskolarendszert, melyet kínai tanítók lelkes munkája támaszt alá. Persze nincs elég iskolánk, de egyre több lesz. Ma már részt veszünk ennek a városnak a kormányzásában, ami még egy évtizeddel ezelőtt is lehetetlen volt, és megszüntettük a kínai polgárok kitiltását a nyilvános szórakozóhelyekről.

— Csakhogy — vette át a szót a kereskedő — a legfőbb nehézség, mint ön is sejti, gazdasági és ipari természetű. A kínaiak szegények, nyomorúságosan szegények, és éhes tömegeik ebbe a városba zsúfolódtak össze. A külföldi tőke könnyen kap munkáskezet a legalacsonyabb bérért is, és egyelőre nem sikerült eredményt elérni abban az irányban, hogy a szegények jövedelmét az éhezés szintje fölé emeljük. A mi szakszervezeteink képtelenek elérni bármit is, mert a verseny következtében a kínai munkaadók sem emelhetik fel a béreket. De azért valamicske haladás mégiscsak van, amiről bankár barátunk beszélhet.

— Igen — mondta a bankár —, végre eljutottunk oda, hogy saját pénzt bocsáthatunk ki, és nem kell angol pénzt használnunk. Kezdetnek egész jó. Persze csupán kezdet, amíg az ipar a külföldiek monopóliuma. De terveink már érlelődnek. Odalenn a folyó torkolatánál, Sanghajtól távolabb és közelebb a tengerhez már épül az új ipari fővárosunk. Úgy terveztük, hogy még ma délután ellátogatunk oda önnel.

— Most pedig — szólt a kollégiumi elnök — térjünk át Japánra.

Alighanem megérezte, hogy Mansart osztja a nyugatiak elfogultságát Japán iránt, és nem tud a legújabb eseményekről. És valóban, amikor megtekintette azt az emlékművet, amelyet 1932-ben állítottak a japánok által Csapejben halomra gyilkolt kínaiak emlékére, Mansartnak még eszébe sem jutott, mi mindent követett el Japán Kína eltiprására, melyet Szun Jat-szen emberfeletti erőfeszítéssel igyekezett szabaddá tenni. Mint ahogy jóformán semmit sem tudott arról, hogyan hagyta cserben az ő eszméit és ügyét Csang Kaj-sek, akit még Stilwell amerikai tábornok[9] is „fanatikus, kapzsi, hálátlan kis csörgőkígyónak" nevezett, és aki ennek ellenére hárommilliárd dollárt kapott az amerikai adófizetők pénzéből, hogy a „szövetségesük" legyen Tajvan szigetén.

— A japánok vérrokonaink — folytatta az elnök. — Mi ajándékoztuk meg őket a civilizációval, amelyet aztán ők továbbfejlesztettek. De ma megvetnek minket, mert mi még nem tudtuk lerázni a nyugati jármot, ők meg már igen, és mert elég erősek, hogy majd ők hágjanak nyakunkra nyugati elnyomóink helyett. Ilyen körülmények között érthető, hogy szenvedélyesen gyűlöljük saját ázsiai testvéreinket, hiszen még rosszabb sorsot szánnak nekünk, mint a tengeren túli fehér ördögök.

A beszélgetés folytatódott. Teát és ennivalót szolgáltak fel. Később a társaság meglátogatott néhányat azok közül a nyilvános iskolák közül, ahová fehér gyermek sohasem tette be a lábát. Végül pedig eljutottak az új városba a tenger partján, a Jangce folyó széles torkolatában. Készen volt a városháza szépséges márványpalotája, de teljesen üres volt; körülötte utcák és boltok, parkok és középületek, dokkok és áruházak — de ember sehol. Vajon mikor jönnek ide a város lakói? Mikor válik valósággá ez az álom?

Utolsó napjai egyikét Hangcsauban töltötte, a szigetek, paloták, fák és tisztások bájos városában, ahol Kína vagyona „nyugszik békében". Az egész mintegy különös visszhangja volt annak a másik nagy emlékműnek, amelyre csak egy pillantást vethetett: a gőgös anyacsászárnő pompás palotájának. Száz- meg százmillió

ember teljhatalmú uralkodója fejedelmi gesztussal tékozolta el a pénzt, amit nemzete egy hatalmas flotta céljaira bocsátott rendelkezésére, hogy megvédelmezze a Nyugattól; ám ő, inkább egy csodapalotát épített magának. Tavak és hidak, ébenfa és elefántcsont, szökőkutak, virágok és szőlőlugasok, kedves pihenők és szobrok tündérhona. Azt akarta, hogy a Szépségről beszéljenek neki, nem pedig a Háborúról.

Innen Mansart a tengerszoroson át Japánba sietett, hogy meglátogassa azt a színes nemzetet, amelynek tehetségét, szorgalmát és katonai erejét a fehér Nyugat rettegéssel nézi. Izgatott kíváncsiságot érzett, amikor a szigetország hegyeit megpillantotta. Tüstént megérezte a különbséget. Kínában a legnagyobb udvariassággal fogadták, de tudta, hogy ez a Kína a fehér világ részének érzi magát. De abban a pillanatban, amikor japán földre tette a lábát, érezte, hogy egy színes nemzet körébe került, mely gyűlöli a fehér világot, éppen úgy gyűlöli, ahogy minden erőlködése ellenére ő maga is. Majdnem úgy fogadták, mintha honfitársuk volna. Megint írt haza:

„Egyetlen országban sem fogadtak olyan szeretettel, mint Japánban. Baráti kezek segítettek át gyorsan a kikötői formaságokon, mialatt fehér amerikaiakat udvariasan, de szilárdan félretoltak; távta is maradt a szájuk ámulatukban. Csodálatos volt, hogy végre egy olyan színes országban vagyok, amely meg tud állni a maga lábán, és fejébe vette, hogy nem kér tanácsot a fehérektől. Mert Japán színes országnak tartja magát, nem pedig fehérnek. Már volt alkalmam beszélgetések során próbára tenni felfogásukat.

Milyen Japán? Bevallom, elfogult vagyok vele szemben. De azért igyekszem igazságosan megítélni. Először is az ejt meg, hogy öntudatosan színes. Utolsó nyaram és őszöm szőke világa eltűnt. A japánok haja szénfekete, ezer között egy akad, aki barna. Bőrük színe a fehér, sárga és fakóbarna közt váltakozik. Ha hirtelen felébresztenének, első kábulatomban azt képzelném, hogy New Orleansben vagyok, vagy Charlestonban, mulattok között.

De a legrendkívülibb dolog nem fizikai, hanem szellemi. Független, önmagukban bízó, saját erejükre támaszkodó színesek a japánok

egy olyan világban, amelyben most még a fehérek uralkodnak. Ők nem éreznek a fehérekkel szemben félelmet, még csak titkos irigységet sem. Amit a fehérek valaha is csináltak vagy csinálnak, azt a japánok minden bizonnyal jobban meg tudják csinálni.

Japánt az Angliától való félelem hajtotta előre. Anglia uralkodott Kína, India, Ausztrália és Új-Zéland fölött. De isten kegyelméből és a japán nép ébersége miatt hiába nyújtogatta kapzsi kezét Japán felé. Anglia az orosz—japán háború láttán felismerte a japánok erejét, és szövetségre lépett velük, mégpedig mint egyenrangú féllel. Aztán, isten tudja, miért — nem gondolhatok másra, mint a be nem vallott okra: főleg Dél-Afrika és Ausztrália faji előítéleteire — Anglia 1921-ben felmondta a szövetséget, nem volt hajlandó szerencséjét egy sárga nép sorsához kötni.

Japán egyszerre egyedül találta magát az ördög és a mély tenger között. A Kínához való közeledést, amely a vér és a kultúra rokonságán alapult, háború és bojkott akadályozta meg; a két nép közt irtózatosan mély szakadék támadt. Kölcsönösen gyűlölték és megvetették egymást. Japán azt mondta Kínáról, hogy szolgamód hajbókol a Nyugat előtt, képes magát riksába fogva hurcolni a gőgös fehéreket. Az európaiak nyiltan és titokban szították a gyűlölködést e két nép között, ami közvetlenül az ő malmukra hajtotta a vizet. Japán számára nem maradt más, mint Németország és Itália szövetségét keresni, annak ellenére, hogy a németek megvetették a sárga fajokat, és az olaszok keze piros volt a színes Afrika vérétől.

Japánban szegénység van, elnyomás van, a demokratikus szabadságnak se híre, se hamva. De sehol nem olvasnak annyit, mint itt, amit az újságok egy-, három-, sőt ötmilliós példányszáma bizonyít. A japán munkás nem boldog, de nem is reménytelenül elégedetlen, mert úgy véli, hogy a legmagasabb állásúakkal egy osztályba és családba tartozik. Azok vezetik és oltalmazzák őt, ő meg engedelmeskedik.

Az én szememben ennek a korszaknak az a tragédiája, hogy Japán túl hamar és túl jól megtanulta a Nyugat módszereit, és Ázsiának hátat fordított. Japánnak nagyszerű kultúrája, kifinomult művészete volt, ipara pedig a szakmai tudás és az alkalmazkodóképesség csodája. Megtörténhetett volna, hogy Japán vezeti el Ázsiát, vagy akár

az egész világot egy új korszakba. De nyakas vezetői a nyugati imperializmust választották példaképül, ezt alkalmazták a Kelet leigázására, s a keleti idealizmus helyébe a nyugati profitleső szellem lépett. Pedig talán az történhetett volna, hogy Japán a kultúráját világszerte elterjeszti, és a jólétet összeköti a lélek szabadságával. Talán . . . Ki tudja?"

1936 végén Mansart leutazott Jokohamába, és ott hajóra szállt. Megint Kelet felé vitorlázott az alkonyatban, hogy újra felfedezze Amerikát, a saját gondolataiban és mások gondolkodásában és cselekvésében. Tíz napig utazott. Karácsonykor egy különös országba érkezett, a ragyogó napsütés és az örökké üde virágok hazájába. Ezt a mesebeli országot Hawaiinak hívják.

1937 első napján már Kalifornia szilárd földjén állt, Ferencnek, a szegények és a madarak szentjének városában, és ahogy felemelte a fejét, megpillantotta az Aranykapu hídján túl emelkedő dombokat. Felemelte, de hamarosan le is horgasztotta. Két év, még két rövidke év, és azt kell látnia, hogy a világ újra lángba borul.

5

SZÍNESEK NYUGAT-INDIÁBAN

Manuel Mansart maconi főiskolája udvarán állt a főbejáratnál, s végignézett „birodalmán". Arca kissé borús volt. Pedig szép reggelre virradt, azoknak a lágyan simogató, sugárzó őszi napoknak egyikére itt lenn Délen, amikor a nyári nagy hőség már elmúlt. A levegő balzsamos volt, a fák még üde zöldek, a szellő simogató.

Néhány hónapja, hogy hazaérkezett föld körüli útjáról, és most, amint körülnézett, az a kérdés kezdett benne ébredezni, hogy tulajdonképpen miért, mivégből vagyunk a világon. Mi a feladatunk és az eszményképünk?

Ekkor tüsszentést hallott. Jean közeledett felé, hogy megkezdje reggeli munkáját. Szívélyesen üdvözölték egymást.

— Megfázott — jegyezte meg Mansart.

— Meg. Talán kissé túl is hajszoltam magam. Pedig nem is volt olyan nehéz dolgom a távolléte alatt. De természetesen akadtak bosszantó ügyek. Tudja, a mi színes férfiaink nem tudják megszokni, azt hiszem, még annyira sem, mint a fehérek, hogy egy nőnek bármi hatalom legyen a kezében. Nem vonhatták kétségbe, hogy el tudom végezni az ön munkáját, de rossz néven vették. Ó, nem szavakban! Ezernyi más módon. Egyszerűen nem vette be a gyomruk, hogy egy nőt ültettek a nyakukba. No de igazában nem volt semmi komolyabb nehézség, hiszen végtére ismertem a feladatomat, és ők is tudták, hogy a kisujjamban van, hát nem akadékoskodtak túlságosan. De nagyon kellett vigyáznom magamra, és talán ez csigázott el egy kicsit.

— Sajnálom, hogy ilyen hajszája volt — csóválta a fejét Mansart. — Véleményem szerint az ünnepek után ki kellene vennie egy hónap szabadságot. Ruccanjon le Nyugat-Indiába, nézzen körül ott egy kicsit. Én egészen más szemszögből nézem Nyugat-Indiát, amióta Franciaországban jártam. Egy James nevű néger ideadta a könyvét, hogy olvassam el, és mondhatom, forradalmat idézett elő bennem.

— Hát . . . azt hiszem, megtehetném — felelte Jean töprengve, majd hozzáfűzte: — Megtudhatom, min gondolkodik? Látom, ráncolja a homlokát, és ez nem jelent jót.

— Isten tudja — mondta Mansart. — Megnéztem magamnak a világot, és azzal a gondolattal jöttem haza, hogy életünk célja végeredményben a Szépség, vagy legalábbis annak kellene lennie. Az, hogy szép dolgok vegyenek körül bennünket. Azokra az ősrégi, faragott templomokra gondolok Japán erdeiben. Vagy arra a székesegyházra, amelynek a szomszédságában laktam Angliában. Esetleg a Loire menti francia kastélyokra. Igen, a világ értelme az, hogy szép legyen. Igen, a cél a Szépség.

Jean tiltakozott.

— A Szépség? Az egyik célja. De nemcsak a Szépség. Nem egyszerűen a Szépség. Emberek is kellenek hozzá, akik látják és értékelik. Kell hogy legyen idejük látni, hallani, gyönyörködni. Ha itt körülnéz, hány embernek van ideje vagy képzettsége ahhoz, hogy élvezni tudjon, mondjuk, egy Tizian-festményt?

Manuel hallgatott, aztán így szólt:

— Legalább azok részére, akiknek van idejük, és akik élvezni tudják a szépet, gondoskodnunk kell szép dolgokról. Ez a campus pedig itt rút. Persze van egy-két jó dolog is. Például az igazgatósági épület klasszikus vonalai. Megőriztük a déli kúriák nemes oszlopait, melyeket a Dél furcsa módon átvett a görögöktől. Az a homlokzat is egyszerű, de szép.

— Hogyne — felelte Jean. — A jobb déli házak szépek, egyszerűek. De gondolt-e valaha arra, hogy a déli otthonokban soha sincs hely a konyhának, holott konyhára minden családnak szüksége van? A konyhát a háztól távolabb építették fel, vagy hozzátapasztották.

Mansart mosolygott.

— Akárhogy is van, nem nyugszom, amíg nem lesz pázsit ezen az udvaron. És több fát akarok. Aztán beszerzek egy-két szobrot is. A termekbe pedig néhány jó festményt.

— Az jó lesz! De persze arról se feledkezzék meg, hogy mit szólnak majd hozzá a kurátorok!

Nevetve ment be az épületbe.

Jean látta, hogy ez a csodálatos föld körüli utazás alaposan kitágította Mansart látókörét, és itt-ott ledöntötte a szűk faji gettó falait. Kitárult előtte az élet szépsége, logikája és kellemességei. De Jean arra is gondolt, vajon ez a horizont nem fogja-e rávenni Mansartot, hogy elfelejtse munkájának aprólékos követelményeit, vagy tudatosan elforduljon tőlük, miután bepillantást nyert a nagyvilág pompás szabadságába?

Jean náthája nem akart elmúlni, és azt tervezte, hogy karácsony után valóban útrakel Nyugat-Indiába. Úgy gondolta, hogy Virginiából a két Karolinán, Georgián és Floridán át egészen Kubáig, Haitiig, Jamaikáig és Panamáig szakadatlan láncban húzódnak olyan települések, ahol újra meg újra négerek és mulattok vannak többségben. Minden, ami e települések egy részét érinti, befolyással van a nép egészére. Azután elolvasta James „Fekete jakobinusok" és Léger „Haiti története" című munkáját. Mindez izgalommal és egyre növekvő kíváncsisággal töltötte el. Különösen arra vágyott, hogy megtekintse a csatateret, ahol Dessalines 1803-ban megdöntötte a franciák uralmát.

El is indult az alkalmi gőzösök egyikén, amelyek Miamiban szokták kezdeni körútjukat, és rövid időre — sajnos, túlságosan rövid időre — kikötnek Kubában, Jamaikában, Haitiban, Puerto Ricóban, a Virginia-szigeteken és a Bahama-szigeteken. Szokása szerint most is egyedül utazott. Nem voltak fehér ismerősei, színes barátait pedig fel sem engedték volna a hajóra.

Elsőnek a táj mesebeli szépsége ejtette ámulatba: a tenger mélyéből kiemelkedő hegyek, olyan pazar fákkal és csodás virágokkal borítva, hogy leírni sem lehet. De ugyanakkor a káprázatos szépség közepette elszomorodva látta a mindenfelé kiütköző nyomort, amelynek láttára szinte fizikai fájdalmat okozva szúrt

szemet a fehér turisták ízléstelen pazarlása. A turisták dühítették fel Jeant legjobban, az ostoba, bámészkodó tökfilkók rajai, akik közé szép számmal keveredtek tolvajok, hazárdjátékosok, prostituáltak és naplopók. Pénze mindegyiknek volt, de csak kevesen dicsekedhettek egyébbel is. Nem is tudták, hol vannak, mit látnak, kinevették a bennszülötteket, és orrukat fintorgatták szegénységük láttán; úgy osztogattak alamizsnát, ahogy csontot dobnak a kutyának, és élvezettel szolgáltatták ki magukat az olcsó „niggerekkel".

Jean csak futólag nézhette meg Kubát és Jamaikát. Ugyanaz mindenütt: a színes és néger arisztokrácia szívós erővel kapaszkodik fel a néger parasztok hátára, a fehérek tékozló életmódját majmolja, míg odalenn, szennybe és bánatba ragadva, nyüzsgő, vonagló tömeg próbál reménytelenül utat törni a napsütés felé, de olyan fojtó köd nehezedik rájuk, hogy az európai faji gőg és az amerikai erőszak néha szinte megváltásnak tűnik, mintha fel akarná emelni az embereket.

Azután Haitiban szállt ki, megtekintette Port-au-Prince-t, és felruccant északra, Christophe palotájához és fellegvárához. Eljutott Cap Haiti kikötőjébe, és leült a sétatéren. És véletlenül rábukkant a legmegfelelőbb emberre. Előbb egy lézengő kamaszt szólított meg franciául, útbaigazítást kért tőle a csatatérhez, ahol Dessalines szétverte Rochambeau seregét. A fiú nem értette meg, hiszen csak kreol nyelven beszélt, de helyette egy idősebb ember válaszolt, aki ott ült a közelben.

Jean érdeklődve nézett rá, és ahelyett, hogy mindjárt elinduljon a harcmező felé, beszélgetésbe kezdett ezzel az emberrel. Duvalnak hívták (ő maga jobban szerette „du Val"-nak írni a nevét). Közismert ember volt a Cap táján. Franciaországban nevelkedett, és sok éven át tanár volt Haitiban. Most már visszavonult, és kis nyugdíjából tengődött. Idejét olvasással és tanulmányaival töltötte. Majdnem mindennap kiült a sétatérre, térdén füzetekkel, mellette a padon könyvekkel. Legnagyobb öröme az volt, ha egy-egy értelmes hallgatóra bukkant, akinek előadást tarthatott Nyugat-India történetéről. Szíves-örömest adott felvilágosítást, de könnyen megsértődött, ha valaki leereszkedően beszélt vele,

vagy pénzzel próbálta jutalmazni azért, amit ő úriemberek közt dívó egyszerű udvariasságnak tekintett. Egyszer egy pöffeszkedő amerikai turista ötdolláros bankjegyet nyomott a kezébe, miután egy óra hosszat igénybe vette idegenvezetői szolgálatait. Duval dühbe gurult, a pénzt a sárba hajította, és méltatlankodva távozott.

— Mi ütött ebbe a niggerbe? — prüszkölt az amerikai. — Talán kevesellte?

De Jean láttán a doktor megérezte, hogy jól nevelt, művelt hölggyel van dolga. Áradt belőle a szó.

Mindenekelőtt a téren át arra az útra mutatott, amely az 1803. november 18-i csata színterére vitt, ahol Dessalines megverte a fiatal Rochambeaut, Napóleon seregének vezérét. Napóleonnak nem sikerült Amerikában új birodalmat létesíteni.

— Így aztán Anglia kaparintotta meg a szigeteket — mondta Jean —, míg Louisiana és a Csendes-óceán az Egyesült Államok ölébe pottyant, úgyszólván ingyen!

Az öreg szeme felcsillant.

— Ah! Látom, ért valamit a történelemhez.

Jean beszámolt tanulmányairól.

— Hm — dünnyögött a doktor. — Ez csak amolyan angolszász történelem. Valójában Nyugat-India folytatta a reneszánsz művét, története ugyanaz kicsiben, mint az egész modern világé 1500 után. De Nyugat-India történetét elfelejtették, eltorzították, meghamisították, főleg pedig kicsúfolták, nevetségessé tették. Pedig könnyen lehet, hogy Nyugat-India munkásnépe az elindítója annak a földindulásnak, amely most az egész világot megrázkódtatja!

— S hogy történt ez tulajdonképpen? — kérdezte Jean.

— San Domingo volt a világ legnagyszerűbb gyarmata. Korlátlan lehetőségeket láttak benne. 1783 után, amikor Amerika függetlenné vált, ez a francia gyarmat hat év alatt megkétszerezte termelését. Ezekben az években Bordeaux egymaga százmillió dollárt fektetett be San Domingóba. A franciák legnagyobb vetélytársa az angol burzsoázia volt. Az egész tizennyolcadik század folyamán egymás ellen küzdöttek a világ minden részében.

— Csakhogy az angolok beszüntették az afrikai rabszolgakereskedelmet, és később teljesen eltörölték a rabszolgaságot.

— Mert az angol gyarmatoknak már elég rabszolgájuk volt. San Domingónak még több kellett volna. A brit burzsoázia úgy tett, mintha megszakadna a szíve a szegény feketékért, és nagy lármát csapott a rabszolgakereskedelem eltörlése érdekében, közben pedig India felé tapogatózott, ahol a kizsákmányolás jóval nagyobb profittal kecsegtetett. Ócsárolni kezdték Nyugat-Indiát, „terméketlen sziklának" nevezték, és azt kérdezték, szabad-e feláldozni a nemzet becsületét hetvenkétezer rabszolgatartó és négyszázezer rabszolga kedvéért?

— De azért bizonyára volt igazi humanitás is Angliában, nemde?

— Persze hogy volt. No meg az a hit, hogy Anglia Isten kedvence. Ahogy egy angol írta: „Úgy látszik, a Gondviselés, amikor elvette tőlünk Amerikát, elhatározta, hogy kedves nemzetét bőséges kárpótlásban részesíti." Pitt úgy látta, hogy a keletindiai cukor segítségével elorozhatja a kontinentális piacot a franciáktól. India gyapottermelése néhány év alatt megduplázódott, s az indiai szabad munka bére mindössze egy penny volt naponként!

Miközben beszélgettek, Jean is, új ismerőse is a hegyek felé pillantottak, ahol Christophe hatalmas fellegvára sötétlett komor szépségében. Duval doktor sovány és sárga volt, ruhája kopott, de tiszta beszéde és modora művelt úriemberre vallott. A szolgai alázat legkisebb nyoma sem volt benne, eszébe se jutott arra gondolni, hogy akadhat, aki nem érzi megtiszteltetésnek, hogy foglalkozik vele, még ha százszor fehér is. A hegyek lábánál elterülő tág síkságra mutatott:

— Onnan jöttek a fekete rabszolgák. Mint a szélvész. A Kerék kergette őket.

— A Kerék?

— A Kerék, amelyen összetörték a jóképű Ogé csontjait, a mulattét, aki Franciaországban nevelkedett. Odaát bátran síkra szállt Haiti szabad négereiért. De a rabszolgák érdekében egyetlen szót sem ejtett. Tény az, hogy a mulattok, akik Párizsban nevelkedtek a hétéves háború idején, sok esetben rabszolgatartók voltak.

— És mi volt az Ogé bűne?

— Francia polgárjogot követelt a szabad négereknek. De a fehérek hallani sem akartak ilyen szövetségről. Elfogták Ogét és Chavannes-t. Egy nagy kerékre kötözték őket, vasrudakkal összetörték csontjaikat, aztán a két véres és vonagló testet kitették a perzselő déli napra, s ott hagyták, amíg nem mozdultak többé.

— Tudom már — mondta Jean. — Akkor tört ki a harc a fehérek és a szabad mulattok közt.

— Az ám, de 1791. augusztus 14-én azokból a komor hegyekből odaát, ezen a nagy, termékeny síkságon keresztül, amely egész Európa irigységére százhuszonöt éven át ontotta a gazdagságot Franciaország ölébe, négyszázezer fekete ember özönlött ide, többnyire rabszolgák, de voltak köztük szabadok is, kiknek ősei több mint egy évszázadon keresztül rejtőzködtek azokban a hegyekben. A hosszú, zöld kígyóra és egy vadkan gőzölgő zsigereire esküdtek hűséget vezérüknek. Kreol nyelven kiáltották: „Isten, aki a Napot teremtetted és világosságot adsz nekünk, Isten, aki felkorbácsolod a hullámokat és megfékezed a vihart, Isten, aki látod, mit tesz velünk a fehér ember: vigyázz reánk és légy a vezérünk!"

— Néhány nap múlva az északi alföld fele lángtengerré változott. Captól kezdve az egész látóhatár egyetlen tüzes falként izzott, s ebből a falból vastag, fekete füstoszlopok szálltak fel, és hatalmas lángnyelvek ostromolták az eget. Cap lakosai majdnem három héten keresztül alig tudták megkülönböztetni a nappalt az éjszakától; az égő nádszalma zápora, melyet a szél úgy hajtott maga előtt, mint a hóförgeteget, elborította a várost, a hajókat a kikötőben, és végpusztulással fenyegetett mindent.

— Azok, akiknek asszonyait számtalanszor megerőszakolták a múltban, most letiportak minden fehér nőt, aki a kezükbe került, gyakran férjük, apjuk, bátyjuk vérző teteme fölött. „Bosszú! Bosszú!" — ez volt a csatakiáltásuk, és egy dárdára tűzött fehér gyermeket hordoztak maguk előtt zászló helyett.

— Így hát a rémuralom Franciaországba érkezett — dünnyögte Jean.

— Dehogy! Nem, nem és nem! A rémuralom Haitiban kezdődött, és csak három évvel később érte el Franciaországot, amikor a francia munkások felismerték sorsközösségüket a fekete rabszolgákkal, és attól kezdve velük együtt és értük is harcoltak. Valójában a francia forradalom Nyugat-Indiában kezdődött, azzal a huszonöt felkeléssel, mellyel a fekete munkások 1523 és 1780 között rázkódtatták meg Nyugat-Indiát. Ugyanaz tört ki vulkáni erővel Párizsban 1789-ben.

Jean új ismerősére meredt.

— Látom, nem hisz nekem — mondta a doktor.

— Dehogynem! — tiltakozott Jean. — Csak olyan szokatlan, olyan új . . .

— Majd megadom önnek néhány könyv címét. Útközben, hazafelé olvassa el őket. Jöjjön, lépjünk ki. Besötétedés előtt még van időnk meglátogatni a csatateret, amelyet látni szeretne.

Jean ragaszkodott hozzá, hogy kocsiba üljenek. Miközben a kocsi nyugat felé döcögött, Jean azt kérdezte:

— És mi történt a rabszolgák felkelése után?

— Spanyolország és Anglia egyaránt igyekezett megkaparintani San Domingót, Franciaország pedig mindent elkövetett, hogy megtartsa. De a gyarmat értéke éppen rabszolgáiban rejlett, és ez ellentmondást idézett elő a forradalom berkeiben. Toussaint lett közben a rabszolgák vezére, és őt a spanyolok megnyerték maguknak. Az ültetvényesek behívták az angolokat, Pitt pedig ezen az alapon elfoglalta Haiti legnagyobb részét és több más szigetet is. Nem sok hiányzott ahhoz, hogy a gazdag Nyugat-India Anglia ölébe hulljon. Ez pedig annyit jelentett volna, hogy visszaállítják a rabszolgaságot, a gazdag Anglia pedig megdöntheti a forradalmat Franciaországban.

— Franciaországban ekkor hágott tetőpontjára a forradalom. A francia nép tömegei kezükbe vették a hatalmat, és megkezdődött a terror. A vagyonosok meghajoltak a munkások előtt. Kijelentették, hogy gyűlölik „a bőr arisztokráciáját", és abbahagyták a kávéivást, mert rabszolgák vére tapadt hozzá. Ekkor, 1794 januárjában három küldött érkezett San Domingóból: egy fehér ember, egy mulatt és egy fekete. Amikor ez a fekete ember,

Bellay befejezte beszédét, a Konvent kimondta a rabszolgaság eltörlését a francia gyarmatokon. Toussaint tüstént kilépett a spanyolok szolgálatából, és a francia haderő élére állt San Domingóban. A rabszolgákat szabad embereknek nyilvánította. Ez a nyugat-indiai néger kergette ki aztán a brit sereget San Domingóból.

— Csak nem tudtak szembeszállni a néger rabszolgák a brit hadsereggel?

— De bizony! Fortesque hadtörténész azt írta, hogy 1795 volt a legszégyenletesebb esztendő a brit hadsereg történetében. Az angolok három év leforgása alatt nyolcvanezer katonát veszítettek Nyugat-Indiában, vagyis jóval többet, mint Wellington az egész spanyol hadjárat alatt. A háború huszonöt millió dollárt emésztett fel, és végül White tábornok visszavonulást javasolt. Maitland tábornok tárgyalásokat kezdett Toussaint-nel. Aláírták a megállapodást, melynek értelmében az angolok kiürítették a szigetet. A tábornok ragyogó díszszemlét rendezett és királyi ebédet adott, majd megajándékozta Toussaint-t az angol király nevében egy bronz ágyúval, amely addig a kormányzói palota előtt állt, valamint mesébe illő arany és ezüst edényekkel.

— És Thermidor? — kérdezte Jean. — Mit hozott az a fekete rabszolgáknak?

— A Thermidornak nevezett ellenforradalom nemcsak a burzsoázia győzelmét jelentette a munkások felett, hanem kísérletet arra, hogy „helyreállítsák a rendet". A francia ültetvényesek és gyárosok zokogtak. „Kikötőink elcsendesedtek, a gyárak elnéptelenedtek; még az üzleteket is becsukták. A munkások egész hete csupa vasárnap. Több mint háromszázezer embert számlálhatunk meg városainkban, akiknek nincs más elfoglaltságuk, mint ölbe tett kézzel beszélgetni a napi hírekről, az emberi jogokról meg az alkotmányról . . . "

— Babeuf, a háziszolga pedig, elkezdte prédikálni a kommunizmust, a fehér és fekete munkások egységét. Megszervezte az „Egyenlőek Társaságát". De őt 1797-ben kivégezték. Az ültetvényesek és kereskedők tomboltak. Franciaország megpróbálta támogatni a mulatt Rigaud-t Toussaint ellenében, mivel ő a rab-

szolgaság helyreállításáért harcolt. De Toussaint megint győzött, és a francia burzsoázia nem merte többé megkísérelni a rabszolgaság helyreállítását. Most már attól féltek, hogy Toussaint függetlenné teheti a szigetet. Az angolok is erre biztatták. De Toussaint hitt Franciaországban, és bizonyságul fiait oda küldte iskolába.

— S mi lett a jutalma?

— Jutalma az volt, hogy elárulták, és Napóleon parancsára Franciaországban elpusztították.

Kiszálltak a kocsiból, és körülnéztek a kopár mezőn.

Jean gondolatai visszaszálltak a múltba; felidézte a franciaországi Direktórium bukását és Bonaparte Napóleon államcsínyét, mellyel első konzullá tette meg magát. Duval így folytatta:

— Nyilvánvaló, hogy Napóleon gyűlölte a négereket, és félt tőlük, annak ellenére, hogy első párizsi sikereit egy nyugat-indiai nyolcadvérrel kötött házasságának köszönhette. Josephine de Beauharnais első házassága révén került be a francia nemesség köreibe. Férje a nyaktilón végezte, Josephine pedig Napóleon baráti körében talált védelmet és támogatást, majd a párizsi társaság csillaga lett. Napóleon aztán feleségül vette, mielőtt megkezdte olaszországi hadjáratát. Sóvárgó aggodalommal figyelte Franciaország leggazdagabb gyarmatbirtokának sorsát, és rettegve gondolt arra, hogy az angolok megkaparinthatják. De mielőtt komolyabban foglalkozhatott volna Nyugat-India ügyeivel, Toussaint ragadta magához a hatalmat, és jóformán teljesen függetlenítette magát Franciaországtól. Kiverte a spanyolokat az egész szigetről, és 1801-ben arra az arcátlanságra vetemedett, hogy kihirdette a sziget alkotmányát. Közben sűrűn hangoztatta hűségét Franciaország iránt, és ezt őszintén tette. De Napóleon tombolt dühében, és elhatározta, hogy elteszi láb alól. Félelmetes flottát szerelt fel, 86 hajóból. Ez a flotta huszonkétezer katonát vitt át, akiket maga Napóleon képezett ki, és sógora, Leclerc parancsnoksága alá helyezett.

— A flotta 1802 februárjában vetett horgonyt Cap Haitiban. A város katonai parancsnoka Christophe volt. Leclerc felszólította, hogy huszonnégy órán belül adja meg magát. Ágyúk sortüze volt a válasz, aztán Christophe felgyújtatta az egész várost. Minden

ház porig égett, még a saját otthona is. Ezután két évig tartó szörnyű háború következett. Az ellenség és a láz megtizedelte a francia csapatokat. Leclerc hamarosan elvesztette bátorságát.

— Aztán szégyenletes csaláshoz folyamodott. Toussaint-t további tárgyalások ürügyével zászlóshajója fedélzetére csalta. Itt a nagy fekete vezért bilincsbe verték, és Franciaországba hurcolták. A francia Alpok havas csúcsai közt pusztult el. A fagy és a nemtörődömség okozta halálát, ez pedig nem volt egyéb, mint közönséges gyilkosság. Napóleon azt hitte, befejezte az ügyet, de tévedett. Először is maga a sógora rettegett a rabszolgaság visszaállításától. Olvassa csak el ebben a könyvben, mit írt Napóleonnak: „*Egy ideig ne is gondolj arra, hogy itt újra rabszolgaság legyen. A feketék egytől egyig meg vannak győződve arról, hogy szándékunk újra rabszolgákká tenni őket; ezt veszik ki a Franciaországból érkező levelekből, a rabszolgakereskedelmet engedélyező törvényből és a rabszolgaság visszaállításáról Guadeloupe-ban.*" Később pedig így jajveszékelt: „*Épp most fedeztem fel egy nagy összeesküvést, amelynek az a célja, hogy az év végéig általános felkelést robbantson ki az egész gyarmaton. Nem elég, hogy Toussaint-t elvitték, még kétezer főkolompost el kellene vitetni . . . Azért ne gondold, hogy elveszítettem a bátorságomat. Immár négy hónapja tartom magam merő ügyességből, bármi néven nevezendő erő valódi hiányában, de ítéld meg magad, vajon eleget tehetek-e a kormány intencióinak.*"

— A beteg és búskomor Leclerc november 2-án meghalt. Serege eredetileg 34 000 katonából állt. Ezek közül 24 000 meghalt, 8 000 kórházban feküdt, mindössze 2 000 egészséges embere maradt. Utódja Rochambeau lett. Ez a Rochambeau egy könyörtelen vadállat volt. Leclerc halála után 20 000 főnyi erősítést kapott Franciaországból. Annyi négert fojtott bele a Cap Haiti öblébe, hogy az emberek nem akartak többé halat enni. Elevenen égette el a négereket, felakasztatta és megkínoztatta őket, rovaroktól hemzsegő gödörbe ásatta nyakig.

— Ám Dessalines csapást csapással viszonzott. Ötszáz fehér katonát akasztatott fel Rochambeau szeme előtt. Úgy felperzselte az északi síkságot, hogy üszkös pusztaság maradt a helyén. Ezen a helyen, ahol állunk, Dessalines kitépte a fehér csíkot a francia

trikolorból, csak a pirosat és a kéket hagyta meg, a vér és az ég jelképét, ez lett a Szabad Haiti lobogója. 1803. november 16-án a feketék és mulattok utolsó rohamra gyülekeztek Cap Haitiban. Egy fehér rabszolgatartó fél évszázaddal később ezt írta róluk: *„Micsoda fekete emberek ezek! Hogy tudnak harcolni, és hogy tudnak meghalni! Láttam egy tömör hadoszlopot kartácstűzben szemrebbenés nélkül törni előre; négy ágyú okádta rájuk a tüzet, mégsem hátráltak egy tapodtat sem. Minél többen dőltek ki a sorból, mintha annál jobban nőtt volna a bátorságuk azoknak, akik még éltek. Csatadalukat kétezer torok röpítette az ég felé, és az ágyúk szolgáltatták hozzá a kíséretet. Hátborzongató volt. A franciák is énekelve meneteltek a halálba, amelyet a nap sugárözönnel világított meg. Még ma, több mint negyven év után is olyan élénken él képzeletemben ez a fenséges és dicső látvány, mint azokban a percekben, amikor valóságosan láttam . . .”*

— November 28-án Rochambeau megadta magát, és az angoloknál keresett menedéket. Hatvanezer francia katona és tengerész holttestét hagyta itt. December 31-én Dessalines felolvasta a Haiti Függetlenségi Nyilatkozatot.

Már sötét volt, amikor Jean elbúcsúzott a kopár csatatértől. Miközben visszafelé hajtattak, vezetője folytatta az elbeszélést:

— Christophe, aki Dessalines utódja volt, nem bírta összetartani a feketéket és mulattokat egy kormányban. Most már nem a rabszolgaság kérdése választotta el őket egymástól, hanem az államról vallott felfogásuk különbözősége. A sziget északi része Christophe vezetése alatt az afrikai kommunizmushoz tért vissza, és diktatúrával és vasfegyelemmel akart védekezni a fehér világ ellen. Így épült fel az a fellegvár odaát, La Farrière-ben, amely a világ egyik csodájának számít.

— De délen Pétion[10] és mulattjai a tizenkilencedik század új demokráciájára függesztették tekintetüket. Arra, amit Franciaországban és Amerikában láttak. Pétion azonban hiába kereste az Egyesült Államok jóindulatát. A francia és angol munkásdemokrácia pedig, amely a színes munkások kizsákmányolásán nyugodott, visszautasított minden szövetséget a fekete Haitival.

. . . Jean másnap reggel elutazott Port-au-Prince-be. Útközben

elolvasta a könyvekből, amiket kapott, Haiti nem mindennapi történetét. Az után a nap után, hogy az angolok legyőzték a franciákat Ázsiában és meghódították Indiát, a nyugat-indiai rabszolgaságon meggazdagodott franciák nemzeti rendje pedig odahaza felborult, és ezt felhasználva az angolok megkísérelték Nyugat-India elfoglalását; amikor Napóleon Egyiptomon át próbált Ázsiába behatolni, és ezalatt Toussaint megdöntötte a franciák, angolok és spanyolok uralmát; amikor a francia munkások megkísérelték a feketéket és fehéreket egyetlen közös küzdelembe vonni, az angolok ellenben a néger munkást alárendelték a fehérnek, s az utóbbi szemét magasabb bérrel törölték ki — a faji elválasztóvonal változatlanul megmaradt, amíg csak a Szovjetunió el nem törölte.

Jean előtt bámulatosan világossá vált minden, ami azóta történt. Nagy-Britannia áthelyezte tőkéjét Nyugat-Indiába, majd a rabszolgák felszabadításának jelszavával nyugat-indiai ültetvényeit újabb tőkebefektetésekre cserélte fel, kiterjesztve a kapitalizmust az afrikai és ázsiai gyarmatokra. Így született meg az ipari forradalom és az új imperializmus, tehát mindkettő a néger rabszolgák véréből.

6

AZ ÉRTEKEZLET

Port-au-Prince-ben Jean újra hajóra szállt, és Puerto Ricóba vitorlázott, úgy tervezte, hogy onnan tér haza a Bahamákon át. De San Juanban megint elhagyta a hajót, és a Virginia-szigetekre utazott. Egyedül akart maradni, hogy olvasson és gondolkodjék, és hogy elrendezze magában, milyen tanulságot vigyen haza utazásáról Manuel Mansart részére.

Hazaérkezve végre megvalósult egyik célja, amelyet már régen kitűzött maga elé. Kinevezték a kollégium dékánjává. Valójában már régen ezt a munkakört töltötte be. Most, hogy az elnök megint itthon volt, felvetették, nem kellene-e intézményesíteni az ügyvezető dékán hivatalát, ám ebben az esetben természetesen férfit neveztek volna ki. Miután a tantestületben egyetlen férfi sem volt alkalmas erre a munkára, az egész ügyet elejtették. De amikor Mansart megint beállt a taposómalomba, kiderült, hogy most már feltétlenül szüksége van egy önállóan intézkedő dékánra, mert figyelmét és tevékenységét mind nagyobb dolgokra fordította, amelyek kívül estek a kollégium körén. Így történt aztán, hogy Mansart és felettese, Coypel, az egész fehér felsőoktatási rendszer vezetője, szép csendesen megállapodott abban, hogy Jeant teszik meg az intézet címzetes dékánjának. Baldwin, a nagy pénzügyi érdekeltségek képviselője nem sokat törődött már ezzel a kérdéssel, és szó nélkül beleegyezett.

Szokott napi munkáján túl Jean most ideje javarészét egy új feladatnak szentelte: meg akarta szervezni a faji kapcsolatok tanulmányozását valamennyi déli államban. Úgy tervezte, hogy

az első értekezletet 1938-ban rendezi meg az intézetben, és nemcsak a déli színes állami kollégiumok és magánintézetek szociológiatanárait hívja meg, hanem néhány országos hírű szociológust is. Először ugyanis azt szerette volna elérni, hogy tisztázzák a szociológiai kutatás módszerét és célkitűzését, de arra is gondolt, hogy minél több különböző intézetet mozgósítson és vonjon be a mozgalomba.

Mindenekelőtt levelezésbe kezdett a színes állami kollégiumok elnökeivel; igyekezett rábírni őket, hogy lehetőleg maguk is vegyenek részt az értekezleten, de feltétlenül küldjék el a szociológiatanárjukat vagy azt, aki hasonló tárgyat oktat. Majdnem valamennyi kollégium megígérte közreműködését. Azután Jean a déli fehér főiskoláknak kezdett írni, s azoknak a szociológusait is meghívta, hogy vegyenek részt az értekezleten megfigyelői vagy tanácsadói minőségben. Néhányan válaszoltak. Végül megpróbálta néhány jónevű északi tanár és szociológiai kérdésekkel foglalkozó író részvételét biztosítani. Rávette Mansartot, ígérje meg nekik költségeik fedezését, továbbá lakást és ellátást a kollégiumban vagy a város valamelyik fehér szállodájában. Több tudós elfogadta a meghívást.

Jean igyekezett a program merőben tudományos oldalát hangsúlyozni; ez volt a legjobb módja annak, hogy elhárítson minden bírálatot, és megnyerje valamennyi színes pedagógus, főleg pedig a fehér kurátorok jóindulatát. Viszont azt is tudta, hogy semmiféle tudományos munkát sem lehet légüres térben folytatni, tehát az értekezlet részvevői feltétlenül felvetik majd magukban a kérdést, hogy vajon mire lehet az összegyűjtött anyagot később felhasználni. Jean a maga részéről feltételezte, hogy azok, akik az értekezletre eljönnek, a Roosevelt-korszak „szocializmusát" a jövőre nézve normálisnak fogják tekinteni. Ha pedig ez így van, akkor elkerülhetetlen, hogy egy sokkal kényesebb kérdés: a négerek politikai súlyának a kérdése is felmerüljön, ha nem is hangosan, de hallgatólagosan, hiszen a szocializmust csak szavazással lehet megvalósítani. Azonkívül valamennyi tanácskozónak tudnia kell, hogy a nagyipar egyre inkább igyekszik súlypontját a Délre áthelyezni, részint a klíma és a nyersanyagok miatt, de azért is,

mert olcsó a munkaerő, és a munkások még alig szervezkednek. Ennélfogva Jean úgy gondolta, hogy a szakszervezeti mozgalom, különösen Délen, olyan terület, amelyet szintén vizsgálat tárgyává kell tenni, sőt, ha lehet, befolyás alá kell vonni.

Az értekezlettel járó kérdések közé tartozik az is, vajon helyes-e, ha az amerikai négerek, különösen Délen, önálló egységként igyekeznek fejlődési lehetőségüket a fehér társadalmon belül biztosítani. Ez elismerten így történt a zeneművészet területén, és hasonló kísérletek folytak a drámában és az irodalomban. De Jean úgy látta, hogy gazdasági vonalon csak részben jutottak el ehhez a felismeréshez. Az atlantai egyetem diákjai foglalkoztak ugyan a néger népcsoport különleges gazdasági kérdéseivel, és itt volt a fogyasztási szövetkezetek eszméje, melyet az NAACP folyóirata, a *Crisis* propagált. De még nem néztek szembe olyan kérdésekkel, mint a nehézipar viszonya a szakszervezethez, és a négerek helye és szerepe ebben a sorsdöntő harcban. Vajon helyes lenne-e, ha külön szakszervezetek létesülnének a négerek számára, és egy különálló országos szakszervezeti központ? És hogyan kapcsolódnék a néger üzleti élet az országos üzleti fejlődésbe? Ám mindezeket a mérlegeléseket Jean most szigorúan elhatárolta fő céljától, melyet az értekezlettel el akart érni: felderíteni az igazságot a faji kapcsolatok terén, tudományos módszerekkel összegyűjtött tények alapján, melyeket részrehajlás nélkül igyekeznek a világ elé tárni.

Csakhogy — tünődött tovább Jean — itt van Mansart új eszményképe, a Szépség, és itt van a Szegénység, amely nem tudja a Szépséget megbecsülni. Hogy lehet ezt áthidalni? Sokat törte rajta a fejét, de nem adta fel eredeti álláspontját: az igazság tudományos megismerését, ritmusának felfedezését, a jövőbe mutató lehetőségeinek kiaknázását.

Manuel Mansartot valósággal megigézte ugyan a világ szépségének és rendjének a gondolata, de emellett érdekelte a négerek gazdasági fejlődése is. Egyetértett Jean elgondolásával, hogy a négerkérdést széles alapon, tudományosan vizsgálat tárgyává kell tenni. Szerette volna megtervezni a négerek ipari jövőjét ebben a világban, ahol az ipar uralkodik. Ám addig is szerette

volna, ha kollégiuma, tanárai és diákjai tisztább képet nyernének arról, milyen világ is ez, melyben most élniük kell.

Ő maga egyre inkább kezdte úgy nézni a világot, mint az emberiség egyetlen, egységes lakóhelyét. Lassan legyőzte magában a faji provincializmust. Most már úgy tekintette magát, mint az emberiség tagját, nem pedig mint egy amerikai négert, aki egy fehér világgal áll szemben. Úgy vélte, hogy az első lépést itt a kollégiumban kell megtennie: a maconi színes főiskolát szebbé és harmonikusabbá kell fejlesztenie, amely jobban kifejezi az Élet nagyságát és szépségét. De gondolatait megzavarta és terveit felborulással fenyegette a nyugtalanság odaát Európában, a háború lehetősége. Nem, egyelőre nem tudta, nem akarta elhinni, hogy újabb világháború közeleg.

Azt mondta magában, és Jean előtt is újra meg újra hangoztatta:

— Lehetetlen, ugye, teljesen lehetetlen, hogy a civilizált világ megint belevesse magát egy háborúba?

Jean tünődve nézett rá, és így felelt:

— Én nem vagyok benne annyira bizonyos, elnök úr. Egyáltalán nem vagyok benne bizonyos. Látja, a baj ott van, hogy a probléma, amely bennünket az első világháborúba kergetett, még mindig rendezetlen. Ez pedig nem más, mint a föld elmaradott részeinek leigázása Európa és Észak-Amerika hasznára, és az így nyert profit felhasználása arra, hogy az imperialista országok munkásosztályát megvesztegessék vele. Amit az első világháborúban elintéztünk vagy elintézni véltünk, mindössze annyi, hogy kirekesztettük Németországot a gyarmati imperializmusból, nem engedtük, hogy Franciaország és Anglia egyenjogú társa legyen. Most pedig ez, amint látja, megbosszulja magát. Németország és Olaszország most már azzal sem éri be, hogy társunk legyen a világuralomban, hanem úgy látszik, a világ diktátora akar lenni.

Manuel jó ideig töprengett. Aztán így szólt:

— Azt hiszem, ezen az utamon tanultam valami újat a nemzetekről, a gyarmatokról és társadalmi osztályokról. A klasszikus osztálytagozódás az egyes országokon belül a múltban azzal az eredménnyel járt, hogy a munkások nagy tömege legalul maradt,

tudatlanság és betegség nyomta rá bélyegét, és elsősorban a megfogyatkozott számú arisztokrácia érdekében dolgozott. A társadalomnak ezt a képét látjuk még mindig a Közel-Kelet nagy részén, valamint Közép- és Dél-Amerikában. De Nyugat-Európában és Észak-Amerikában más a kép. Itt is tekintélyes, bár jóval kisebb, tudatlan és nyomorult munkástömeg van a társadalom alján, és ezen élősködik a hatalmas uralkodó oligarchia zsoldjában álló középosztály, amely jól fizetett szakmunkásokból és fehér gallérosokból áll. Ezek pedig azt hiszik, hogy egy esetleges forradalomban ők nemcsak a láncaikat veszíthetnék el, hanem szép otthonukat, rádiójukat, autójukat, elektromos háztartási gépeiket, cselédjeiket, és egyáltalán azt a lehetőséget, hogy az alacsonyabb osztályok nyakában üljenek. Ha néha kísértést éreznek is az uralkodó oligarchia megfékezésére vagy megdöntésére, meggondolásra készteti őket az az esély, hogy egyikük-másikuk bekerülhet a gazdagok sorába, továbbá az, hogy nekik is részük van a kizsákmányolás hasznából, hiszen nemcsak a saját hazájuk alacsonyabb osztályait zsákmányolják ki, hanem az ázsiai, afrikai és dél-amerikai munkások túlnyomó többségét is.

Jean igazat adott neki.

— Ennek tulajdonítható, hogy Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok jól fizetett munkásai az uralkodó osztályok oszlopaivá válnak. Magasabb bérük védelmében segítik elnyomni a szegényeket, mégpedig annál kegyetlenebbül, minél élénkebben emlékeznek a szegénységre és minél jobban rettegnek tőle. Azonkívül jó zsold ellenében készségesen vállalják a katonai szolgálatot. Így kiveszik részüket a prédából, amelyet Ázsia, Afrika, Amerika, a Karib-tenger és a Csendes-óceán déli térségei nyújtanak.

— Különösen az Egyesült Államokról mondható el, hogy jól fizetett munkásai a középosztályhoz tartoznak, és már régen megszokták az elnyomást, hiszen olyan megvetett és kizsákmányolt embercsoportok élnek mellettük, mint a négerek, indiánok és külföldi bevándorlók. A törvény megengedi ezt az elnyomást, és a szokás sem szab neki korlátokat. Ezektől az embercsoportoktól megtagadnak mindennemű demokráciát. Ha megint háború lesz, ez lesz az oka.

Manuel fokozatosan megvalósította elgondolásait. Azzal kezdte, hogy fákkal, virágokkal és bokrokkal szépítgette a kollégium területét. Kijavíttatta a sövényeket, festett léckerítéseket ácsoltatott. Festményekre nemigen gondoltak azelőtt ebben a kollégiumban, mint általában Délen sem nagyon. Mansart felkutatta és elég olcsón beszerezte a világ legjobb festményeinek nagyméretű reprodukcióit, és a famunkás-tagozat diákjai bekeretezték. Így jelentek meg a csarnokokban és hálótermekben az európai művészet képviselői, a régi nagy festők: Michelangelo, Tizian és Rubens, aztán Goya sötét alakjai, majd az újabb irányzatok egy-két képviselője, mint Matisse, Gauguin, sőt Picasso. Különös előszeretettel kereste a néger arcokat ábrázoló portrékat, hiszen Amerikában fekete alakot legföljebb karikatúrákon lehetett látni. Még nagyobb örömmel kapott színes művészek, Tanner vagy Meta Warrick alkotásain.

Ezt a gyűjteményt sikerült néhány nagyobb szoborral is kibővítenie. A kurátorok ebben a dologban nem egészen értettek egyet vele. A görögök meztelen fehér szobrait látva úgy gondolták, ezek rossz hatással lesznek a négerek erkölcseire. De a milói Vénusz, a szamotrakéi Győzelem és néhány római atléta végül bebocsátást nyert. Douglass és Booker T. Washington mellszobra is helyet kapott.

Akkor aztán eszébe jutott Manuelnek, hogy a könyvtárért is kell tenni valamit. Tulajdonképpen egy új könyvtárépületre volt szüksége. A New Deal intézősége segítségével egy egészen nagyszabású épületet sikerült emeltetnie 1938-ban, még olvasóterme is volt. Sikerült egy képzett néger könyvtárost szereznie, akiben volt fantázia. Megkezdték a rendszeres könyvvásárlást. A könyvtár mögötti teremből egy kis színházat alakítottak, és ez magasrendű szórakozást nyújtott a diákoknak, és ösztönzést adott néhány eredeti írásmű megszületéséhez.

Leánya, Sojourner tanácsát követve, Mansart kibővítette intézete zenei programját. Egy olyan zeneiskola lebegett a szeme előtt, amely nemcsak az amerikai néger zenét karolja fel, hanem Afrika, Nyugat-India és Dél-Amerika zenéjét is, de természetesen foglalkozik Európa zenetörténetének nagyjaival: Bachhal,

Beethovennel és Wagnerrel. Egyik-másik kurátor ezt a programot túlságosan nagyratörőnek tartotta; nehezen találtak megfelelő tehetségeket a zenekarba és a színpadra és hallgatóságot a nézőtérre. De a munka lassan fejlődött. A kollégium hangversenyein kiváló színes énekesek léptek fel, mint például Hayes, és Maud Cuney, a kitűnő néger zongoraművésznő.

Jean terve a következő volt: rá akarta venni a néger kollégiumokat, hogy a maga államában mindegyik rendszeresen tanulmányozza a néger lakosság szociális helyzetét. A költségeket az intézet viselné: olyan széles körben folytatná a munkát, aminőt költségvetése megenged. Felhasználhatná mindazokat a folyamatban levő, helybeli kutatásokat, amelyeket mások végeznek: az állam vagy bármely intézet vagy magánszemély. Felhasználhatná az Egyesült Államok népszámlálási eredményeit, például azokat az adatokat, amelyeket a népszámláló hatóság nem akar vagy nem mer felhasználni. Jean remélte, hogy ezek a tanulmányok fokozatosan kiterebélyesednek és rendszeressé válnak, sőt az egybegyűlt szociológusok bírálatai nyomán egyre tudományosabban és megbízhatóbban folynak. Jean arról ábrándozott, hogy ebből idővel a néger népnek olyan átfogó, nagyszabású és folyamatos tanulmányozása fejlődik majd ki, amelyhez foghatót még sehol a világon nem kíséreltek meg, és amely a szociológiai tudomány számára példátlan felfedezéseket nyújthat.

Az értekezlet valójában csalódást okozott. A színes kollégiumi elnökök közül csak néhány jelent meg. A legtöbb intézet elküldte ugyan szociológia-tanárát, ám ezek felkészültsége nem sokkal biztatott. Jean belátta, hogy az első lépés tervének megvalósítása felé nem lehet egyéb, mint jobb tanerők alkalmazása, akiknek több időt és több pénzt kell adni e munka folytatására. Északról négy fehér szociológus érkezett, és ezek nagyon biztatóan nyilatkoztak a programról. Nem várták ugyan, mint Jean, hogy az egész szociológiai tudomány felvirágozzék tőle, de úgy számítottak, hogy megfelelő gonddal és némi pénzzel érdekes ismeretanyagot lehet fokozatosan összegyűjteni. A két fehér déli szociológus, aki eljött, szintén nagy érdeklődést, bár némi csodálkozást is mutatott. Kicsit kételkedtek abban, hogy négerek meg tudnak

valósítani ilyen tudományos programot. Ha igen, erőfeszítésük dicséretet érdemel.

Csak néhány előre leírt előadás hangzott el, a többi időben vita folyt, de gondolatébresztő vita. Egyelőre még kevés vizsgálódás volt folyamatban, tehát kevés beszámolót lehetett hallani, de számos tervet jelentettek be. Az egyik felszólaló egyébként olyan ember volt, aki csak véletlenül vetődött el az értekezletre.

Aba Aziz, aki Amerikában Alexander Abrahamnak nevezte magát, csupán a kollégiumot akarta meglátogatni. Szokás volt, hogy a nevesebb idegeneket, különösen ha színesek, szíves fogadtatásban részesítik és vendégül látják az intézetben. Minthogy ez a látogató művelt ember benyomását keltette, az elnök megkérte, hogy jöjjön be az értekezletre, és tartson egy rövid előadást.

Magas, sovány, fekete bőrű, göndör hajú ember volt Aba Aziz. Gyönyörűen beszélt angolul, de ugyanígy beszélt franciául, németül, olaszul, oroszul és arabul. Beszéde rövid és világos volt, de meghökkentő. Ezt mondotta:

— Mindnyájan elismerjük, hogy a dolgok világos ismerete a legjobb út a megértésükhöz. Mégis felmerül itt egy zavarba ejtő kérdés: hogy tudniillik mit tudunk valójában a dolgokról, amelyekről gondolatokat alkotunk, ha ugyan létezik egyáltalában valami valóságos dolog, és nem csupán gondolatainkban szerepel? A hétköznapi józan ész itt a tudomány segítségére siet, mondván: cselekedjünk úgy, mintha ez a külső világ valóban léteznék, és igyekezzünk felmérni és megismerni. Erre a hipotézisre építjük fel a tömeg és energia világát, amint mozog a Térben és Időben, és bámulatos törvényszerűséget mutat. A múlt században már eljutottunk odáig, hogy szentül hittük, hogy nyomára bukkantunk a dolgok viselkedését megszabó általános törvényszerűségeknek, és már csak egy lépés hiányzik ahhoz, hogy azonos törvényeket fedezzünk fel, amelyek minden élőlénynek, növénynek, állatnak, embernek egyaránt kormányozzák a cselekvését. De ezen a ponton elakadtunk.

— Ez a mozgó tömeg, amely egyrészt hihetetlenül parányi, másrészt pedig a csillagok végtelenségébe nyúlik, s amelyben Földünk valahol középen helyezkedik el, ez a tömeg, amint val-

latni kezdtük, nem hajlandó hasonló szabatossággal válaszolni, sőt nagy és meghökkentő eltéréseket mutat fel. Olyan ellentmondó jelenségekre bukkantunk, hogy például az atomok világában már csak valószínűségről, sőt merő véletlenről beszélhetünk, vagyis arról, amit a régi természetbúvárok kissé szerencsétlen szóval szabad akaratnak neveztek. Az Idő és a Tér mintha egyazon dolognak két megjelenési formája volna. A világegyetemet pedig csak akkor tudjuk tudományosan megmagyarázni, ha abból a matematikai feltevésből indulunk ki, hogy régebben megmértük azt, ami jelenleg megmérhetetlen, egészen addig, amíg meg nem ismerjük azt, ami jelenleg megismerhetetlennek látszik.

— Mindezt a régimódi pedáns tudósok rossznéven vették, a papok nevetségessé tették, ám a matematikus igaza bebizonyosodott, amikor sikerült az atomokat széthasítani és egybeolvasztani, s a fénysugár elhajlásait, a mozgás és tömeg egymásba való átmenetét felismerni. A mai kutató ilyen meglepetésekkel kerül szembe. És ilyen bonyolult helyzetben ül össze, úgy látom, ez a konferencia is! Feladata az, hogy amennyire tudja, felmérje az emberek viselkedését egy pontosan körülhatárolt és ellenőrzött területen, és hogy felfedezze törvényeit, vagy pedig kijelölje a véletlen határait.

Mr. Abraham udvarias, de lagymatag taps közepette visszaült a helyére. A hallgatóság soraiban kevés ember akadt, akinek fogalma lett volna arról, mit akart tulajdonképpen mondani. Néhány fehér kurátor később összedugta a fejét:

— Mi a fenéket locsogott ez?

— Azt hiszem, csupa hülyeséget.

— Kicsoda egyáltalán?

— Valóban ért valamit az atomokhoz? És ha igen, hogyan és miért?

— Nem ártana érintkezésbe lépni az FBI-vel[11], hadd vizsgálja meg a pasast közelebbről.

Az FBI-nek egy év leforgása alatt sikerült egy csomó meglepő adatot szereznie Azizról. Kiderült, hogy a fickó Jemenben született.

Hol az a Jemen? Valahol Egyiptomtól keletre. Miféle országhoz tartozik? Szaud-Arábiához.

Zsidó? Nem az ismert orthodox típus, de valami köze van az ősrégi ritusokhoz. Nohát, egy fekete zsidó!

Tanult ember? Hogyne, megfordult sok egyetemen. Kairóban az El Azharon; Indiában a kalkuttai főiskolán, azonkívül a pekingi meg a tokiói egyetemen, de volt Berlinben is, meg a Sorbonne-on meg a londoni egyetemen, sőt a Yale-en is. Tanított is rövidebb ideig különféle tanszékeken Európában, Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában.

Volt-e a Szovjetunióban? Igen, ott is élt. Egy évig tanult Moszkvában. Mint iparos már dolgozott az Egyesült Államokban, villanyszerelő volt Poughkeepsie-ben, majd egy chicagói vegyészeti gyárban működött.

Ezeket az adatokat elég könnyű volt megszerezni. Aziz nyíltan beszélt még arról is, hogy nevét megváltoztatta. A hatóságok mégis arra a következtetésre jutottak, hogy vagy kémmel, vagy felforgatóval van dolguk. Bevallotta, hogy kommunista.

— Nagy bámulója vagyok az oroszoknak, különösen a közoktatási rendszerüknek — jegyezte meg csak úgy mellékesen, amikor letartóztatták. Azután eltűnt szem elől. Végül hivatalos jelentés közölte róla, hogy baleset áldozata lett. Lezuhant az Alcatraz-fegyház faláról, és halálra zúzta magát.

A georgiai színes állami főiskola kurátorai nagyjában elégedettek voltak a konferenciával, mivel nem lázított és nem pengetett radikális húrokat. Inkább növelte a főiskola tekintélyét. Legfőbb eredménye a jövőre való biztató utaláson kívül az volt, hogy ösztönzést adjon a helyi tanároknak és a vitában részt vevő idegeneknek arra, hogy az amerikai négerek fejlődésének további útjait kutassák, főként az iparban. Mérlegelte a szakszervezeti mozgalom szerepét és jövőjét, továbbá az általános iparpolitikát. Mansart abból a beszélgetésből tanult a legtöbbet, amelyet az értekezlet után a „fekete dánnal" folytatott.

Ezt az embert Jean hívta meg az értekezletre; ő magyarázta meg Mansartnak, mi is tulajdonképpen egy „fekete dán".

— A dánok, amikor a Virginia-szigetek gazdái voltak, elren-

delték, hogy egy-egy kiváló négert törvényesen fehér embernek kell tekinteni, akit a dánok minden joga megillet. Az ilyen családok még élő leszármazottjai rendszerint magas pozíciót töltenek be.

Ez a „dán" magas, bársonyos bőrű, markáns arcú ember volt, tipikus skandináv, eltekintve a színétől. Egy évszázad telt el azóta, hogy a dán kormány, amely Spanyolország, Franciaország, a Máltai Lovagrend és Anglia után a Virginia-szigeteken uralkodott, ennek az embernek az őseit kiemelte a többi néger közül, és elrendelte, hogy fehérnek tekintendők. Középiskolába is járt, és amit ott tanult, olvasással egészítette ki; járatos volt a skandináv és az angol irodalomban, és ismert egyet-mást a franciából is. De szigetlakó volt. Keveset utazott, és élettapasztalata, emberismerete hiányos volt. Nem szerette az amerikai fehéreket, és nagy csapásnak tartotta, hogy szigetét megvásárolták. Manuelhez udvariasan közeledett, és kapcsolatuk később megértő barátsággá érlelődött.

— Nyugat-India valamikor a legjobb úton haladt ahhoz — mondotta —, hogy híd legyen Európa és India meg Kína között. Szebb országot, mint a miénk, álmodni sem lehet, éghajlata kellemes, van benne hegy és tenger, és kicsiben kezdte már az európai kultúrát tükrözni. A reneszánszban megújhódó kultúra egy új világfelfogás felé szárnyalt. Dús növényzet virult, volt arany bőségesen, és a lelkek úgy érintkeztek, mint egykor a görög szigetországban. Még a szegénységet, az ember szörnyű átkát is majdnem legyőztük, és az örök boldogság integetett felénk. Atlantiszból a legnagyszerűbb emberek indultak el e szerencsés szigeteken át a mesés Ázsia, minden emberi kultúra szülőanyja felé.

— De ebbe a paradicsomba befurakodott a kapzsiság kígyója. A föld, amely saját fekete népének és európai vendégeinek édene lehetett volna, a bennszülöttek poklává vált. Azzá tette az elvakult erőlködés, amely fehér mennyországot akart itt építeni. De elkövettek egy nagy hibát. Afrikára néztek vissza, a legrégibb kontinensre, hogy rabbilincsbe verjék. Céljuk érdekében kénytelenek voltak sárba tiporni a vallást, és meghamisítani az igazságot.

Mindez szerencsétlen következményeket idézett elő: rabszolgalázadást, gyűlölködést és lealjasodást. Ez robbantotta ki a forradalmat Haitiban, Észak-Amerikában és Franciaországban. Ebből született meg az ipari forradalom.

— Ez az óriási és végzetes változás a vagyoncsinálás módszereiben rendkívül sikeres volt a termelés terén, de annál tragikusabb az elosztásnál. Nem kapott új kultúrát a fekete Nyugat-India, nem született újjá a sárga Kína, a barna India és a fekete Afrika kultúrája, nem lettek az új élet örökösei, hanem beteg, ostoba, éhes áldozatai a nagy fehér Európának, amely az egész világot a saját örökségének tekintette. A világ haladása Európában kátyúba jutott. Ázsia küzdött, Afrika sikoltozott, amíg a világháború elénk nem vetítette minden civilizáció teljes és végső eltűnését.

Így beszélt a fekete dán, Manuel pedig nagy csodálkozással, némi kétellyel és kevéske helyesléssel hallgatta. Végül megkockáztatott egy kérdést:

— Azért mégsem tudom megérteni azt, ami Nyugat-Indiában történik. Egyre ezeknek a szétszórt szigeteknek álomba illő szépségéről hallok. Hallom a zenét, a kacagást, de a nyugtalanság, betegség és boldogtalanság sóhajait is, és azt a szinte általános meggyőződést, hogy kitartó haladást elérni teljesen lehetetlen ezeken a boldog szigeteken. És a legfőbb baj, hogy nincs nép, csak a legkülönbözőbb színű, fajtájú és természetű emberek, akiket nagyon gyenge, vékony szálak fűznek össze. Sőt, szívből utálják egymást.

A fekete dán az ujjain számlálta el:

— Heten vagyunk — mondta. — A bevándorolt fehérek és a bennszülött fehérek, a mulattok és a feketék, az amerikaiak és a menekültek, végül a turisták. Igen, Isten bocsássa meg, a turisták, akiket lelkesen hívogatunk, a talpukat nyaljuk, és tűrjük, hogy a sárba tapossanak.

— Én meg azt hittem ... — kezdte Manuel csodálkozva.

— Azt hitte, hogy Nyugat-Indiának ez a sorsa és rendeltetése. Hogy gazdag amerikaiak szórakozóhelye legyen, ahol kényükre-kedvükre kártyázhatnak, korhelykedhetnek és kurválkodhatnak,

ahol nem fékezi őket sem a törvény, sem a vallás, de még az illem szabályai sem, s ahol, és ez a legfontosabb, könnyűszerrel meggazdagodhatnak, kihasználva a „niggerek" tudatlanságát és szolgalelkűségét.

— Hát nem éppen így gondoltam, de azok a hotelek . . .

— No persze! Puerto Rico, Kuba, San Domingo és Haiti krómtól csillogó hoteljei! Az autók és a strandok, a lakomák, a táncos teák és a jacht-túrák! A boltok és az ékszerek — nem, nem! Nyugat-Indiának egy új és jobb világkultúra központjává kellene válnia, amely az itt élő tízmillió színes ember nemesebb törekvéseiből jönne létre, és az ő javukat szolgálná, meg azokét a más emberi lényekét, akik azért jönnek ide, hogy megosszák sorsukat szigeteink népével mint egyenrangú polgárok és embertársak. Lehetetlen? Ó, nem. Én már kigondoltam. Figyeljen csak ide!

— A kezdetet egy összetartó kis csoport alkotná, tíz család, aztán száz, majd ezer, kevéske pénzzel. Csupa olyan ember, aki tud írni-olvasni, és megtanult gondolkodni is. Mindenekelőtt nagyobb parcellákon közös erővel megtermelnénk az ennivalónkat, nem importálnánk többet, csak ami feltétlenül szükséges, finomítatlan barna cukrot fogyasztanánk, hogy ne kelljen sápot fizetni a csaló amerikaiaknak. Gyümölcs és főzelék bőségesen terem nálunk, nem vagyunk rászorulva a konzervgyári moslékra. Egész étrendünket tudományos elvek szerint állítanánk össze, nem pedig divatos hóbortokra adva. Magunk építenénk otthonainkat: alacsony, szellős, napos kis házakat, kunyhókat. Lenne bátorságunk fügét mutatni Párizs és New York divatjának. Magunk szőnénk kelméinket saját termelésű rostjainkból. Majd aztán megtanuljuk az új szintetikus szálak készítését, de addig egészen jól takarózhatunk pamuttal, gyapjúval, lennel és selyemmel. Jól megdolgoznánk a földet, ha nem mérföldenként, hát araszonként, kézzel-lábbal, nem pedig traktorral, amíg az egyszerűbb földművelésnek megfelelő gépeket nem találjuk fel mi magunk vagy mások, akik nem a haszonért, hanem az emberi boldogságért dolgoznak.

— És legfőbb célunk nem a munka lesz, hanem a pihenés, vagyis a sok szabad idő a gondolkodásra, művelődésre, festészet-

re, szobrászatra, költészetre, tudományos kutatásra és feltalálásra. Nem lesz semmiféle szabadalom vagy jogdíj, csupán jutalmak, díjak és ösztöndíjak. És lesz opera és színház, és lesznek látogatók is; nem ostoba turisták, hanem pénzben szegény, de tehetségben gazdag énekesek és más művészek, akik nem hajlandók eladni a lelküket a világvárosi kényelemért; és írók, akiket a kapzsi könyvkiadók éhhalálra ítéltek, mert nem tudnak belőlük pénzt kicsiholni.

— Várjon egy kicsit! — szakította félbe Manuel. — Túl gyorsan halad, szinte félelmetesen száguld előre szavakban. De akadályok is vannak. Először is a föld. Nyugat-India földje máris gyorsan monopolizálódik. Hol él majd az a közösség?

— Erősen megadóztatjuk a felhasználatlan földeket, ezzel szemben bárki adómentesen vehet igénybe annyi földet, amennyire megművelés vagy házépítés céljából szüksége van. A tulajdon társadalmi megbízás lesz, melyet bármikor vissza lehet vonni. Minden tulajdont nyilvántartunk majd, és a nyilvánosság ellenőrzése alá helyezzük. Minden ember jövedelmét közhírré tesszük, azt is, hogy milyen forrásból ered, és élvezője mivel szolgált rá.

— És honnan veszik a hatalmat, hogy mindezt keresztülvigyék?

— Megszavazzuk.

— De kedvesem, a többi tízmillió is szavaz, éspedig úgy szavaz, ahogy a gazdagok és hatalmasok elrendelik, mert különben . . .

— Különben elpusztítják őket. Mi azonban megvalósítanánk a demokráciát. Úgy szavaznánk, ahogy akarunk. És mindenkit megtanítanánk arra, mit kell akarnia, és hogyan lehet megkapnia azt, amit akar.

— De van önnek fogalma arról, milyen kicsi az ilyen igazán demokratikus országoknak a száma ezen a földön, és ezt a néhány demokratikus kormányzatot is milyen könnyen el lehet távolítani? És az isten szerelmére, honnan vesz olyan választótestületet, amely elég értelmes ahhoz, hogy tudja, mi jó neki, és hogyan lehet azt szavazással kikényszeríteni?

— Kedves elnököm, ön csakugyan ennyire kételkedik az emberi értelemben és a közoktatás eredményességében?

— Azt éppen nem mondanám, de száz éve, hogy a közoktatást megkezdtük, és mennyire jutottunk?

— Valóban megkezdtük, vagy csak beszélni kezdtünk róla? Én mondom önnek, mindez lehetséges.

— Azonkívül az ön földművelési programja meg a jutalmazás, és hozzá az alighanem ingyenes orvosi ellátás meg nyugdíj meg a közművek tulajdonba vétele, mindez erősen emlékeztet a kommunizmusra. Nem gondolja?

— A kommunizmusra?

— Vagyis arra, amit az oroszok csinálnak.

— Ugyan! A kommunisták gyilkosok, hazugok, összeesküvők. Legalábbis nekem ezt mondták róluk.

— Ön meg természetesen elhitte, mint ahogy a jövőben is elhisz mindent, amit majd más dolgokról mesélnek önnek. Láthatja, kedves barátom, mennyire ki vagyunk szolgáltatva a maszlagnak, és ez így is lesz mindig.

— Tehát az iskola nem ér semmit, tekintve, hogy az igazságot nem lehet megközelíteni?

— Így van valahogy.

— Hát akkor elég rosszul van—mondta a fekete dán, és arcán undor tükröződött.

Mansart szólt, hogy szolgálják fel a teát.

7

A DÉL DOLGOZÓI

Az értekezlet után Jean csalódást és bizakodást érzett egyszerre. Fő célját, úgy látszik, elérte: sikerült elindítani a különféle színes kollégiumok tanárainak együttműködését. De miközben a küldöttekkel és vendégekkel elbeszélgetett, meglepően kevés megértést tapasztalt abban a tekintetben, hogy mire is lehetne e szociológiai vizsgálatok eredményét, adatait felhasználni. Sokan azt gondolták, a cél mindössze annyi, hogy némi jártasságot szerezzenek az ilyen kutatómunkában. Hogy az így összegyűjtött anyag a társadalmi reform előmozdítására is felhasználható — erről csupán ködös elképzeléseik voltak.

Jean belátta, hogy nem is várhatott egyebet, hiszen maga is csak elméleti célokat hangoztatott.

Pedig őt valójában jobban érdekelte az adatok felhasználása, mint a megszerzése.

Minél többet gondolkodott a dolgon, annál erősebben vágyott arra, hogy az ipart, amely immár uralkodó szerepet játszik a világban, közelebbről megismerje. Hogy uralkodó szerepet játszik, az természetes, hiszen az embereknek dolgozniuk kell, hogy táplálékuk legyen és fedél a fejük fölött. Jean ráeszmélt arra, mennyire elméleti mindaz, amit tulajdonképpen a gyárakról meg a termelésről tud. Még a munkásmozgalom is főleg csak szavakat és elméletet jelentett neki. És ez még fokozottabb mértékben állt tanártársaira. Az iparról annyit tudtak, hogy kegyetlen robot, és csak ritka esetben tekintették szervezett és megtervezett tevékenységnek. Ismertek cselédeket, iparosokat, tanítókat és

diplomásokat, de gyári szakmunkásokkal, szakszervezeti tagokkal és munkásvezérekkel nemigen volt még dolguk.

Ezért elhatározta, hogy nyári szünidejét a kollégiumon kívül tölti el: behatol a szomszédos és mégis oly távoli fehér világba, és megtanulja, milyen igazában például egy textilgyár. A színes választóvonal átlépése természetesen kockázattal járt. Eddig azzal volt a legfőbb baja, hogy megmaradhasson „saját" faján belül. Most pedig ki kell használnia a fehér bőre adta lehetőséget, hogy bejusson a „fehérek" közé.

Tudta, hogy a bujkálás a közelben sikerülhet a legkönnyebben. Ezért egyszerűen áthajtott Atlantába, és megismerkedett a textilmunkások szakszervezetének egy-két emberével. Nem volt nagy szakszervezet a textileseké, nem volt kollektív szerződése a gyártulajdonosokkal, és tagjai rendületlenül kitartottak amellett, hogy négereket nem fogadnak be maguk közé. Pedig az új CIO már megkezdte tevékenységét Délen, és sok néger közeledett az általános szakszervezeti mozgalomhoz, de nem a textilszakmában.

Jean kibérelt egy szobát a fehér munkásnegyedben, és ismerkedni kezdett a munkásnőkkel. Elmondta, hogy szeretne tanoncnak menni valamelyik fonodába vagy szövödébe. A szemébe nevettek:

— Mi az ördögnek akar gyárban dolgozni, hiszen iskolába járt!

— De én mégis tudni akarom, milyen a munka. Munkás akarok lenni, hogy lássam, nem szervezkedhetnénk-e a több bér és jobb munkafeltételek kiharcolására.

— Nálunk erről szó sem lehet. Ha belépünk a szakszervezetbe, és kényszeríteni akarjuk valamire a munkaadókat, az első, amit az orrunk alá dörgölnek, hogy niggereket állítanak a helyünkre.

— Akkor pedig — érvelt Jean — talán az volna a legokosabb, ha megelőznék őket, és bejuttatnának néhány megbízható néger munkást a gyárba.

Az asszonyok elfintorították az orrukat.

— Inkább meghalok — mondta az egyik.

Jean kitartott a terve mellett. Sikerült bejutnia egy gyárba, és három hónap alatt betanították. Akkor belépett a szakszerve-

zetbe, és rendes munkásnő lett. Beszélt a munkavezetőkkel, és látta, hogy bizony csüggedtek.

— Amíg a fehérek és a négerek egymást marják, nem juthatunk előbbre egy tapodtat sem.

— Akkor hagyják abba — mondta Jean. — Egyesüljenek.

— Ezt a nótát ismerjük. Ezt kellene tennünk, vagyis éppen azt, amit nem tehetünk. Ez az egyetlen dolog, ami teljesen lehetetlen.

— Azt hiszem, meg kellene kísérelnünk a lehetetlent is — mondta Jean. És elhatározta, hogy a következő nyáron majd az állami munkaügyi hivatalban fog körülnézni.

Ősszel Jean visszatért Atlantába. És egy reggel Zoe Scroggsot, aki most már ennek a hivatalnak a vezetője volt, látogató várta.

Zoe-nak az a Coypel volt az apja, aki mint az atlantai iskolák felügyelője, Mansartot annak idején a színes iskolák élére állította. Zoe ott volt azon az utcai csetepatén, amelynek következtében Mansart fiát, Bruce-ot a rendőrök megverték. Később Zoe férjhez ment Scroggshoz, a munkásvezérhez, aki valamikor a kormányzói méltóságra pályázott, most pedig a munkásmozgalom élén tevékenykedett. Zoe bocsánatot kért, amiért késve érkezett, és elfoglalta helyét íróasztala mögött.

— Mivel lehetek szolgálatára, Miss . . . ?

Jean Du Bignon tünődve nézett Zoe-ra. Hiszen nem őt, hanem Joe Scroggsot kereste, ha lehetséges, kitapogassa, mi a véleménye a négerek és a szakszervezeti mozgalom viszonyáról. Nem tudta, hogy Zoe is tevékenyen részt vesz ebben a munkában, de most új ötlete támadt. Mi lenne, ha megpróbálná megnyerni Zoe rokonszenvét? Persze kockázatos, megtörténhetik, hogy Zoe éppen meghiúsítja a terveit. De Zoe értelmesnek látszott, és Jean azt is tudta, hogy valamiféle kapcsolatban volt Manuel Mansart szerencsétlen végű fiával.

— Hivatalosan Jean Smith vagyok, aki a szakszervezeti mozgalmat tanulmányozza, és munkát keres a nyári szünidőre. Valójában azonban — itt egy kis szünetet tartott és Zoe szemébe nézett — színes származású vagyok, és a maconi színes állami főiskolán tanítok. Érdeklődésem fő iránya a négerek és a szakszervezetek jövőbeli viszonya. A valódi nevem Jean Du Bignon.

Csend. Jean észrevette, hogy meglepetés, harag, habozás, majd elhatározás cikázik át a másik nő arcán.

— Hallottam önről az édesapámtól — szólt végül Zoe. — Örülök, hogy megismerhetem. — És ekkor a legnagyobb gesztusra ragadtatta magát, amelyet egy déli fehér ember egy színessel szemben megengedhet: kezet nyújtott Jeannek.

Körülbelül egy óra hosszat beszélgettek a szakszervezeti mozgalomról általában országos viszonylatban, és Georgiával kapcsolatban. Jean ekkor a néger munkásokról kezdett beszélni, de Zoe félbeszakította. Egy kicsit habozott, majd kitört belőle:

— Ismerte Bruce Mansartot?

— Ó, hogyne, nagyon jól. Növendékem volt.

Zoe elsápadt.

— Ugye meghalt? — suttogta.

— Meg.

— És . . . hogyan halt meg?

Jean lesütötte a szemét.

— Felakasztották — mondta végre.

Zoe összekulcsolta a kezét, és megborzongott. Jean folytatta:

— Gyilkosság miatt Missouriban. Szerintem megőrült a szerencsétlen fiú. Bizonyos vagyok benne, hogy sohasem heverte ki azt a szörnyű esetet, amikor a rendőrség úgy megverte az után a futballmeccs után.

— Igen . . . — suttogta Zoe maga elé meredve.

— Én éppen arra törekszem, hogy az olyan fiúk, mint Bruce, akiknek olyan jó érzékük és tehetségük van a műszaki dolgok iránt, meg más néger munkások, akik segíthetnek előbbre vinni az életet, a jövőben együtt dolgozhassanak fehér társaikkal, együtt javíthassanak a munkásosztály sorsán, olyan jövedelmet és megbecsülést harcoljanak ki neki, hogy elfoglalhassa vezető helyét a világban, mely jogosan megilleti.

Zoe-nak könnyes volt a szeme. Felsóhajtott.

— Milyen szörnyű veszteség a világra nézve, hogy olyan embereket, mint Bruce Mansart, a munkától a bűnbe kerget az esztelen előítélet! . . . Tudja, mit? Legyünk jó barátok! Dolgozzunk együtt. Joe-nak egyelőre ne beszéljünk a dologról. Nem értené

meg. Becsületes ember, és a jóért küzd, de ... de neki időre és több tudásra van szüksége. Majd gondoskodom róla, hogy ezen a nyáron munkát kapjon itt. Majd maga segít nekem, én meg a férjemnek. Megtaláljuk a helyes utat, még ha egy emberélet munkájába kerül is!

Később Zoe megkérdezte még:

— Hallotta, hogy Angelo Herndont szabadlábra helyezte a Legfelső Bíróság?

— Hallottam — mondta Jean. — Furcsa ügy. Sohasem értettem meg.

— Ez is egy kísérlet volt arra, hogy a fehér és fekete munkásság összefogjon. De kommunisták vezették az akciót, és a férjem ezért nem mert részt venni benne. Néhány színes és fehér munkásvezető egy este titokban találkozott. Egy tervezett sztrájkról akartak tanácskozni, meg arról, hogy megpróbálják végre a fehéreket és feketéket egy szakszervezetben egyesíteni. Valaki besúgta a dolgot, és a rendőrség rajtuk ütött. Angelo Herndont letartóztatták, és börtönbe dugták. Ez 1932-ben történt. Cincinnatiból való, tizenkilenc éves, jóképű színes fiú volt. Azzal vádolták, hogy kommunista röpiratokat rejteget, és tizennyolc évi fegyházra ítélték. Az első fellebbezést a Legfelső Bíróság 1935-ben elutasította, de a fiatal Ben Davis — ismeri, vagy nem? — tovább harcolt. Idén áprilisban a Legfelső Bíróság öt szavazattal négy ellenében kimondta, hogy a georgiai ítélet alkotmányellenes, és Herndont szabadon engedte.

— Kitűnő! Ezt a Ben Davist meg fogom keresni. Ismerem az apját.

— Azt hiszem, most New Yorkban él, és a kommunista párt egyik vezetője. Hát Herndon bátyjáról hallott-e?

— Nem én. Jóságos ég, milyen keveset tudok, még olyan dolgokról is, amelyekhez értenem kellene!

— Az ő esete a spanyolországi Lincoln-zászlóalj történetéhez tartozik.

— Ó! Megint egy kommunista história?

— Nem egészen. Spanyolországban 1934-ben lemészárolták a sztrájkoló munkásokat, de az 1936-os választásokon a radikális

baloldali pártok győztek, és kikiáltották a köztársaságot. Polgárháború tört ki, melyet Franco indított el Hitler és Mussolini segítségével. Anglia és az Egyesült Államok nem segítette a törvényes kormányt, sőt azt sem engedte, hogy más megsegítse. Akkor alakult meg Amerikában ez a Lincoln-zászlóalj a legkülönfélébb fiatalokból, munkásoktól, íróktól és művészektől kezdve csavargókig és naplopókig. Milton Herndon az elsők közt jelentkezett. Jó eszű fiú volt, és nagyon vakmerő. Egy gépfegyveres osztag parancsnoka lett. Egyszer kiugrott a fedezékből, hogy egy sebesült bajtársán segítsen. Miközben a tehetetlen embert bevonszolta és biztonságba helyezte, halálos lövést lapott. De a háromezer amerikai szabadságharcos közt más négerek is voltak: Joe Taylor őrmester, a philadelphiai Morris Wickman, a clevelandi Bunny Rucker, egy világos bőrű néger, Roach, a provincetowni géppuskás, aztán Mc Daniells, akit a spanyolok Fantastico néven emlegettek. Azt hallottam, hogy a négerek jobban megszerették Spanyolországot, mint valaha is Amerikát, mert Spanyolországban nem találkoztak semmiféle faji előítélettel. A zászlóaljból két és fél ezer ember halt meg ezzel a meggyőződéssel: Ha Spanyolország elbukik, elkerülhetetlen a második világháború!

— Ezt a történetet részben már hallottam — jegyezte meg Jean —, de a négerek szerepéről legfeljebb csak annyit tudtam, amit Shirley Graham szép könyvében, Paul Robeson életrajzában olvastam. Hiszen Robeson is ott volt Spanyolországban a polgárháború kavargása idején, és hangversenyeket adott a munkásoknak. De miért maradt mindez ismeretlen a nyilvánosság előtt?

Zoe elgondolkodott.

— Talán azért, mert annyi kommunista vett részt benne. Mi Amerikában éppúgy félünk a kommunizmustól, mint Németországban Hitler.

— Akkor hogy a csudába sikerült mindezt megtudnia?

— Elbeszélgettem a fiatal Ben Davisszel . . .

Jean éppen akkor tért vissza Maconba, amikor Chamberlain hazaérkezett Angliába Münchenből, ahol aláírt egy szerződést, melyről kijelentette, hogy biztosította a békét egy nemzedék

számára. De 1939-ben a világ mégis fejest ugrott a háborúba. Franco diadalmaskodott Spanyolországban, Németország és Olaszország szövetkezett egymással, Németország hadat üzent Lengyelországnak, Anglia pedig Németországnak. De Japán hirtelen terjeszkedése lepte meg Jeant a legjobban. Japán már előzőleg elfoglalta Koreát és Mandzsuriát.

Jean felhívta Mansart figyelmét Japánra. Manuelt a dolog természetesen érdekelte, de nem aggasztotta. Csak annyit mondott, hogy Japán a világ nagy népeinek sorába akar lépni, hogy részt vegyen Európa és Amerika oldalán Ázsia kizsákmányolásában.

— Úgy sejtem — mondta Jean —, hogy ez a kizsákmányolás éppen olyan alapos és szégyenletes lesz, mint amelyik Anglia és Franciaország nevéhez fűződik.

— Ó, nem — vélte Manuel. — Ez egészen más dolog lesz. Ebben az esetben egy színes nép veszi kezébe színes népek fejlesztését. S mivel a saját bőrén tapasztalta, milyen szörnyű az idegen elnyomás és kizsákmányolás, nem fogja a rossz példát követni. Ebben biztos vagyok. Talán ezzel kezdődik meg a világ színes népeinek felemelkedése.

— Vagy pedig — mondta Jean — ezzel végződik a régi kapitalista kizsákmányolás. Azonkívül — fűzte hozzá — ne tévessze szem elől Németországot. Amikor Németországban járt, látta, miben sántikál Hitler. Most valóra váltja terveit, és nemsokára a fehér világ többi része szövetségre lép vele. A második világháború küszöbére érkeztünk.

— Ebben erősen kételkedem — mondta Manuel. — Azt hiszem, olyan erős ellenállásba ütközik, hogy nem mer általános háborút kirobbantani.

— Ahogy a zsidókkal bánik — vitatta Jean —, az éppen ellenkező irányba mutat. Az Egyesült Államok nemsokára beavatkozik ebbe a háborúba, bár nem vagyok benne bizonyos, hogy melyik oldalon.

Mansart makacsul hajtogatta, hogy van még remény. Az amerikai négerek esetében haladást vélt látni.

— Vannak bizonyos dolgok, amelyek a négereket büszkeséggel

töltik el. Az NAACP még él és működik. A Kongresszusnak van egy néger tagja, és van egy néger szenátor is. Az egyes államok törvényhozó testületeiben tizennégy néger foglal helyet, a városi tanácsokban pedig tizenkettő. Vannak nagy művészeink, mint Hayes, Robeson, Bledsoe és Marian Anderson. Néger színházak működnek négy vagy öt városban, egy még Texasban is. Az egyetemeken 19 000 néger tanul, és évente kétezer szerez diplomát. A bíróságok előtt is több győzelmet arattunk. Néger szerzők könyvei jelennek meg. A színes kongresszusi képviselő feleségében volt annyi bátorság, hogy elfogadjon egy meghívást a Fehér Házba. És van egy sereg atlétikai győzelmünk . . .

Miközben Mansart ezt a felfogást hangoztatta diákjai előtt és tanári konferenciákon, elkerülhetetlenül előtérbe került az a téma, amelyről pedig rendszerint nem szoktak beszélni, s ez a téma a politika volt. Negyven éven át Délen a jobbfajta négerek húzódoztak minden politikai vitától. Tömegesen megakadályozták őket politikai jogaik gyakorlásában, s ha ez a helyzet tarthatatlan és tűrhetetlen volt is, követték a halott Booker T. Washington tanácsát, aki szerint az ilyen vita jelenleg nem is célirányos.

De a vitát már nem lehetett kikerülni. A tanárok imagyűlésén Jean felvetette a kérdést:

— Hogyan szavazzanak a négerek jövő ősszel, legalábbis azok, akiknek módjukban áll szavazni? Ne felejtsük el, hogy minden egyes állam kongresszusi képviselete még mindig az erőszakkal megakadályozott néger szavazatokon alapszik, mert ha őket nem hagyják szavazni, valaki szavaz helyettük. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a négereket nem engedik szavazni; szavazati joguk megvan, de nem ők gyakorolják, hanem helyettük fehér emberek, mégpedig nem fehér munkások, hanem fehér földbirtokosok, tőkések és munkaadók. Így a vagyon és a monopóliumok legreakciósabb védelmezőit tudják beküldeni a Kongresszusba; ezek ott bejutnak a bizottságokba, és elfoglalják a legtöbb kulcspozíciót. Az ellenzéknek ez a kemény, megingathatatlan magva nem hallgat semmiféle józan érvre.

— Ezt nem fogadom el egészen — dünnyögte az egyik tanár.

Jean elővette a *Crisis* egyik 1928-as számát, és onnan idézte az adatokat:

— Az 1920-as elnökválasztáson a Csendes-óceáni partvidék minden egymillió szavazója tizenkét kongresszusi képviselőt választott meg. Közép-Nyugatról egymillió szavazó tizenhárom képviselőt küldött a Kongresszusba. New Englandből, ahol sok bevándorlót elütnek a szavazástól, egymillió szavazó tizenhat képviselőt vitt be. De Délről, a szegény és tudatlan Délről, ahol annyi négert és fehér proletárt akadályoznak meg politikai jogainak gyakorlásában, minden egymillió szavazó negyvenöt képviselőt tud bejuttatni a Kongresszusba. És az öt legdélibb államban több mint ötmillió szavazásra jogosult polgár közül négy és fél milliót nem engednek az urnákhoz. Mindössze hatszázezer ember szavaz ténylegesen. 1932-ben a gazdasági válság következtében Hoover szégyenletesen megbukott, és Rooseveltet választották meg helyette. 1936-ban újra megválasztották. Most, 1940-ben szembe kell néznünk harmadszori megválasztásának lehetőségével.

— Azonkívül — tette hozzá Mansart — a szocializmus és a világháború kérdésével.

— A mi legnagyobb gondunk a munka és a bér — jelentette ki gyorsan Jean. — Nekünk ezzel kell foglalkoznunk. Éspedig nem csupán a saját érdekünkben és a tengeren túli színes rokonaink érdekében, hanem az egész dolgozó világ érdekében.

Tiltakozó morgás támadt. Az egyik tanárnő hangosan is kimondta:

— Muszáj, hogy belemerüljünk az egész világ munkásságának problémájába, meg Ázsia és Afrika kibogozhatatlan bonyodalmaiba? A mi problémánk sokkal egyszerűbb. Amerikaiak akarunk lenni, ez az egész. A többi probléma várhat.

— Nem. Ha amerikaiak leszünk, ez még nem jelenti azt, hogy problémáink automatikusan megoldódnak. Ez csak annyit jelent, hogy meg kell osztanunk az amerikaiak problémáit, és higgyék el, van bőven. Ezeket a problémákat jó előre meg kell értenünk, nehogy kölöncként zúduljunk Amerika nyakába, és csak bonyolítsuk a kérdést, amelyet segítenünk kellene megol-

dani. Nem érhetjük be azzal, hogy örökké afféle provinciális faji karámban téblábolunk. Fel kell emelkednünk a nagyvilág szintjére, még mielőtt amerikaiakká válnánk. Talán éppen mi fogjuk kivezetni őket a sötét erdőből.

— Badarság. Még magunkat sem tudjuk vezetni, nemhogy a fehéreket.

— Ebben nem vagyok annyira bizonyos. Egyik néger testvérünk valamikor előadta látomását népünk „tehetséges egytizedéről", olyan tanult és hűséges lelkű emberekről, akik hajlandók életüket a társadalmi felemelkedésnek szentelni. Nem egyszerűen a saját boldogulásuknak, hanem az egész világénak.

— Afféle leendő diktátorok, mi?

— Igen, csak ő nem a proletariátus diktatúrájára gondolt, mert nem ismerte a gyári munkásokat. Ha ismerte volna, talán más utat választ. Így azonban az ő tehetséges kiválasztottjainak legtöbbjéről kiderült, hogy önző pénzharácsolók.

— Erre gondolt Burghardt, amikor megrendezte a pán-afrikai kongresszusokat az első világháború után?

— Nem egészen. Alighanem azt akarta, hogy a négerek tanulják meg jobban megérteni a nagy, színes világot és problémáit. Terve nagy vonzerőt gyakorolt Ázsiára, Indiára és Vietnamra. Még Kína is felfigyelt rá. De sem ő, sem a többiek nem merték remélni, hogy egybeolvadhatnak a fehér világ munkásaival. Akkor még túlságosan zárkózottnak mutatkozott a világ.

— Miért, ma talán nem az? — kérdezte Mansart mosolyogva, és távozáshoz készülődve felállt.

— Nem, már nem egészen — folytatta Jean. — Itt van az angol munkásság, itt van a francia művészet, itt van Oroszország a maga nagy álmával. Anglia előbb-utóbb kénytelen lesz megadni India szabadságát, és ez az India kezét nyújtja majd nekünk. Gyorsan változó világban élünk.

Gondolatban és őszi előadásai során Jean gyakran áttekintette a négerek történetét az ipari termelésben. Az első világháború előtt a totális magántulajdon nagyjában kiszorította a néger szakmunkásokat a dohánygyárakból, a vas- és acélművekből, faipari üzemekből, a bányászatból és a közlekedésből, és egyre

jobban rászorította őket a közönséges fizikai munkára és a cselédszolgálatok legsilányabb és legrosszabbul fizetett fajtáira. Az új iparágakból: a textil- és vegyiparból stb. a négereket csaknem teljesen kirekesztették. Mint ahogy a rabszolgaság kiszorította a föld nélküli fehéreket az akkor jól jövedelmező mezőgazdaságból, a szabadság kiszorította a föld nélküli négereket az emelkedő és terjeszkedő gyáriparból. Ugyanakkor a mezőgazdasági jövedelem világszerte tapasztalható csökkenése leszorította a fekete farmerek tömegét a szinte rabszolgasorban vergődő, fülig eladósodott „peonok" színvonalára.

Az első világháború és az utána következő bomlott időszak egy pillanatra mintha új ajtókat tárt volna fel. Kétmillió fekete munkás rohant Északra, hogy a vas- és acéliparban elhelyezkedjék, autókat gyártson, húst konzerváljon, házakat építsen és elvégezzen minden nehéz robotot a gyárakban. Szembekerültek az elzárkózó szakszervezetekkel, amelyek falhoz szorították őket, lenyomták a legalacsonyabb bérkategóriák sarába, nem engedték, hogy otthonhoz jussanak, és mindenképpen terrorizálták őket. Aztán jött a nagy válság, és ránehezedett valamennyiükre, fehérre és feketére egyaránt.

A válság alatt a néger és a fehér munkások egyformán elvesztették munkahelyüket, felélték kis megtakarított pénzüket, a hitelezők pedig lefoglalták — ha volt — lakóházaikat és farmjaikat. De a néger munkás mindig egy fokkal rosszabb helyzetben volt. Veszteségük nagyobb és tartósabb, hiszen kiszorításuk már jóval előbb elkezdődött. A munkanélküliség és a bérleszállítás hamarabb sújtotta a feketéket, és számukra tovább tartott. A helyi és a szövetségi segélyszervek is a négerekre gondoltak legutoljára. Az emberi természetet tekintetbe véve könnyen érthető, hogy a helyi fehér hatóságok elsősorban a fehér munkanélküliekre és a fehér éhező gyerekekre gondoltak, hiszen a négerekre világéletükben úgy néztek, mint afféle félállatokra. Aztán megkezdődött a kilábolás a New Deal segítségével. A nemzet nekigyűrkőzött jövője újjáépítésének. Ez a jövő azonban magában foglalta a négerek saját belső fejlődését is, Jean tehát úgy érezte, ezt kell most tanulmányoznia.

8

A SZABAD ÉSZAK

A *New York Age** című néger hetilap tulajdonosa homlokát ráncolva pillantott fel üzleti könyveiből.

— Jack — mondta —, kénytelen vagyok áthelyezni a hirdetésekhez. Ezentúl jutalékot kapsz fizetés helyett.

— Magad is tudod, hogy hirdetésekből nem tudok megélni.

— Miért nem? Nem hallottál még arról, mekkora összegeket fizetnek a hirdetők?

— Hogyne, ha emeli a forgalmukat. De egy néger hetilaptól aligha várhatnak új vevőket. Russworm *Freedom's Journal*-jától** kezdve, hogy visszamenjünk 1827-be, Fred Douglass *North Star*-ján*** át, egészen addig a 24 néger újságig, amely a polgárháborúig napvilágot látott, és a száz meg száz újabb néger újságig, amely azóta megjelent, valamennyinek az volt az első és legfőbb célja, hogy védje a négereket és küzdjön a négerek szabadságáért. Ez mindig gyönyörű cél volt, és engem nem is érdekel egyéb. De a néger újság nem segít a fehér üzletembereknek dohányt, italt, ennivalót vagy ruhákat eladni. Ezért ezek az urak nem is hirdetnek nálunk, csak a fehér újságokban. Ezt te éppen olyan jól tudod, mint én. Szerintem csak egy dolog van, amivel megpróbálkozhatunk, és amire a *Crisis* sikere is példát mutatott. Igyekezz növelni az újság példányszámát a néger

* New York-i Korszak
** Szabad Újság
*** Északi Csillag

olvasók körében, mégpedig úgy, hogy még több hírt és képet közölsz róluk.

— Ez pénzbe kerül.

— Végy fel kölcsönt.

— Anélkül is épp eléggé el vagyok adósodva. Nincs mese, Jack, vagy hirdetéseket szerzel, vagy repülsz.

— Repülök — felelte Jack, és hazament.

Jack Carmichael Manuel Mansart feleségének egyik unokahúgát vette el, aztán Mansart tanácsára mindketten próbálkoztak egy farmmal Dél-Georgiában. Jack összeveszett a földesurával, és kénytelen volt Északra szökni. Egy időre nyomtalanul eltűnt. Betty New Yorkba költözött, fiát pedig otthagyta a farmon a nagymamánál. Betty kitanulta a betegápolást, aztán felhozatta a fiát és az anyját. Idővel, merő véletlen folytán Jack megtalálta a családját, majd egy néger hetilap munkatársa lett. Most, hogy szélnek eresztették, megint kétségbeesett.

Amikor otthon elmesélte, mi történt, Betty nem osztotta kétségbeesését.

— Már régóta motoszkál bennem, hogy New York nem nekünk való hely. Túlságosan zsúfolt, és a fehérek majdnem úgy viselkednek velünk, mint odalenn Délen. Ne maradjunk itt, Jack. New Englandre gondolok, az amerikai függetlenség és a néger egyenjogúság hazájára. Ma délelőtt véletlenül akadt valami bíztató. Van egy kórház Springfieldben, amely ápolónőket keres. Nekem is felajánlották, hogy menjek oda.

— Springfieldbe?

— Igen. 150 000 lakosú város Massachusetts nyugati részében. Viruló gyáripara van, és kitűnő iskolái. Tisztességes kormányzata, két egyeteme és állami fegyvergyára. De bizonyára hallottál már a *Springfield Republican*-ról*. Egyike Amerika legliberálisabb újságjainak.

— Mindez pompásan hangzik, de mi keresnivalóm van ott nekem?

— Én azt mondom, Jack, menjünk oda, és telepedjünk le.

* Springfieldi Köztársasági Újság

Ha egy becsületes, szorgalmas színes ember nem tud munkát találni Massachusettsben, akkor legjobb, ha feladjuk az egészet.

Jack magában már hajlandó volt az utóbbi megoldást választani, csak nem mert vele előhozakodni Bettynek.

Előbb Betty ment le egyedül. A kórház igazgatósága kissé meghökkent, amikor kiderült, hogy Betty néger. De amikor átvizsgálták az iratait, látták, hogy levelében volt szó erről, csak ők megfeledkeztek róla. Hiszen nem is lett volna olyan nagy baj, ha nem merül fel az a kényes kérdés, hogy melyik hálóteremben szállásolják el. De ez a probléma is megoldódott, amikor Betty kijelentette, hogy családja van, és velük akar lakni.

Most azonban újabb kérdés merült fel: hol béreljen lakást? A kórház közelében kell maradnia, de arrafelé nem laktak színesek. A város körülbelül háromezer főnyi színes polgára egészen elkülönülten élt az egyik déli kerületben. Nagyjából rendes és gondozott környezet volt; a fehérek azt állították, sőt komolyan el is hitték, a négerek csak azért verődtek össze egy csomóba, mert jobban érzik magukat egymás társaságá... . Természetesnek tartották, hogy Betty is oda költözzék, és azzal vígasztalták, hogy nincs is olyan messze a kórháztól. Ám Betty határozottan visszautasította ezt a megoldást.

— Az égvilágon semmi kifogásom ellene, hogy színesek körében éljek, vagy akár zsidók vagy taljánok között. De hogy két mérföldnyire lakjak a kórháztól, arról szó sem lehet!

Ha nem jön közbe egy váratlan körülmény, Betty vállalkozása ezen az akadályon megfeneklett volna.

— Nevetséges, milyen makacs ez az ápolónő! — fakadt ki az intéző bizottság elnöke. — Legjobb lesz, ha visszaküldjük New Yorkba.

Ám ez lehetetlen volt, mivel Betty már átvette Cyrus Taylor ápolását, és Cyrus jellemét mindenki ismerte. A város leggazdagabb polgárai közé tartozott. Régi, előkelő családból származott, amely már 1786-ban tevékenyen részt vett a Shays-féle felkelésben.[12] Cyrus fia vezető szerepet játszott a pénzügyi életben és a gyáriparban, amely még nagyobb vagyont és jólétet ígért a városnak és az államnak. Cyrus évek óta rigolyás beteg volt,

és egymás után három olyan ápolónőnek tette ki a szűrét, akit a kórház — jótékony alapítványainak egyike — küldött ápolására. A legutolsót aznap menesztette, amikor Betty megérkezett. Helyettesítésére ideiglenesen Bettyt küldték ki, és a jelek szerint kitűnően megállja a helyét. Pillanatnyilag gondolni sem lehetett rá, hogy változtassanak a dolgon. Ezért ideiglenesen kibéreltek számára egy öthelyiséges házikót, amely közel volt a kórházhoz is, meg a Taylor-villához is.

Az ápolónő családja is megérkezett: a nagymama, a nyolcéves Jackie, aztán Jack, a férj. A szomszédok kissé morogtak, főleg azért, mert egy néger család beköltözése előnytelenül hat a közeli ingatlanok értékére; a zúgolódás másik, burkoltabb oka az volt, hogy egy színes növendék kerül majd az iskolájukba, amely a város legjobb általános iskoláinak egyike volt. Volt ugyan néhány iskolás korú színes gyerek a környéken — főleg házicselédek csemetéi —, de ezeket jórészt abba az iskolába iratták be, amelynek kilenc tanítója közül az egyik színes volt. Történetesen egyetlen néger szülőnek sem jutott eszébe, hogy gyermekét abba az iskolába járassa, amely legközelebb esett Jackie új otthonához.

Tapintatosan célozgattak is arra, hogy Jackie talán elhagyatottnak érezné magát annyi fehér gyerek közt, és a közlekedés a másik iskoláig . . .

Az igazgató, aki ezt a javaslatot Betty előtt megkockáztatta, később így számolt be a beszélgetésről:

— Szörnyen megharagudott a tervem hallatára, és szinte sértő szavakkal utasította vissza. Isten látja lelkemet, engem a legjobb szándék vezérelt, mert biztosan tudom, hogy a szegény kis lurkóra sok kellemetlenség várna az iskolámban. Aligha tudna lépést tartani a fehér gyerekekkel, és sokat kellene eltűrnie tőlük. De üsse kő, nekem aztán igazán mindegy.

Jackie három verekedéssel kezdte az évet. Az első alkalommal alaposan megrakták, de elégtétellel emlegette, hogy négy fiú kellett hozzá. Nem panaszkodott, és így Betty sem szólt semmit. A második ütközet, egy hónappal később, döntetlenül végződött, és Jackie büszkén mutogatta bedagadt szemét, mint bátorságának

a jelét. A tanítók nem szóltak semmit, mert Jackie jó eszű fiúcska volt, minden tárgyból átlagon felüli előmenetelt tanusított, és társai egyre jobban megszerették; a tanítók bizonyos aggodalommal tekintettek rá a legkülönbözőbb természetű magánvállalkozásai miatt, no meg azért, mert a jassznyelvben, sőt alkalomadtán a káromkodásban való jártasságával messze túltett mindenkin. A harmadik összecsapás késő ősszel, az osztály egyik előkelőségének olyan alapos helybenhagyásával végződött, hogy az igazgató úgy érezte, ezt már nem hagyhatja szó nélkül.

Beidézte a mamát. Betty vitára készen megjelent.

— Igen, igazgató úr, mindent tudok, és örülök, hogy behívatott. Három hónappal ezelőtt, amikor az iskolája huligánjai csapatostul estek neki az egyetlen színes fiúnak, és majdnem félholtra verték, az igazgató úrnak semmi kifogása nem volt ellene. Alighanem azt gondolta, ez talán elveszi a gyerek kedvét attól, hogy ebbe az előkelő iskolába járjon. De a gyerek nem futamodott meg. Nem olyan nevelést kapott. A második alkalommal már derekasan megállta a helyét a verekedésben. Ön még mindig nem szólt, és én sem panaszkodtam. De most, hogy az egyik gazdag kedvencének kiütötték néhány fogát, behívat és azzal fenyeget, hogy kicsapatja a gyerekemet. Hát csak rajta, próbálja meg. Itt van a táskámban az ügyvéd címe, akit Mr. Cyrus Taylor ajánlott. Mr. Taylornak az a véleménye, nem is ártana végre tisztázni, hogy kiknek is épültek a nyilvános iskolák Springfieldben.

Az igazgató sietve biztosította Mrs. Carmichealt, hogy a kicsapást egy percig sem gondolta komolyan, és csak azért emlegette, nehogy a felbőszült szülők forduljanak a verekedő ellen. A maga részéről, mondta, nem kíván egyebet, mint helyreállítani a békességet, és kölcsönös jóindulatot, ésatöbbi, ésatöbbi, mondta különös tekintettel néhány tanító épülésére, aki történetesen éppen akkor ment keresztül az előcsarnokon.

Mindezek a kellemetlenségek a lakás és Jackie iskoláztatása körül eltörpültek a mellett a sokkal fogasabb kérdés mellett, amellyel Jack Carmichaelnek kellett megbírkóznia: hogy tudniillik miképpen keresse meg a kenyerét. Furcsa helyzet volt. Springfield kézzel-lábbal tiltakozott volna, ha valaki azzal gyanú-

sítja, hogy bárminemű faji előítéletet táplál. Ez a város valamikor John Brownt rejtegette és támogatta. Azt még elismerte volna, hogy némi ellenszenvvel néz az ír katolikusokra, meg arra a harmincötezer külföldön született gyári munkásra, akivel elég sok baja volt, különösen amióta a szakszervezetek és a sztrájkok felborították a vagyonon és birtokon alapuló régi társadalmi rendet. De a négerek kis csoportjára nem haragudott senki; legtöbbjük itt született, itt járt iskolába, és elsajátította az amerikai kultúrát. Jött ugyan Délről is néhány néger, de könnyedén beleolvadt a régiek közé, és nem okozott sok galibát.

A négerek foglalkozását szinte a Gondviselés szabta meg: ők voltak a házicselédek, és ők végezték a nehéz testi munkát. Mindezt, ha nem is bőkezűen, de rendesen megfizették; ha kevesellték, nem volt mit tenni, mert más munka nem kínálkozott négerek számára. Sokan saját házukban laktak, amelyet tisztán és jókarban tartottak. A többiek fehérektől béreltek olyan házakat, amelyeket csak négereknek lehetett kiadni. Ami a társadalmi életüket illeti, saját egyházközségeik voltak, és ezeknek egyike, a kongregációs egyház olyan szép kultúrházat tartott fenn, hogy a város méltán büszke lehetett rá. A néger munkások jóformán semmilyen kapcsolatot nem tartottak fenn az idegen származású munkásokkal, sem gazdasági, sem társadalmi téren. A bevándorlók — olaszok, kanadai franciák és jóval kevesebb szláv — a gyárakban dolgoztak, ahol elektromos gépeket, motorkerékpárokat, fegyvereket és újabban műanyagcikkeket készítettek. Jóval hamarabb jöttek be az írek, akik a régi gyapjú- és papírgyárakban dolgoztak valaha, de most már tősgyökeres amerikaiaknak tartották magukat; ők voltak a legjobban fizetett szakmunkások, üzleti vállalkozásokba is fogtak, a tisztviselők közé is befurakodtak.

A bajok akkor kezdődtek, amikor ezek az elemek művelődni kezdtek, nagyobb jövedelemre, sőt némi vagyonra tettek szert, és társadalmi helyzetük megváltoztatására törekedtek. Ezt leginkább az írek közt lehetett megfigyelni, és a négerek közt legkevésbé. Amikor Mike Gibbons betársult a legrégibb textilgyárak egyikébe, vagy Tony Marcelli benősült egy előkelő amerikai családba, a százezernyi ősamerikai ráeszmélt arra a gazdasági

és társadalmi nyomásra, amelyet az alacsonyabb rétegek gyakorolnak rá, és kisebb-nagyobb mértékben megneheztelt érte. Ám az eszébe se jutott volna senkinek, hogy egy színes ember, mint például Jack Carmichael, ne akarjon cseléd lenni. Művelt, jó modorú, jóképű férfi volt, csak éppen nem akadt számára megfelelő munka sem a gyárakban, sem a boltokban. Egy teljes hónapon át szaladgált állás után, de nem talált semmi elfogadhatót egy kivételével: egy nagykereskedő hajlandó lett volna szállítmányozási tisztviselőnek alkalmazni. De még ennek az állásnak is voltak hátulütői. Elődje azért hagyta ott, mert jóllehet huzamos időn át szolgált, megtagadtak tőle minden fizetésemelést és előléptetést. Ezt a munkát is csak ideiglenesen akarták Jackre bízni, mert kényszerhelyzetben voltak, az üzleti forgalom nem tűrt halogatást. Jack hamarosan rájött, hogy annyi fizetést kap, mint egy szállítómunkás, nem pedig mint a tisztviselők.

De nem volt más választása, kénytelen volt hát az állást elfogadni. Olyan jól dolgozott, hogy ha nem néger, hamarosan felemelték volna a fizetését, sőt elő is léptetik. A bérét így is megtoldották valamicskével, de nem ismerték el tisztviselőnek, és amikor be akart lépni a magánalkalmazottak szakszervezetébe, elutasították. Jack és Betty alaposan megbeszélte a dolgot egymás közt. Úgy kezdődött, hogy lakásuk bérlete lejárt, és a tulajdonos nem volt hajlandó meghosszabbítani; azt mondta, el akarja adni a házat. De az ár, amit kért, nagyon magas volt. Jack jelzálogkölcsönt akart felvenni, de a bank, amelyhez fordult, megtagadta. Betty elpanaszolta a gondját páciensének, Cyrus Taylornak. A háztulajdonos erre engedett a vételárból, és a bank is megváltoztatta álláspontját. Jack és Betty aláírta a szerződést, amely saját otthonhoz juttatta őket. Ez azonban megint felvetette Jack foglalkozásának problémáját. Nagyobb jövedelemre volt szükségük, hogy kifizethessék az adósságot, és ne nagyon ríjanak ki a szomszédaik közül sem. Ha alacsonyabb színvonalon élnek, a szomszédság ezt rója fel nekik.

Betty megkérte Mr. Taylort, beszéljen a férjével. Cyrus Taylor nehezen törődött bele a korával járó egészségi állapotába, és azokkal a változásokkal sem tudott kibékülni, amelyeket a XX. század

gazdasági élete hozott. Régi meggyőződéséhez annál makacsabbul ragaszkodott, mert a változás életének alapjait rendítette meg. Szinte születése óta a rabszolgaság eltörléséért harcolt, és máig sem felejtette el azt a jóleső izgalmat, amelyet valaha érzett, amikor szökött rabszolgáknak adott menedéket. Mindig kérkedve hangoztatta, hogy benne ugyan szemernyi faji előítélet sincs. Így aztán, amikor Betty felbukkant a házban, és megértő, kötelességtudó ápolónőnek bizonyult, Taylor kiállt érte. Kis híján felborította a fia háztartását, akivel egy fedél alatt élt, mert a menye úgy szándékozott bánni Bettyvel, mint egy cseléddel, és elrendelte, hogy a konyhában étkezzék.

A cselédség három főből állt, és mind a három színes volt: a szakács is, a szobalány is, meg a kertész is, aki egyszemélyben sofőr is volt. Rendes emberek voltak, jó modorú, szorgalmas cselédek. De a vizsgázott ápolónők legfontosabb elve az volt, hogy ők diplomás munkások, nem pedig cselédek. Azokat a fehér ápolónőket, akik Betty elődjei voltak, így is kezelték, és az ebédet és vacsorát külön szolgálták fel nekik egy kis ebédlőben. Cyrus menye azonban a fejébe vette, hogy ha már egy színes ápolónőt kell megtűrnie a házban, akit ez a lehetetlen öregember még így el is kényeztet, ő kárpótlásul legalább cselédnek fogja tekinteni. Nagy meglepetésére maga a néger szakács tiltakozott a színes ápolónő megkülönböztetése ellen. Betty még el sem dönthette magában, mit akar, amikor azon vette magát észre, hogy külön étkezik, és maga a szakács szolgálja ki rendkívüli tisztelettel, némán bocsánatot kérve a történtekért. Cyrus menye ezek után persze még jobban utálta Bettyt.

A fiatal Mrs. Taylor tulajdonképpen jóindulatú asszony volt,csak mindig azt hitte, hogy valami méltánytalanság történik vele. Lánykorában sohasem engedte, hogy egy fiú megcsókolja, nem hallgatta meg a trágár vicceket, szorgalmasan látogatta a vasárnapi iskolát, és az íráson meg olvasáson kívül megtanult közepesen zongorázni. Segített a háztartásban, de anyja ragaszkodott hozzá, hogy minden nehéz és piszkos munkát a cseléd végezzen. Így az ő keze finom és a ruhája mindig tiszta maradt. Tulajdonképpen nem vezették be a társaságba, mert a családja nem volt sem

olyan gazdag, sem olyan előkelő, de a középiskola elvégzése után eljárt kisebb házi mulatságokra, ahol mindig illedelmesen beszélgettek. Szülei nem engedték állást vállalni; inkább otthon pepecseljen, amíg megfelelő kérője nem akad. Amikor férjhez ment a fiatal Taylorhoz, házasságát mindenki nagy társadalmi diadalnak tekintette.

Őt magát a házasság majdnem halálra rémítette, mivel szekszuális dolgokról soha senki még csak szót sem ejtett előtte. Fogalma sem volt, hogy kell az ilyesmit fogadni vagy pláne viszonozni. Az eredmény katasztrofális volt. Hónapok teltek el az esküvő óta, de a házasság sem a férjnek, sem a feleségnek nem hozott még mást, csak kínos zavart és csalódást. Végül külön hálószobát rendeztek be maguknak. A férj állandó lakosztályt bérelt egy New York-i szállodában, és havonta egyszer felruccant üzleti ügyek ürügyén. Először csodálkozott, később nagy örömmel tapasztalta, hogy vannak a nagyvárosban csinos nők, akik örömüket lelik az ő csókjaiban. Felesége természetesen nem keresett ilyen kárpótlást. Akadt ugyan néhány férfi az ő köreiben is, aki megpróbált udvarolni neki, de közeledésüket szégyenkezve és méltatlankodva utasította vissza, s közben azon törte a fejét, vajon mivel bátoríthatta fel az illetőket ilyen rémes próbálkozásokra?

Másrészt nem tudta, mihez fogjon a sok szabad idejével. Keveset olvasott, és nem is volt öröme olvasmányaiban. Az újságok unalmasak voltak, a helyi pletykarovattól eltekintve nem is sokat értett belőlük. Különösen tudatlan volt a történelemben, és az emberiség múltjára való utalások nem mondtak neki semmit. Úgy nevelték, hogy gyűlölje a szeszes italokat meg a hazárd játékot. Adott ugyan estélyeket, de ezek kibírhatatlanul unalmasak voltak, legfeljebb néhány bennfentes élvezte, aki összedugta a fejét egy sarokban, és a többieket szapulta. Mrs. Taylor a férje társaságában egyszer áthajózott Európába, és csodálkozva állapította meg, hogy az angolok olyan nyelven beszélnek, melyet alig ért meg, míg a franciák — ki gondolta volna? — egyáltalán nem értenek angolul. Nem maradt más hátra, mint végigbámulni a templomokat, festményeket, műemlékeket. A táj elég szép volt, de neki jobban tetszett New England.

Életének átka az apósa volt, akinek házában éltek. Mocskos szájú, vén zsarnok volt, szüntelenül káromkodott és zsörtölődött; semmi sem volt szent előtte. Menye végül belefáradt a rigolyáiba, és hivatásos ápolónőt fogadott, mire kiderült, hogy most még az ápolónőt is ki kell szolgálni. Kibírhatatlan volt. A cselédséget mindig a város néger negyedéből fogadták fel. Ezek tudták, mi jár nekik és mi nem, és az asszony nagyjából kedvelte őket. Minden bizalmas dolgot megbeszélhetett velük, és nem kellett attól tartania, hogy nyíltságával visszaélnek. Néha már-már arra gondolt, hogy nincs is más igazi barátja. Ezért eleinte örült, hogy egy színes ápolónő jön a házba, és be akarta sorozni a többi cseléd közé — de kiderült, hogy ez nem olyan simulékony, mint az elődei.

Cyrus Taylor fizikai állapota egyre romlott, de a legfőbb panaszai lelki természetűek voltak. Kénytelen volt egy olyan korszakban élni, mely egész addigi életmódjával, felfogásával ellenkezett. Most is erről kezdett panaszkodni látogatójának, az ápolónő férjének, még mielőtt az kinyithatta volna a száját, hogy elmondja, mi hozta ide.

— Üljön csak le! Mindent tudok a terveiről. Önállósítani akarja magát, „független" akar lenni. Kedves fiam, maga ötven évvel később született, mint kellett volna. Ma már nem létezik az, amit valaha üzleti függetlenségnek neveztek. Tudja, mi voltam én eredetileg? Egy független cipész. Cipőket javítottam vagy készítettem méretre. Szép munka volt, nagyon szerettem. Éppen annyit kerestem vele, hogy úgy élhettem, ahogy kedvem tartotta. Rendes otthonunk volt, nagy konyhával, tágas udvarral, ahol meg lehetett szárítani a ruhát, és egy kis előkerttel, ahol fű és virág nőtt. Három helyes gyerekünk volt. Legidősebb fiam cipőüzletet nyitott a városban. Eladott egy keveset az én cipőimből is, de leginkább a cipőgyárak készítményeit árusította. Ezek lassacskán kiszorították a kézzel varrott cipőket.

— Vegyük csak a fiaimat. Egyikük sem végzett igazi munkát soha, ami fizikai vagy szellemi megerőltetést igényelt volna tőlük; és egyikük sem olvasott soha könyveket. Az ilyesmi nem érdekelte őket. Az idősebbik valahogy átvergődött a középiskolán,

és üzletember lett. Jobban mondva, elkezdett szaglászni, hogyan lehet a leggyorsabban minél több pénzt keresni. Beállt segédnek egy cipőáruházba, ahol kellemes modora segítségével sok cipőt adott el, és megismerkedett a nagyfejűekkel. A boltból egyrészt hozzám küldte a vevőket cipőt javíttatni, másrészt ügyesen árusította a cipőgyárak termékeit. De hamarosan hátat fordított nekem is, meg a cipőboltnak is. Az én megtakarított pénzem meg a saját simulékony modora segítségével olcsón megszerzett a cipőgyárak részvényeiből egy köteget. Az alaptőkét felemelték, a részvényeket felhígították, és egyszer csak azon vettem magam észre, hogy gazdag ember vagyok, akinek a kisujját sem kell többé megmozdítania. A feleségemet azonban megölte ez a nagy semmittevés. Úgy hiányzott neki a konyhája meg a mosás, hogy egyszerűen belehalt. Én még itt lézengek valahogy, és útjában vagyok mindenkinek. A fiam szerencsére nem afféle here, nem éri be azzal, hogy a napot lopja és a kedvtelései után jár. De ha azt mondanám, hogy amit csinál, az valamiféle „munka" vagy „áldozat", hát hazudnék. Egy Jan Matseliger nevű nyugat-indiai néger eszelte ki a gépeket, amiket a gyár megvásárolt és szabadalmazott, írek és kanadai franciák végzik a munkát, ügyes ír és amerikai ügynökök helyezik el a gyártmányokat fizetés és jutalék ellenében, jó ízléssel megáldott hölgyek tervezik a modelleket, ügyvédek szerkesztik meg a szerződéseket és intéznek el mindent, mi pedig napról napra gazdagabbak vagyunk. Azt hiszem, ez az, amit haladásnak neveznek, de úgy érzem, közben elvesztettünk valamit.

— Nézze meg a fiamat ma. Vagyont szerzett. Egyre több pénzt keres. De ez minden, amire képes. Olvasni most sem szokott, nem is akar. Két hangjegyet nem tud megkülönböztetni egymástól. Egy művészi festményt meg egy mázolmányt sem. Whiskyt vedel, és szoknyák után fut, nem mintha örömét lelné benne, hanem mert jópofa akar lenni. Megnősült, tiszta lányt vett el, de a házassága csak egy epizód volt az életében. A kisebbik fiam beiratkozott ugyan az egyetemre, és tagja a legelőkelőbb diákegyesületnek, de iszik, kártyázik, nőzik éjjel-nappal. Pénzt kap, amiért nem ő dolgozott meg. A fiaim egyszerűen fütyülnek az

afféle igazi emberi munkára, amely lehetővé teszi másoknak, hogy a lábukat használják, a cipésznek pedig, hogy megkeresse a kenyerét.

Elhallgatott, majd Jackre meresztette szemét.

— Nos, halljuk, mit akar?

— Arra gondoltam, hogy egy kis fűszerüzletet nyitok, ahol jó minőségű élelmiszereket és háztartási cikkeket árulnék, és szerényen megélhetnék belőle, sőt valamit félre is tehetnék a jövőre. De ami a legfontosabb: a magam főnöke leszek.

— Hm, nem rossz... Bizonyára boldogulna vele a négernegyedben.

— De Betty éppen ezt nem akarja. Azt mondja, nem azért jöttünk egy szabad északi városba, hogy egy „Jim Crow"-boltot nyissunk. Úgy gondoltam, hogy kibérelnék egy jó saroküzletet a gyárnegyedben, és természetesen kiszolgálnék színeseket is, de arra törekednék, hogy az egész környék nálam vásároljon.

— Szépnek szép, de őrült ötlet. Ha szerény, alig kapar össze annyit, hogy megéljen belőle. Ha meg jól megy a boltja, a háziúr feltornássza a bért, és ha ezt az akadályt is legyőzi, jön a nagyvállalat a fiókhálózatával, és kifizeti.

— És ha nem vagyok hajlandó a boltomat eladni?

— El fogja adni, még mielőtt torkon ragadják. De tudja mit, ne hallgasson rám. Próbálja meg. Majd elintézem, hogy ötezer dollár hitelt kapjon a nagykereskedőktől. De higgye el, Carmichael, magának fogalma sincs róla, mivel kell szembenéznie.

— Régebben azért nyitott az ember üzletet, hogy embertársait szolgálja. Ennek persze már befellegzett.

— Megváltozott az egész felfogásunk a munkáról, vásárlásról, eladásról.

— Valamikor azért dolgoztunk, hogy használjunk magunknak és másoknak. Ma már bérért dolgozunk. Valamikor azért csináltuk a dolgokat, hogy használni lehessen, ma pedig azért csináljuk, hogy el lehessen adni.

— A siker nem attól függ, mit alkot az ember, hanem attól, hogy mit markol. Minél nagyobb valakinek a jövedelme, annál nagyobb az érdeme és a tekintélye.

— A mi hitünk az volt, hogy ha mindenki a saját hasznára dolgozik, végeredményben az egész világ boldogulását segíti elő, vagyis más szóval: az általános önzés általános boldogságot eredményez.

— De manapság rossz üzlet tartós árut készíteni. Inkább csinálj olyan árut, amely gyorsan elkopik, hogy újat kelljen venni helyette. Kertelés nélkül hirdetjük:

„Ne takarékoskodj, hanem költekezz! A félretett pénz eltékozolt pénz, míg a kiadott pénz segít az üzletet fellendíteni; mindegy, hogy kiét. Adósságot csinálni okosabb, mint takarékoskodni; utóvégre mások azért takarékoskodnak, hogy mi kölcsönvegyük."

„Ne javíttass, dobd el, ami rossz, és vásárolj újat!"

„Pokolba a foltozó suszterral, házivarrónővel!"

„Le a zsugoriakkal!"

„A modern élet alapja: adni és venni!"

— Az egyforma dolgokat gyártó tömegtermelés rányomja bélyegét egész életünkre. Megköti kezünket-lábunkat, ízléstelen egyhangúságba fullaszt. Nem választhatjuk meg ruháink szabását és szövetét, autónk vonalát, cipőink formáját.

— A tömegtermelés és monopólium járszalagjára kötött „szabad vállalkozás" kiöli egyéniségünket, unalmas egyenruhába öltözteti testünket-lelkünket. Városaink, otthonaink, középületeink helyét lassanként irodák foglalják el, ahol árukat vesznek és adnak, jobban mondva: az összes javak tulajdonjogát, még a földét is, amelyen élünk, sőt még a munkások eszét és izmait is; mindezt adják és veszik, esetleg elpusztítják.

— Gondoljon csak arra, hogyan bontották le a Fifth Avenue egyik nagy és történelmi nevezetességű templomát, mert kellett a hely egy olajvállalat irodaháza számára. Egy nagy hangversenytermet pedig most alakítanak át élelmiszer-tőzsdévé, ahol Nyugat-India és New England cseréli ki egymással a termékeit. New York egyik nagy pályaudvarát piaccá alakítják át a nemzetközi kereskedelem számára.

— Azelőtt kis mennyiségben főztünk, egyéni ízlés szerint; ma tonnaszámra kotyvasztunk, és kotyvalékunkat szalmával fűszerezzük.

— Megtakarított pénzünket nem arra fordítjuk, hogy termékeinket tökéletesítsük, hanem arra, hogy hazug reklámot csapjunk nekik, olyan hangosan, hogy mindenkit megszédítsen.

— Sajtónk az eladásról szól, művészetünk a vételről, tudományunk a meggazdagodásról, vallásunk pedig arról, hogy vagyonunkat olyan célokra fordítsuk, amelyekből nem származik ránk semmi jó.

— A találmányok és szabadalmak nem életünk megkönnyítését szolgálják, hanem egyes-egyedül azt, hogy a vagyon néhány kézben tömörüljön.

— A politika is csak pénz, és a szavazatokat adják-veszik . . .

— De mi haszna a sok beszédnek! — szakította félbe hirtelen szóáradatát az öreg Taylor. — Maga úgysem hisz nekem, éppoly kevéssé, mint a fiaim vagy a lányom Chicagóban. Még ha kénytelenek is a tényeket elismerni, azt mondják: Hát aztán? Ez egy új kor, egy új világ. Pedig egyáltalában nem olyan új, mint képzelik! Szóval maga is menjen csak a saját feje után. Ki tudja? Még az is lehet, hogy elindít valamit.

A fűszerüzlet, amelyet Jack nyitott, sok tekintetben kitűnő vállalkozás volt. Egy csendes utcasarkot foglalt el, olyan környéken, ahol tisztviselő-emberek laktak, a középosztályhoz tartozó „fehérgallérosok". De két háztömbbel nyugatra gyári munkások éltek, és három tömbbel délre színesek. A város központja észak felé terült el. Betty gondoskodott róla, hogy az üzlet csinos legyen, nem hivalkodóan, hanem szerényen ízléses. Jack ügyelt arra, hogy a vevők barátságos fogadtatásban részesüljenek, és elégedetten távozzanak. Nagyon gondosan vásárolt, és nem is rossz áron. Elvből csakis egészen kifogástalan árut tartott. Óvatos tudakozódás után egyes vevőinek hitelt is nyújtott egyik fizetési naptól a másikig. Jackie iskola után segített a rendeléseket hazaszállítani, és így meglepően nagy ismeretségre tett szert. Maga az a tény, hogy Jack színes volt, nem pedig „talján" vagy kanadai francia, növelte a bizalmat iránta; olyan dolgokba avatták be, amiket ezek az idegenek még a saját fajtájuk előtt sem tártak volna fel.

A színesek is bizonyos faji érdeklődéssel kísérték az üzlet mű-

ködését, amely nem szorítkozott csupán színesek kiszolgálására, noha gazdája színes volt. Az is sokat számított, hogy a bolt tulajdonosa inkább munkás volt, mint tőkés. A bolt hamarosan afféle „klubbá" vált, ahol a vevők kicserélték gondolataikat munkahelyükről, bérükről, a szervezetlen munkások megszervezéséről. Jack érdekes felvilágosításokkal szolgálhatott a nyugati és déli viszonyokról. Betty is a boltban töltötte szabad idejének jó részét, tudták róla, hogy vizsgázott ápolónő, és betegség esetén sűrűn kértek tanácsot tőle azok, akiknek nemigen tellett orvosra. A környékbeli „fehérgallérosok" szívesen vásároltak egy olyan fűszerüzletben, ahol úgy érezhették, hogy társadalmilag fölötte állnak a bolt gazdájának és legtöbb vevőjének. Jelentéktelen emberekből egyszerre helyi arisztokratákká váltak.

Jack új vállalkozása nem volt könnyű: száz meg száz szakmabeli fogást kellett megtanulnia. Meghallgatott minden tanácsot, és egy ideig szolgálatába fogadott egy volt fűszerest. Sokat tanult tőle az áru elraktározása és az egyes tételek kiválasztása tekintetében. Ám ez az ember arra törekedett, hogy ő vezesse az üzletet, és nem érte be a tanácsadó szerepével, így hát menesztette. A beszerzés nem kevés problémát okozott. A nagykereskedők megszokták, hogy ócska, sőt részben romlott árut sózzanak a szegénynegyedek kis boltosaira. Jack azonban kerülte az ilyen csábító „alkalmi vételeket". Különös elővigyázatossággal vizsgálgatta a konzerveket, melyeknek címkéje gyakran jóval frissebb volt a tartalmuknál. Ha viszont szavatoltan első osztályú árut tartott, meg kellett fizetnie az árát, és szerény vevőkörének is olyan árakat kellett számítania, hogy a zsebük nemigen győzte. Így aztán nagyon kis haszonra kellett dolgoznia, sőt egyes cikkeken egyáltalán nem keresett. Mindez sok fejtöréssel járt, de Jack a felesége és fia segítségével megbirkózott a feladattal, és az üzlet szépen virágzott.

Carmichael életének képéhez a vallás is hozzátartozott, mégpedig igen különös módon. Springfieldben körülbelül 50 000 templomjáró protestáns élt; ők alkották a lakosság felső rétegét. Ezenkívül volt vagy 25 000 katolikus, aki többé-kevésbé szintén szoros kapcsolatban állt egyházával. A színesek többnyire metho-

disták és baptisták voltak, a jobbmódúak kongregációsok. És mivel a színesek társadalmi élete templomaikban játszódott le, egyházaiknak nagyobb jelentőségük volt, mint a fehérekének.

Jack és Betty eleinte tartózkodott attól, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljön a színes egyházakkal. Ennek oka elsősorban az volt, hogy itt a rabszolgaság megszüntetésének hazájában a vallás terén megmaradt a faji elválasztó vonal, mégpedig észrevehetőbben, mint a társadalmi élet bármely más területén. Az utcákon, sétatereken, mozikban nemigen lehetett már észrevenni. Az iskolákban, az egyetemeken, a politikában, a választásokon már kiütköztek kisebb-nagyobb nyomai. Az iparban és az üzleti életben pedig határozott faji megkülönböztetést lehetett észlelni. De a szakadék a felekezeti életben volt a legmélyebb. Betty kertelés nélkül szembenézett vele, amikor felkereste Reeves tiszteletest, és közölte, hogy be szeretne lépni az Első Kongregációs Egyházba, főleg a kis Jackie érdekében. A fiatal nagytiszteletű úr látható örömmel bólogatott, és felajánlotta, hogy tüstént levelet ír De Berry doktornak, a színes kongregációs egyház néger lelkészének. De Betty tiltakozott. Ismeri De Berry doktort, aki kiváló ember, mondta, de ő az Első Kongregációs Egyházba szeretne belépni.

— De miért?

— Mert az ő templomuk van a legközelebb a lakásunkhoz.

Reeves tiszteletes úr láthatóan zavarban volt.

— No de Mrs. Carmichael, kivel érintkezne maga az én egyházközségemben? Melyik bizottságban tudna tevékenykedni?

— Csak nem azt akarja mondani, Mr. Reeves, hogy hívei nem hajlandók négerek társaságában szolgálni Istent?

Mr. Reeves felállt.

— Mrs. Carmichael, ha be akar lépni az én egyházközségembe, megteheti, de figyelmeztetem, hogy nem fogja magát jól érezni. A legtöbb ember a saját fajtájabeliekkel szeret összejönni. Ha maga szégyelli megtenni, az csak magára és a Jóistenre tartozik.

— Majd érintkezésbe lépek vele — felelte Betty.

Belépett az Első Kongregációs Egyházba, és beadta Jackie-t az egyházközség vasárnapi iskolájába. Vigyázott, hogy pontosan

fizesse az egyházi adót, és hébe-hóba részt vett egy-egy istentiszteleten. Nagy ritkán megesett, hogy felszólították, vállaljon valami munkát egyik-másik bizottságban; ilyenkor olyan kitűnően tett eleget a rábízott feladatnak, hogy szinte kínos volt. Például bevonták a közegészségügyi bizottságba, sőt hamarosan elnökké választották. Olyan nagyra törő terveket dolgozott ki az egész városra kiterjedően, hogy vissza kellett tartani, nehogy a város egészségügyi bizottsága megnehezteljen.

Jack ritkán ment el a templomba, de Jackie lelkesen és pontosan eljárt a vasárnapi iskolába. Szerette a szép termet, ahol összegyűltek, boldogan énekelte a kedves zsoltárokat, olyan csengő hangon, akár egy pacsirta, és részt vett mindenben, sőt többnyire ő volt a vezető és kezdeményező. Meg is választották mindenféle tisztségekre, és a tanítók meg se tudtak mozdulni nélküle, ha a programot meg akarták valósítani. Persze csak olyan dolgokról lehetett szó, amelyet Jackie személyesen helyeselt. Különben a dolog egyszerűen megfeneklett, mert a többi diák egyemberként követte Jackie-t. Mindenki szerette, vagy legalábbis nagyon kevés ellensége volt.

Ezek az apróságok is megvilágítják a vallás szerepét Springfieldben. Mindenki „hitt" a vallásban, többnyire „kereszténynek" vallotta magát, vagyis „hitt" Istenben és az ő Fiában, aki feláldozta magát az emberek bűneiért; „hitt" az erény égi jutalmában és a pokolban, ahol a gonoszság elnyeri büntetését; „hitt" az ima erejében. De mindennek nem volt semmi gyakorlati hatása. Senki, vagy legalábbis nagyon kevés ember hitt valóban abban, hogy ha Istenhez fohászkodik, kérésének bárminemű foganatja is lesz. Kevesen hittek igazán Istenben, aki jóindulatúan kormányozza a világot valami nagy terv szerint. A legtöbb springfieldi úgy gondolt Jézusra, mint egy jóságos emberre, aki rég meghalt, és bizonyos erkölcsi programot hagyott hátra, ám ezt a programot igazán követni és megvalósítani, különösen Amerikában, abszolút lehetetlen. Csakhogy a hangoztatott hitvallás gyakorlati követelményeinek megtagadása megbosszulta magát: titkon ható végzetes következményei voltak a jellem becsületességére, az igazmondásra és a logikus gondolkodásra nézve. Az emberek

megszokták, hogy mást mondjanak és másként cselekedjenek, hogy szemrebbenés nélkül állítsanak olyasmit, amiről tudták, hogy nem igaz, és logikusnak nevezzék azt, ami nyilvánvalóan illogikus volt. Így aztán a vallás mint erkölcsi erő meglehetősen elsorvadt. Voltak ugyan bizonyos erkölcsi példaképek, de inkább az örökölt kultúra formulái alapján; voltak köztiszteletben álló emberek, akiknek befolyása jó irányban éreztette hatását az emberek viselkedésére a mindennapi életben. De a gyermekek általában az ellentmondások légkörében nőttek fel, és akarva, nem akarva hátat fordítottak minden jó példának vagy tanácsnak. Hogyan is várhatják el tőlünk, hogy egy rossz embert jónak nevezzünk? Hogyan szerethetjük ellenségeinket, ha az utcán elfordítjuk a fejünket, hogy ne kelljen látnunk őket? Hogyan lehet olyasmit kívánni tőlünk, hogy odatartsuk a másik orcánkat is, ha megütöttek, és harcoljunk a hazánkért, akár igaza van, akár nincs? Hogyan lehet ugyanannak az Istennek a kedvéért hazudni és igazat mondani? És egyáltalában, hol van ez az Isten? Mért törődjünk vele, ha a létéről többnyire nem veszünk tudomást? Olyan helyzet volt ez, hogy ha felmerült egy konkrét kérdés, amely választ követelt, a szégyen és harag pírját kergette az ember arcába. Ilyen kérdés volt az is, vajon be lehet-e fogadni egy sötét bőrű családot olyan buzgó istenhivők körébe, akiknek az arca fehérebb.

Az egyház nem volt egyéb, mint társadalmilag egymáshoz illő emberek gyülekezete, amely gyönyörű templomot épített, kellemes összejöveteleket rendezett, és mindenki azt hallgatta, amit hallani akart. Lelkészük egyetemet végzett, művelt, jó modorú ember volt, választékosan beszélt, és szívesen látták minden házban. Prédikációiban ellenben ritkán volt olyasmi, amit érdemes lett volna megjegyezni. Olyasmi sem, amivel megbántott volna bárkit is. Prédikációi többnyire elméleti síkon mozogtak, vagyis megkísérelték összeegyeztetni a rég elfelejtett dogmákat a jelen valóságával — ami nem volt nehéz feladat olyan emberek körében, akiket nem kellett meggyőzni ennek a szükségességéről. Vallásos ünnepek, például a karácsony megülése, adományok gyűjtése a pogányokat megtérítő missziók számára, alamizsna-osztogatás a környék szegényeinek — ezek segítettek

az egyházközség életét pezsgésben tartani. Azután az esküvők, keresztelők és temetések; az egyháznak annyi dolga volt, hogy alig győzte.

A katolikus egyház némiképpen különbözött a protestánstól. Papságának nem volt egyéb dolga, mint híveinek nagy és jóval lazább közösségét a régi legendák és szokások segítségével kézben tartani, kiemelni a házasság és halál ünnepélyességét, s ragaszkodni a vallás betűjéhez. A cselekedetekkel jóval kevesebbet törődtek. Szemet hunytak a tánc, ivás és kártyázás fölött, sőt még helyeselték is; ők a miséken való részvételre, a pénzbeli adományokra és a dogmákhoz való hűség színlelésére helyezték a súlyt. A szertartások pazar pompája és a lenyűgöző zene arra csábította a híveket, hogy szívesen benézzenek néhány percre a templomba. Így a katolikus papságnak nagyobb befolyása volt a dolgozók tömegére, mint a protestánsoknak, viszont az egyház társadalmi oldalát kevésbé hangsúlyozták. Volt aztán még néhány zsidó és más valláshoz tartozó hívő is Springfieldben, de ezeknek a problémái nem kerültek előtérbe.

Carmichaeléket vegyes érzelmekkel nézték Springfieldben, különös tekintettel gazdasági helyzetükre, egyházi hovátartozásukra és Betty eredményes tevékenységére; általában felkapaszkodóknak tartották őket, akik mindenáron a fehérek közé szeretnének tartozni. Úgy látszik, „szégyellik" a saját fajtájukat. De egy új és sokkal súlyosabb vád is jelentkezett ellenük: annyit beszélnek a munkáskérdésről, bérekről, szakszervezetekről, hogy a boltjuk valóságos gócponttá vált, ami annál veszélyesebb, mivel különféle fajú és társadalmi helyzetű elemeket mozgat meg: bevándorlókat, színeseket, de még hivatalnokokat is. Mindez felhívta a figyelmet a boltra, és amikor a város legnagyobb csemegebolt-hálózatának igazgatói havi értekezletükre összeültek, ez az ügy is szóba került.

— Van állandó rendes vevőköre?

— Kitűnő vevőköre van, amely egyre növekszik. Távolról sem dolgozik olyan nyereséggel, mint tehetné, mert csak a legjobb árut tartja. Állott árut vagy maradékot nem hajlandó átvenni.

— Hitelt is kap?

— Kaphatna bőven, hiszen gyorsan fizet. De a kalkulációja nagyon szoros, könnyen felbillenhet. Ha sarokba szorítják, megeshetik, hogy kénytelen becsukni. A bökkenő az, hogy többet törődik a vevőinek egyéni gondjaival-bajaival, mint a saját üzletével.

— Látogassa meg, és tapogassa ki!

Egy hét múlva Jacket felkereste valaki; az üzlete iránt érdeklődött, és megkérdezte, mennyiért adná el. Jack kurtán elutasította; nem volt hajlandó üzlete eladásáról tárgyalni. Álmában sem jutna az eszébe, mondta.

Egy este De Berry doktor látogatta meg, és hosszasan elbeszélgetett vele meg Bettyvel. A házaspár kedvelte a tiszteletest, és mindenben egyetértett vele, kivéve a fehér gyári munkások kérdését. De Berry sok évi tapasztalataiból arra a meggyőződésre jutott, hogy a fehér munkások, különösen a bevándorlók a négerek legveszélyesebb ellenségei. Az ő barátai és támogatói a gazdag munkaadók sorából kerültek ki; bizonyos volt benne, hogy ezek szívesen alkalmaznának négereket, ha nem tartanának a szakszervezetek ellenkezésétől.

— Tudja, kiktől félek a legjobban, Mr. Carmichael? — kérdezte a lelkész. — A maga gyárimunkás-vevőitől! Ha a legkisebb baj lesz, meglátja, cserben hagyják.

— Én azt hiszem, amíg olcsó és jó árut kaphatnak, kitartanak mellettem.

— De erre nem lesz lehetősége, mihelyt a hálózati boltok igazgatósága akcióba lép maga ellen. Mi van az üzletbérével? Még nem emelték fel?

— Nem, de tudom, hogy miért nem. A ház Mr. Taylor tulajdona. Akkor vásárolta meg, amikor beköltöztem. Eddig nem is volt róla tudomásom, nemrég tudtam meg véletlenül. Egyébként már felszólítottak, hogy adjam el az üzletemet. Hát abból nem esznek.

— Persze maga is tudja, hogy Mr. Taylor állapota nem valami jó. Nem számíthat rá soká. De nem kétlem, hogy végrendeletében megemlékezik Bettyről. Elég nyíltan célozgatott rá előttem.

Cyrus Taylor valóban ezt tervezte. De gyöngülő egészsége egyre

jobban megnehezítette, hogy elhatározásait megérlelje. Kis papírdarabokra firkálta fel. Betty jó asszony és nagyszerű ápolónő. Hagyjon rá ezer dollárt? Igen, ez a legkevesebb. De mi az ma? Legyen tízezer. De mit csinálna ilyen nagy összeggel? Ahhoz nem elég, hogy nyugalomba vonuljon, és miért is hagyná abba munkáját? No, ezen még gondolkodni kell. Akármennyit hagy is Bettyre, természetesen segítségére lesz Jacknek. Jack derék ember, de nincs gyakorlati érzéke. Sohasem lesz igazi üzletember. Vevőire elsősorban úgy gondol, mint emberekre, s csak másodsorban mint üzletfeleire. Manapság nem lehet ilyen alapon üzletet folytatni. Az üzlet a haszonért van, nem pedig jótékonyságért. Nem helyes, de így van. Hová is jutna a magánprofit világában az a kereskedő, aki azon törné a fejét, hogy vevői hogyan tudnak megélni a bérükből? S mit ér ezer dollár, vagy tízezer, vagy akár százezer a fűszeres-szakma késhegyre menő versenyében Springfieldben vagy bárhol az Egyesült Államokban, ha a boltos arra törekszik, hogy megkönnyítse vevői életét, nem pedig arra, hogy mielőbb megszedje magát? Így történt, hogy Cyrus Taylor nem tudta elhatározni magát, mielőtt az első gutaütés megbénította volna. Betty látta, hogy valami nyugtalanság cikázik páciense arcán, de aztán békésen meghalt, még mielőtt szándékát megvalósíthatta volna. A végrendelet nem említette Bettyt, aki természetesen csalódást érzett, hiszen az öreg többször célzott rá, hogy „meg fog emlékezni róla". Idősebb fia így szólt:

— Mindenféle feljegyzések hevernek itt szanaszét. Ezekből úgy látom, hogy édesapám meg akarta jutalmazni magát, de határozott rendelkezés nem történt. Mégis szeretném meghálálni a hűségét. Fogadja el hát ezt a csekélységet! — és esedékes fizetésén felül 250 dollárt adott Bettynek, és amikor a fűszerüzlet kétéves szerződése lejárt, meghosszabbította a régi bér alapján. De a házat eladta a város legnagyobb fűszeres-vállalatának, amely számos fiókot tartott fenn. A fiatal Taylor nem akart olyan jelentéktelen befektetésekkel vesződni, mint ez a ház. Betty visszament a kórházba, ahonnan különféle megbízásokat kapott mint házi ápolónő, és rengeteg dolga volt.

Nem is vele volt baj, hanem Jack körül. Igazán jó ember volt,

kedves, barátságos, nem hódolt rossz szokásoknak. Szerette a feleségét, és élt-halt a kis Jackie-ért. Mégis elégedetlen volt, mindig valami mást szeretett volna csinálni. Gyakran álmodozott, és álmait papírra vetette, hol szavakkal, hol meg vonalakkal vagy színekkel. Jack tisztában volt az ábrándok hiábavalóságával, és küzdött is ellenük. Keményen dolgozott, mert irtózott attól, hogy feleségét és fiát másodszor is cserben hagyja. Elszorult a szíve, ha arra gondolt, hogy elveszítheti megbecsülésüket. Felesége észrevette ezt, és lopva figyelte.

Csak Jackie nem látott mindebből semmit, és boldogan vitorlázott az élet vizein. Nem voltak problémái, vagy ha voltak, az életre vonatkoztak általában, nem pedig a bőre színére vagy a társadalmi helyzetére. Társadalmi kapcsolatai normálisak voltak. Meglátogatta pajtásait és azok is eljöttek hozzá. Nagyanyja az életét is odaadta volna érte, az egész szomszédságban híre járt, milyen finom falatokat főz az unokájának, milyen gondosan javítgatja ruháit, és milyen tisztán tartja barátságos szobácskáját. Jackie akkor ismerkedett meg az igazi és elháríthatatlan bánattal, amikor a nagymama meghalt. Pedig itt volt az édesanyja is, és ha nem is tölthetett vele olyan sok időt, mint a nagymama, sok mindent tudott és mesélt fiának. De Jackie jobban vonzódott az apjához. Vele töltötte minden szabad percét, és úgy érezte, hogy igazi barátja és munkatársa, nemcsak afféle gyerek, akit ide-oda küldözgetnek. Amikor tizenkettedik születésnapján apja kicserélte az üzlet cégtábláját, és ettől kezdve ez tündökölt rajta aranyos betűkkel: „Carmichael és fia", Jackie szívét olyan forró boldogság feszegette, hogy nem tudott se nevetni, se sírni, csak állt némán, szoborrá dermedve elragadtatásában. Nyomban elhatározta, hogy igazi cégtársa lesz az apjának, nem csupán a segédje.

De a nagyvállalat tulajdonosai még azon a héten újra megkörnyékezték. Egy jól öltözött, udvarias ember kereste fel, és két óra hosszat beszélt.

— Nagyon jól tudom, mit érez, amikor a boltja eladásáról van szó. De az üzleti élet jelenlegi szakaszában ez szinte szabály. Ön jó munkát végzett, és szépen kifejlesztette üzletét. Mondhat-

nám, rendkívül szépen. Éppen ez az oka, hogy a mi vállalatunk nem nézheti tétlenül. Mint tudja, a fűszerszakmában három nagyvállalat fiókjai hálózzák be a várost. Ez a környék afféle határterület, és már régóta szemmel tartjuk. Ön annyira kifejlesztette itt a forgalmat, hogy nem mondhatunk le róla. Nincs ebben semmi személyes vagy faji ellenszenv. Hozzátartozik az üzleti folyamathoz. Tömegtermelés, tömeges eladás, tömeges vásárlás; csupa kikerülhetetlen lépés. Az egyén egyszerűen nem versenyképes már. Mi olcsóbban tudunk vásárolni, és olcsóbban tudunk eladni. Ebben a harcban mi nem veszíthetünk. És ön nem győzhet.

— Kissé úgy hangzik, mint a szocializmus.

— Dehogy, éppen az ellenkezője. Szabad verseny, pontosabban: „szabad a vásár" azoknak, akik erősek.

— Azt mondja, nincs benne semmi személyes vagy faji vagy osztályellentét . . .

— Úgy van. Mi ugyanolyan ajánlatot teszünk önnek, mint hasonló esetekben a fehér boltosoknak.

— Kivéve egy körülményt. A boltosnak, aki eladja üzletét, rendszerint felajánlják, hogy legalább a saját boltjának az élén maradhat mint üzletvezető. Nem igaz?

Az ember meghökkent, és zavarba jött.

— Hát . . . igen. Természetesen. A dolog úgy áll, Mr. Carmichael, hogy a legtöbb esetben bátran felajánlhatjuk. De ebben az esetben . . . hogy is mondjam csak . . . az amerikai élet olyan jelenségébe ütközünk, amelynek semmi köze a fűszerbolt-hálózathoz.

— De engem azért megfoszt a kenyeremtől.

— Persze, de a megélhetéséért mindenképpen küzdenie kell. Valóban, ha átveszünk egy meglevő boltot, rendszerint meghagyjuk a régi tulajdonost üzletvezetőnek. De ebben az esetben az a helyzet állna elő, hogy egy olyan testületbe kellene belépnie, amely társadalmilag zárt egységet alkot. Tegyük fel, hogy beválik, és valami okból át akarjuk helyezni egy másik fiókunkba. Ott fehér alkalmazottak főnökévé válna . . .

— No és?

— Nem megy, Mr. Carmichael, lássa be, hogy nem megy. Nagyon sajnálom, de . . .

— Én még sokkal jobban sajnálom. És nem adom el a boltomat. Küzdök érte a végsőkig, még ha elveszítem is mindenemet.

— Rossz elhatározás. El fogja veszíteni mindenét.

Néhány hónap múlva új üzlet nyílt meg a másik sarkon, éppen Carmichaelével szemben. Fűszerárut, élelmiszereket és rövidárut tartott. Tágas és jól felszerelt kereskedés volt, tömve áruval. Olyan erősen reklámozott cikkeket is tartott, amelyeket a gyárosok ettől kezdve megvontak Carmichaeltől. Egy körzetben csak egy boltnak adhatják, erre hivatkoztak. Azonkívül a gyárosok most már nagyon szigorúan ragaszkodtak a szabott árakhoz. Hogy ugyanígy bántak-e versenytársával, azt Carmichael nem tudhatta, de majdnem bizonyos volt benne, hogy annak kedveztek. Egy darabig erősen versengtek, és Carmichael nem hátrált egy tapodtat sem. Amíg az árak a két boltban egyformák voltak, Jack megtartotta vevőit, és az egész környék neki szurkolt. Ám egy délután Jackie, az iskolából hazajövet, ezzel a kiáltással rohant be a boltba:

— Apus, odaát leszállították a krumpli árát. Azt hirdetik, hogy tizenöt centért adnak három fontot. Hogy adhatják így, amikor nekik is húszba kerül?

Ez csak az első lépés volt. A fiók áron alul kezdett árusítani más cikkeket is, tervszerűen és szándékosan. A vevők tétováztak, de végtére is a pénz beszél. Jack megpróbált néhány cikket önköltségi áron alul árusítani, sőt azt is megpróbálta, hogy jóakarói segítségével a konkurrenciánál vásárolt, aztán ugyanazt adta tovább. De azokat, akik ebben az összeesküvésben részt vettek, csakhamar felismerték odaát, és kiszolgálásukat megtagadták. Sokáig tartó, keserves küzdelem volt. A nagyvállalat ezer meg ezer dollárt fizetett rá, de annyi pénze volt, hogy meg se kottyant neki. Carmichael vesztesége csak néhány száz dollárra rúgott, de ő azt sem győzte. Végül a nagykereskedők és a bankok is beleszóltak a küzdelembe. Aztán egy téli este levették a „Carmichael és fia" cégtáblát, és másnap már ki sem nyitották a boltot. A szemközti fiókban még aznap felszöktek az árak.

De Berry szörnyen feldühödött. Szóvá tette a dolgot néhány gazdag fehér pártfogója előtt.

— Mr. Bradley, ön segíthetne, ha akarná.

— Igen, megtehetném egy kis ideig. De nem állhatok útjába az egész amerikai üzleti életnek.

— Gondoljon arra, hogy Carmichael jó kereskedő. És nekünk négereknek olyan kevés esélyünk van arra, hogy a kenyerünket megkeressük.

— Tudom, de miért nem nyitott üzletet négerek lakta utcában? Miért kellett neki fehér kereskedőkkel konkurrálni?

— Amerikaiak vagyunk vagy nem vagyunk amerikaiak? Ha igen, miért igyekezzünk külön gazdasági életet kiépíteni, külön boltokkal, külön közlekedéssel?

— De hiszen ezt csinálják az egyházaikban is.

— Az más. Vannak az életnek kis területei, például az otthon, a szomszédság, a társadalmi érintkezés, ahol a faji előítélet következtében megpróbálunk átmenetileg elkülönülten élni. De bizonyára ön sem akarja, hogy külön néger nemzetet alkossunk ebben az országban. Hajmeresztő volna!

Carmichael és Betty hosszabb utazásra indult a Connecticut folyó mentén. Jack egy olasz zöldségkertésszel akart beszélni, akitől vásárolni szokott, és aki mindig a legszebb árut szállította neki. Egy kis farm terve lebegett a szeme előtt, ahol gondolkodni tudna, és írni, miközben maga termeli családjának a finom friss ennivalót.

Alkonyatkor érkeztek meg. A ház piszkos és zsúfolt volt. A család tagjai sorra bevánszorogtak, holtfáradtan, éhesen és veszekedős hangulatban. A mocskos, verejtékes apa Jackre és Bettyre meresztette fáradt, vörös szemét.

— Isten hozta magukat! Igen, igen, barátaim, mindent tudok. Mindketten egy kis farmról álmodnak, ahol nyugodtan és kényelmesen lehet élni meg pihenni. Hát rossz helyen kereskednek, nagyon rossz helyen. Amikor apám kihozott ide Olaszországból, egyetlen álma az volt, hogy saját farmja legyen a szabad Amerikában. Istenem, mennyit robotoltunk és takarékoskodtunk érte! Végre megkaptuk. De megölte az apámat, és megöl engem is. De a gyermekeimet nem fogja megölni, mert ők fellázadtak és megszöktek. Csak a két legfiatalabb maradt itt. De jövőre ők is

Springfieldbe költöznek, és gyárba mennek dolgozni. Hogy miért? Mi az oka? A drága föld, a hosszú szállítás, az iparcikkek árának felhajtása és a termények árának lenyomása . . . Meg aztán Isten.

— Isten?

— Igen. Isten az esőjével és szárazságával, forróságával és hidegével, szelével és árvizével. No meg a faji gyűlölködésével. Vacsorázzanak velünk, közben elmagyarázom. Igyanak egy kis jó vörös bort. Vegyenek bőven a spagettiből . . . Most pedig üljünk ki a tornácra. Hát figyeljenek ide. Ez a föld elég jó, de nem a legjobb. Mégis rettenetesen magas árat kértek érte. Az ingatlanügynök afféle úriembernek akarta eladni, aki csak kedvtelésből farmerkedik. Nem akarták befogadni a nyavalyás digót, de ha olyan nagyon akarja, hát fizessen. Megpróbáltuk. Még mindig ott tartunk, hogy csak próbálkozunk. Kiderült, hogy nagyon messze vagyunk mindentől. A teherautó sokat zabál. Aztán a piac: a nagykereskedő, a rakodómunkások, a helyért való marakodás, a lehetetlen árak és a sok romlandó áru. Megpróbáltuk, hogy közvetlenül a fogyasztónak adjuk el termékeinket. Erre jött a város az adóival és illetékeivel, a kereskedelmi szabályaival meg a plakátjaival, hogy „Vásároljatok amerikaiaktól!" Aztán Isten. Az eső, amely nem áll el, amíg az egész szezon munkája meg nem rohad a földben. A nap, amely úgy pörköl, hogy azt hiszi az ember, a pokolban sül. Aztán elszabadul a folyó, és lezúdul Kanadából, és eláraszt mindent. A szél úgy kavarog Berkshire felől, hogy a termés lefekszik, és elterül a földön. És ha mindezt mégis megúsztuk, és jobban megy, mi vár ránk? Mikor pihenhetünk egy kicsit? Van valami látnivaló? Van idő zenélni, énekelni, táncolni? Álmodozni? Nem, barátaim, rossz helyen kereskednek. Higgyenek nekem, én megpróbáltam. A fogyasztóknak kellene többet fizetniük a termékeinkért? Eleget fizetnek, még sokat is! De kinek a zsebébe vándorol a pénz? Nem tudom. Csak azt tudom, hogy mi farmerek nagyon keveset kapunk belőle.

— Ide figyeljen, Jack. Ha van egy nagy, erős családja, és dolgoznak, mint az eszeveszettek, valahogy megélnek, feltéve, hogy szerencséjük van az időjárással. De egy amerikai családot nem lehet úgy hajszolni és dolgoztatni, mint mi szoktuk Olasz-

országban, és azt hiszem, jobb is. Az én gyerekeim közül három máris megszökött. Ez a két fiú, aki olyan sötéten néz ránk, hamarosan követi a példájukat. Ha van már földje és elég pénze ahhoz, hogy gépeket vásároljon és béreseket tartson, kereshet, de nem a termékein, hanem a gépein meg a munkásai bőrén, feltéve, hogy talál munkásokat. Egyébként nincs más lehetőség, mint a gyár. A gyárak sok pénzt keresnek, és jól fizethetnek; ha erős a szakszervezet, a béreket magasan lehet tartani, sőt még magasabbra lehetne feltornászni, ha a gyár nyeresége növekszik. Ez az egyetlen demokrácia, amely megmarad a szabad vállalkozás hazájában: ha összefogunk és szervezkedünk és tömör sorokban, keményen harcolunk!

— Ez nem demokrácia. A demokrácia azt jelenti, hogy a célokat és módszereket közös akarattal döntik el. A mi szakszervezeteinkben pedig nagyon kevés van ebből, még csak a kezdet kezdetén tartanak. Nem demokrácia ez, hanem háború vagy háborúra való készülődés.

— Azért én mégis azt mondom, Jack, hogy keressen munkát egy gyárban.

— Ahhoz be kell lépnem egy szakszervezetbe. Márpedig a legtöbb szakszervezet nem vesz fel négert.

— Ki kell erőszakolnia. Amíg fűszeres volt, sok barátra tett szert. Meg kell hát próbálnia betörni a gépészek szakszervezetébe. Ott az írek viszik a szót.

— No hiszen, sokat várhatok tőlük! Éppen a gépészek vezették a harcot a négerek kirekesztésére.

— De a katolikus egyház okos. Amíg arról volt szó, hogy a szegény ír bevándorlók munkát kapjanak Amerikában, és a náluk is szegényebb négerek ne rángassák le őket a sárga földig, az egyház ezt a harcot támogatta, és nem törődött a feketékkel, akiket megrögzött protestánsoknak tartott. De azóta történt egy és más még a katolikus berkekben is.

— Tudom — szólt közbe Betty. — Sok katolikussal kerültem össze, és egyszer külön tanulmányoztam is ezt a kérdést. Szicíliai Szent Benedeket, aki fekete volt, 1807-ben kanonizálták, a perui Martin Porrest 1836-ban boldoggá avatták. 1829-ben

kezdtek színes apácák tanítani Baltimore-ban, majd 1842-ben New Orleansben is. 1884-ben szentelték fel az első színes papot Chicagóban, 1889-ben pedig megalakult O'Connor püspök kongregációja, mely az indiánok és a színesek közt tevékenykedett. De az igazi munka 1890-ben kezdődött. Egy gazdag philadelphiai nő, Katharine Drexel alapítványa segítségével a katolikus egyház tervszerűen téríteni kezdte a négereket. Erre a célra misszió létesült 1907-ben New York városában. A háború után, 1920-ban, német papok kezdeményezésére az egyház papi szemináriumot nyitott négereknek Mississippiben. 1927-ben már hat néger pap működött. Végül 1937-ben megérkezett a pápa levele, amely elrendelte, hogy az amerikai katolikus egyház tervszerűen térítse a katolikus hitre a négereket.

— No tessék! A helyzet jobb, mint gondoltam. Világos, hogy mit kell tennie, Jack. Szerezzen néhány pártfogót, aki aláírja a kérvényét, hogy vegyék fel a gépész-szakszervezetbe. Aztán keresse fel a papot, de ne az olaszt és ne a franciát. Menjen el az írekhez, akiknek az egyházközsége az „amerikai" jelzőt fűzte a nevéhez, és kérje meg, eszközölje ki, hogy a püspök fogadja magát. A püspök nagy ember. Beszéljen vele. Akkor nyert ügye van, én mondom magának.

Jack és Betty hosszasan megtanácskozta ezt a tervet, sőt hozzászólt Jackie is. Betty azt mondta:

— A Gépészek Nemzetközi Egyesülete, amely 1888-ban alakult, kirekesztette a négereket. Ezért az AFL nem vette fel a gépészeket tagjai közé, de 1895-ben megmásította álláspontját. Szervezeti szabályzatuk négerellenes pontját nem bolygatták, de a gépész-szakszervezet egyik titkára 1899-ben nyíltan eldicsekedett azzal, hogy „négereket nem veszünk fel". Ma, amikor az ipar rohamosan fejlődik, és a háborús követelmények a gyári munka kiterjesztésével járnak, a négerek tartós kizárása életbevágó probléma.

Jack így vélekedett:

— Abban a hitben nőttem fel, hogy az ember élete a munkája, vagyis hogy azt a munkát végezhesse, amelyhez kedvet érez. Hamarosan rájöttem természetesen, hogy nem így van, de arra a következtetésre jutottam, hogy az ember mégiscsak összeegyez-

tetheti képességeinek és vágyainak megvalósítását azzal, amire a világnak szüksége van. Ez az elmélet sem vált be. Most már beértem volna bármilyen hasznos munkával, akár kedvemre való, akár nem, csak tartson el és hagyjon elég szabad időt arra, hogy munka után azt csinálhassam, ami a szívem vágya. Ezt is megtagadták tőlem. Végül szembe kell néznem azzal a kényszerűséggel, hogy azt tegyem, ami nem érdekel, sőt, amit gyűlölök csinálni, s amellett nem marad semmi időm a saját életemre. Úgy rémlik, éppen ez a gyári munkás legnagyobb baja és keserűsége.

— De Jack, talán kiderül, hogy mégsem ilyen rossz. A gépészek elég szép bért kapnak, és ha állandó munkájuk van, jó életszínvonalat biztosíthatnak maguknak és családjuknak. Azonkívül a munkaidejük olyan rövid, hogy marad valami a szórakozásra és kedvtelésre is. De természetesen előbb be kell jutnod a szakszervezetbe, aztán a szakszervezetnek harcolnia kell a bérek és munkafeltételek fokozatos javításáért. Ez nem egyszerűen a te problémád, hanem hovatovább a nagy tömegek legfőbb problémája minden civilizált országban.

— És mi van a civilizálatlan országokkal? — kérdezte Jackie.

— Ha már minden jó lesz, még annál is tovább kell menni, hogy ne csak magunkon segíthessünk, hanem az egész világ minden dolgozóján — tette hozzá Betty.

— Ez még jó soká fog tartani.

— A mi feladatunk gondoskodni róla, hogy ne tartson olyan soká.

— És mi lesz — kotyogott bele Jackie megint —, ha a püspök azt mondja: jól van, gyertek, de át kell térnetek a katolikus vallásra?

Jack és Betty összenézett.

— Ideje vacsorázni — mondta végül Jack, és Betty már iramodott is a konyha felé. Az ajtóból még visszaszólt:

— Ráérünk a fejünket törni, majd ha a püspök hivat.

A fiatal amerikai ír pap udvariasan fogadta Jacket, de amikor kérését előadta, kissé meghökkent arcot vágott.

— Maga katolikus? — kérdezte.

— Nem — felelte Jack. — Azért fordulok önhöz, mert tudom,

hogy a gépészek legtöbbje katolikus, és mégis kirekesztik a négereket. Gondoltam, önök talán rávehetnék őket, hogy változtassák meg az álláspontjukat.

A pap elgondolkodott, aztán így szólt:

— Mr. Carmichael, ez nagyon komoly ügy, és mielőtt egyetlen lépést is tennék, szeretnék a püspökömmel beszélni. Éppen most különlegesen érdeklik a munkásügyek és a faji kapcsolatok.

— Éppen abban reménykedtem, hogy ezt fogja tenni. És talán kieszközli, hogy én is beszélhessek a püspök úrral.

— Meg fogom próbálni, és hamarosan értesítem.

A püspök figyelmesen meghallgatta a jelentést, aztán magához hívatta a gépész-szakszervezet három vezetőjét. Egybehangzóan és határozottan kijelentették, hogy nem hajlandók befogadni egyetlen négert sem.

A püspök hátradőlt, és egymáshoz illesztette tíz ujja hegyét.

— Fiaim — mondta —, a világ ma nagy változások küszöbén áll, és ezzel szembe kell nézni. Volt idő, amikor az amerikai katolikus egyház az ír munkások védelmét tekintette legfőbb, szinte egyetlen feladatának. Ma már más a helyzet. Olaszok, spanyolok és mások sereglettek hozzánk, 1927-ben egyházunknak százhuszonhétezer néger híve volt, ma pedig számnk megközelíti a háromszázezret. És olyan eredményesen terjeszkedünk Ázsia és Afrika sötét népei közt, nem szólva közép- és dél-amerikai meg nyugat-indiai színes híveinkről, hogy a katolikus egyház missziója ma már inkább a színes, mint a fehér híveknek szól. Azonkívül ezek a színes tömegek kitartóan előre törnek. Ez a Carmichael is példa rá. Hallgassatok ide. Nem kérem tőletek, hogy nagylelkűek és könyörületesek legyetek. Isten bocsássa meg, jobban ismerlek benneteket. Gyarló emberek vagytok. Én csak annyit mondok, vigyázzatok magatokra, és mérlegeljétek, nem kellene-e egy kis lépést tennetek, csupán önvédelemből is. Ha a fehér munkásság nem fogja fokozatosan elismerni a színes munkásságot és vállvetve harcolni vele, akkor a színes munkások átmennek a munkaadók táborába, és segítenek titeket eltaposni.

— De hiszen egyetlen színes gépész sincs ebben a városban, és a közeljövőben nem is igen lesz — mondta az egyik. — Még

ez a Carmichael sem tekinthető segédnek, legfeljebb tanoncnak vehetjük fel.

— Igaz. De Délen vannak már színes gépészek, és ezer meg ezer néger tudná megtanulni a szakmát. Közeleg a nap, amikor a gép ezermillió ázsiait és afrikait emel fel.

— Tudom, Atyám, de azok sohasem jönnek ide.

— De megtörténhetik, hogy a mi iparunk megy oda. Nem gondolt még soha arra, hogy miközben kirekesztik a néger munkásokat Springfield gyáraiból, ezek a gyárak egy szép napon leköltözhetnek a Mississippi mellé, ahol nincsenek szakszervezetek, de ha meg is alakulnak, a fekete sztrájktörők tömege készen áll a fehér munkások kiszorítására? Gondolják ezt át, fiaim. Mérlegeljék, nem lenne-e bölcsebb egy fekete embert most mindjárt befogadni, mint belebocsátkozni egy országos versengésbe, amely a fiaikat végül háborúba vagy nyomorúságba kergetheti.

Egy hét sem telt bele, és a püspök üzent Jack Carmichaelnek, hogy látogassa meg. Nagyon szívélyesen fogadta. Jack komoran viselkedett, és felkészült minden csalódásra, de a püspök úgy tett, mintha nem venné észre. Whiskyt töltött neki, mégpedig régi, finom whiskyt, és pompás illatú szivarral kínálta. Aztán átadta Jacknak a gépész-szakszervezet levelét, amelyben értesítik, hogy felveszik tanoncnak.

— Ne értse félre ezt a gesztust — mondta a püspök barátságosan. — Nem jószántukból tették. Inkább egy kis engedmény az én kérésem és a saját aggodalmaik hatására. De könnyen lehet, hogy komolyabb és szebb lépéshez vezethet. Örülök, hogy megtehettem ezt a kis szolgálatot, de megint csak azt mondom, azért cselekedtem így, mert látom, hogy a fajok és színek farkasszemet néznek egymással, egy olyan harc küszöbén, amely romba döntheti az egész civilizációt. Ennek elkerülésére meg akarok tenni mindent, ami kis erőmből telik. Nem, nem, ne köszönje meg! Isten vele, és jöjjön majd el újra! . . . Várjon, még a fiáról akartam beszélni. Láttam a sportpályán. Pompás fickó. Mondja meg neki, hogy szívesen látjuk az új tornatermünkben. Azt hiszem, tetszeni fog neki.

Jack átszellemülten érkezett haza, de Betty hallgatag volt.

Néhány nappal később Jack ölébe ült, és mintegy hangosan gondolkodott:

— A megélhetés problémája alkalmasint megszűnik. Mint gépész állandó munkára számíthatsz majd, és többet kereshetsz, mint egy könyvelő vagy egy fűszeres. Én meg továbbra is ápolónő maradok.

— Helyes. Akkor miért lógatod az orrod?

— Mert a gépészeknek akkor van állandó biztos munkájuk, ha fegyvereket és hadianyagot gyártanak. A világháború fenyegető réme lendíti fel a fegyvergyárakat és teszi erőssé a szakszervezeteket.

— Én erre még nem gondoltam.

— Annál többet töröm rajta a fejemet én, de mit érek vele? Ebben az őrült világban, úgy látszik, ölnünk kell, ha élni akarunk. Tehetetlenek vagyunk, különösen mi, akik egészen alulról próbáljuk felküzdeni magunkat. Nagy zavarban vagyok, drágám, de nem látok más utat: tovább kell botorkálnunk, amíg meg nem pillantunk egy kis világosságot.

Jackie nagy zajjal rontott be a lakásba.

— Helló, olyan éhes vagyok, mint egy farkas! Apuskám, ha látnád azt a tornatermet! Irtó klassz! A srácok is nagyszerűek. És azok a papok sem anyámasszony katonái ám! Látnád csak, hogyan bokszolnak. Az YMCA bezzeg nem engedte meg, hogy betegyem a lábam a teniszpályájára!

9

A VÁNDOR PRÉDIKÁTOR

Jean értekezletének volt még egy látogatója 1938-ban, aki szinte csak véletlenül pottyant be oda: Roosevelt Wilson. Ő volt az, akit anyja Istennek „ajánlott fel" egy vallásos összejövetelen az atlantai vérfürdő után, és a Mansart-gyerekekkel együtt nőtt fel. Később teológiát tanult New Englandben, majd egy színes baptista egyházközség lelkésze lett Atlantában. Ezután Maconban létesített új baptista templomot Mansart kollégiumának közelében, és feleségül vette Mansart egyetlen lányát, Sojournert. Az egyházközség nem fejlődött úgy, ahogy Wilson elgondolta, terjeszkedését akadályozta a faji előítélet, s maga a tagság is. Wilson végül is búcsút mondott a maconi baptista egyháznak. Az alabamai Birminghamben telepedett le, ahol az afrikai metodista egyház lelkésze lett. Rövid időre jött át Atlantába, hogy a püspökével beszéljen, és kifürkéssze, mit szólna ahhoz, ha 1940-ben maga is pályáznék a püspöki hivatalra. Ugyanakkor átruccant Maconba is, néhány ügyes-bajos dolgának elintézésére, s közben elvetődött az értekezletre. Gondolatait saját munkája és sorsa foglalkoztatta.

Az ország fejlődése a szocializmus irányába mutatott, a körülmények pedig ugyanakkor arra kárhoztatták, hogy a gyarmati imperializmus védelmezője legyen. S ennek a kettős folyamatnak kíséretében ment végbe a lakosság egyes csoportjainak különálló fejlődése, amellyel a jelek szerint nem törődött senki; s ez kiváltképp a négerek körében volt így.

Itt volt először is az iskola, amelyet Mansart képviselt. Aztán

a néger üzleti érdekeltségek, a néger ügyvédek és orvosok, a néger „fehérgallérosok". Aztán a néger munkások tömege, amely a fehér szakszervezetek kapuit kezdte döngetni. Végül itt volt a néger egyház, amely inkább társadalmi, mint vallási funkciót töltött be, sokkal nagyobb mértékben, mint a fehérek között. A négerek mindennapi életének nagy centruma volt az egyház. A lelkész irányító szerepe a néger hivők körében sokkal jelentősebb volt, mint a fehérek között.

Ez járt Roosevelt Wilson fejében, amikor a georgiai Macon baptista egyházának búcsút mondott, és átlépett az afrikai metodista felekezetbe, amely az alabamai Birminghambe küldte lelkésznek. Észak-Alabama a tőkés monopóliumok újonnan meghódított területe volt. A vas és a szén találkozott itt, és mint egykor a gyapottermelésben, a néger munkás a bányászatban is nélkülözhetetlen tényezővé vált. Wilson aligha tudta az egész gazdasági képet áttekinteni, de annyit megértett belőle, hogy a templom kitűnő ugródeszka lesz, amely őt mint társadalmi vezetőt magas pozícióba lendítheti.

1936-ban, a New Deal kellős közepén megkezdte egy összevissza terpeszkedő vallási szervezet összefogását és olyasfajta egyházzá való kiépítését, aminőt Maconban tervezett. Munkások temploma legyen, a város olyan pontján, amely stratégiai előnyöket biztosít. Olyan bányászokat meg iparosokat csalogatott egyházközségébe, akik már beléptek az új CIO szervezeteinek valamelyikébe, s volt egy kis elkölteni való pénzük is. Két év leforgása alatt olyan pompás templomot építettek, amelyre módfelett büszkék lehettek. Ehhez csatlakozott később a kultúrház, az egyetlen hely a városban, ahol a négerek tisztességes módon — ivás és hazárdjátékok mellőzésével — elszórakozhattak.

Wilson következő lépésként óvodát létesített és vitaklubot, ahol különféle kérdéseket meg lehetett vitatni. Hamarosan ismert emberré vált a fehér városban is; úgy tartották számon mint haladó szellemű lelkészt, aki bizonyos fokig független is. Könyöradományokra nem tartott igényt. Egyháza maga teremtette elő a céljaira és a szegények és szerencsétlenek támogatására szükséges pénzt.

Ugyanakkor Wilson előre kiépítette hadállásait a püspöki szék meghódítására. Eltökélte, hogy a legközelebbi egyetemes gyűlésen, 1940-ben őt fogják tekinteni az egyházon belül a leghaladóbb erők képviselőjének.

De csakhamar azt kellett tapasztalnia, hogy a keze szorosan meg van kötve. Jóval szorosabban, mint a baptista egyházban. Fölötte az esperes gyakorolta a hatalmat, az esperes fölött pedig a teljhatalmú püspök. Wilson megpróbálta maga felé hajlítani a püspököt, aki öreg, de még életerős, egészséges ember volt. Kitűnően ismerte az emberek természetét, és mélyen a lelkükbe látott. Önzésében túltette magát az erkölcsi aggályokon, de éles eszű ember volt, és azt akarta, hogy egyháza sikereket érjen el. Meghallgatta Wilsont, és attól kezdve figyelemmel kísérte tevékenységét. Megesett, hogy bizonyos ridegséggel elutasította az esperes javaslatait vagy ellenvetéseit, s helyettük Wilson terveit fogadta el.

Mindamellett az esperes befolyása is érvényesült. Ez a hatalmas termetű, nagyhangú ember féltékeny volt Wilsonra, és azzal igyekezett megnyerni magának a püspököt, hogy mind több és több „dollárpénzt"[13] szolgáltatott be, márpedig a „dollárpénz" tartotta az egyházban a lelket. Wilsont feldühítette ez az erőlködés, amely nyilvánvalóan arra irányult, hogy redukálja az ő szociális és jótékonysági tevékenységét, nagyobb hozzájárulást követelve az egyház általános pénzalapjaihoz. Már-már komoly összeveszésre került volna a sor, ha a püspök meg nem akadályozza. A pénzkérdésben Wilsonnak adott igazat, de ugyanakkor titokban megígérte az esperesnek, hogy támogatja, ha az 1940-es egyetemes gyűlésen a püspöki székre pályázik.

Wilson erről természetesen nem tudott. Sikerei folytán abban az illúzióban ringatta magát, hogy érdemei alapján közfelkiáltással választják meg püspöknek. El is utazott az egyetemes gyűlésre Chicagóba — és megsemmisítő vereséget szenvedett. Legnagyobb hátránya az volt, hogy nagyon rövid idővel ezelőtt tért át erre a hitre. Az afrikai metodisták régi közössége hosszú noviciátust követelt. Wilson nem értette meg, hogy az a munka, amelyet baptistaként végzett, ebben az egyházban nem számít semmit.

Csak azt látta, hogy a méltóságot, amely után annyira sóvárgott, a szó szoros értelmében árverésre bocsátották, és eladták annak, aki a legtöbbet kínálta érte: vagyis az esperesnek.

Wilson visszatért Birminghambe, és folytatta munkáját, de még csak palástolni sem igyekezett, hogy mennyire utálja a püspököt. Erre bekövetkezett az, aminek elkerülhetetlenül be kellett következnie: az év végén minden előzetes figyelmeztetés nélkül áthelyezték az alabamai Annisbergbe, egy szegényes, elhanyagolt egyházközségbe. Tiltakozott. A püspök kertelés nélkül a szemébe vágta:

— Püspök akar lenni? Akkor meg is kell dolgoznia érte. Hosszasan és keményen.

— Sok lelkész volt ott Chicagóban, aki hosszasabban és keményebben dolgozott, mint az ön püspökjelöltje.

— Nem vitás, fiam. A legtöbb lelkészből sosem lesz püspök.

— De hiszen minden munkám, amit Birminghamben végeztem, kárba vész! — tiltakozott Wilson. — Egyszerűen ölébe hull az ön kedvenc püspökjelöltjének, engem pedig odadobna egy ócska, elhanyagolt községbe, ahol elölről kezdhetek mindent. Négy évi erőfeszítésem válik semmivé.

— Dehogy is — mondta a püspök. — Nem válik semmivé. Az egyház tovább épül az alapokon, amelyeket ön lerakott. Könnyű olyan embert találni, aki ezt a munkát folytatni tudja, de az alapozáshoz bajosan találnék megfelelőbb embert, mint ön. Most Annisbergben alkalma lesz képességeit újra kipróbálni.

Wilson nem tudta haragját türtőztetni.

— Égbekiáltó igazságtalanság!

A püspök hidegen végigmérte, és így szólt:

— Vagy vállalja, vagy nincs más.

A szó szoros értelmében nem volt más választása. És mit szólt hozzá Sojourner? Őt nem lehetett olyan könnyen kihozni a sodrából. Nyugodtan kijelentette:

— Menjünk le, és nézzük meg, milyen.

Annisberg körülbelül hetvenöt mérföldnyire volt Birminghamtől nyugatra, majdnem a georgiai határon, egy piszkos kis folyó, a Tallahoosa partján. A városka textilgyárairól volt neve-

zetes, de a természeti szépségéről is; Észak-Alabama sok gazdag gyárosa itt építette fel a nyaralóját. De mint számos efféle déli városnak, Annisbergnek is megvolt a maga sötét alvége, a folyót szegélyező süppedékes árterülete, ahol a négerek éltek; a munkások és házicselédek családjai zsúfolódtak itt össze néhány szűk sikátorban, ahol nem volt csatorna, nem volt kövezet és gyalogjáró, de annál több mocsok, nyomor és bűn.

Wilson vasúton érkezett meg Birminghamből. A csinos, fehér falú város a dombtetőre épült, és ott voltak az áruházak is; hátrább a gyárak és ipartelepek. Azután leballagtak az alvégre. Ennek a zsúfolt városrésznek a kellős közepén pillantották meg az Allen-féle afrikai püspöki egyház templomát. Ócska, mocskos faépület volt, amely régen rászolgált már a tatarozásra. De valóságos emlékműnek tekintették. Már legalább ötven éve állt ott, és mindenki ismerte, fehérek és négerek egyaránt. Története folyamán sok baj és szerencsétlenség érte, de valamennyit megkoronázta a mostani: az öreg lelkész, aki huszonöt évig működött itt, meghalt. Az egész város siratta.

Egykor harsány hangú, erős ember volt, de már évek óta fokozatosan hanyatlott erő és képesség dolgában egyaránt. Szigorú és basáskodó volt nyájával szemben, de a fehérekhez alázatos, különösen a gazdagokhoz, akik közül sokan támogatták templomát. Amikor úgyszólván munkaképtelenné vált, a dékánok testülete vette kezébe a kormányzást, élén egy Carlson nevű négerrel, aki az úgynevezett Ámen-sarok támogatásával mindig keresztül tudta vinni akaratát.

Ennek a templomnak legfőbb jellegzetessége az Ámen-sarok volt és a heti vallásos orgia. A régi hívek egy kis csoportja, amely főképpen asszonyokból állt, minden héten meghallgatott egy prédikációt. Ez mindig halk, szinte társalgó hangon kezdődött, majd fokozatosan emelkedett, éles, fülhasogató sikolyokkal tarkítva, amelyek Istennek és a híveknek szóltak. Most már az Ámen-sarok kerekedett felül, és eljátszotta azt a különös csoportos szerepet, amely a görög kórusokat sok évvel megelőző időkből származott, és az afrikai őserdőkön keresztül, majd a tengeren át Nyugat-Indiába terjeszkedett, s végül itt, Alabamában is meghonosodott.

Megfelelő ideig tartó üvöltözés, lassú tánc, ének és könnyhullatás, sikoltozás és vonaglás után az Ámen-sarkot valóságos hisztéria fogta el; a reszketés, sóhajtozás, jajveszékelés arra vallott, hogy valami idegen, külső erő megszállottjai lettek. Az izgalom átterjedt a hallgatóság legnagyobb részére. A fehér látogatók legnagyobb része csak azért jött ide, hogy tanúja legyen ennek az őrjöngésnek; zsebkendőjüket szájuk elé emelve, titokban vihorásztak, s később gúnyosan tárgyalták a néger hitélet kinövéseit. Az orgia néha halálhoz hasonló „transzba" torkollt; sokan a kimerültségtől mozdulatlanul hevertek a földön, vagy lihegve elnyúltak a padokban. Legtöbbjük számára szépséges, nagyszerű élmény volt ez, az Ámen-sarok nem egy tagja szinte ennek élt hétről hétre.

Wilson viszolyogva nézte végig az első vasárnapon; mindig undorodott az ilyesmitől. Előzőleg rövid prédikációban igyekezett úgy beszélni hallgatóságával, mint ember az emberrel. Elmondta nekik, ki ő és mit csinált eddig Maconban és Birminghamben, és hogy mik a tervei itt. Részvétét fejezte ki öreg lelkipásztoruk elvesztéséért. De abban a pillanatban, amint ezt a nevet megemlítette, az Ámen-sarok tombolni kezdett. Wilsonnak már nem volt alkalma egyetlen szót sem szólni. Végül pedig, amikor a hallgatóság lihegve, kimerülten elnémult, és a perselyt körülcsörgették, mindenki gyorsan eltávozott. Fikarcnyit sem törődtek az új lelkésszel, nem érdekelte őket, mi a véleménye a templomról, mit gondol róluk.

A következő hetekben átgondolta helyzetét. Először is itt volt a lelkészlak, amely teljességgel alkalmatlan volt arra, hogy egy kultúrembernek otthont nyújtson; már eredetileg is silányan tervezték meg, sok év óta nem tatarozták, nem volt alácsatornázva; csupa rothadás és patkánylyuk volt. Megállapodott az egyházközség egyik régi tagjával, hogy nála kap szállást és ellátást. Ezt a nőt Cattnek hívták, de Wilson később rájött, hogy mindenki „the cat"* néven emlegeti, mert éles a nyelve, és karmol. Pedig Ann Catt magányos, jámbor vénlány volt, otthonát

*A macska

makulátlan rendben tartotta, hűségesen eljárt a templomba, de mindent kritizált, és örökösen más véleményen volt, mint a többség. Bosszúálló angyalként lebegett az új lelkész fölött, féltékenyen vigyázott rá, nehogy letévedjen a helyes ösvényről, de arra is, hogy megtudja az igazat mindenkiről, és fülébe jusson minden pletyka, amelyeknek Ann Catt volt a legfőbb letéteményese.

Ezután Wilson szemügyre vette egyházközsége állapotát. A lelkész fizetése emberemlékezet óta évi 500 dollár volt, és még ezt is gyakran késedelmesen fizették. Wilson eltökélte magában, hogy legalább 2500-at kell kapnia, de amikor szóvá tette a presbiterek előtt, azok mélységesen hallgattak. A templom sürgős javításra szorult. Piszkos és elhanyagolt volt, férgek milliárdjai tanyáztak benne, majdnem összeomlott. Igazán ideje lett volna újjáépíteni. Wilson el is határozta, hogy felkeresi a bankokat, és megtárgyalja velük. Előbb azonban a hatóságokkal kell beszélnie. A négernegyed utcái borzalmasan piszkosak voltak. Tífusz és malária szedte áldozatait. A gyermekeknek nem volt helyük játszani, még járdák sem voltak. Az iskola szűk volt és sötét, felszerelése szánalmas. A tanító ostoba talpnyaló. A templomtól nem messze két kocsma működött, az egyik kizárólag négereket szolgált ki, a másik fehéreket, jobban mondva fehér emberek számára tartották fenn, de volt egy hátsó bejárata négerek számára. Kétségkívül mindkét kocsmában hazárdjáték folyt.

A templom másik oldalán egy csendes, szépen gondozott házat lehetett látni; nemrég festették, és redőnyei mindig le voltak húzva. Wilson érdeklődött utána, és megtudta, hogy Kent-háznak hívják, a portása pedig Carlson, egyházának egyik presbitere. Az Ámen-sarok egyik vezető tagja szakácsnő volt ebben a házban, amely még két-három néger lányt alkalmazott. Wilsonnak azt mondták, amolyan szállodaféle fehér emberek számára. Wilson kissé furcsának találta a dolgot. Miért létesítettek fehér szállodát éppen itt, az alvég kellős közepén? Pedig a ház, külseje után ítélve, tisztességes helynek látszott. Wilson örült, hogy ilyen rendes ház is van itt.

Mert az alvég többi háza a legkülönfélébb otthonok zagyva

tömkelege volt, de mind többé-kevésbé mocskos, elhanyagolt, ha egyikét-másikát igyekeztek is rendben tartani. De a legszebb sem tudott elkülönülni a legcsúfabbtól, és a düledező viskó kedélyesen rátámaszkodott ápoltabb szomszédjára. A házak előtt és mögött apró kertek, némelyikből virágoskertet varázsoltak, a többi meg szemétdomb volt. Hátul mindenütt árnyékszékek, mert csatornázásnak nyoma sem volt.

Wilson, miután egy ideig nézelődött, felfedezett a folyó másik oldalán, jó messze a fehér várostól egy tekintélyes nagyságú földdarabot, és eszébe jutott, milyen jó lenne, ha a templomot és a rendesebb néger lakóházakat lassanként áttelepítenék arra a területre.

Szóvá is tette a dolgot az esperes előtt. Az esperes kissé hosszasan vizsgálgatta; nem volt tisztában vele, miféle emberrel van is dolga. Válaszában rámutatott arra, hogy a legfontosabb kérdés, amit szem előtt kell tartani, az egyház igazgatási költségeihez való hozzájárulás, márpedig a „dollárpénz" komoly visszaesést mutat ebben az egyházközségben, és sürgősen orvosolni kell a bajt. Sőt, kertelés nélkül értésére adta Wilsonnak, hogy tulajdonképpen azért küldték Annisbergbe, hogy szorgalmazza a „dollárpénz" begyűjtését.

Wilson kijelentette, hogy teljesen egyetért ezzel, de az is kétségtelen, hogy jobb templomra és az egyházi szervezetben komoly, módszeres ügyintézésre van szükség, és mindent meg kell tenni, hogy a hitnek ezt az oltárát kiemeljék a fanatizmus posványából, és modern egyházi szervezetet léptessenek életbe helyette. Újra előhozta azt a tervét, hogy a régi templomot áthelyezi a folyó túlsó partjára. Az esperes bizonyos volt benne, hogy lehetetlen megvalósítani. De azt mondta Wilsonnak:

— Rajta, próbálja meg.

És Wilson megpróbálta.

Valóban lehetetlennek tetszett. A bank, amely a régi templomra a jelzálogkölcsönt adta, kijelentette, hogy a kamatokkal már hosszú ideje hátralékban vannak. Az ingatlanérdekeltségek nyíltan megmondták, hogy az a terület a folyón túl színeseknek nem eladó, a város későbbi továbbfejlesztésére tartják fenn. Amikor

pedig a régi templom újjáépítése került szóba, Wilson azt tapasztalta, hogy újabb jelzálogkölcsönt csak igen súlyos feltételek mellett kaphatna. Minden bizonnyal jobban járna, ha Atlantában próbálná nyélbe ütni ezt a pénzügyi akciót.

De amikor felvetette gondolatát a presbiter-bizottság előtt, egyhangú ellenállásba ütközött. Nem, arról szó sem lehet, hogy a templomot áthelyezzék. Maga az ötlet is szentségtörés. A templom ötven éve áll ezen a helyen. A jövőben is ott áll, és mindörökre. Egyáltalán vitatkozni sem lehet erről a témáról. Ami a templom újjáépítését illeti, erre lehet gondolni, de nem sürgős, egyáltalán nem sürgős.

Wilson újra bement a városba, és felkeresett egy értelmes fehér fiatalembert, aki meglehetős rokonszenvvel hallgatta végig, de ő is a fejét rázta.

— Azt hiszem, nem látja tisztán, mi a helyzet itt minálunk, tiszteletes uram — mondta. — Hát nem tudja, milyen nagy összegeket fektettek be fehér emberek a maguk temploma körül? Lakóházak, üzletek, kocsmák, némi hazárdjáték is, bár remélem, nem túl nagyban megy a dolog. Egy csomó színes a Kent-házban talált alkalmazást, mások másutt, de közel a lakóhelyükhöz. Ha egy városban így rendeződtek el a dolgok, nem könnyű változtatni rajtuk. Én az ön helyében beérném azzal, hogy helyrehozzam egy kissé azt a régi templomot; talán kibírja még öt vagy tíz évig. Majd akkor talán lehet valami jobbra is gondolni.

— Mi van azzal a Kent-házzal, amelyet szóba hozott? — kérdezte Wilson. — Nem értem, hogy kerül egy fehér szálloda arra a környékre.

A fiatal bankár némi csodálkozással nézett rá, majd kurtán ennyit mondott:

— Nincs semmi különösebb mondanivalóm róla. Ha érdekli, kérdezősködjék a saját híve közt. A viszontlátásra! — bocsátotta el a színes lelkészt.

Másnap Sojourner leült mellé, és megfogta a kezét.

— Tudod, mi az a Kent-ház, szívem? — kérdezte.

— Nem — felelte Wilson. — Éppen tegnap kérdezősködtem róla. Miért, micsoda?

— Közönséges bordélyház, fehér lányokkal, fehér férfiak számára. Sok színes munkaerőt alkalmaznak, kettejük a mi híveink közül való. Vásárolnak is egyet-mást a színes szatócsoktól, és úgy hallom, a város legjobb köreibe tartozó fehér úriemberek járnak oda.

Wilson nagyot nézett.

— Lehetetlen! Bizonyára tévedsz.

— Beszélj Miss Cattel — javasolta Sojourner.

Wilson csakugyan beszélt Miss Cattel meg másokkal is, és álmélkodása nőttön nőtt. Pedig olyasmiről volt szó, ami a déli városokban megszokott dolog. Máshol is volt fehér bordélyház a négernegyedben, bár többnyire néger lányokkal, és nyíltan folytatták az üzletet. De ezeket a házakat előbb-utóbb bezárták a fehér lakosság tiltakozására; a négerek is egyre jobban haragudtak rájuk, amint jobb bérekhez jutottak, és némi kultúrára tettek szert.

Ám a Kent-ház dolga bonyolultabb volt. Alkalmazottainak sokat fizetett, és rendszeresen foglalkoztatta őket. A bennlakó prostituáltak fehér lányok voltak, akiket a botrány kikerülésére más városokban toboroztak. A város fehér férfiai erősen pártolták a házat, és persze nem sokat beszéltek róla. A négerek száját meg azzal fogták be, hogy a jó munkabéren kívül minden jótékony célra adakoztak. Ám mindez nem tántorította el Wilsont elhatározásától: ennek a háznak el kell tűnnie innen, vagy pedig ő megy el.

Ám ha itthagyja állását anélkül, hogy elérne valamit, pályafutása lényegében véget érne a metodista egyházban, sőt alighanem valamennyi egyházban. Nem csoda, hogy szenvedélyesen kifakadt Miss Catt előtt:

— Hogy a tűz pusztítaná el azt az átkozott helyet!

A nő szinte vadul nézett rá.

— Kedves tiszteletes uram, pontosan ezt gondolom én is magamban már hosszú évek óta! De a tiltakozás nem ér semmit. Rabszolgái lettünk annak a szégyenletes háznak. Sajnálom azokat a lányokat, hiszen ők nem tehetnek semmiről. Ide figyeljen! Ha az a ház leégne, a közfelháborodás elsöpörné azokat,

akik megpróbálnák újra felépíteni. Igazán nem látok más megoldást. Fel kell gyújtani! Isten akarata!

Wilson összeszedte magát, és csillapítólag nézett a megvadult, lobogó szemű nőre.

— Kedves lányom, maga félreértett engem. Amit mondtam, természetesen nem szó szerint értettem. Verje ki a fejéből, okvetlenül verje ki.

Catt kisasszony most már nyugodtan nézett vissza rá.

— Nagyon jól tudom, hogy a tiszteletes úr mit beszélt és valójában mit gondolt. Tíz év óta nekem is folyton csak ez jár a fejemben. A tűz égesse el!

Wilson megint bement a városba, és tisztázni próbálta, mennyi az egyházközség tartozása, miért nincs a templom és a lelkészlak biztosítva, és hogy lehetne újabb kölcsönt felvenni. De a kamat nagyon magas volt. Megint a presbiterek elé vitte a kérdést, és megpróbált újabb terveket kieszelni, amelyek az egyháznak nagyobb és rendszeresebb jövedelmet biztosítanának. Nem sok megértésre talált. Mr. Carlson és a többiek úgy vélekedtek, hogy máris több pénzt követelnek, mint a hivők zsebe megengedi; azt még talán megtehetik, hogy megduplázzák a lelkész fizetését, felemelik évi ezer dollárra, de egy centtel sem többre; és általában, nem tenné-e Mr. Wilson okosabban, ha más parókiát keresne magának? Mire Wilson kereken kijelentette, hogy azért sem fog elmenni.

Heteken keresztül tanulmányozta a helyzetet. Majdnem minden vasárnap el kellett tűrnie, hogy józan bíráló prédikációi ellenére az Ámen-sarok visszarángassa a sötét afrikai múltba. Amellett az egyházközség bevétele még annyit sem ért el, amennyi a múltban össze szokott jönni. A fehér körök hozzájárulása is feltűnően csökkent. Látta, hogy valósággal kiutálják innen, mégpedig leplezetlenül. Újabb tárgyalásba kezdett az esperessel, aki az egyre rosszabbodó körülmények következtében mind több rokonszenvvel hallgatta panaszait.

Wilson végül vonatra ült, és Atlantába utazott. Leült a püspökkel szemben, és feltárta előtte a helyzetet.

— Kedves püspök úr, az égvilágon semmit sem érhetek el

Annisbergben, amíg meg nem szabadulok a mostani presbiterektől és Carlson zsarnokságától. Azt szeretném, ha ön és az esperes úr segítségemre lenne ebben.

A püspök összeráncolta homlokát. Éppen azt akarta mondani, hogy ezt aligha engedheti meg magának, amikor csöngettek. Sürgönykihordó fiú állított be, és Wilsont kereste. A neki címzett sürgöny azt a hírt közölte, hogy temploma és a lelkészház, valamint néhány szomszédos annisbergi épület a tűz martaléka lett.

Wilson hazasietett. A hír igaz volt. Azonkívül néhány más, meglehetősen különös, sőt meghökkentő tényről is tudomást szerzett. A „macska", ahogy háziasszonyát nevezték, meghalt. Alkonyatkor ő gyújtotta fel a templomot, égő fáklyával terjesztette a tüzet a pincétől a padlásig. Azután kimászott a Kent-ház tetejére, és majdnem lezuhant, de aztán, az utcáról felhatoló sikoltozás közepette, tűzbe borította a tetőt, majd sorra a felső emelet szobáit, csak arra ügyelt, hogy a bennlakóknak legyen idejük elmenekülni.

A lányok a legképtelenebb öltözékben vagy anélkül rohantak ki az égő házból, és jó néhány férfi menekült feldúltan velük együtt. Sőt, az a sajnálatos baleset történt, hogy a város polgármestere menekülés közben kitörte a lábát. A reggeli újság valóságos dicshimnuszt zengett bátorságáról, amiért „az égő házba behatolva" megkísérelte oltani a tüzet.

A rendőrfőnök lejött az alvégre, és meglehetősen gorombán kérdőre vonta Wilsont.

— Mondjon el mindent, amit erről a tűzről tud!

— Egyáltalán nem tudok semmit. Mindössze néhány hónapja vagyok a lelkésze ennek az egyházközségnek, és ha ki is dolgoztam néhány tervet, nem volt alkalmam megvalósítani.

— Hol volt tegnap este?

— Atlantában voltam, és az egyházmegye püspökével tárgyaltam.

— Együtt főzték ki ezt a tüzet?

— Nem.

— Hallott-e valaha is valakitől olyasmit, hogy a templomot fel kellene gyújtani?

— Nem! — tagadta le kereken az igazat.

— Ide figyeljen, Wilson! Ez komoly dolog, és az a gyanúnk, hogy valamelyik nigger szántszándékkal gyújtotta fel a templomot és a Kent-házat, mégpedig a maga tanácsára!

— Ugyan, uram! Miért gyújtották volna fel a Kent-házat?

— Bánom is én, hogy miért! De valaki börtönben fog kuksolni érte, amíg csak él.

— Én meg azt hittem — mondta a lelkész —, hogy ez olyan hír, amely megörvendezteti ennek a városnak a polgárait. Végre megszabadultak egy nyilvánosháztól, amely itt terpeszkedett a város egyetlen színes lakónegyedének kellős közepén!

— Ne merészeljen ilyesmit mondani a nyilvánosság előtt, Wilson, mert . . .

Wilson előrehajolt:

— Én pedig meg merem tenni, és meg is teszem.

A városi tanács alaposan megvizsgálta az egész ügyet. Attól féltek, hogy olyasmi kerül nyilvánosságra, ami erősen árthat a város hírnevének. Carlson, a néger templom presbitere már gyűjteni kezdett fehér ismerősei körében a templom újjáépítésére. Wilson megtudta, hogy a Kent-ház gazdái, miként a múltban is, nagylelkű hozzájárulással támogatták a nemes célkitűzést. Ám a lelkész szilárdan ragaszkodott ahhoz az álláspontjához, hogy nem fogad el egy centet sem olyanoktól, akik a nyilvánosházat is helyre akarják állítani. Sőt elment a városi tanácshoz is emiatt. De a tanácsnál nem voltak hajlandók meghallgatni. A bankár viszont hajlandó volt rendelkezésére bocsátani a templom felépítéséhez szükséges összeget. A Kent-ház ügye függőben maradt.

Ekkor Sojourner lépett akcióba. Tudta, hogy a város fehér hölgyei összejövetelre készülődnek. Valami Afrikában végzendő missziós munkáról volt szó. Sojourner felkereste a Metodista Társaság elnöknőjét, és megkérdezte, mit szólna ahhoz, ha a város színes lakói is hozzájárulnának az ügyhöz. Elhozhatna például egy kis dalárdát, amely néger dalokat adna elő.

Mrs. Dawes nagyon kedves és szeretetre méltó hölgy volt, csak egy kicsit korlátolt. Örömmel elfogadta az indítványt. Amikor megemlítette az ügyet a Társaság vezetősége előtt, leg-

nagyobb meglepetésére nem fogadták azzal a lelkesedéssel, amelyre számított. Ugyanakkor felmerült egy másik kérdés: meghívják-e a katolikus és az unitárius egyház képviselőit is? Végül parázs vita után elhatározták, hogy nem hívják meg őket. Ezután a bizottság, a sok beszédtől fáradtan, hozzájárult ahhoz, hogy a színes asszony hozza el énekeseit, és adjanak elő valami néger zenét.

Így történt, hogy Sojourner elment a dombtetőn épült úri villák egyikébe, és kis csoportjával helyet foglalt abban a szobában, ahol a lányok nem kelthettek feltűnést, és várta a jeladást, hogy megkezdhetik szereplésüket. Meglehetősen soká kellett várniuk, és a jelenlevő hölgyek tulajdonképpen nem bánták volna, ha az egész produkció elmarad, és valami más alkalommal kerítenek rá sort, mert már bágyadtak és éhesek voltak. Mialatt a ház néger cselédei szendvicseket és alkoholmentes italokat hordtak körül, Sojourner felállt, bement a szalonba, és így szólt:

— Ha megengedik, hölgyeim, arra gondoltam, hogy mielőtt a dalárdánk megkezdené műsorát, szóvá teszek önök előtt egy kérdést, amely nagyon nyugtalanít bennünket odalenn az alvégen.

Halk hangon, kulturált modorban beszélt, és a hölgyek jóindulatú mosollyal bátorították. Akkor aztán Sojourner elhajította bombáját:

— Arról a javaslatról beszélek — mondta nyugodtan —, hogy az alvégen újra felépítsék azt a bordélyházat, amely Kent-ház néven ismeretes.

Szavait megdöbbent hallgatás követte, majd olyan tiltakozás, amely valósággal visításban végződött. Ekkor felállt egy csinos arcú, megtermett asszony, és a szó szoros értelmében ordítva elhallgattatta a többieket:

— Csend legyen! Igenis, ezt meg akarom hallgatni. Tudom, hogy szigorúan letiltották ezt az ügyet, és hiába igyekeztem megtudni az igazat. Ha ennek az asszonynak van valami mondanivalója, követelem, hogy mondja meg, de most mindjárt!

Erre Sojourner nyugodtan közölte velük, hogy a városban működött egy bordélyház. A „madám", aki vezette, mindig

számíthatott a rendőrség védelmére. A házban valóságos fogolyként élt tizenöt-húsz fehér nő, aki a város környékéről jött ide, és éjjel-nappal bármikor szolgálatára állt az itt jelenlevő hölgyek férfiismerőseinek és rokonainak.

— Az alvég keresztényei nem akarják, hogy ezt az intézményt újra felállítsák, miután Isten az ő végtelen kegyelmében elpusztította.

Ezután nem várva meg, hogy az álmélkodó hölgyek visszanyerjék lelki egyensúlyukat, és szóhoz jussanak, leült a zongorához, és a dalárdát felállítva maga körül, belekezdett a műsorba.

A gyülekezet nagy zűrzavarban oszlott fel. A csinos arcú, termetes hölgy félórával később berontott otthonába. Férje kedélyes hangon szólt ki:

— Hello, rózsabimbóm, te vagy az? — mire ő visítva toppant elé:

— Elég volt ebből a rózsabimbó-maszlagból! Vedd tudomásul, Jim Conwell, te átkozott gazember, ha hagyod nekik, hogy újra felépítsék azt a bordélyházat az alvégen, úgy faképnél hagylak, mint a pinty, és egész Annisbergnek elmesélem, hogy miért. Isten engem úgy segéljen!

Ezután és az egész következő évben veszedelmesen ingadozóvá vált az annisbergi négerek helyzete és kapcsolata a város fehér lakosságával. Minden pillanatban várni lehetett egy négerpogrom kitörését. Wilsont súlyosan megfenyegették. Egyházközsége tántorogva botorkált, és apró adományokból tengette életét — de szakított a vasárnapi orgiákkal. Végül azonban a gondos és kitartó munka meghozta gyümölcsét, és megindult az újjászervezés. A régi templom romjait lebontották, és újat építettek a helyébe, csinos lelkészlakkal a szomszédságában. A városi csatornához elágazást építettek az alvég felé, és a szenny és hulladék nagyját eltakarították.

Wilson egyházközségének fekete tagjai lassanként megnyugodtak, és figyelni kezdtek lelkészük oktató szavaira. Új tagok is jöttek a templomtól távolabb eső vidékről, és mind kitartóbban követelték a vasárnapi iskolát meg valami társadalmi munkát. Az egyházi adó egyre szabályosabban folyt be.

A négerek közt már nem volt munkanélküli, a fejlődő város ipara felszívta őket. Közben Wilson néha hónapokra sötét kétségbeesésbe süppedt, de Sojournernek volt bátorsága és fantáziája ahhoz, hogy felismerje a jövő alakulását és férje munkájának biztató fejlődését; jó ösztönnel eltalálta azt is, mit várnak tőle mint a lelkész feleségétől. Testileg-lelkileg támogatta, és talpra állította Wilsont. Az újjászületett egyház kifizette tartozásait, és gondoskodott a gyülekezet foglalkoztatásáról. A püspök megdicsérte Wilsont, aki már több pénzt gyűjtött be, mint kellett volna — és három évi működése után egyszerűen átfricskázta Mobile-ba. Wilson most már igazán fellázadt.

— Ami sok, az sok!

Ebben Sojourner is egyetértett vele. Pedig a püspök indítékai nem voltak egészen önzőek. Wilson megmentett két veszendő egyházközséget, és akadt még két-három hely, amelynek égető szüksége volt az ő energiájára és képzettségére, nem szólva arról a segítségről, amelyet egy olyan feleség jelent, mint Sojourner. A megmentésre váró egyházközségek közül Mobile volt a szerencsés győztes. Nehéz beosztás volt, de még néhány effajta diadal ország-világ előtt bebizonyítja Wilson rendkívüli értékét, és talán kihúzza az egész egyházat abból a csávából, amelybe elmerült. A püspök ezért minden előzetes megbeszélés nélkül áthelyezte Wilsont Mobile-ba, pedig tudta, hogy baj lehet belőle.

Roosevelt Wilson a kétségbeesés peremére jutott. Úgy látta, hogy sohasem vár rá rendes jövő. Ha elfogad egy ilyen megbízást, és keményen dolgozik, talpra tud állítani bármilyen egyházközséget; ezzel már tisztában volt. Ki tud építeni egy erős tagságot, amely rendszeresen fizeti járulékait, és eltartja lelkészét és egyházát. Szükség esetén azt is elérheti, hogy új templomot építsenek, kultúrházzal, modern kényelemmel, méghozzá adósság nélkül, mert az egyházközség jövedelme elég ahhoz, hogy rendes fizetést biztosítson neki, sőt egy segédlelkésznek és néhány társadalmi munkásnak is. Már-már arra is gondolhat, hogy intézményesen gondoskodjék az egyházközség öregeiről és gyermekeiről. De miközben ezen fáradozik, a püspök egyre fokozza majd követeléseit. Nem lesz elég az úgynevezett „dollárpénz", más pénzeket

is követelnek mindenféle különleges célokra, hazai és külföldi, különösen afrikai misszikra. A cél néha nemes, néha csalást takar, de akárhogy is van, nehéz köztük különbséget tenni vagy megtagadni a hozzájárulást. És veszélyes is ujjat húzni az esperesekkel, különösképpen pedig a püspökkel.

A püspök szinte mindenható volt. Nemcsak jó fizetést kapott, lépten-nyomon megzsarolta az egyházi körzeteket, egyre újabb kívánságokkal és követelésekkel állt elő. Ha meglátogatta valamelyik egyházközséget, nemcsak azt várta el, hogy vendégül lássák, hanem pénzadományokat, sőt ajándékokat is követelt; ingeket, cipőt, ruhát. Az elnöklő püspöknek vagy máshonnan látogatóba érkező püspököknek adott ajándékok az év folyamán több ezer dollárra rúgtak. Ha megtagadták, a lelkész örökre elbúcsúzhatott attól, hogy valaha is jobb kinevezéshez jusson.

A püspök természetesen nem hagyhatta figyelmen kívül a közvéleményt, és Wilson számíthatott a helyi közvélemény támogatására. Hívei már kivétel nélkül ragaszkodtak személyéhez, és azt akarták, hogy visszatérjen hozzájuk. A püspöknek és az esperesnek együttesen mégis hatalmában állt őt máshová áthelyezni, sőt három év múltán a szabályok értelmében kötelesek is voltak áthelyezni. De ha jó viszonyban volt velük, hosszabb ideig is meghagyhatták a helyén, sőt esetleg ítéletnapig is. Ám ha jó viszonyban akart maradni velük, az még több pénzbeli hozzájárulást és sokkal nagyobb alázatosságot követelt.

Ilyen körülmények közt csak természetes volt, hogy Roosevelt Wilson megkettőzte erőfeszítéseit a püspöki hivatal elnyerésére. A lelkészi pályán olyan sikereket tudott felmutatni, hogy nála több joggal senki sem pályázhatott a püspökségre. Alapos képzettséggel rendelkezett, felesége tehetséges nő volt, ő maga meg a legtisztességesebb ember. Azonkívül szilárdan hitt az egyházban és sarktételeiben. Nem szolgaian; nemigen tudta volna például betű szerint felmondani az apostoli hitvallást, még kevésbé a niceai krédót[14], és azt sem állította, hogy minden szavuk igaz, de általában elfogadta a keresztény dogmát. Azt akarta azonban, hogy a kereszténység az emberek példás életében mutatkozzék meg, ő maga pedig erősen a szocialista állam felé hajlott.

De a püspök személyes elképzelésén és elhatározásain túl számolnia kellett lelkésztársainak magatartásával is, akik az egyetemes gyűlésen a püspököt megválasztják. Az egyházközségek delegátusokat küldtek a gyűlésre, és Wilson úgy tapasztalta, hogy a lelkészek általában azért törekednek erre a megbízatásra, mert az egyetemes gyűlés jó alkalom arra, hogy a püspökhöz dörgölőzzenek, azonkívül minden valószínűség szerint pénzt is kaphatnak jelenlétükért és szavazatukért. Nem úgy fogták fel a dolgot, hogy eladják a szavazatukat; szegény emberek voltak és szegény emberek képviselői, akiknek minden alkalmat meg kellett ragadniuk megélhetésük biztosítására. Nyomorúságosan kis fizetést kaptak, és keményen megdolgoztak érte. Mint delegátusok nagyon csekély költségmegtérítést kaptak, de mindig számíthattak arra, hogy akad olyan jelölt, akitől bizonyos pénzösszeget kapnak, ha támogatják szavazatukkal. Wilson álmélkodva tapasztalta, hogy a megvesztegetés nemcsak gyakori, de egyre jobban terjed.

Wilson most egy másik eszközhöz folyamodott, amelyet gyakran vettek igénybe sorsukkal elégedetlen lelkészek. Ő maga kérte, hogy helyezzék át egy másik egyházmegyébe. Texas elnöklő püspöke tárt karokkal fogadta. Tudta, hogy Wilson kitűnően ért az adó begyűjtéséhez; sejtette, hogy keserves tapasztalatok vannak mögötte, de nem baj, annál kezesebb lesz. Jól jött neki egy ilyen ember Dallasban, melynek egykor kiváló egyházközsége kezdett kicsúszni a kezéből.

Módos és gazdag színesek egyháza volt ez. Tagjai közt diplomás embert, kereskedőt, biztosítási és építési vállalkozót lehetett találni. Volt köztük néhány ügyes iparos is, no meg gazdag fehérek régi, megbízható cselédei. Gyönyörű templommal és lelkészlakkal dicsekedhettek. Karingbe öltöztetett kórusuk szépen énekelt, de lehetőleg nem spirituálékat. Az egyház hozzájárult a városi szegényalaphoz, és nem kért támogatást a fehérektől, bár voltak olyan adományok, amelyeket nem lehetett elutasítani. Klubösszejöveteleket rendeztek, ahol politikai és egyéb közérdekű kérdéseket vitattak meg. Adósságaik nem voltak.

Jó kiállású lelkészre volt szükségük, aki ki tudja emelni a szí-

nesek biztos helyét a város közösségében. Mellesleg kitűnően fizették lelkészeiket. Roosevelt Wilson tiszteletesen első pillantásra látszott, hogy a legnagyobb mértékben megfelel a követelményeknek. Első prédikációi kiválóak voltak, művelt célzásokkal teletűzdelt, mértéktartó beszédek. Későbbi beszédeit, amelyek társadalmi reformokról, a munkások helyzetéről és a nyomorról szóltak, már lanyhább lelkesedés fogadta. Az a prédikáció, amely a szakszervezetekkel foglalkozott, arra késztette a presbitériumot, hogy soron kívül tanácskozásra üljön össze. Az egyház határozottan ellenezte a szakszervezeteket. Tagjai régebben éppen eleget szenvedtek a szakszervezetek megkülönböztető politikájától, nemcsak amikor azért küzdöttek, hogy felvegyék őket, hanem akkor is, amikor már sikerült bejutniuk. Azonkívül az egyházközség tagjai közül sokan maguk is munkaadók voltak. Ragaszkodtak hozzá, hogy ezt a témát a jövőben kerülni kell. De kijelentették, hogy Wilsonnak autóra lenne szüksége hivatalos útjainak lebonyolítására, meg hogy nagy területen szétszórtan lakó híveit meglátogathassa. Fel is ajánlottak neki egy kocsit olyan áron, amely inkább csak jelképesnek volt mondható.

10

WILSON PÜSPÖK

A romlás fokozatosan következett be. Wilson hivatala kényelmes volt, jó fizetést kapott, és ezt pontosan folyósították. A pénz kicsiholása a hívekből a presbiterek feladata volt, amelyet nagy hozzáértéssel teljesítettek. Az egyház munkatervét kisebb-nagyobb csoportok, klubok és egyesületek dolgozták ki. De Wilson újra meg újra felvetette a szakszervezetek, ifjúsági klubok, nyomortanyák meglátogatásának kérdését, meg más hasonló ügyeket. Javaslatait udvariasan és türelmesen meghallgatták, aztán egy szűkebb bizottsághoz tették át, ahol szépen elsüllyesztették; ha mégis újra felbukkantak, úgy átalakították, hogy nem lehetett rájuk ismerni. A tiszteletre méltó, konzervatív egyház élete változatlanul folyt tovább régi medrében.

Wilson eleinte tiltakozott. Ellenvetéseket tett, még nyiltan is fellázadt, de mindez fokozatosan feledésbe ment, eltakarta az igazán kellemes társasági élet. Híveinél tett látogatásai mindig örömmel töltötték el. A kártyaklubok már a kezdet kezdetén bevették maguk közé. Több tucat ilyen klub működött, s tagjaik száma húsztól ötvenig váltakozott. Programjuk a kellemes társas összejövetelektől flörtöléssel, lakomázással, ivászattal egybekötött szolid dáridókig terjedt. Mindezeken az összejöveteleken Wilsont mindig dicsérték és hízelegtek neki.

Ahogy idősebb lett, külseje tekintélyesebbé vált: bőre kifényesedett, bozontos haja deres koronává szelídült, arcát a tapasztalat ráncai barázdálták. Prédikációi kezdetben támadások és kirohanások voltak a fehér világ ellen; ez a hadakozás lassanként festői

leírássá és filozofikus tűnődéssé változott, kompromisszumra buzdított, s tele volt idézetekkel a Bibliától és Shakespeare-től kezdve a legmaibb irodalomig. Egyre több lelki társra talált az egyházban: cinikusokra, kételkedőkre, élvhajhászókra és komoly lelkekre, akik a Tettről ábrándoztak, de visszariadtak tőle, s különösen a mindent behálózó faji probléma tekintetében nem látták olyan tisztán a végső megoldást, mint fiatalabb korában Wilson.

És még valami történt: a rég elfeledett vonzerő, melyet hajdan szépasszonyokra gyakorolt, most mintha megújult volna benne. Kellemes dolog volt jó bort szürcsölgetni és rafináltan összeállított szendvicseket majszolni egy modern szalonban, miközben egy bájos, jól öltözött asszony elragadtatással figyelt rá; egy asszony, akinek sok szabad ideje volt, és éppen olyan magas szellemi szférákban járt, mint ő. Szabad idejének egyre nagyobb hányada ment veszendőbe ilyen módon, s egyre kevesebb ideje maradt egyháza és otthona számára.

Sojourner nem volt vak. De természetéből hiányzott a legcsekélyebb erőszakosság is, nem vonta kérdőre férjét, inkább néma töprengésbe menekült, s mivel legjobban a panaszkodástól irtózott, magába fojtotta fájdalmát, s emiatt egyre jobban gyötrődött. Észrevette azt is, hogy muzsikáját milyen ügyesen háttérbe szorították a templomban. A néger spirituálék, amelyeket hosszú mellőzés után újra meghonosított az istentiszteletben, nemsokára megint elmaradtak, s helyettük klasszikus melódiákat vagy modern zenét javasoltak, szelíden és kedvesen, látszólag attól az őszinte törekvéstől indíttatva, hogy az egyház tekintélyét növeljék.

Sojourner hosszú ideig belenyugodott mindebbe, és nem tiltakozott. A házassági közösség értelmét abban látta, hogy segítsen, ha a segítségét kérik, egyébként azonban várjon és reméljen. De lassanként rájött, hogy a passzív engedékenység egyházi és családi ügyekben éppen olyan meddő, mint a faj és a nemzet problémáiban. Elkezdett gondolkodni, tervezni és cselekedni.

Szinte észrevétlenül, de szántszándékkal munkálkodni kezdett azon, hogy az egyházközségben szakítást idézzen elő. A vidám, kártyázó, poharazgató divatbábokkal és költekezőkkel szemben

megszervezte az énekeseket és muzsikusokat, az olvasókat, a festőket, a színjátszókat. Maga köré gyűjtötte az ifjúság nagy részét és a gyerekeket, nemcsak az egyházközségből, hanem távolabbról is, még a nyomortanyákra is elment tehetségeket felfedezni.

Felkarolták a néger zene legfrissebb hajtásait: Will Cook, Burleigh és Dett alkotásait. Tanulmányozni kezdték az afrikai dobokat, melyeket Shirley Graham alkalmazott „Tom, Tom" című operájában — fehér és színes művészek vakmerően színpadra is vitték Clevelandben. Utána Shirley másik műve következett, a „Swing Mikado", amely később elbűvölte Chicagót és New Yorkot, amíg ugyanaz a tőkés csoport, mely megölte a WPA-t, le nem kergette a színpadról.

Ezután Sojourner megszervezte a Néger Kis Színházat a New York-i Krigwa-társulat és a dallasi Kis Színház mintájára. Egy péntek estére kitűzték Paul Green darabjának, a „Jelentéktelen Fiú"-nak a bemutatóját, de kiderült, hogy Wilson kártyaklubjai közül a legfennhéjázóbb ugyanezt az estét választotta ki a villanegyedben létesített új bár felavatásának megünneplésére. Rendkívül elegáns bár volt ez, nagy összeget fektettek bele. A kártyaklub több tagja beszállt a vállalkozásba. Szenzációs megnyitásra volt szükségük az üzlet beindításához. Szigorúan zártkörű mulatság volt, a meghívottaknak száz dollárjukba került fejenként.

Wilson természetesen úgy tervezte, hogy felesége előadására megy el a Kis Színházba, de egyik kitűzött dátumot sem lehetett megváltoztatni, és a kártyaklub, amely mindenáron azt akarta, hogy Wilson is ott legyen az összejövetelükön, felvonultatta a legnehezebb tüzérségét a nagy cél érdekében: néhány pazarul öltözött néger szépséget, aki Chicagóból látogatott át. A kompromisszum gyorsan létrejött. Wilson tiszteletes úr számláját a klub fizeti, hat órakor eljön a díszvacsorára, és korán távozik, hogy kilenc órára eljuthasson a Kis Színházba.

A díszvacsorával kicsit elkéstek, egyébként pompás volt, a társaság bájos, és az egzotikus környezet egészen megvadította. Csábító hely volt, falait rikító képek dekorálták: állatok, feliratos papírtekercsek és majdnem meztelen, csinos nők igéző pózokban;

sárga, bíbor és arany csillogás öntötte el a helyiséget; halk zene és letompított fény emelte a hangulatot. A pincérek táncolva és énekelve tettek eleget magasztos feladatuknak. A finom italokat számolatlanul ontotta az ezen az estén szabad bárpult, ahol fehér ruhás mixerek és félig meztelen virágárus lányok lesték a vendégek óhajait. Wilson szombat reggel négy óra tájban bújt ágyába.

Tíz órakor ébredt hasogató fejfájással és kétségbeeséssel a szívében. Életében először itta le magát részegre a nyilvánosság előtt. Kínlódva feküdt a hátán, és a mennyezetre bámult. Mi mindent művelhetett az éjjel, és hány tanúja lehetett gyalázatának? Sojourner természetesen már régen felkelt; lábujjhegyen osont le a lépcsőn, pedig maga is fáradt lehetett. Most halkan kopogott, és tálcán behozta férjének a reggelit meg a friss újságokat. Nem szólt semmit, csak szelíden megcsókolta, és elhagyta a szobát.

Elhagyta a szobát, és felszaladt a maga külön fészkébe, a tető alá. Hegedűjét szinte durva mozdulattal rángatta ki tokjából. Alig volt tudatában annak, hogy mit csinál. Játszani kezdett. Életének minden fájdalmát és keserűségét tépte ki a hangszer húrjaiból. Az első tétel a düh és harag tombolása volt; a vonó kegyetlenül belevágott a húrokba, és az elkínzott hegedű felsírt, disszonáns visszhangot adott. Azután a sötét gyűlölet és tompa kétségbeesés következett; a hegedű bánatosan remegett. Halk harmónia és tapogatózó megértés áradt a harmadik tétel mély búgásából, amely megvilágosult felismeréssel és nemes elhatározással végződött. Sojourner dobogó szívvel megpihent, majd simogatva csalta ki a húrokból a megbocsátás és szeretet melódiáját, amely örökké csak adni akar, és nem kér viszonzást. Az utca túlsó oldalán a szomszédok felhúzták az ablakokat, úgy hallgatóztak. Sojourner végül csendesen leosont a lakásba, hogy folytassa munkáját.

Wilson felült az ágyban. Enni nem tudott, csak a kávét hajtotta fel. Tekintete bágyadtan átsuhant az *Express* címein. Európában kitört a háború — hát csak háborúzzanak! Roosevelt elnök azt akarja, hogy mi is avatkozzunk bele — ugyan minek? Átlapozott

a színházi rovatra. Egy teljes hasábnyi, dicsérettől áradozó cikk Sojourner színielőadásáról. Wilson ritkán látott még fehér napilapot, amely ilyen lelkesen írt volna egy néger kulturális teljesítményről. Ujjongó öröm fogta el.

Félredobta az újságot, és találomra felkapta a néger hetilapot. Első oldalán a pazar új éjjeli mulatóhely megnyitását ismertette, valamint két gyilkosságot és egy utcai rablótámadást. Belül félhasábos cikket talált a Kis Színházról. Az utolsó lapon volt a pletykarovat. Éppen el akarta dobni a lapot, amikor szeme megakadt egy kis csúfolódó megjegyzésen a rovat alján:

„Roosevelt Wilson tiszteletes úr nem vett részt a tegnap esti színházi előadáson. Azt mondják, jövő héten fellép felesége darabja, a „Jelentéktelen Fiú" címszerepében, és egész este ezt gyakorolta."

Wilson lassan felkelt, megfürdött és felöltözött. Tombolt dühében. Szóval előre kifőzték az egészet. A tegnap esti lakomát szándékosan tálalták fel olyan későn, és az italát is alighanem megkeverték. Leitatták a sárga földig! Hát most megkapják! Leült és egy sereg levelet írt: bejelentette kilépését minden társaskörből, amelynek tagja volt. Sőt kiállított egy csekket, és beküldte a mulatónak a tegnap esti „potya szórakozása" kiegyenlítéséül. Azután prédikációt szerkesztett. Kézzel írta le, aztán kijavította és lemásolta. Most lemegy ebédelni, de mielőtt aludni tér, szóról szóra betanulja az egészet, még a gesztusokat is begyakorolja. A legjobb prédikáció lesz, amelyet valaha is tartott. Egyháza nagyot néz majd.

Annyira tele volt a feje a tervével, hogy csak kurtán üdvözölte Sojournert, és szórakozottan turkált az ételben, amelyet az asszony ma különös gonddal készített el. Jóformán fel sem pillantott rá, amíg Sojourner fájdalmas sikollyal meg nem próbált felállni az asztaltól, de nem sikerült neki, és a tányérjába hányt. Wilson megdöbbenve ugrott oda hozzá. Jóformán a karján vitte fel az asszonyt, és ágyba fektette. Sojourner szégyenkezve tiltakozott, erősködött, hogy nincs semmi komoly baja, bizonyára csak elrontotta a gyomrát valamivel. Az orvos gyorsan megjelent. Eszes fiatalember volt, és az este ő is részt vett a bár-avató dáridón.

Nevetve bukkant elő a hálószobából, és megveregette Wilson vállát:

— Gratulálok, öregem! A bébid első megnyilatkozása kitűnő volt.

Wilson szinte vakon tapogatózott az ágy felé, és karjába kapta Sojournert.

— Gyerekünk lesz! Nohát! — dadogta.

— Nem akarok gyereket — suttogta Sojourner —, én egy püspököt akarok.

Wilson nem volt babonás, és rendes körülmények közt nem hitt semmiféle előjelben. De a figyelmeztetések özöne, amely a legutóbbi két nap alatt a fejére zúdult, meghökkentette. Igen, százegynyolcvanfokos fordulattal más irányba fogja terelni az életét. Csodálkozva fogadta, milyen nagy fontosságot tulajdonít Sojourner annak, hogy püspök legyen belőle, de most már tisztán állt előtte az út, amelyet minden ingadozás nélkül követnie kell.

Az utóbbi időkben jóformán teljesen abbahagyta az olvasást és gondolkodást. Elhanyagolta Sojournert, részint önbecézgető ábrándozásból, amely arra késztette, hogy elfordítsa fejét a kellemetlen valóságtól, részint meg azért, mert Sojourner tőle függetlenül megtalálta az alkotó élet útját, és ezen az úton sikereket ért el. De mit tegyen most? Kiegészíti Sojourner munkáját a zene és dráma terén azzal, hogy nagyobb hallgatóságot szerez neki. Eddig egy diplomás emberekből, „fehérgalléros" dolgozókból és olyan cselédekből álló nyáj mulattatója volt, akik gazdag fehérek házában szolgáltak. Most kibővíti ezt a kört: bevonja az iparosokat és az egyszerű munkásokat is. Az egyház küzdeni fog ellene, de ebben a küzdelemben számíthat a fehér közvélemény jelentős részének támogatására, amelynek kedvére lesz majd az új zenés színház. Wilson tudta, hogy nagy tusakodás lesz, de felkészült rá.

A szombat hátralevő óráiban Wilson késő éjszakáig tárgyalt néger szakszervezeti vezetőkkel és iparosokkal. Felkeresett egy sor kocsmát és biliárdtermet. Vasárnapra idegen arcok töltötték be a templomot. A jövevények többnyire jól öltözött iparosok voltak, de akadt köztük kopott ruhájú munkásember is. Wilson

prédikációja „a munkásokról és a munkások szervezkedéséről" szólt.

— Új nap virradt ránk — mondta. — Nem elég, ha ifjúságunkat iskolába járatjuk, és előkészítjük az üzleti vagy diplomás pályákra. Nem érhetjük be azzal, hogy a gazdagokat és hatalmasokat szolgáljuk. A mi népünk zöme munkásokból áll, akik a földet túrják, tisztogatnak és cipekednek vagy gépeket hajtanak. Ők végzik az emberiség dolgának nehezét, és viszonzásul annyi bért sem kapnak, hogy rendesen megélhessenek. Ez áll az egész világ munkásságára, és éppen azért egyesülnek, hogy változtassanak a helyzeten, és nagyobb részt kapjanak a gazdagságból, amelyet termelnek. A mai naptól kezdve munkám legfőbb célja ebben a templomban az lesz, hogy szervezkedésre buzdítsam a dallasi néger munkásokat a felnőttek oktatására, az egészségi viszonyok javítására és magasabb bérek kivívására. Ha ez az egyház nem támogatja ezt a programot, akkor másik egyházat keresek magamnak. Feleségem ugyanennek a programnak a támogatására tevékenykedik a zene és színjátszás terén.

A tetszés moraja hangzott fel a templomban ezen a reggelen, de volt haragos csend is, sőt hamarosan elszánt ellenállás is mutatkozott. Egy híres néger építési vállalkozó és presbiter, aki embereinek „néger bért" fizetett, és hallva, hogy azzal fenyegetőznek, hogy szakszervezetbe tömörülnek, felállt, és a prédikáció közepén elhagyta a templomot. A szokásos egyházi torzsalkodás minden eleme felbukkant: pletykák a lelkész erkölcsi életéről, meg olyan vádak, hogy elhanyagolja a „régimódi" vallást, nem beszél a megváltásról, bűnről és bűnbocsánatról, gúnyolódik a csodákon és megtérésen, no és hogy irigyli a jómódúakat, és a mihaszna szegényeket, bűnözőket, naplopókat pártolja, hogy szüntelenül bírálja a gazdagabb fehéreket, és védelmébe veszi a sztrájkokat és a szakszervezeteket, miközben felesége rabszolgamuzsikát hurcol be, és a tánctól, hegedüléstől, színpadi komédiázástól sem riad vissza.

A presbiterek az espereshez és az elnöklő püspökhöz fordultak panaszukkal, ahol azonban arra az elhatározásra jutottak, hogy nyílt háborúskodás helyett kiegyezésre kell törekedni. A hívek megnövekedett serege betöltötte a templomot, a bevétel fokozó-

dott, hétköznap este pedig szakszervezeti összejöveteleket rendeztek az alagsorban. A püspök felhívta Wilson figyelmét egy másik egyházközségre a munkásnegyedben, „közelebb a tömegekhez". Vajon nem szeretné-e Wilson, ha áthelyeznék oda? Wilson beleegyezett azzal a feltétellel, hogy kultúrházat is kap, ahol a Kis Színház előadásokat tarthat. Ennek megvalósítása érdekében még fehér emberek is szívesen felajánlották anyagi hozzájárulásukat. De a presbitérium ellenezte Wilson áthelyezését. Attól féltek, hogy csorbát ejtene a tekintélyükön. Jobb, ha egyelőre visszatartják és csak egy év múlva helyeztetik át, így addig is hasznát láthatják egyházgyarapító tevékenységének, s közben fokozatosan helyreállíthatják a régi rendet a templomban.

Így hát Wilsonnak megint szembe kellett néznie régi dilemmájával. Itt sokat tehet a munkások felemelése érdekében. De mi lesz azután? Megint egy isten háta mögötti templom, ahol újra elölről kezdhet mindent. Gondolatai visszatértek a püspökség ábrándjához. Ennek a nagy egyházközségnek olyan vezetőre van szüksége, aki a legmagasabb szintről irányítja és támogatja a kis helyi lelkipásztorokat abban a reményben, hogy eltanulják módszereit, és magukévá teszik eszményeit. Maga a püspök volt az, aki gondolatait visszatérítette ebbe az irányba, hogy szándékosan-e vagy sem, azt Wilson sohasem tudhatta meg biztosan. Elég az hozzá, hogy a püspök egy nap maga elé hívatta, és így szólt hozzá:

— Tudod, mi újság, fiam? Wilberforce tiszteletbeli doktorrá akar avatni.

Wilson nagyot nézett. Mindig helytelenítette az olcsó teológiai doktori címeket, amelyekre számos lelkész oly mohón törekedett. Ám Wilberforce a legkiválóbb egyházi főiskola volt, és tanévzáró avatási ünnepélyein az egyház legfőbb politikusai adtak egymásnak találkozót. Talán itt alkalma nyílik mozgalmat indítani a munkások felemelésére az egyház szárnyai, de az ő vezetése alatt. Beleegyezett tehát, mire a püspök váratlanul hozzáfűzte:

— Ha már felutazol Chicagóba, beszélhetnél a sógoroddal, nem? Douglass Mansart gazdag és nagyhatalmú ember.

Wilson nem értette, hogy egy olyan ember, mint Douglass,

egyházi dolgokban miféle tanácsot adhat. De Sojourner új ötletet vetett fel ezzel kapcsolatban:

— Én is azt hiszem, hogy fel kell utaznod. Magam is tervezek egy ilyen utazást. Tudod, körülbelül ezer dollár hasznunk maradt a színielőadásokból, és díszleteket meg kellékeket akartam beszerezni Chicagóban. Biztosra veszem, hogy Douglassnek módjában állna árengedményt szerezni nekünk. Most, hogy a babát várom, természetesen nem mehetek. De te talán beszélhetnél vele.

Wilson kapott az ötleten. A színház és zene népszerű dolog. Tegyük fel, hogy az egyház végül ellene fordul, és elhatározza, hogy megszabadul tőle, s nemcsak püspöki széket, de még egy rendesebb lelkészi állást sem ad neki. Tudta, hogy ez is lehetséges. Megbeszélhetné a sógorával, mi a véleménye arról, hogy a szórakoztató szakmát válassza életpályául. A néger közönség ezen a téren óriási felvevőpiac. Nemes szórakozást nyújtani nekik igazán szép hivatás.

Még a wilberforce-i záróünnepély előtt felruccant Chicagóba. Douglass szívélyesen fogadta, de nem biztatta a terveit illetőleg.

— Nem ismered azt az üzletágat, testvér. Megnyúznának elevenen. Most nem kell fizetned a helyiségért, sem a reklámért, adót sem fizetsz, semmi közöd a szakszervezetekhez, és szinte testre szabott közönséged van. De mihelyt a saját lábadra állsz, kiszolgáltatod magad a politikusok és a fehér színháztulajdonosok kényének-kedvének. Megszabják, milyen darabokat kell játszanod, és mikor vagy köteles bemutatni őket, az impresszáriók, technikusok és a többi pedig egyszerűen megkopaszt. Nem, Wilson, semmi esélyed ezen a pályán!... Hanem lássuk csak, hogy állunk a lelkészi pályával? Mint egyszerű lelkész, persze, nem sokat tehetsz ... Püspöknek kellene lenned! Akkor sok mindent tehetnél az egyházadért. Ha meggondolom — folytatta Douglass és rágyújtott egy illatos Havannára, majd tűnődve hátradőlt bőr karosszékében —, igazán nem tudom, ki reformálhatná meg az egyházat, ha nem te. A beszéd nem sokat használ. Ha mint lelkész támadod a püspököket, a vége az lesz, hogy te állás nélkül maradsz, ők meg tovább űzik kisded manipulációikat. Ha ellenben...

Douglass némi gondolkodás után megint más szemszögből kezdte vizsgálni a problémát.

— Ehhez persze pénz kell. Másképp nem megy.

— Nem hiszem, hogy sok pénz kellene hozzá. Egy csomó postabélyeg, egy-két utazás . . .

Douglass kissé türelmetlen arcot vágott.

— Minden, ami ér valamit ezen a földön, pénzbe kerül. Szállj csak le a magas lóról, és vedd a dolgokat úgy, ahogy vannak. Azt elhiszem, hogy szép lenne, ha ezüst tálcán kínálnák neked a püspöki méltóságot. De ezt verd csak ki a fejedből. Ilyesmi nem történhetik meg egy ilyen éhes világban, nyomorgó munkások egyházában. Két dolog közt választhatsz: vagy te adod a pénzt a püspökségért, vagy valaki más vásárolja meg. Gondolj arra, hogy egy csomó szegény néger lelkész jön fel a közgyűlésre, többnyire Délről, ahol még annyit sem keres, hogy jóllakhassék. Ha nem elég szemfülesek vagy túlságosan kényesek, arra sem lesz pénzük, hogy Chicagóban kifizessék a kosztjukat, és megválthassák a jegyüket haza. Könnyű azt mondani rájuk, hogy „megvásárolhatók" vagy „becstelenek". Igazában csak ahhoz van jogod, hogy azt mondd róluk: szegény emberek. No már most, ha megfizeted őket, és körültekintően teszed, nemcsak egyszerűen szórod a pénzt jobbra-balra, akkor püspök leszel. Ha nagylelkű akarsz lenni, gondoskodhatsz róla, hogy a lelkészeket, legalábbis a te egyházmegyédben, jobban fizessék, s ha majd eljönnek a legközelebbi közgyűlésre, fügét mutathassanak a legtöbb jelöltnek, és arra szavazzanak, aki legjobban megérdemli. Ez az egyetlen út, amelyen megközelítheted azt, amit az agyadban forgatsz. Hát én teszek neked egy ajánlatot. Én hiszek benned, és tudom, hogy jó lelkész vagy. Kölcsönadok neked annyi pénzt, amennyi szükséges ahhoz, hogy püspök legyen belőled. Akkor és úgy fizetheted vissza, ahogy neked tetszik.

Wilson egyre nagyobb viszolygással hallgatta. Most kereken kijelentette:

— Nem, Douglass, erről szó sem lehet. Semmi keresnivalóm azon a piacon, ahol hivatalt lehet vásárolni, akár államit, akár egyházit.

— Ahogy akarod — felelte Douglass. — De értesíts, ha majd meggondoltad a dolgot.

Douglassnek szemmel láthatóan jól ment a dolga, és a legutóbbi gazdasági válság ellenére tele volt pénzzel. Elegánsan berendezett otthona és nyaralója volt, szép felesége és két gyermeke. Első pillantásra nehéz volt megmondani, miből ered a jövedelme. De Wilsonnak tehetsége volt ahhoz, hogy kinyomozza a dolgokat, és felvilágosításokat szerezzen. Egy-kettőre rájött arra, hogy Douglass egyike azoknak, akik a Johnson-fivérek háta mögött állnak a „számbuliban"; ez a hazárdjáték, amelyet egészen kis tétekben lehet űzni félelmetesen kis eséllyel, vígan folyt a városi és állami hatóságok titkos jóváhagyásával. Fehér és színes politikusok milliókat vágtak zsebre. Douglass Mansart a legjobb úton volt ahhoz, hogy megszedje magát, ha nem volt máris gazdag ember. A válság egyik következménye az volt, hogy a szerencsejátékok malmára hajtotta a vizet.

Wilson nem volt éppen moralista. Nem vitte túlzásba erkölcsi aggályait. Belátta, hogy olyan világban él, ahol a becstelenség gyakran sikert arat. Fölötte kétséges, vajon a becsületes embernek általában sok esélye van-e arra, hogy „viruljon, mint a zöld olajág". Legfeljebb azt lehet mondani, hogy aki nem túlságosan becstelen, juthat legkönnyebben vezető állásba, ahol aztán építőmunkát végezhet. Wilson mégis elhatározta, hogy nem adja fel egészen reményeit és eszményeit, legalábbis egyelőre nem.

Gyorsan eldöntötte, mit fog tenni. Folytatja mostani munkáját, és gondoskodik arról, hogy más lelkészek is tudomást szerezzenek róla. Elmegy a közgyűlésre, és hangoztatni fogja, hogy az egyháznak kikerülhetetlenül állást kell foglalnia a munkáskérdésben és a társadalmi problémákban. Lehet, hogy többen csatlakoznak hozzá. Még az is lehet, hogy annyian, hogy a következő választáson, 1944-ben vagy később, félelmetes jelöltje lesz a püspökségnek. Ha pedig nem vesznek tudomást róla vagy megbuktatják, akkor más pályán kell törnie a fejét; esetleg felcsaphat szociális munkásnak, sőt visszatérhet az autonóm baptista egyház kebelébe valamelyik ipari központban.

Azzal az elhatározással ment el a Wilberforce Főiskola ünnepé-

lyére, hogy megfigyeli, elég erős-e a közhangulat a közgyűlési korrupció elítélésére és egy olyan egyházi mozgalom pártolására, amely a dolgozók egészségéért és társadalmi biztosításáért kíván harcolni. Az afrikai metodista egyház 1850 óta sokat tett a közoktatásért. Most, hogy az iskolákat az állam és a város vette át — vagy legalábbis át kellett volna venniük —, nem lenne-e helyes az egyház figyelmét a társadalmi reformok felé fordítani?

Wilberforce-ban eleinte csalódás érte. A főiskolát jóformán elnyelte a szomszédos új állami egyetem; elmúlása már előrevetette árnyékát. Másrészt azonban Wilson egész csapat fiatal lelkésszel ismerkedett meg, akik a társadalmi haladás kérdésében ugyanúgy vélekedtek, mint ő. Több megbeszélést tartottak, amelyeken bírálatok és javaslatok hangzottak el. Amikor Wilson elbúcsúzott tőlük, határozottan egyetértettek abban, hogy 1944-ben Kansas Cityben ő áll élére a reformmozgalomnak, amely felveszi a harcot a korrupció ellen, a munkások felemelése érdekében.

Dallasba érve megbeszélte a dolgokat Sojournerrel. Az asszony természetesen egyetértett vele, de Wilson meglepetésére jóval kevésbé bízott a wilberforce-i lelkészek mozgalmában, mint Douglass ígéretében.

— Az afrikai egyház püspöke — mondta — nagy és hatalmas ember. Kiváló püspökök építették fel hajdan az amerikai négerségnek ezt a hatalmas szervezetét. Jóval jelentéktelenebb püspökök azután lezüllesztették, sőt majdnem tönkretették. Az egyháznak szüksége van rád. Te jó ember vagy. Ha tisztességes úton el tudod érni a püspöki rangot, próbáld meg.

— A megvesztegetés tisztességes?

— Nem. De ha segítesz egy kicsit néhány szegény és tudatlan lelkészen, és ezáltal megteszed az első lépést a nyomor és nélkülözés megszüntetésére, akkor nem szabad visszariadnod tőle. Nem éppen helyes, de segít megdönteni azt, ami alapvetően helytelen.

— Te kis jezsuita! — dünnyögte Wilson.

Amikor Sojourner kislánya megszületett, minden egyéb háttérbe szorult. Fekete hajú, tökéletes testű bébi volt, és Sojourner könnyebben esett át a nagy megpróbáltatáson, mint gondolta. 1944 tavaszán Sojourner azt javasolta, menjenek át látogatóba

Chicagóba. A kislány manduláit akarta megvizsgáltatni, esetleg eltávolíttatni. Sojourner nem bízott a dallasi fehér kórházakban, ahol néger semmiképpen sem kaphatott külön szobát, a színes közös kórteremben pedig nem fordítottak elég gondot a betegekre. Wilson azt indítványozta, halasszák el az utazást arra az időre, amikor a csalfa chicagói időjárás megenyhül. Talán legjobb lenne, ha augusztusban utaznának el valamennyien, amikor összeül az egyetemes gyűlés Kansas Cityben.

Ám Douglass, akitől tanácsot kértek, válaszlevelében azt írta, hogy nagy nehezen sikerült megnyernie a város legjobb szakorvosát, és legjobb lenne, ha azonnal felkeresnék. Sojourner felvitte a kisbabát Chicagóba. Douglass alig ismerte meg a hugát. Esküvője óta nem látta, azelőtt meg jóformán észre se vette. Most egy jó megjelenésű, ízlésesen öltözködő, bár nem szép asszony állt előtte, akinek fellépése azonban tiszteletet parancsolt. Tudott beszélni, és mindig komoly mondanivalója volt. Gyermekén látszott, hogy szeretettel gondozzák, és jó nevelésben részesül. Még Douglass feleségének is tetszett Sojourner. A bébi manduláiról kiderült, hogy semmi bajuk, és a kicsi egészségi állapota mindenképpen kielégítő, így hát kórház helyett beadták egy óvodába. Ezután Sojourner helyet foglalt Douglass dolgozószobájában, és nagy beszélgetésbe kezdtek. Sojourner kertelés nélkül tért rá a tárgyra:

— Meg akarlak kérni, Douglass, add kölcsön nekem a szükséges összeget ahhoz, hogy a férjem megindíthassa a hadjáratot a püspökségért.

— Lám, lám! Mégiscsak észre tért.

— Én tértem észre. A dallasi egyházközségben iszonyú harc folyik körülöttünk. Bizonyos vagyok benne, hogy ha Wilsont ebben az évben nem választják meg püspöknek, akkor sohasem választják meg. De akkor elveszíti a mostani állását is. A vezetők gyűlölik, és nagyon nehezen találna egy másik lelkészi állást vagy bármilyen más munkát, amely kielégítené. Másrészt kezd bizakodni, úgy érzi, van esélye arra, hogy megválasszák. Nem is hiszed, micsoda vihar dúl körülötte.

Douglass mosolygott.

— Ha ez a vihar jól átgondolt korteshadjárattal párosul, no és

megfelelő pénzzel, akkor Wilson püspök lesz. Enélkül azonban csak a „futottak még" listájára kerülhet. Lehet, hogy szép számú szavazatot kap majd, de nem választják meg. Tudom, ki lép fel ellene és mennyi pénze van.

— És milyen összeg az, amit elegendőnek tartasz?

— Körülbelül tízezer dollár.

— Tízezer! Ne tréfálj! Nem kerülhet annyiba, hacsak azt nem javasolod, hogy nagyban vesztegessünk.

— Eszembe se jut. De konkurrencia is van, mégpedig gátlástalan. A múlt közgyűlésen körülbelül ötezer dollár volt az ár. De azóta felszökött. És nem csupán vesztegetésről van szó, ahogy te nevezed. Vannak egészen legitim költségek is, például a hírverés. Aztán vannak valódi személyes kiadások, utazási költségek, szállás és ellátás, csupa olyan dolog, amit férjed barátai nemigen tudnak a saját zsebükből fizetni. Persze, van néhány megrögzött panamista, akinek a száját be kell tömni. Ó, tudom, hogy mocskosan hangzik, de mit csináljunk, húgom, ha ilyen mocskos világban élünk?

— Ha vállalkoznék is rá, amiben most már erősen kételkedem, aligha engedhetem meg magamnak, hogy ilyen összeget költsek rá. Én ezerre gondoltam, esetleg kétezerre. De tízezer . . . Douglass, ez fantasztikus!

Sojourner ezzel felállt. De Douglass szelíden visszanyomta a székbe.

— Várj egy kicsit, és fontold meg a következő javaslatomat. Én nagy kártyás vagyok, és bízom Wilsonban. Jó ember, amit kevés lelkészről tudok elmondani azok közül, akiket ismerek. És a programja is jó. Magamra vállalom a kockázatot. Én leszek a menedzsere. Ha megbukik, nektek nem kerül semmibe. Ha győz, majd benyújtom neki a számlámat. De lefogadom, az áldóját, hogy vagy tízezer kell hozzá, vagy egy cent se!

— Elfogadom — jelentette ki Sojourner.

Erről a megállapodásról Wilson nem tudott semmit. Örömmel vette tudomásul felesége kedvező híreit a gyerek manduláiról, és készséggel beleegyezett, hogy az egész tavaszt Chicagóban töltsék, ahol ilyenkor sok színházi és zenei esemény kínálkozik.

A vége az lett, hogy csak augusztusban ment értük, amikor Douglass és felesége kíséretében valamennyien Kansas Citybe utaztak. Wilson egyre több bátorítást kapott. Rengeteg levél érkezett a címére. Javaslatait a munkások társadalmi helyzetének javítására a közgyűlés tekintélyes része lelkesedéssel fogadta; igaz, hogy a püspökök és vezető tisztségviselők hallgatásba merültek.

Amikor elérkezett a jelölés ideje, Wilson számára nagy élmény volt a saját nevét hallani a jelöltek sorában. Szóvirágokkal ékes, de komoly beszédben méltatta érdemeit az, aki jelölte, méghozzá nem is egy texasi lelkész, hanem egy világi delegátus Birminghamből, ahol valamikor lelkipásztorkodott. Egy pillanatig úgy érezte, mintha megvalósulna régi álma: programja tömegmozgalommá válik, meghódítja a közgyűlést, és ő menetel az élen. A Jó legyőzi a Gonoszt, és ő vezeti a győztes sereget.

Imádkozni akart, de ebben a pillanatban egy hórihorgas texasi prédikátor hajolt hozzá, és a fülébe súgta:

— Hm . . . nagytiszteletű kollégám . . . attól tartok, kénytelen vagyok meggondolni magam. Az imént mondtam őnagyságának, hogy költségeim fedezésére kétszáz dollárra lenne szükségem. De utánaszámoltam, és láttam, hogy nem megy. Legalább háromszázat kell kapnom. Rettentően sajnálom, de . . .

Wilson elsápadt. Felpattant.

— Miféle őnagyságáról beszél?

— Hogyhogy kiről? Természetesen Mrs. Wilson őnagyságáról! Azt hittem, megbeszélte önnel . . .

— Nem beszélte meg! — felelte Wilson, és faképnél hagyta.

Éppen amikor elhagyta a csarnokot, választották meg a harmadik menetben az Afrikai Metodista Egyház püspökévé. De ő folytatta útját kifelé. Ezt a püspökséget nem a jellemével, nem a tehetségével, nem a ragyogó ötleteivel nyerte el, hanem pénzzel! Hogy mennyivel, akkor még nem tudta; csak egy hónappal később kapta kézhez Douglass számláját, mely 9 678 dollárról szólt. Halálosan szégyellte magát.

Olyan gyorsan lépkedett, hogy a texasi püspök csak nehezen tudta követni. Fejében eszeveszett gondolatok kavarogtak. Elfogta a kísértés, hogy forduljon meg, és térjen vissza a csarnokba.

Már-már látta magát, amint fellép a szószékre, szembenéz a delegátusokkal, és arcukba vágja ezt a bemocskolt püspöki palástot. Aztán . . . De ekkor a texasi püspök utolérte, valósággal beráncigálta autójába, hazavitte, és kényszerítette, hogy egyék és igyék.

— Tudom, fiam, pénzért vásároltál magadnak püspökséget — kezdett beszélni —, és most szégyen tölt el. Engem is. Hűséges feleségedet is. Sokan megtették ugyanezt, de egy csöppet sem szégyenkeztek. Ne ess kétségbe, fiam. Nem ez az első eset a kereszténység történetében, amikor püspöki hivatalokat adtak-vettek. Sőt, volt, aki késsel vagy méreggel jutott hozzá. Még ma is, gazdagabb és bölcsebb egyházak is, mint a mienk . . . de ne beszéljünk erről. A mi egyházunkban nem volt mindig szokásos, hogy a magas állásokat árverésen adják el a legtöbbet ígérőnek. De ma nagy pácban vagyunk. Sok mindenfélét kell elintéznünk, és gyorsan. Mindez pénzbe kerül. Így aztán vesztegetünk. Sajnálom, fiam, hogy ezt tetted. De még jobban sajnálom, hogy az egyház megengedte.

— Eljön a nap, amikor Isten segítségével, és ha te is segítesz meg én is, olyan nagy bűn lesz a szavazatunkat áruba bocsátani, hogy senki sem meri megtenni, ha csak nem vállalja, hogy kitaszítsák az egyházból. Tudd meg, örülök, hogy te vásároltad meg ezt a hivatalt, nem pedig valami jelentéktelen ember. Nem török pálcát a feleséged fölött, és neked sem szabad ítélkezned fölötte. Talán Isten mondta neki, hogy mit kell tennie, bár az is lehet, hogy az ördög sugallata volt. Mindegy, megtette. És te az Úr felkent püspöke lettél. Most meg kell tanulnod, mit jelent valójában ez a hivatal. Eddig igazában alig hittél a vallásban, fiam. Megvetetted a dogmát és a csodákat. Az egyházi ceremóniák hidegen hagytak. Meg tudom érteni. Magam is átéltem mindezt. De megérted-e, vagy próbáltad-e megérteni valaha, mit jelent a vallás a mi népünk zömének? Amikor magukra eszméltek, egy olyan világban találták magukat, amelyet nem ismertek. Ennek a világnak a viszontagságai, gonoszságai, esztelen indítékai teljesen érthetetlenek voltak előttük. Mintha vak erők kormányoznák a földet, s engedelmeskedni kell nekik, vagy ezeket le kell csillapítani, kihúzni a méregfogukat. Mielőtt megszülettél, apáddal, vagy még inkább anyáddal elhitették, hogy ennek a világnak

a magyarázata nemcsak a gonosz Sátán, hanem van egy szerető Atya is, aki annak idején, majd ha Ő jónak látja, elviszi szófogadó gyermekeit a Halál tüzes szekerén az örök boldogság honába. Az ültetvények szennyében, robotjában és megaláztatásaiban a lét rejtélyének ezt a megoldását tárták fel előttük buzgó fekete próféták az őrjöngés perceiben, miközben a tömeg sikoltozva énekelte: „Kiáltozzatok, gyermekeim, kiáltsátok, hogy szabadok vagytok!" Azután megtörtént a csoda: valóban szabadok lettek. De nem voltak boldogok. Éhesek és meztelenek voltak. Mi azt akartuk, hogy a mi templomunk legyen az a hely, ahol megtalálják, amit otthon nélkülöznek: a meleget, barátokat, dalt és táncot. De ez nem elég, kell, hogy értelme is legyen. A rabszolgaidők képzelt mennyországát fokozatosan le kell hozni a földre. A csoda útján való megtérésnek, az Istennel való személyes beszélgetésnek, ezeknek a vallásos orgiáknak lassan el kell tűnniük. Te enni valót, ruhát, fedelet akarsz adni helyette. Gyönyörű lenne, ha meg tudnád valósítani, de nem tudod, legalábbis most még nem. De mit csináljunk addig, te meg én, amíg várnunk kell — ebben az egy-két évszázadnyi időközöcskében? Birmingham és Annisberg azt mondja: „Imádkozzál és dolgozzál!" Dallas azt mondja: „Egyél, igyál és vigadjál!" Te megpróbáltad mind a kettőt. Most meg Isten kegyelme és feleséged ügyessége feltárta előtted az utat: a csalással és gonoszsággal szegett ösvényt. Rajta hát, indulj el, és cselekedjél!

Otthon Sojourner várta. Hosszú órákon át várta, fehér pongyolájában, a hálószobában ülve, háttal az ablaknak, szemét az ajtóra szegezve. Éjfél volt, amikor Roosevelt Wilson belépett, és megpillantotta feleségét, háta mögött a város derengő dicsfényével. Sojourner fáradtan, lehunyt szemmel dúdolta — már jó ideje dúdolta — az ötvenegyedik zsoltárt:

„Könyörülj rajtam, én Istenem, a te kegyelmességed szerint; irgalmasságodnak sokasága szerint töröld el az én bűneimet! Egészen moss ki engemet az én álnokságomból, és az én vétkeimből tisztíts ki engemet; mert ismerem az én bűneimet, és az én vétkem szüntelen előttem forog. Egyedül te ellened vétkeztem és cselekedtem azt, ami gonosz a te szemeid előtt; . . . rejtsd el orcádat az én vétkeimtől, és töröld el minden

álnokságomat. Tiszta szívet teremts bennem, ó Isten, és az erős lelket újítsd meg bennem. Ne vess el engem a te orcád elől, és a te szent lelkedet ne vedd el tőlem . . . Szabadíts meg engemet a vérontástól, ó, Isten, szabadításomnak Istene! hogy harsogja nyelvem a te igazságodat."

Wilson elindult felé, de Sojourner kinyitotta szemét, és gyöngéden visszatartotta, miközben zokogva énekelte:

„*Ó, a sziklák és a hegyek mind eltünedeznek, és új rejtekhelyet találsz azon a napon. Bűnös, te bűnös, add át szívedet Istennek, és új rejtekhelyed lesz azon a napon!*"

Majd újra rákezdett a halk dúdolgatásra:

„*Uram, nyisd meg az én ajakimat, hogy hirdesse szájam a te dicséretedet. Mert nem kívánsz te véres áldozatot, hogy adnék azt, égőáldozatban sem gyönyörködöl. Isten előtt kedves áldozat: a töredelmes lélek . . .*"

Kimerülten hanyatlott Wilson karjába.

11

ÚJRA VILÁGHÁBORÚ

A második világháború csodálkozásba ejtette Manuel Mansartot. Olyasmi volt ez, ami nem történhetett meg — és mégis megtörtént. Mansart nemrég tért vissza világ körüli útjáról. Keresztülutazta az egész Egyesült Államokat, és ha valamennyi útjára visszatekintve le tudott szűrni valami tanulságot, ez a következő volt: a világ és különösen Amerika békét akar. És mégis megint itt volt a háború, sőt nem is egy új háború, hanem — mint Mansart előtt hirtelen megvilágosodott — a régi erőszakos törekvés a népek leigázására, ugyanaz a gonosz, kegyetlen és igazságtalan program, amely évszázadokon át a történelem tartalma volt. Már régóta érezte, hogy minden ebbe az irányba mozgolódik, s ő nézte, de nem látta. Mit ér akkor az ész és az erőfeszítés, s mit érnek az ő álmai?

El akart menni. El akart menni valahová, ahol közelebb juthat a világ szívéhez, ahol beszélhet azokkal, akik többet tudnak, kérdéseket tehet fel nekik és hallgathatja szavaikat. Elhatározta, hogy New Yorkba utazik, és alaposan elbeszélget fiával, Revelsszel, aki éles eszével alighanem tisztán lát ott is, ahol ő csak vakon tapogatózik.

Először is jól meg kellett gondolni magát az utazást. A déli fekete ember lehetőleg elkerüli a vasutakat, ahol lépten-nyomon a faji megkülönböztetés legdurvább megnyilvánulásaiba ütközik. Mansart rendszerint saját autóján utazott, és maga hajtott, vagy valamelyik diákja volt a sofőrje. De egy ilyen hosszú útra kénytelen gyorsvonatra szállni, sőt hálókocsira is szüksége van. Ennek

elvben nem volt nagyobb akadálya egy Mansarthoz hasonló, magas állású néger esetében, különösen ha olyan emberről volt szó, aki nagy összegeket költ személy- és áruforgalomra. De a jegy megváltása és a hely biztosítása bizonyos formaságokat követelt meg, alkalmazkodást a faji etiketthez. Ilyen telefonálgatáson kellett átesnie:

— Nem beszélhetnék, kérem, az utasforgalmi igazgatóval? Itt Mansart beszél, a színes állami egyetem elnöke . . . De kérem, nagyon sürgős . . . a holnap déli vonattal kell utaznom.

A tisztviselő elég barátságtalan volt.

— Majd visszaszólok — mondta kurtán, és lecsapta a kagylót.

Mansart akkor felhívta a vonal áruforgalmi igazgatóját, és eszébe juttatta, hogy iskolája éppen a napokban fizetett ki egy ezer dollárt meghaladó számlát. Feltétlenül meg kell kapnia a helyet a holnapi vonatra, mondta, és hangja egy árnyalattal nyersebb volt a szokottnál. Meg is kapta még aznap délután. Igen kényelmetlen volt a pullman végében levő fekhellyel beérni és Atlantában átszállni a közvetlen gyorsra. Ott azonban csak szalonkocsi volt, a rendes viteldíj három és félszereséért. Mansart megváltotta. A néger hordárok rendkívül udvariasak voltak; mindnyájan ismerték Mansartot, és legtöbbjüket ő is ismerte. Atlantában átszállt a szalonkocsiba, és kényelembe helyezkedett. Meg se kísérelte, hogy átmenjen az étkezőbe; bizonyára tele van fehérekkel, és nemigen tudnak egy sarkot elfüggönyözni a „színes utasok" számára, ahogy a törvény megköveteli, tehát hosszú és megalázó várakozásra kellett volna felkészülnie. Inkább azt a megoldást választotta, hogy a szalonkocsiba hozassa át az ebédjét. Tudta, hogy később kapja meg, mert az étkezőkocsi fehér stewardja megvárja, amíg az utolsó fehér is befejezte ebédjét, és csak aztán küld át egy pincért a tálcával. Így Mansartnak, miközben kényelmesen hátradőlt az ülés párnáin és kibámult a gyorsan változó, elsuhanó tájra, volt ideje bőven gondolkodni és törni a fejét ezen az új és számára oly váratlan háborún, amely egészen megváltoztatta a világ arculatát. Itt van Anglia óriási gyarmatbirodalmával, Franciaország dél-ázsiai és észak-afrikai birtokaival, az Egyesült Államok, aztán Kína, Japán, Nyugat-India, Közép- és Dél-Ame-

rika államai . . . Gondolatai megállapodtak az Egyesült Államoknál, saját népénél — hol lesz a helye ebben az új fantazmagóriában?

A pincér végre behozta az ebédjét, és most már buzgón szolgálta fel. Mansart jó étvággyal evett, majd megint hátradőlt pihenni. Egy darabig gondolattalanul bámult ki a sötétedő tájképre. A világ elszáguldott mellette: lézengő sötét alakok az állomásokon, fehér gyári munkáslányok, a poros országutakon döcögő, megrakott szekerek . . . Aztán hirtelen megdöbbentő élességgel emelkedett ki az éjszakából egy különös látomás: egy nagy, zöld pók, mely a pokol mélyén fészkel, és áthatolhatatlan hálóját szövi. Egy vértócsában ül, amelyet kisebb-nagyobb piros erek táplálnak; Kínából, Spanyolországból és a Mississippi tájáról árad vagy szivárog bennük a vér. A pók mintha vékonnyá sodort aranydollárosok rostjaiból szőtte volna hálóját. A száradó, bűzös kotyvalékhoz brit sarat kevert, és az egészet francia nyállal vegyítette, amíg a terjeszkedő háló akkora nem lett, hogy beborította a földet, és felért egészen az égig. Rettenetes volt. Mintha elválasztotta volna a világosságtól a sötétséget . . . A fehér világ harcolt a fekete világ ellen, és mindkettő a Halálba rohant.

Ekkor a kalauz gyengéden megrázta Mansart vállát, és azt ajánlotta, hogy megágyaz neki, hogy kényelmesebben alhassék. Mansart egészséges álomban töltötte az éjszaka hátralevő részét, és másnap már Revels Mansart bíró és felesége társaságában reggelizett a Washington-dombon.

— Őszintén szólva, apám, különösen annak örülök, hogy nem az én meghívásomra látogattál meg, hanem az utad a munkád normális folyamatához tartozik. Én is meg akartalak hívni, csak attól tartottam, hogy olyan helyzetbe hoználak, amelynek még a látszatát is okosabb elkerülni, amióta a háború újra karmai közé kapta a világot. Így azonban minden előzetes megbeszélés nélkül csöppentél ide.

— Nos, akárhogy is történt, örülök, hogy itt vagyok. Szeretem New Yorkot, bár igazában nem tudnám megmondani, miért. Talán azért, mert közelebb érzem magam az események középpontjához, ami manapság nagyon szükséges.

— Bizonyos értelemben igazad van. Talán egy újabb évtized múlva . . . no de hagyjuk. Most egy nagyon különös összejövetel lesz itt New Yorkban. Valójában nagyon keveset tudok róla. Az én páholyom rendezi, a színes szabadkőművesek „Royal Arch"* páholya. Tulajdonképpen nem szabadkőműves ténykedésről van szó; alighanem csak felkérték őket, hogy nyújtsanak segítséget, tekintettel nemzetközi kapcsolataikra, különösen a színes népek között. Minden bizonnyal ezért fordultak a színes szabadkőművesekhez, akiket az amerikai fehérek most egészen váratlanul elismernek.

— Őszintén szólva keveset tudok a színes páholyokról. Az „Odd Fellows" annak idején Atlantában csak azért érdekelt, mert bizonyos erőfeszítéseket tett a néger biztosítási és ingatlanüzlet érdekében.

— 1775-ben a brit hadsereg tizenöt néger szabadkőművest avatott be Bostonban. Az angliai nagypáholy megengedte, hogy külön páholyt szervezzenek, sőt később nagypáhollyá alakították át. Ma harmincöt néger nagypáholy működik, és százötvenezer tagjuk van, a Royal Archnak tizennégyezer. A szervezet egyik tagozatát nemrég felkérték, hogy gondoskodjék megfelelő helyről, ahol a színes vezetők egy csoportja megtarthatja összejövetelét. Amint mondtam, keveset tudok erről a gyűlésről. De barátaim kérésére elvállaltam a helybeli teendők elintézését. Bízom azoknak az embereknek a jellemében, akik ezt az értekezletet összehívták. Tudod, hogy nem lelkesedem túlságosan a gyűlésekért, néger szervezetek gyűléseiért meg egyáltalában nem. De azt hiszem, ez a mostani fontos és időszerű, amikor a világ egy nemzedéken belül másodszor is háborúba keveredett.

Mansart csodálkozására az értekezlet színtere a Manhattan-félsziget északi részén levő Cloisters volt, a francia középkori művészetnek az a nagyszerű múzeuma, amelynek anyagát George Barnard gyűjtötte össze, és a Rockefellerek ajándékozták a Metropolitan Művészeti Múzeumnak. Mansart bíró az intézet igazgatósági tagja volt, és így ki tudta eszközölni, hogy a Cloisters egyik,

* Királyi Árkád

erre a célra elkülönített termét az értekezlet rendelkezésére bocsássák. Itt gyűlt össze az a körülbelül száz delegátus, aki a világ színes népeit képviselte, és „tanácskozás útján tisztázni kívánta helyzetüket ebben a háborúban és az utána következő időszakban". Ez volt minden, amit Revels bíró mondani tudott.

A delegátusok délben gyűltek össze a legnagyobb csendben. Mindenki megkapta a jelenlevők névsorát, amelyet az ülés befejezése után vissza kellett szolgáltatni. Körülbelül huszonhárom csoport képviseltette magát. Némelyiknek — Afrikának, Indiának és Kínának — négy-négy delegátusa volt, Dél-Amerika és Japán három-három delegátust küldött, az amerikai négereket két delegátus képviselte. Hét további csoport egy-egy delegátussal vett részt a konferencián. Minden delegátus kilétét könnyen fel lehetett ismerni a számról, amely a mellére tűzött éremre volt vésve. Csak egy ember volt köztük, aki nem viselt számot; ő elnökölt. Kis termetű, vézna, fehér turbános ember volt, szeme két komor üreg, hangja halk, de tiszta és szépen csengő. Minden formaság nélkül nyitotta meg az ülést.

— Megint a pusztulás napja virradt a világra, olyan vészjóslóan, amelyhez foghatót nem ért meg az emberiség Mohamednek Medinába való menekülése óta, ami 1320 évvel ezelőtt történt. Ránk szabadították a világháború szörnyetegét, amely huszonöt millió emberi lényt fog áldozatul elnyelni, főleg a fiatalságot, amelyből világunk erejét és álmait meríti. Megcsonkít, megsebez, betegségbe vagy őrületbe kerget további ötven millió férfit, nőt és gyermeket. És milliárdszor milliárd dollár kárt okoz. Fegyverei borzalmasak lesznek. Olyan fegyvereket tépnek ki a pokol mélyéből, amelyek eltörölhetnek minden életet a földön, és ezt a csapást először rajtunk próbálják ki: a színesek világán. Mit csináljunk? Mit tehetünk?

— A világ gyermekkorában Istent okoltuk az ilyen katasztrófákért. Később már azzal mentegettük, hogy a szerencsétlenségben az ő kifürkészhetetlen célja nyilvánul meg, melynek értelmét nem fedte fel előttünk. A tudomány ifjúkorában az emberi cselekedeteket valami gépies törvény érvényesüléseként fogtuk fel, jóllehet nem tudtuk ezt a magyarázatot bizonyítékokkal alátámasz-

tani. Most, amikor bármilyen lassan is, de közeledünk a tudományos érettség felé, bevalljuk végtelen tudatlanságunkat az ok és okozat igazi kapcsolatának feltárásában, ám lassan és botorkálva mégiscsak előbbre jutunk a tények szüntelen vizsgálata és tudományos hipotézisek által, amíg csak apránként el nem jutunk az igazsághoz. A legnagyobb és leghasznosabb hipotézisünk az, hogy az emberek tudatos cselekedete megváltoztathatja az emberiség történetét. Most is ehhez a reményhez és meggyőződéshez ragaszkodunk, amikor az emberiségnek ezt az új válságát vizsgáljuk, hogy kiderítsük, milyen cselekedetek idézték elő, és miféle cselekedetekkel lehetne elhárítani.

— Először is meghallgatjuk a rendelkezésünkre álló teljes és terjedelmes dokumentumanyagot sűrített formában ismertető jelentéseket. Ezekből körülbelül megjósolhatjuk, hogy Nagy-Britannia egy évtizeden belül visszaadja India szabadságát, az Egyesült Államok megkísérli Kínát gyarmati sorba kényszeríteni, a feketék megmentik Afrikát Hitlertől, de Anglia és Franciaország mindent elkövet, hogy továbbra is láncra verje. Japán megszabadít bennünket Európától, de megpróbálja, hogy helyette ő üljön a nyakunkra. Dél-Amerika még sokáig erőtlenül és megosztottan hever Európa és az Egyesült Államok lába alatt.

— A dokumentumokat, amelyek ezekre a dolgokra és egyéb kérdésre vonatkoznak, mindenki megkapja a távozás előtt. Most pedig kisebb csoportokra oszlunk, és a következő hetekben szűkebb összejöveteleken máshol találkozunk. Addig is búcsúzóul lelketekre kötöm: nyitott szemmel várakozzatok. Ne feledjétek, hogy Hitler legveszedelmesebb fegyvere nem a háború, hanem a Nagy Hazugság, amely a hírközlés monopóliuma révén az igazságot elérhetetlenné teszi. Ezzel szemben erőt merítünk a Szovjetuniónak abból az ígéretéből, hogy sohasem fog gyarmatok megszerzésére törekedni, nem csatlakozik semmiféle gyarmati imperializmushoz, és határain belül törvényen kívül helyezi a faji megkülönböztetés legkisebb nyomát is. Végül szent kötelességünk lesz az erőszak nélküli ellenállás segítségével a békére törekedni. Szilárdan hiszem, hogy ez az egyetlen út, amelyen haladhatunk. Így hát menjetek dolgotokra Isten segítségével!

Mansart és fia távozáskor egy fiatal japánnal került össze. Mansart kérdezősködésére a japán kijelentette:

— Én egy „niszej" vagyok, vagyis amerikai születésű japán. Csodálkoznak, hogy mit keresek itt? Ó, mi, amerikai japánok sokat szenvedünk, és mi mindent terveznek még ellenünk! Bizonyos iparágakban tevékenykedünk, emellett a földet műveljük, és friss főzelékkel látjuk el a piacot. Versenytársaink ezt a háborút ürügyül fogják felhasználni arra, hogy vagyonunkat megkaparintsák, sőt talán internáló táborokba is zárnak bennünket. Anyagi veszteségünk mindenesetre milliókra fog rúgni. Lelkünk pedig gyógyíthatatlan sebeket kaphat.

Hazafelé az autóban Mansart ezt mondta Revelsnek:

— Tudod, mitől tartok, fiam? Hogy ez a gyűlés esetleg valami kommunista összeesküvés része.

— Bizony, ez lehetséges.

— Senkinek sem tudjuk az igazi nevét, legkevésbé annak a nem mindennapi embernek, aki elnökölt, és olyan megdöbbentő próféciákkal rémítgetett bennünket. Azt hiszem, ráismertem, bár lehet, hogy tévedek. Vagy maga Gandhi volt, vagy olyan ember, aki fizikailag és szellemileg módfelett hasonlít rá.

— Gandhi? Lehetetlen. Sohasem látogatott el hozzánk.

— Nem. De egyszer tervbe vette, amikor Angliában járt néhány évvel ezelőtt. Amerikai barátai azonban erősen lebeszélték róla, mint például John Haynes Holmes. Azt mondták, hogy az Egyesült Államokban nem számíthat egyébre, mint inzultusokra és lenézésre. Ezért le is mondott a tervéről. De könnyen lehet, hogy most inkognitóban eljött, mivel a színesek ma már nem keltenek szenzációt New York-ban.

— Ha igaz, rendkívüli dolog. De azok a katasztrófák, amiket jósolt, bizonyára nem fognak bekövetkezni. Nem hiszem, hogy ebbe a világháborúba mi is belekeveredünk.

— Nem tudom. Németország nagy erővel rátört Nyugat-Európára. Franciaország és Belgium napok alatt elbukott, Anglia is alig tudta megmenteni az irháját Dunkerque-nél. Roosevelt úgy véli, hogy Anglia megmentése most fontosabb kötelességünk, mint a „közjóléti állam" kifejlesztése idehaza.

— De hátha ez az egész dolog veszedelmes és felforgató?

— Lehetséges. Másrészt az is elképzelhető, hogy semmi ilyen célja nincs, ellenben sürgős és fontos volt összejönni. Ebben az esetben pedig a legnagyobb titokban kell tartanunk. Bizony, apám, lehet, hogy a színes világot új veszélyek fenyegetik, még nagyobb elnyomás és leigázás. Ha pedig így van, tudnunk kell róla, hogy cselekedhessünk. Sokakat ismerek azok közül, akik ezt a gyűlést előmozdították és rokonszenveznek vele. Az én bizalmamat nem könnyű megnyerni. Hiszen te is tudod, hogy cinikus és gyanakodó természetű vagyok. Ha nem hinnék ebben a mozgalomban, nem jöttem volna el ide. De egyetlen további lépést sem teszek, amíg nem sikerül többet megtudnom. Nyitott szemmel várom a fejleményeket . . . Könnyen lehet — fűzte hozzá mintegy magában —, hogy erről a gyűlésről, amelyet olyan nagy titokban rendeztek, mértékadó köröknek már tudomásuk van.

Eltalálta. Bizonyos amerikai négerek részletes jelentést tettek a Wall Streetnek, s a Morgan-bankház épületében egy bizottság már jó ideje szakadatlanul ülésezett. A bizottság tagjai a legfőbb nemzetközi kartellek képviselői voltak. Voltak köztük brit gyárosok és bankárok, francia üzletemberek abból a típusból, amely a kartellek eszméjét először kiagyalta, a német Krupp és Thyssen megbízottai, sőt a japán nagykövet is ott volt, valamint természetesen az amerikai acél-, olaj-, műrost- és energiatermelés legfőbb irányítói.

Valamennyien úriemberek voltak, és különleges szakértők. Tudták, hogy őszintén és higgadtan, nagy fegyelemmel kell beszélgetniük olyan ügyekről, melyekben érdekeiket egy szakadék választja el egymástól. De azt is tudták, hogy bizonyos fokú megegyezésre kell jutniuk, mert különben, mint egyikük mondotta, a „szocializmus elönti az egész világot, és a kapitalista magánvállalkozás nyomtalanul eltűnik".

A színesek titkos találkozójáról szóló jelentést megnyugtatónak tartották. Egyelőre nem volt szó semmiféle összeesküvésről, a színesek előtt a béke délibábja és az erőszak elkerülése lebeg.

— Hosszú távra igazuk is van ezeknek a feketéknek — jegyezte

meg az egyik angol. — De gondoskodnunk kell róla, hogy a jelenlegi táv ne legyen hosszú, és minél gyorsabban végigfussuk.

Mint házigazdák, az amerikaiak rögzítették le követeléseiket legelőször:

— Amerikának nem szabad belépnie semmiféle világháborúba, amíg a profitunk magas és biztos. Senki sem várhatja tőlünk, hogy segítsünk helyreállítani az egykori brit monopóliumot a világkereskedelemben és a pénzügyekben. Amerikának meg kell kapnia a maga részét. Természetesen ellenezzük a szocializmust mindenütt, nem is szólva arról a szélsőséges formájáról, amelyet Oroszországban láthatunk. Hajlandók vagyunk együttműködni Japánnal Kína kiszipolyozásában, feltéve természetesen, hogy a mi részesedésünk is megfelelő lesz.

Az angolok jegyzeteket készítettek, összedugták a fejüket, aztán körvonalazták saját követeléseiket. Ők is elleneznek minden további szocialista előretörést Európában és Amerikában, különösképpen pedig Oroszországban. Ragaszkodnak nehezen kivívott kereskedelmi és pénzügyi előnyeikhez Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában, bár hajlandók némi ésszerű engedményre Németország, Franciaország és Amerika irányában. Ami Japánt illeti, készséggel elismerik termelőképességét, de nem engedhetik be őket a brit piacokra megfelelő egyezmények nélkül.

A németek szilárdan és határozottan adták elő álláspontjukat:

— Az első világháborút és a nagy válságot követő lábadozásból úgy kerültünk ki, mint a világ egyik legprodnktívabb nemzete. Nyersanyagokra és piacokra van szükségünk. Ezeket nagyjában megtagadták tőlünk, mert a mostani világot a brit, francia és amerikai tőke uralja. Követeljük, hogy bennünket is engedjenek ki méltányos feltételekkel a porondra. A szocializmust mi otthon alaposan kordában tartjuk, és néhány hét leforgása alatt Oroszországban is le tudjuk verni. Készek vagyunk támogatni Japán igényeit, amely ugyanolyan kereskedelmi lehetőségeket követel Ázsiában, mint mi Európában.

Ebéd után meghallgatták egy szűkebb bizottság jelentését, melynek szóvivője így szólt:

— Van egy terület, ahol a megegyezés tökéletes köztünk, néhány

más területen részleges megegyezés érhető el, és van egy kérdés, amely még komoly vitát és döntést igényel. Mindnyájan egyetértünk abban, hogy Oroszországot ki kell rekeszteni a modern civilizáció berkeiből, és a szocializmust mindenütt szigorúan meg kell fékezni. Vannak kérdések, melyek kellő tanulmányozás után megoldhatók, ezek a világtermelés, világkereskedelem és pénzügyek felosztására vonatkoznak Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és az Egyesült Államok közt. Úgy érezzük, hogy a megegyezést ezen a téren ki lehet munkálni.

— Japán problémája már sokkal nehezebb. Európa nem egyezhet bele abba, hogy Japán kiszorítsa Ázsiából, és azt sem engedheti meg, hogy Európát olcsó japán iparcikkekkel árasszák el. De talán alapos vizsgálattal eljutunk egy méltányos és megfelelő elosztáshoz. Minthogy azonban a sárga és fehér fajok viszonyának fő kérdése még nincs eldöntve, elképzelhető, hogy a megegyezés túlságosan elhúzódhat.

— Közben bizonyos delegátusok egy meghökkentő javaslattal léptek elő, amelyet most előterjesztünk. Az Egyesült Államokban kemény ellenállás mutatkozik a háborúval szemben. Ez bizonyos ázsiai filozófiákra vezethető vissza, amelyek megadást és meghódolást hirdetnek — ezt a zsidók terjesztik —, illetve egy hasonló elméletre, amely a békét és az erőszaknélküliséget követeli. Ezt a tételt támogatják a szocialisták, a liberálisok és a New Deal hívei is. Mindez megnehezítheti, sőt lehetetlenné teheti, hogy rábírjuk Amerikát a háborúban való részvételre.

— Azok a körök ellenben, amelyeket mi képviselünk, a háborút akarják. Egyedül a háború biztosíthatja jelenlegi profitunkat, illetve még nagyobb profitot és hatalmat a jövőben. Ha elképzelhető lenne a haladás háború nélkül, természetesen a béke lehetőségét is mérlegelnénk. De a történelem bebizonyította, hogy ez lehetetlen. A szocializmust csak háború által győzhetjük le. És itt egy különös ellentmondással kell szembenéznünk. Roosevelt, a „közjóléti állam" bajnoka, melyet a szocialista Harry Hopkins vázolt fel, háborút akar. Háborút, mert csak ez késleltetheti vagy akadályozhatja meg a brit birodalom bukását. Ennélfogva mindössze annyit kell tennünk, hogy a tőke sztrájkjaival visszatartsuk

a háborút, amíg Rooseveltet le nem győzzük. A legközelebbi elnökválasztáskor, jövő novemberben ki kell buktatni hivatalából. Mihelyt Rooseveltet megbuktattuk, mi következünk, és akkor belépünk a háborúba. Nyomban véget vetünk a New Dealnek, és szövetségre lépünk Németországgal, hogy eltöröljük a kommunizmust a föld színéről. Együttműködünk Nagy-Britanniával az európai szocializmus megállítása és az ázsiai és afrikai gyarmati rendszer helyreállítása érdekében. Ez világos. De szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy Rooseveltet esetleg harmadszor is megválasztják. Befolyása még mindig nagyon erős. Mit csináljunk ebben az esetben? Ezen a kérdésen hosszasan vitatkoztunk, amíg Japán egy ragyogó javaslattal elő nem állt. — A szónok itt elhallgatott, megtörölte homlokát, majd így folytatta: — Japán azt javasolja, hogy ha Roosevelt győz, hajlandó megtámadni az Egyesült Államokat. Váratlanul és hadüzenet nélkül.

Az emberek nagyot néztek. Mély csönd következett. A japán nagykövet bizonytalanul feltápászkodott, de honfitársa, aki szinte az árnyékába húzódva ült mellette, valamit mormogott, mire a nagykövet visszaült a helyére. Egy francia megkérdezte:

— Mi lenne a hatása ennek az igazán rendkívüli sakkhúzásnak?

A szónok így folytatta:

— A javaslat először minket is megdöbbentett. De figyeljék csak meg, milyen logikus. Az amerikai közvéleményt csupán egy kérdéssel lehet felkorbácsolni, ez pedig a faji kérdés. Itt országszerte olyan egyetértés uralkodik, amihez foghatót máshol hiába keresnénk. Abban a kérdésben, milyen fokú lehet a kormány beavatkozása az üzleti életbe, a vélemények nagyon eltérők, s éppígy a magánprofit és a „közjóléti állam" viszonyának kérdésében. A szocializmus eszméje hódít, de távolról sem számíthat az ország többségére. Az amerikaiak többsége hiszi, hogy az orosz kommunizmusnak meg kell buknia, de egyáltalán nem egyöntetű az a kívánság, hogy ezt a folyamatot erőszakkal is elősegítsék. Még a faji kérdésben is kevesebb dogmatizmussal találkozunk manapság, mint mondjuk hetven évvel ezelőtt. De ha a sárga Japán megtámadná a fehér Amerikát, ez úgy egyesítené a nemzetet, mint valami gigászi katalizátor. Már másnap megüzenné a hábo-

rút. S ennek a háborúnak egyetlen célja volna, éspedig Ázsia meghódítása. Ez a cél pedig nekünk nagyon megfelel.

— De mi lenne Japánnal? Nem fél attól, hogy Amerika teljesen megsemmisíti?

— Ez csak akkor következhet be, ha hagyjuk. Japán bízik a szavunkban. Elég, ha megígérjük neki, hogy a végén elismerjük egyenjogúságát, és megosztozunk vele Ázsián.

A japán nagykövet mellett szerényen meghúzódó emberke most felállt, és bemutatkozott, mint a Császári Uralmat Támogató Egyesület közvetlen kiküldötte, amely a legfőbb hatalom Japánban. Kifogástalan angol nyelven megerősítette kormánya ígéretét, hogy hadat indít Amerika ellen.

— De gondolják meg — hebegte egy angol üzletember —, micsoda világreakciót váltana ki!

Egy német pattogó hangon rászólt:

— Nem váltana ki semmit. Legalábbis semmi olyat, amit a japán hajlékonysággal párosult német katonai erő nem tudna az itt jelenlevők javára fordítani. Mire a japán—amerikai háború amúgy igazában kibontakozhatnék, Hitler régen elfoglalja Oroszországot. Ezennel ünnepélyesen szavatoljuk Japán területi épségét és fennmaradását. Mi máris véd- és dacszövetséget kötöttünk vele . . .

A vita hosszan elhúzódott, és csak alkonyattájt ért véget. De addigra igen jelentős megegyezés született. Ez a megegyezés arra az esetre szólt, ha Roosevelt harmadszor is győzne, és a következő pontokból állt:

1. Megkérik Japánt, hogy hadüzenet nélkül támadja meg az Egyesült Államokat.

2. Szavatosságot vállalnak arra, hogy Oroszország meghódítása után Németország, Anglia és Franciaország megvédi Japánt, és a szükséges mértékben részt juttat neki a világkereskedelemből.

3. Mihelyt Amerika belép a háborúba, az amerikai üzleti érdekeltségek gondoskodnak arról, hogy valójában ne okozzon veszteségeket Németországnak, és ne nyújtson segítséget Oroszországnak.

4. A háború után Anglia és az Egyesült Államok egyenrangú

társnak ismerik el Franciaországot, Olaszországot és Németországot a világ pénzügyeinek, iparának és kereskedelmének irányításában.

Bekövetkezett a novemberi választás, és Franklin Rooseveltet harmadszor is megtették az Egyesült Államok elnökének. Revels Mansart bíró ujjongott, és egy héttel később kis társaságot hívott meg otthonába. Springfieldből feljött a Carmichael-házaspár, Jack és Betty, magukkal hozták Jackie-t is. A fiú most találkozott először az ifjú Revelsszel, és mindjárt elmentek megnézni valami sportesményt. A vendégek közt megjelent Sally Haynes is, a fiatal fehér szociológusnő. Nyári vakációját Európában töltötte, és augusztusban, még a hadüzenet előtt sikerült hazajutnia. Bettynek és Sallynek sok feljegyzése volt, amit egybevetettek, míg Jack springfieldi tapasztalatairól mesélt a bíró feleségének. A bíró maga nem vett részt a beszélgetésben; még egy vendéget várt. Már jó késő volt, amikor Harry Hopkins végre beállított. Nagyon jókedvű volt.

— Az Egyesült Államok népe — mondta — 27 millió szavazattal 22 millió ellenében megerősítette Franklin Rooseveltet hivatalában. Harmadszor is megválasztották, amire még nem volt példa. Ezzel felhatalmazták arra, hogy tovább haladjon a „közjóléti állam" útján, és valósítsa meg a szocializmust olyan mértékben, amely az országot kielégíti. A szavazás eredménye azt jelenti, hogy egy értelmes nemzet, amely megszokta a szabad, demokratikus módszereket, forradalom és diktatúra nélkül is megvalósíthatja a szocializmust. Más országok, például Oroszország, amelyek sok évszázadon át nyögték a jobbágyság, papi elnyomás, betegségek és tudatlanság átkát, csak erőszakos eszközökkel vívhatták ki felemelkedésüket, különösen egy állig felfegyverkezett világgal szemben. De az értelmes amerikai népnek könnyebb az útja.

— Csak az a kérdés — mondta Mansart bíró —, vajon a háború, amelyet Roosevelt kíván, nem jelenti-e a társadalmi reformok gyors felszámolását, csupán azért, hogy Anglia és Franciaország számára mi kaparjuk ki a tűzből a gesztenyét?

— Tudom, mire gondol. Eleinte magam is visszarettentem az európai háborútól, és amellett kardoskodtam, hogy törődjünk

csak a magunk dolgával. De két tekintélyes ellenérv szólt ellenem: az egyik F. D. R.* barátomnak az a mély meggyőződése, hogy Anglia a modern szabadság és demokrácia legfőbb mintaképe, és ha valaha el lehet jutni a szocializmushoz a demokrácia útján, akkor Angliának kell vezetnie bennünket; a másik meg az az egyre vitathatatlanabb tény, hogy egy olyan világban, ahol Hitler és Mussolini uralkodik, akik mellé most már nyíltan felsorakozik Japán is, szó sem lehet szabadságról, demokráciáról vagy szocializmusról sem Amerika, sem bármely más ország számára.

A bíró mosolyogva jegyezte meg:

— Vagyunk egypáran, Mr. Hopkins, akik arra számítottunk, hogy esetleg ön is fellép elnökjelöltnek ezen a legutóbbi választáson.

— Egy ideig magam is így gondoltam — felelte Hopkins őszintén —, és F. D. R. meg is ígérte támogatását. De mihelyt kiderült, hogy ha nagyon kérjük, hajlandó ő is újra indulni, letettem szándékomról. Természetes, hogy az egyetlen logikus elnökjelölt F. D. R. volt. Most csak az egészsége miatt aggódom. Ez a most következő négy esztendő megölheti.

— Én meg attól félek — mondta Sally Haynes —, hogy ez a szörnyű háború nemcsak hogy eltéríti Rooseveltet attól a szándékától, hogy kifejlessze a szocializmust, hanem még arra is rábírja, hogy támogassa a kolonializmust a világ többi részében.

— Én éppen ezen a ponton Japánban bizakodom — mondta Mansart bíró. — Mindig azt gondoltam, hogy Japán vezetésével kergetik ki az európai gyarmatosítókat Ázsiából.

— Japán valóban erre törekszik — felelte Hopkins. — A mi részvénypiacunk összeomlása és az európai kapitalizmus megrendülése után kezdte meg Kína elözönlését. De nem a szocializmus kedvéért, nem azért, hogy segítsen megvalósítani Kínábna a néhai Szun Jat-szen terveit. Hanem azért, hogy a japán kapitalizmus zavartalanul kizsákmányolhassa az ázsiai munkások millióit.

— Talán ez volt a kínai helyzet kulcsa, amely utazása alkal-

* Franklin Delano Roosevelt.

mával elkerülte apám figyelmét — jegyezte meg Revels. — Bár talán mégis . . .

— Ne felejtse el, hogy Hitler 1933-ban lett kancellár. Röviddel azután, hogy Japán megtámadta Sanghajt. És már a következő évben Mussolini betört Abesszíniába, mégpedig Anglia és Franciaország hallgatólagos beleegyezésével. Aztán Hitler és Mussolini összefogott Francóval, hogy eltiporják a szocializmust Spanyolországban, és távoltartsák Afrikától. Japán egyre jobban behatolt Ázsiába, és szövetkezett az európai „tengellyel".

— A dolog nem ilyen egyszerű — mondta Hopkins. — Az amerikai nagytőke nem akarja, hogy a brit birodalom oldalán lépjünk be ebbe a háborúba. Jobb szeretné kiszorítani Angliát keleti pozícióiból, és ezért Németországot pártolja. Németországgal bőséges és szövevényes üzleti kapcsolataink vannak: a műgumi, vegyszerek, festékek és acélgyártás terén teljesen össze vagyunk gabalyodva vele. Ezért a legtöbb, amit F. D. R. 1939-ben elérhetett, a semlegesség volt. Ő szilárdan hitt Angliában, még nálam is szilárdabban. Rettegett az összeomlásától, mert az ő szemében Anglia azonos volt a civilizációval. Én ezt már kétségbe vontam, és mások is. Szerintem egy sikeres „közjóléti állam" többet érne a mi tömegeinknek, mint egy olyan birodalom, ahol sohasem nyugszik le a nap békességben. De a barátom iránt érzett személyes hűség erősebb volt, mint az eszméhez való hűségem. Azonkívül van egy kis remény arra is, hogy az amerikai „közjóléti állam" a szocializmus útjára térő Angliával és a kommunista Oroszországgal karöltve visszaveri a diktátorokat, akik azt hiszik, a világ csak arra való, hogy a profitéhes gyarmatosítók prédája legyen. Csak az a baj, hogy a Nagy Üzlet az Egyesült Államokban és Angliában egyaránt szenvedélyes gyűlölettel küzd a „közjóléti állam" megvalósítása ellen, és még attól sem riad vissza, hogy Japánnal flörtöljön. Megfogadta, hogy utolsó leheletéig harcol az orosz forradalom ellen. Ez 1940 paradoxona.

Harry Hopkins hátradőlt székében, felhajtott még egy pohár sört, majd így folytatta:

— Einstein, a nagy fizikus, aki nemrég jött Princetonba, levelet írt Rooseveltnek. Figyelmeztette, hogy Hitler egy titkos

fegyveren dolgozik, és sürgette, hogy indítsa el a munkát az atomerő katonai felhasználására. Talán ez az oka, hogy a németek még nem sújtottak le teljes erővel Angliára.

— Talán még valami — fűzte hozzá Sally. — Az ősszel, Európában jártamban hallottam, hogy Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok, de a németek is tapogatózó tárgyalásokat folytatnak az orosz vezetőkkel. Azt akarják, hogy az oroszok ne akadályozzák meg a tőke behatolását a Balkánra. Viszonzásul mindenféle szövetségeket és szerződéseket kínálgatnak.

— Sőt — mondta Hopkins —, Japán is teljhatalmú megbízottat küldött hozzánk, hogy bizonyos ajánlatokat tegyen. Suba alatt békéről és együttműködésről fuvolázik. Az az érzésem, hogy ha nem nyújtunk nekik valamit, Japán nyílt erőszakkal próbálja majd elvenni azt, amire szüksége van . . . No de mennem kell.

Ki tudná megmondani, milyen messze jutott volna Roosevelt az ország gazdasági életének átszervezésében, ha kormányzása első nyolc esztendejében munkáját zavartalanul folytathatja és kiterjeszthetni? Talán már egy egészen másféle világban élnénk. De közbejött a háború, és mint már oly sokszor, megint elhervasztotta az emberiség legszebb reményeit.

1940-es nagy harmadik győzelme alapján Roosevelt valósággal rákényszerítette a nemzetet a háború felé vezető útra. Republikánusokat vett be kormányába, milliókat szavaztatott meg védelmi célokra, és Churchillel közösen megszövegezte az Atlanti Chartát egy régi, már-már feledésbe merült okmány mintájára, amelyben új területek meghódításának megtiltásáról, a népek önkormányzati jogáról, a kereskedelem és az utazás szabadságáról, jobb munkafeltételekről és egy világkormány létesítéséről volt szó.

Az üzleti körök összeesküvést szőttek, hogy kifacsarják az utolsó csepp profitot is. A Nagy Üzlet fenntartotta szövetségét a német kartellekkel. Ha szállított is nyersanyagot a saját kormányának, olyan árakat és feltételeket szabott, amelyeket majdnem lehetetlen volt elfogadni. A rézbányák tulajdonosai, akiket Barney Baruch vezetett, hajmeresztő profitot zsebeltek be. A repülőgépgyárosok egymilliárd dollárt vettek fel, még mielőtt egyetlen repülőgépet is szállítottak volna. Az acéllemez tonnáját,

amely eddig 318 dollárba került, most 400, sőt 600 dollárjával adták el. A kormány több mint 100 milliárdot költött nitrátra, amelyet csak a fegyverszünet után kapott meg. 400 millió dollárt fizetett szerződések alapján srapnellekért, amelyek sohasem jutottak el a tűzvonalba. A hajózási vállalatok kétmillió dollárt kaptak egy-egy olyan hajóért, amelyet később 300 000 dollárért vásároltak vissza.

Mansart elnök gyakran kívánta a következő öt esztendő során, hogy bárcsak több időt tölthetne New Yorkban, és megtudhatna valami közelebbit arról, hogy tulajdonképpen mi is történik a világban. A szó szoros értelmében évek teltek el, amíg rájött arra, hogy Hitler hatmillió zsidót gyilkolt meg Németországban, sőt már 1933-ban elkezdte, és szakadatlanul folytatta akkor is, amikor ő Bayreuthban Wagnert hallgatta és Berlinben az öreg könyvkereskedővel beszélgetett. Hiszen mesélték neki, de ő nem hitte el — hogyan is történhetnék meg ilyen szörnyűség a civilizált világban, olyan közöny és némaság közepette?

Atlantába gyéren jöttek a hírek, Franciaország elbukott és Belgium megadta magát. Bekövetkezett a dunkerque-i tragédia — de mi volt az oka? A jelek szerint sem az Egyesült Államok, sem Anglia nem óhajtott szövetséget kötni Oroszországgal — és Németország egyszer csak megtette. Sokáig tartott, amíg Mansart megértette, hogy Hitler tullicitálta a Nyugatot, amikor felajánlotta a Szovjetuniónak Lengyelország keleti részét, viszonzásul azért az ígéretért, hogy nem fogja hátba támadni, amikor megkezdi előretörését nyugati irányban. A Nyugat csak abban az esetben ígért segítséget a Szovjetuniónak, ha legalább részben feladja szocializmusát. Így aztán Hitler nyerte meg a játszmát, és megindult nyugat felé. Mansart bizonytalan híreket hallott a borzalmas bombázásokról, amelyek júliustól decemberig pusztították Angliát.

1941 júniusában rémülettel értesült arról, hogy a németek rátörtek Oroszországra. Ezt a hirtelen fordulatot sehogy sem tudta megérteni. Képtelen volt elhinni, hogy a németek egyszerűen csak azért fordultak volna más irányba, mert az angol légierő kezdett keményebben visszaütni. Hiszen az erős ember harci-

kedvét rendszerint nem lohasztja le, ha ellenállásba ütközik. Valami olyasmi történt, amire nem talált magyarázatot.

Ám Nyugat-Európa fellélegzett. Azt remélte, hogy Hitler békén hagyja, amíg Oroszországot támadja. Ezért a reményért kész volt feláldozni a Népszövetséget és átengedni Mandzsúriát Japánnak; hagyta, hogy Németország elfoglalja Ausztriát, Csehszlovákiát és a Rajna-vidéket; odadobta prédául Abesszíniát Olaszországnak. Egyik diplomatánk igy nyilatkozott: „A demokratikus országok óhajtásának teljesen megfelelne, ha fegyveres konfliktus törne ki a német birodalom és Oroszország közt, mert akkor Németország kénytelen volna hosszú és felőrlő háborút viselni." Berlini követünk pedig ezt írta naplójába: „Anglia, a nácik és Bullitt[15] szeretnék felosztani a világot oly módon, hogy Németország uralkodjék egész Európában, Japán pedig Ázsiát ellenőrizné."

Ekkor érte villámcsapásként a világot Pearl Harbour megtámadásának híre.

Az Egyesült Államok makacsul távol tartotta magát a tényleges hadviseléstől, amíg Japán hihetetlen arcátlansággal meg nem támadta. Japán színes ország volt. Amerika lehurrogta és hízelgett neki, sértegette és csodálta, de nem volt hajlandó egyenjogú partnernek elismerni. Még Angliát is rávette arra, hogy az első lépései után, amelyek Japán elismerése felé vezették volna, visszaforduljon. De ezek a kis sárga emberek kitartottak céljaik mellett, felépítettek egy hatalmas birodalmat, és egyre erősebben követelték, hogy a fehér világ társul fogadja őket. Japánt katonai hatalma és bámulatosan terjeszkedő ipara a fehér imperializmus rettegett versenytársává tette Ázsiában. Végül Japán Németországgal és Olaszországgal szövetségre lépett, megnemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval, s miközben az USA-val tárgyalgatott, összezúzta tengeri haderejét Hawaiban. Ez a háborút elkerülhetetlenné tette, különös tekintettel az amerikai faji előítéletre.

Japán felismerte az amerikai páncélzat réseit. Mansart még a háború előtt került össze Jaszuicsi Hikidával. Ez a nagy műveltségű, fiatal japán felkereste a néger iskolákat, a néger kérdéssel foglalkozó könyveket fordított japán nyelvre, és igyekezett minél

több színes emberrel barátságot kötni. Nem fejtett ki semmiféle felforgató tevékenységet, csak iparkodott a négereket meggyőzni arról, hogy a japán nép rokonszenvvel kíséri küzdelmüket a faji előítélet ellen, hiszen valójában őt is ugyanaz a cipő szorítja.

Revels Mansart később megismerkedett egy amerikai fehér emberrel, aki színes nőt vett feleségül, és megvásárolta a két legrégibb amerikai képeslapot: a *Living Age*-et és a *North-American Review*-t.* A pénzt alighanem külföldön bocsátották rendelkezésére. És Revels sohase felejtette el azt a nagy vendégszeretetet, amelyben apját a japánok részesítették már abban az időben, amikor neki még eszébe se jutott a háborúra gondolni.

Közben Japán komoly kijelentéseket tett a két nemzet közötti békéről és barátságról és a jövőben minden bizonnyal kialakuló hasznos gazdasági és kulturális kapcsolatokról. Mindez annál meggyőzőbben hangzott, mert Kuruszu, a japán követ el is hitte, amit mondott. De a világkartellek titkos munkamegosztása szerint a színes Japánnak jutott az a szerep, hogy magára vonja Amerika erejét, és visszatartsa Anglia megsegítésétől, mialatt Hitler, még mielőtt a készülő csodafegyver segítségével megadná a kegyelemdöfést Angliának, hirtelen kelet felé fordul és elfoglalja a Szovjetuniót.

Hogy valójában mi történt 1941. december 7-én Pearl Harbourban, azt sohasem fogja megtudni senki teljesen. Felmerült és még ma is fel-felbukkan az a komoly gyanú, hogy hazaárulás is történt. A Kongresszus magát Rooseveltet vádolta, de halála után kiderült, hogy alaptalanul. Ám annyi bizonyos, hogy Pearl Harbourban egy hatalmas katonai intézmény mondott csődöt, amelyet pedig óriási költséggel hoztak létre az ország biztonsága érdekében. 86 amerikai hadihajó horgonyzott itt rengeteg tiszttel és tengerésszel, akiknek állandó riadókészültségben kellett volna lenniük, hiszen a világ már lángban állt. De amikor száz japán repülőgép tengeralattjárók kíséretében támadásra indult ezen a decemberi reggelen, nem hangzott el semmiféle vészjel, és nem volt semmi tervszerű ellenállás. Mintha mindenki azzal lett volna elfoglalva,

* Jelenkor, ill. Észak-Amerikai Képes Újság.

hogy ne csináljon semmit: öltözködjék, parádézzon, szalutálgasson. Egy közlegénynek úgy rémlett, hogy közeledő repülőgépek zúgását hallja, de tétovázó jelentését semmibe vették. Az aranypaszományos tengernagyok még ma is azon vitáznak, ki mit csinált akkor vagy mit kellett volna csinálnia. Egy Miller nevű néger, az „Arizona" étkezőjének felszolgálója, aki ha nem kell, ember ilyen alantas munkára, sohasem juthatott volna be az amerikai haditengerészet kötelékébe, volt úgyszólván az egyetlen, aki valóban ellenállt. Megragadott egy gépfegyvert, amelynek kezelésére ki sem képezték, és egymaga lelőtt négy japán repülőgépet. Viszont a japánok 177 amerikai repülőgépet lőttek le ezen a végzetes napon, elsüllyesztettek 10 hadihajót, 8 másikat súlyosan megrongáltak. Majdnem ötezer amerikai esett el, illetve tűnt el a hullámok közt.

Igen, Japán is a háború ösvényére lépett, osztogatta a csapásokat Indokínában, a Fülöp-szigeteken, Szingapurban, Hong-Kongban, a Csendes-óceán szigetein. Birodalma határait három hónap leforgása alatt több ezer mérfölddel tolta ki.

Elesett Sziám, utána Guam, majd a Wake-sziget. A Fülöp-szigetek májusban adták meg magukat, MacArthur hanyatthomlok menekült. Addigra a japánok ellepték a Malájföldet és elsüllyesztettek két angol hadihajót. Elfoglalták Holland Kelet-Indiát, és birtokba vették olaját és gumiültetvényeit. Bevették Rangunt, Burma fővárosát és Mandalayt. 1942 februárjában a japán lobogó több mint hatezer mérföldnyire tört előre az Aleuti-szigetektől Ausztrália felé. Ez volt Ázsia legnagyobb felkelése Dzsingisz kán óta.

Maconban Mansart elnök és Jean Du Bignon nap mint nap megvitatta ezeket a teljesen váratlan fejleményeket. Visszanéztek a múltba, és igyekeztek egymáshoz illeszteni azt a sok eseményt, amely két-három évvel ezelőtt történt, de csak most villant elő valódi jelentősége. Jean felhívta Mansart figyelmét Olaszország szerepére:

— A londoni szerződés Északkelet-Afrikában ígért neki gyarmatbirodalmat, hogy csatlakozásra hívja az antanthoz. Clemenceau és Lloyd George azonban megszegte ígéretét, és Olaszország

ezt sohasem bocsátotta meg nekik. 1934-ben, amikor Hitler falhoz szorította a Nyugatot, Mussolini megragadta a kedvező lehetőséget. A Népszövetség odavetette neki Abesszíniát, mit sem törődve a száműzött etióp császár megindító segélykéréseivel. Aztán 1940-ben Olaszország szövetségre lépett Hitlerrel, és elindult Egyiptom, a Szuezi-csatorna, Görögország és a Közel-Kelet felé. Ott kezdődik az angolok ázsiai birodalma.

Lenn délen, az egyik francia gyarmaton, amelyet Graziani tábornok éppen el akart foglalni, egy Eboué nevű néger volt a francia kormányzó. Elhatározta, hogy nem engedelmeskedik Vichynek, hanem a szabad franciákat támogatja. Négy nyitott kikötője volt az Atlanti-óceán felé, így módjában állt amerikai hadianyagot importálni, majd napi százötven repülőgéppel továbbküldeni Észak-Afrikába. Kétezer mérföld hosszú úton gurult a gumi, ón, cink és ólom, a gyapot, kávé, kakaó, pálmaolaj és fa északra, ahol az angol katonák már gyülekeztek, és készülődtek visszafoglalni az Ázsiába vezető országutat. És a készletek mögött ezer meg ezer néger katona menetelt észak felé.

1941 januárjában fordul a kocka. Brit-Szomálit és Abesszíniát visszahódították, és Hailé Szelasszié visszatérhetett hazájába. Rommel Afrika-hadtestével rohant megmenteni a helyzetet. Az angolokat visszaszorították, de a fekete Abesszínia és a fekete Eboué újabb erősítést küldött Montgomerynek. 1942 októberében aztán a tengelycsapatok El Alameinnél nagy vereséget szenvedtek, nyugat felé menekültek, és szembekerültek az angol—amerikai invázióval.

— Ezt a hadmozdulatunkat sohasem értettem — mondta Mansart. — Hitler háta fedetlen volt, miért nem ott támadtuk meg Észak-Afrika helyett?

— Elemi dolog, kedves Watson — mondta Jean „a nagy detektív"[16] szavajárásával, és egy mosollyal mindjárt bocsánatot is kért szemtelenségéért. — Hát nem érti, hogy Churchill, a londoni Machiavelli, mindenekelőtt a brit birodalmat akarja megmenteni? Hogy megtartsa arra az időre, amikor Hitler és Sztálin már elpusztította egymást? Úgy gondolja, kár az időt pazarolni olyasmire, ami úgyis elkerülhetetlen, s ezen az orosz kommuniz-

mus és a náci imperializmus biztos bukását érti. Az amerikai Nagy Üzlet mindent Churchill finom olasz kezére bíz: győzze csak meg ő Roosevelt barátját, hogy mindketten a szabadság négy pillérén nyugvó Atlanti Charta megvalósításán fáradoznak. Roosevelt őszintén hisz is ebben. Hogy Churchill valójában mit hisz, azt nem köti az orrára senkinek.

Európában úgy látszott, hogy Hitler terve tökéletes. Serege júniustól októberig hat nagy várost foglalt el és bekerítette Leningrádot. A Führer kijelentette, hogy Oroszország máris összeomlott. De a Sark-vidékről felkerekedett a hideg — a legkegyetlenebb tél százötven év óta —, és kétszázezer német halt meg útban Moszkva felé, amelyet sohasem értek el. A támadó sereg hirtelen délre kanyarodott, a Káspi-tenger felé, és 1942 augusztusában körülfogta Sztálingrádot. Ám itt az oroszok acélmarka fokozatosan összeroppantotta őket. 1943 januárjában Hitler végképp elvesztette a nagy játszmát: a Szovjetuniót nem sikerült legyűrnie.

Rettentő győzelem volt az oroszoké. A németek elpusztítottak 72 000 várost és falut; 25 millió ember veszítette el otthonát. Leromboltak 32 000 gyárat, felszaggattak 40 000 mérföldnyi vasutat. Leromboltak 40 000 kórházat, 84 000 iskolát és 44 000 könyvtárat. Kifosztottak 100 000 kolhozt, és elhajtottak 70 millió állatot. Az iparvállalatoknak okozott károkat 128 milliárd dollárra becsülik. A legnagyobb erőműtelepek közül hatvanegyet felrobbantottak, a bányák és olajkutak ezreit tették használhatatlanná. De mindennél súlyosabb, hogy a Szovjetunió hétmillió katonát veszített és a polgári halottak száma körülbelül ugyanannyi volt. A brit birodalom embervesztesége egymillióra rúgott, és az Egyesült Államoké sem volt több. A háború a Szovjetuniónak kétszáz milliárd dollárjába került. Az USA ennek az összegnek körülbelül öt százalékát bocsátotta rendelkezésére „kölcsön és bérlet" formájában. Az emberiség történetében nem volt még példa arra, hogy egyetlen ország ilyen nagy áldozatot hozott volna a világ megmentése érdekében.

Jean bizonyos aggodalommal vette észre, hogy Mansart elnök több időt és figyelmet fordít a háborúra, mint a főiskola ügyeire.

De természetesen őt magát is roppantul érdekelte a szörnyű dráma, amely a nagyvilágban lejátszódott. Ő is nagy izgalommal figyelte a japánok előretörését — egy színes nép vakmerően kihívja a föld leghatalmasabb nemzeteit! Mansart szinte megbűvölten leste a fejleményeket, tudta, hogy Japán mennyire gyűlöli a fehéreket, ugyanabból az okból, amely őt is elriasztotta tőlük, valahányszor megfeledkezett magasabb elveiről.

Vajon sikerül-e megvalósítani a nagy ázsiai térség együttműködését? Mansart vigyázott, hogy arca ne áruljon el semmit. De amikor Jeannel magára maradt az irodában, nem titkolta elragadtatását a bámulatra méltó tett miatt, melynek tanúja volt: Ázsia a sarkára áll, és kipenderíti az európai urakat!

Eltartott egy ideig, amíg ráeszmélt arra, hogy az amerikai négerek is veszélyben forognak: megint elviszik őket a háborúba.

— Vajon miért fognak harcolni? — kérdezte kétségbeesetten.

Természetesen most is szégyenletes megkülönböztetés vár rájuk, gondolta. Ám az eleinte mutatkozó tétovázás után megszüntettek minden megkülönböztetést a kiképzőtáborokban. Még Georgiában is kiképeztek néger tiszteket. Kezdetben csak néhányat, végül már több százat havonta. Ez szép dolog, de még mindig fennáll a kérdés, hogy miért is harcolnak a négerek tulajdonképpen.

A főiskola tanárai sokat vitatkoztak ezen; óvatosan beszéltek, de ki-kibuggyant szavaikból a keserűség.

— Megyüuk megint a háborúba. Senkiért és semmiért.

— Miért semmiért? A brit birodalomért.

— És mit tett az a birodalom értünk?

— Megszüntette a rabszolgakereskedelmet, amelyet ő indított el. Megszüntette, amikor már nem fizetődött ki. Felszabadította a rabszolgákat, amikor Toussaint gondoskodott róla, hogy veszélyes legyen rabszolgát tartani. A rabszolgaságot bérrabsággá alakította át.

— De síkra száll a demokráciáért!

— A fehérek számára. A feketék, barnák és sárgák, akik a birodalom többségét alkotják, eszükbe se jutnak!

— Lehet, hogy a mostani háború után szabadságot adnak Indiának.

— Ha kénytelenek lesznek. Egyébként soha.

— Ez a háború egy csapásra véget vet a mi „közjóléti államunknak", és még jobban megnöveli a gazdagok hatalmát.

— Ha csak nem szorulunk Oroszország segítségére . . .

— Oroszország? Törékeny nádszál!

— Napóleon is azt hitte.

Ekkor hirtelen és váratlanul lehetőség nyílt arra, hogy a négerek hangot adjanak a bennük forrongó elkeseredésnek. A nagy gazdasági válság éveiben megnőtt a kormány szerepe a gyáriparban. Úgy festett a dolog, hogy ez a szerepe most már állandósul, és egyre nagyobb lesz. A négereket mégis háttérbe szorították még az olyan gyárakban is, amelyek állami megrendeléseket kaptak. A néger munkanélküliek száma 1941-ben meghaladta az egymilliót.

Philip Randolph, a néger szocialista, akit üldöztek és börtönbe vetettek, majd végül a szakszervezeti mozgalomba édesgettek, most azzal a vakmerő követeléssel fordult Roosevelt elnökhöz, hogy a hadiiparban a négerek legyenek egyenjogúak a fehérekkel. Kijelentette, hogy ha az elnök elzárkózik követelésük elől, ötvenezer négerrel felvonul Washingtonba. A négerek országszerte mozgolódni kezdtek, és készültek a nagy menetre. Sok néger és még több fehér négerbarát tiltakozott, úgy gondolva, hogy nem ez a megfelelő mód engedmények kivívására.

De Maconban Jeannek tetszett a dolog.

— Randolph jól választotta meg az időpontot — mondta. — Most mindennél fontosabb, hogy egységes ország sorakozzék fel a kormány mögött. Sok amerikai ellenzi a háborút. A négerek felsorakozása ma még fontosabb, mint az első világháborúban volt. Az az érzésem, hogy bizonyos engedékenységre számíthatunk.

Mansart szkeptikus volt:

— Végtére is mi csak kis része vagyunk az országnak, és ha a tudást meg a vagyont tekintjük, még annál is gyengébbek vagyunk. Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy követeléseket támasszunk.

— Ellenkezőleg — felelte Jean. — Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy ne támasszunk követeléseket.

Roosevelt 1941-ben kénytelen volt szembenézni azzal a ténnyel, hogy tizenkét millió amerikai állampolgár, akinek egyre növekvő hányada szerepel a választók névjegyzékében, ellenzékbe vonulhat és felsorakozhat az ő pártja és programja ellen. Amellett, mint Hopkins is kimutatta, az a követelésük, hogy legalább az állami befolyás alatt álló iparban egyenlő elbánásban részesüljenek, feltétlenül méltányos. De mivel Roosevelt nem mert a Kongresszus elé ilyen törvényjavaslatot terjeszteni, barátai útján megkísérelte a mozgalom vezetőit visszatartani attól, hogy nyílt szembefordulásra szánják el magukat.

Mrs. Roosevelt és La Guardia, New York polgármestere megkísérelte a négereket rábeszélni arra, hogy várjanak egy kicsit. De a felvonulás előkészületei folytatódtak. Szervezőirodákat nyitottak New Yorkban és más városokban. Pénzt gyűjtöttek a felvonulás céljaira, amelynek a napját is kitűzték már: július elsejére. Június 28-án az elnök Washingtonba kérette Randolphot néhány más néger vezetővel együtt. Több miniszter jelenlétében fogadta őket. Komolyan megvitatták a helyzetet. Végül az elnök, tudva, hogy a Kongresszustól nem várhat semmit, és látva, hogy a négerek sem hajlandók hátrálni, rendeletben kötelezővé tette, hogy „az Egyesült Államok minden polgára, fajra, hitre, színre vagy származásra való tekintet nélkül teljes mértékben kivegye részét a honvédelem munkájából".

Bizottságot neveztek ki a rendelet érvényesítésére. Tagjai közt két néger is volt, az elnöke pedig a hamptoni Néger Intézet fehér igazgatója lett. Erre Randolph és barátai lefújták a tüntető felvonulást. Ez volt az amerikai négerek legnagyobb győzelmeinek egyike a rabszolgafelszabadítás óta. Roosevelt így megszerezte magának és pártjának az amerikai négerek majdnem teljes támogatását. Ez még fontosabb volt, mint annak idején a segélypénzek igazságos elosztása.

Mansart nagy csodálkozására létrejött a híres bizottság, amelynek neve Fair Employment Commission* volt. Sok fehér tiltakozott, de a rendeletnek nagyjában engedelmeskedtek. Különös

* A Méltányos Alkalmaztatás Bizottsága.

győzelem volt. És mégis, amikor a négerek számba vették, mit nyertek és mit vesztettek, az eredmény lehangoló volt.

Igaz, a lincselés majdnem teljesen megszűnt. De olyasvalami lépett a helyébe, ami rosszabb volt a lincselésnél: az országszerte módszeresen megnyilvánuló igazságtalan bíráskodás. A négerek, akik az Egyesült Államok lakosságának tizenkét százalékát teszik ki, a börtönökben ülő rabok között harminctól nyolcvan százalékig voltak megtalálhatók. Az életfogytiglani fegyházra ítélt rabok sorában pedig mindenütt óriási többséget alkottak. Az 1930 és 1952 közt kivégzett 3219 személy közül 1732 néger volt. Vagyis négereket sokkal nagyobb számban tartóztatnak le, mint fehéreket, hosszabb időre vetik őket börtönbe, és a kivégzett négerek száma majdnem kétszer akkora, mint a fehéreké.

De a fő kérdés természetesen a kereset, a megélhetés lehetősége. Mi a helyzet ezen a téren? A néger rabszolgák 1619-től 1863-ig, tehát 244 esztendő leforgása alatt nem kerestek semmit, pusztán a fennmaradásukat. 1863-tól 1900-ig a néger munkások bére — amennyiben nem lopták el tőlük — családonként évi kétszáz dollártól négyszázig terjedt. A háború után a bérük körülbelül a felét tette ki a fehér munkások átlagbérének.

A négerek kezdtek szavazni, hivatalokat betölteni, de a többségük Amerikában mégis jogfosztott maradt; vagy a törvény, vagy a szokás, vagy az erőszakos bántalmazástól való félelem, vagy a munkából való kirekesztés vetett árnyékot életükre.

12

A FEKETE AMERIKA MEGINT HARCOL

Az amerikai hadseregnek a második világháború idején ötszázezer színes katonája és ötezer színes tisztje volt, köztük ötszáz orvosi, százötven pedig tábori lelkészi beosztásban. A flottában százezer színes matróz szolgált.

Amikor a szövetségesek végre partra szálltak Normandiában, ezek a fekete fiúk kezelték a ballonzár léggömbjeit és a nagy ágyúkat, ők rakták meg és rakták ki a hajókat, ők vezettek ezer meg ezer teherautót, melyek csapatokat, hadianyagot és élelmet szállítottak a francia országutakon a frontvonalakra. Színes pilóták bombázták Szicíliát, Olaszországot, Németországot és Romániát, s harmincan közülük megkapták a repülők vitézségi érmét. Egy színes tüzérségi egység segített tartani a belgiumi Bastogne-t, amikor McAuliff tízezer emberét teljesen bekerítették a nácik. A négerek légi támaszpontokat építettek Új-Guineában, harcoltak a japánok ellen Bougainville-ben, a németek ellen Észak-Afrikában, és szolgáltak Indiában, Perzsiában, Alaszkában, Franciaországban, Hollandiában és a Fülöp-szigeteken.

Ezeket a négereket komoly gondolatok foglalkoztatták. Ilyen leveleket írtak haza:

„*Sokat gondolunk arra, milyen az élet odahaza, az Egyesült Államokban. Lelkesen megyünk a harcba, de talán olyan jogokért adjuk oda az életünket, amelyeket mi négerek sohasem ismertünk. Az a legszívfacsaróbb, hogy az ellenségnek, amely ellen harcolunk, a mi országunkban jobb dolga lenne, mint nekünk. Egyetlen gondja az lenne, hogy jusson oda.*"

Egy néger kislány ezt a verset írta bátyjának, aki közlegényként szolgált:

A négerhez is kedvesek,
Ha kölcsönt kell jegyezni.
De jaj neki, ha buszra száll
És jegyet akar venni.
Vagy változtat ezen ima
És vér és könnyek árja —
Vagy szörnyű átok zúduljon
E tébolyult világra!

Egy katona ezt írta haza a szállítóhajó fedélzetéről:

„*Az ebéd és vacsora felszolgálása a mi feladatunk. Ez határai kemény munka olyan szörnyű hőségben, hogy derékig meztelenül dolgozunk. A dolog csak azért keserít el, mert legalább négyezer ember van a hajón, de ez a robot egyes-egyedül a néger zászlóalj embereire hárul nap mint nap. Néhány altisztünk tiltakozott, de csak azt érte el vele, hogy lefokozták, és mint közlegényt küldték vissza dolgozni.*"

Természetesen voltak olyan percek is, amikor öröm melengette a néger katona szívét. Az egyik így számolt be arról a napról, amikor csapatteste bevonult Párizsba:

„*Egész életemben nem kaptam annyi csókot, mint ma! Szinte minden nő, aki az utcán szembe jön velem, megáll, és mindkét arcomat megcsókolja. Szép ez a francia szokás.*"

A Nyugatot meghökkentette az a csodálatos szívósság, amelylyel a Szovjetunió a vad német támadással szemben ellenállt. Az angolok javasolták, hogy a „kölcsönbérletet" terjesszék ki a Szovjetunióra is. Természetesen ez nem mentheti meg őket; egy percig sem gondoltak arra, hogy megmentsék. Elég, ha Anglia fellélegezhet, és hamarabb elérkezik a várva várt perc, amikor a két nagy ellenség kölcsönösen megsemmisíti egymást — akkor aztán szabad a vásár! Amerika egy lépéssel továbbment, és azt mondta: „Tegyük fel, hogy a brit birodalom és az óriási francia gyarmatbirodalom is összeomlik. Ki lehet az örökösük, ha nem Amerika? Logikus, hogy elérkeztünk az „amerikai évszázad"

küszöbére, és még csak harcolni sem kell érte: a német fasizmus és az orosz kommunizmus szépen felfalja egymást, és a világ a mi ölünkbe hull."

Így aztán szinte szándékosan történt, hogy Anglia és Amerika feláldozta Franciaországot Németországnak. A Nagy Üzlet akarta így, de észre sem lehetett venni benne finom keze nyomát. Anglia meghajolt ugyan a francia kultúra előtt, de valójában kilencszáz év óta gyűlölte a franciákat. Amerika megvetette a franciákat, „akiknek szekszuális őrülete még a feketékre is átterjedt, bár meg kell hagyni, hogy jó modor, öltözködés és finom falatok tekintetében kitűnő az ízlésük". Amerika tehát jó adag kisebbrendűségi érzéssel, ugyanakkor keserű féltékenységgel nézett a franciákra. Hát csak táncoltassák meg a „boche-ok" a „békákat"! A vége itt is az lesz, hogy Amerika veszi át az örökséget.

Amerika tehát elég lomhán mozgott az európai hadszíntéren. Annál szenvedélyesebb haraggal vetette magát a távol-keleti csatába. Itt büszkesége és tekintélye szenvedett csorbát, faji előítéletei pedig megkettőzték erejét.

Rengeteg fekete fiú tette meg sárban csúszva a hosszú utat a trópusi szigeteken keresztül Hawaitól Japánig. Ezren és ezren maradtak Iwo-Jima és Okinawa bozótjaiban. Sokan szenvedtek a váltóláztól, a fajgyűlölettől és brutalitástól. De jajszavuk nem hallatszott messze, és csak kevesen jöttek vissza, hogy szenvedéseikről beszéljenek. A Fülöp-szigeteken eszükbe juthatott, mit tettek fekete testvéreikkel a spanyol háborúban.

1942 elején, a korall-szigeti és midway-i csatákban az Egyesült Államok megkezdte a japán flotta felőrlését. A japán hajók, amikor az óriási új japán birodalmat birokba vették, túlságosan megnyújtották útvonalaikat. Az amerikai hadsereg hosszú és költséges kerülőúton kezdte meg Japán megközelítését. Ennek a hadműveletnek évekre volt szüksége, de ha szabadon kibontakozhat, feltétlenül végzetes lesz az ellenség számára. Végtére is Japán 83 millió lakosával és korlátozott anyagi eszközeivel egyedül harcolt a világ leggazdagabb országa ellen, amely 150 milliónyi lakossága erejére támaszkodhatott. Japán kénytelen volt segítséget keresni.

1942 utolsó heteiben egy japán úriember kereste fel Revels Mansart bírót New York-i irodájában. Egy bizonyos hindú kereskedőre hivatkozott, akinek érdekeit a bíró sikeresen védte még évekkel azelőtt. A látogató művelt, jó modorú és nyilván előkelő ember volt; azt állította, hogy különleges útlevele van, és rövidesen elhagyja az országot. Előbb egy sereg közhelyet mondott, majd bizalmasra fordította a szót:

— Mondja csak, bíró úr, el tudja-e képzelni, hogy az amerikai négerek hajlandók lennének valamit tenni Japánért, ha alkalmuk lenne rá?

— Milyen módon? Rokonszenvük kifejezésével, politikai támogatással vagy talán . . . kémkedéssel?

— Nem csak így. Hanem, mondjuk, felkeléssel.

— Nem — felelte a bíró. — Nem hiszem, hogy ez lehetséges lenne.

A japán vendég rendületlenül folytatta:

— Úgy hallom, itt még mindig a rabszolga-mentalitás bénítja meg az ön népét. Semmiféle sértés vagy megkülönböztetés nem csihol ki belőlük egyebet, mint jámbor fohászkodást és pityergő könnyeket.

— Ez részben igaz. Ám ezek a könnyek és fohászok kemény munkával és türelemmel, józan érvelésekkel és sikeres szervezkedéssel párosítva bizonyos haladást eredményeztek, és remélem, eljön az idő, amikor kivívjuk teljes egyenjogúságunkat ebben az országban.

— Ha a haladás jelenlegi tempóját veszi alapul, akkor mit gondol, mikor érik el ezt a célt? Száz vagy ezer év múlva? Bocsásson meg, nem akartam udvariatlan lenni. Mi japánok saját bőrünkön tapasztaltuk, milyen sokáig tart rábírni a fehér világot, hogy ismerje el a színes népek egyenjogúságát. És most élethalálharcot vívunk a haladás meggyorsításáért. Ha szavait jól értettem, ön nem hiszi, hogy számíthatunk a néger nép segítségére. Így van?

— Jól értette. Gyakorlatilag nem látok rá módot.

— Nem mindenki vélekedik így. Az ország börtönei tele vannak igazságtalanul elítélt, keserű szívű áldozatokkal. Az utcákon nyomorgó négerek nyüzsögnek, akikkel nem törődik senki. Azon-

kívül háromszázezer indián él még ebben az országban; ennyi maradt a millióból, aki 1500 táján Amerika ura volt. Most többnyire elkülönítve tengődnek, mindenkitől elfeledve. Semmi okuk sincs szeretni ezt az országot. Aztán itt a negyedmilliónyi niszej, akit megfosztottak minden tulajdonuktól, és internáló táborokba zsúfoltak. Ezek elkeseredésükben készek bármire. És itt vannak a fehér amerikai proletárok milliói, az összlakosság egyharmada, melyet annyi csalódás és megaláztatás ért, hogy ugyanúgy éreznek, mint mi. Ez talán nem elég erős alap egy forradalom számára, bíró úr?

— Elképzelhető, ha a viszonyok még rosszabbra fordulnának. De ha megjavulnak . . .

— Nem javulnak meg! — vágott a szavába a japán. — Ó, bocsánatot kérek. Vágyaim olyan szavakra késztettek, amelyek túllépik az óvatos tartózkodás határait. Vannak tényezők, amelyek szikrát gyújthatnak a forradalomra érett hatalmas halmazban. Itt van a Néger Kongresszus és itt van a Kommunista Párt. A vasúti szolgák élén egy szocialista áll, akit az AFL ismételten arcul csapott, s aki egyszer azzal fenyegetőzött, hogy tömegeivel Washingtonba vonul. De talán túl sokat is mondtam. Ne gondolja, hogy összeesküvő vagyok. Nem szőttem semmiféle összeesküvést, és nem állok kapcsolatban olyanokkal, akik ilyesmit forgatnak az agyukban. De látom, hogy nem kell sok ahhoz, hogy a tűz fellobbanjon. Nekünk japánoknak sürgős szükségünk lenne erre a tűzre. Bocsásson meg, kérem. Felejtse el mindazt, amit mondtam, amíg el nem jön a nap, amikor öröm lesz rá visszaemlékezni.

Nagyon komolyan nézett a bíróra, aki meghajolt és kezet szorított vele. Vendége távozása után sokáig ült még elgondolkozva. Nem tudta, vajon informálni akarták-e vagy próbára tenni. Amiben hitt, egyre kétesebb színben tűnt fel előtte. Különösen ha arra gondolt, hogy a monopóliumok világa milyen gazdagságot sajtol ki a háborúból. Egyre világosabban látta, hogy az a régi elgondolás, hogy az üzleti világ erkölcsi alapja az emberiségnek teljesített szolgálat, már régen nem igaz. Helyébe lépett az a felfogás, hogy az üzlet célja: uralkodni az embereken. Már nem azért

dolgozunk, hogy a világ szükségleteiről gondoskodjunk, hanem azért, hogy az embereket hatalmunkban tartva, lehetővé tegyük a jólétben élő keveseknek a nyomorúságos többség tökéletes kizsákmányolását.

Mansart bíró japán vendége a kikötőbe sietett, ahol vallatásnak is beillő kikérdezés várt rá. Kiderült, hogy japán állampolgár, aki átutazóban van hazafelé, és útját akkor kezdte meg, amikor még nem tört ki a háború Japán és az Egyesült Államok között. Iratai és igazolványai rendben voltak, csak elutazásának halogatása tűnt fel gyanúsnak. Végül mégis megengedték neki, hogy hajóra szálljon. Franciaországban szállt partra, és a vichy-i kormány haladéktalanul fogadta. Nemsokára diplomáciai útlevéllel és megfelelő ajánlólevelekkel a zsebében Hitler Adolfhoz, a Führerhez indult.

Hosszú utat kellett megtennie egy feldúlt, megtépázott országon keresztül, amely azonban élt, és szinte hisztérikus kacagással próbálta visszafojtani könnyeit. Innen a háborús őrülettől megszállott Németországba lépett be, amely ostort pattogtatva, dülledt szemmel, gorombán ordítozott, a zsidók vérében gázolt. Innen már lassabban folytatta útját a felszaggatott, kifosztott, felperzselt Oroszország hóval borított, komor síkságain át, ahol holtak ezrei hevertek temetetlenül, az élők pedig beesett szemmel, éhesen támolyogtak, de még így sem adták fel a harcot. Hitlert nem volt könnyű megtalálni. A német hadsereg másfél ezer mérföldes útján elérte a Fekete-tengert, de gondjai nem értek véget. Amikor Japán különleges megbízottja végre eljutott Hitler főhadiszállására, javában folyt Sztálingrád végzetes ostroma. Hitler éjjel-nappal tombolt dühében.

A hagyma alakú tornyokkal ékes, ősi Kijev romjain túl, a várost övező fátlan rónán a németek tágas, rendezett tábort építettek ki, ahol csak úgy nyüzsögtek az egyenruhák. A japán küldöttet egy díszes sátorpalotába vezették, ahol őrszemek bokáztak, és parancsoló hangon ordítoztak:

— A Führerhez? A papírjait! Mehet! Heil Hitler!

— Ki ez? — bömbölt Hitler, amikor a japánt bevezették.

A japán mélyen meghajolt.

— Uram! Van szerencsém átnyújtani felséges uram, Hirohito japán császár különleges üzenetét! — mondta és átnyújtott egy piros pecsétes iratot, de Hitler félrelökte.

— Mi van benne? — ordította. — Nem érek rá! Beszéljen!

A japán újból meghajolt.

— Japán súlyos helyzetbe került, uram. Flottánk túlerővel áll szemben, és veszélyben forog. Óriási amerikai hadsereg közeleg lassan, de kitartóan. Felszerelése kitűnő. Az én felséges uram kénytelen segítséget kérni a német nemzettől. Ha ön most megfordulna, és megtámadná Angliát meg az Európában pihenő amerikai csapatokat, a Japánra nehezedő nyomás enyhülne. Ugyanakkor a négerek felkelnének az Egyesült Államokban. Mi azalatt megszilárdítjuk új birtokainkat, majd hátba támadjuk Oroszországot. Az ön végzetes csapásai után Oroszország hamarosan kidől, és megadja magát seregeinek, amelyeket közben Kína százmillióival is megerősítenénk. Akkor aztán az egész világ meghódol Németország Führerje és Japán nap-istene előtt.

Hitler felugrott. Szája tajtékzott.

— Ki innen! Takarodj, te sárga kutya! Csakugyan azt képzeltétek, hogy az ilyen japán majmokkal fogok barátkozni? Japán császár, nap-isten, még mit nem! A császár én vagyok, Németország császára, Franciaország elnöke, és ha akarom, Anglia királya meg az Egyesült Államok elnöke is. Csak nem képzelitek, hogy holmi sárgákkal osztozom? Takarodj! Menj haza, és mondd meg annak az istenverte császárodnak, hogy főjön meg a saját okádékában!

Az őrök kitaszigálták a követet a sátorból.

Halálsápadt volt, és reszketett, de megőrizte méltóságát. Azt kérte, kísérjék ki a frontvonalba, és nemsokára eltűnt Sztálingrád irányában. Egy hétig vándorolt hóban és jégen, míg végül Sztálin színe elé került. Sztálin egy parasztházban tartózkodott, tíz mérföldnyire az ostromlott várostól, de egyáltalán nem volt ideges, és mintha nem is lett volna semmi dolga. Derűsen fogadta a követet, aki most egy egészen más garnitúra irattal igazolta magát: ajánlólevelei ezúttal Sztálin marsallnak szóltak. Sztálin gondosan lefordíttatta magának az iratokat, és nyugodtan figyelt.

— A japán császár azt javasolja, hogy a Japán és a Szovjetunió közt jelenleg érvényben levő semlegességi szerződést változtassák meg és alakítsák át haladéktalanul támadó szövetséggé. Japán kész seregeit és repülőgépeit ide küldeni, és segíteni a németek visszaűzésében. Ezután a két állam együttesen uralkodik majd a keleti világ fölött, és kikergeti onnan a nyugati hatalmakat.

Sztálin letette teáspoharát, hogy elolvasson egy sürgönyt. Azután így felelt:

— Köszönöm, uram, és kérem, adja át köszönetemet a császárának is, de önök elkéstek. A németek letették a fegyvert Sztálingrádnál.

A naptár 1943. január 31-ét mutatott.

A japán követ udvariasan elbúcsúzott; nem fogadta el a vendégszeretően felajánlott éjjeli szállást. Kisétált a vad hidegbe, és megállt szemben a nagy várossal, amely sárga és bíbor fényben lángolt a látóhatáron. Néhány ágyúlövés és bombák robbanása árulta csak el, hogy az ostromlott város él; egyébként a halál lehelete töltötte be a levegőt. A követ ledobta asztrakán kucsmáját, és a havas szél felborzolta haját. Kigombolta kabátját és mellényét, s előtűnt könnyű selyemruhája. Ekkor kihúzta tőrét, s kezét tisztelegve Kelet felé emelte, ahol ötezer mérföldnyire Kioto templomai fürödtek a meleg napfényben.

— Felséges császárom, küldetésemben kudarcot vallottam! — kiáltotta hangosan, és tőrét mélyen a hasába merítette, majd megforgatta belei közt. Teste retteneteset vonaglott, és a földre zuhant.

Az Egyesült Államokban nagy nyugtalanság kapott lábra a négerek közt. Revels Mansart bíró kijelentette, hogy ez nem forradalom, de a másik Mansart odalenn Maconban tudta, hogy az elkeseredés szörnyű méreteket öltött, és könnyen támadhat belőle valami, ami nagy veszélyt jelentene Amerika fehér és fekete tömegeinek egyaránt.

Detroitban szörnyű kitörésre került sor. 1943 óta vagy félmillió bevándorló tódult ide abban a reményben, hogy a tömeg-

termelésnek ebben a fővárosában munkához juthatnak. Ötvenezer néger is volt köztük. Júniusban kitört a verekedés és öldöklés, melynek először a legszegényebbek és legfeketébbek estek áldozatul. Végül Roosevelt elveszítette türelmét, és hatezer katonát küldött ki a lázongás elfojtására.

Két hónappal később Harlemben megmagyarázhatatlan rendbontás tört ki. Boltokat romboltak össze és fosztottak ki. Az emberek maguk sem tudták, mi történt és miért. Pedig a színes emberek világszerte észlelhető kizsákmányolása idézte elő ezt is. Harlemet következetesen és könyörtelenül kizsákmányolták, és fekete népe több kenyeret követelt és kevesebb gumibotot.

A színes munkások nagy tömege a kerület legrosszabb körzeteiben és legrozogább házaiban zsúfolódott össze, ahol mindezek ellenére a legmagasabb lakbért kellett fizetniük. Az élelmiszer selejtjét, amely a város más részeiben eladhatatlan lett volna, Harlembe szállították, és felemelt áron adták el. Harlem iskoláiban hajmeresztő volt a zsúfoltság, a fegyelem gyenge, az oktatók tapasztalatlanok. Azokban a boltokban, amelyek reggeltől estig néger vevőkkel voltak tele, egyetlen néger sem kaphatott munkát. A szerencsejáték, a kábítószer-kereskedelem és a prostitúció háborítatlanul folyt, de nyeresége többnyire fehérek zsebébe vándorolt. A tömeges elkeseredésnek és elégedetlenségnek ebben a forrongó katlanában a legenyhébb szóváltás is elég volt ahhoz, hogy szikraként hirtelen lobogó lángra gyújtsa a robbanékony elemeket.

Revels Mansart bírót különösen megdöbbentette ez a kilengés, nemcsak azért, mert állását és munkáját érintő problémákat vetett fel, hanem a fia miatt is. Az ifjabb Revels éppen sor alá került volna, és számolnia kellett azzal, hogy nemsokára kénytelen lesz megszakítani egyetemi tanulmányait. Apját és anyját nagyon nyugtalanította a dolog; azt akarták, végezze el legalább a tiszti iskolát, de a fiú hallani sem akart róla. A szülők szemrehányást tettek maguknak, hogy annak idején nem kerestek olyan otthont és környezetet, amely a fiú fejlődésére nézve előnyösebb lett volna. Ha most volna néhány barátja, nem lenne ilyen tanácstalan. De hol van olyan közösség, amely befogadna egy néger családot, ha

még olyan feddhetetlen jellemű is? Már ezen a környéken is görbe szemmel néznek rájuk. Ide költözésükkel az ingatlanok értéke nyomban csökkent a fehérek félelme és hisztériája miatt.

De tegyük fel, hogy ez csak múló hangulat. Akkor is, hol kezdjenek hozzá, hogy a szomszédok barátságosabbak legyenek hozzájuk, és társadalmi tekintetben elismerjék őket? Ki lesz hajlandó meghívni őket uzsonnára, vacsorára, táncmulatságra? Elszigetelt, magányos emberek, a társaság számkivetettjei. Az öregebbek még kibírják valahogy, de egy lelkes, tizennyolc éves ifjú? És ha ez így van New York környékén, mit lehet várni New Englandtől, a Közép-Nyugattól vagy Kaliforniától? Los Angeles tipikus Jim Crow-város. A San Franciscó-i szakszervezetek is kirekesztik a négereket, az egész Dél pedig a kasztszellem megszállottja.

Arra is gondoltak, hogy kivándorolnak, de hová? Kanada nem fogadná be őket, Mexikó is csak akkor, ha gazdagok és nincsenek munkára rászorulva. Európában zűrzavaros a helyzet, ami megnehezíti az idegenek dolgát, különösen, ha más fajhoz tartozó betolakodók. Dél-Amerika nyújt még némi reményt, de az ottani nyomor és politikai viszonyok visszariasztották Mansartékat. Nyugat-Indiában pedig a faji és osztályharc máris olyan heves, hogy egy idegen aligha élhet ott békességben. Mansarték örültek, hogy csak ez az egy fiuk van.

Egyszer csak lesújtott a villám: a fiú önként jelentkezett repülőnek.

Az ifjú Revels sokat olvasott egy fiatal néger tiszt, Davis ezredes repülőrajáról. Egy este azzal jött haza, hogy Harlemben megismerkedett néhány kadéttal, és a legnagyobb nyugalommal bejelentette, hogy már jelentkezett is közlegénynek a repülőknél, és néhány nap múlva Tuskegee-be küldik kiképzésre. Anyja kétségbeesett, és minden elképzelhető érvet felhozott, hogy eltérítse veszedelmes vállalkozásától. De apja filozofikus nyugalommal fogadta a dolgot. Végre valami, ami úgy látszik, igazán érdekli a fiút. Idáig az ifjabb Revels nem tanúsított különösebb érdeklődést semmi iránt. Közepes eredménnyel tanult. Az atlétika vonzotta egy kicsit, de nem vett komolyan részt benne. Nem voltak különösebb kedvtelései, még a lányok iránt sem tanúsított érdek-

lődést. A nőprobléma furcsa formában jelentkezett nála. A néger lányok, akikkel az iskolában találkozott, többnyire szegény családból származó, egyszerű teremtések voltak. A fehér lányok már jobbmódúak és elegánsabban öltöztek; el is várták, hogy észrevegye őket, de Revels tüntetően tartózkodott attól, hogy figyelemre méltassa őket. Fejébe vette, hogy soha nem ad alkalmat a gúnyos, fölényes visszautasításra. Igaz, hogy vannak csinos és gazdag néger lányok is, de kinek van ideje megkeresni őket?

Amikor elvégezte a középiskolát, azt mondta, jogot szeretne tanulni és apja nyomdokaiba lépni. De még az apja sem tudott ezért a tervért lelkesedni, mert látta, hogy az ifjabb Revelsben nyoma sincsannak a lendületes törekvésnek, melyet ő ezen a pályán elengedhetetlennek tartott. Inkább az orvosi pályát ajánlotta, de a fiú hallani sem akart arról, hogy neteg emberi testekkel foglalkozzon.

A repülés egészen más dolog. Kipróbálta, és még soha életében nem volt része ilyen csodálatos élményben. Lebegni, szállni a magasban, a föld és a csúf, kicsinyes dolgok fölött! Így történt, hogy az ifjabb Revels Mansart pilóta lett. Mielőtt bevonult volna a kiképzőtáborba, ellátogatott Maconba; életében először próbálta ki a Jim Crow-utazást. Egy hetet töltött a maconi kollégiumban, ahol különösen Jean Du Bignonnal barátkozott össze, talán azért, mert ő nem próbálta tervéről lebeszélni. Jean abból indult ki, hogy Revels már kiválasztotta a maga útját, és elég esze van ahhoz, hogy tudja, mit akar. Inkább arról beszélt vele, milyen élet vár rá. Revels rövid ott-tartózkodása alatt nagyon megszerette Jeant. Ha valaha visszajön, írta szüleinek, szívesen beiratkozna hozzá. Jean meg tudja érteni az olyan fickókat, mint ő.

Jean saját autóján vitte el Tuskegee-be. Még ott volt, amikor Revels kísérletezni kezdett azoknak az ócska gépeknek egyikén, melyeket a kormány a néger pilótaiskolára sózott. Revels egyszer csak úgy érezte, hogy a gép szétesik alatta. Tüstént kiugrott, és ejtőernyőjével baj nélkül leereszkedett a földre, a félájult Jean karjaiba.

— Oda se neki! — hetykélkedett Revels, és egy óra múlva megint fent volt a magasban.

Jean gyorsan hazahajtott. Istenem, ez az új nemzedék! És

ez az ifjú majdnem az ő fia lehetett volna... Hála istennek, hogy nincsenek fiai!

Revels elképzelte magát, amint Németország fölött repül és bombákat szór Hitler rohamosztagaira, akik vad gyűlölettel gyilkolják a zsidókat és ócsárolják a négereket, most pedig Oroszországnak estek neki. Revels persze nagyon keveset tudott a kommunizmusról, de az is elég volt ahhoz, hogy összehasonlítsa Anglia afrikai és ázsiai szerepével. Örömmel hallotta, hogy a franciák milyen barátságosan bánnak a színes csapatokkal. És ekkor, legnagyobb meghökkenésére repülőosztagát Észak-Afrikába küldték.

— Mi a fenét keresünk itt? Miért nem csapunk le Hitlerre, amíg a hátát fordítja felénk?

— Fogd be a szád! — súgták a pajtásai. — Ne felejtsd el, hogy a hadseregben vagy.

Egy reggel, 1943 januárjában, a francia ellenállási mozgalom egyik fiatal tisztjének oldalán végignézte a parádét, amely megnyitotta Churchill, De Gaulle és Roosevelt casablancai találkozóját.

— Hol a negyedik szék? — morogta a francia.

— Kinek?

— Ebouénak.

— Ki az az Eboué?

— Az a fekete, aki ezt az egészet lehetővé tette.

Revels csak bámult. A francia tiszt cigarettára gyújtott.

— Emlékszik még 1940-re? Európa Hitler lábainál hevert. A franciák júniusban megadták magukat. A belga király árulása és a dunkerque-i gyalázat után Angliát hat hónapon át szakadatlanul bombázták. Olaszország már előbb bevonult Abesszíniába és Líbiába. Egész Észak-Afrika, Algéria, Marokkó és francia Nyugat-Afrika meghódolt Vichy nyomában. A dakari kikötő, amely a legközelebb volt Amerikához, védtelenül várta, hogy a németek rátegyék a kezüket. Csak egy szem hiányzott még a láncból, hogy a bekerítés teljes legyen: Egyenlítői Afrika a kontinens kellős közepén, Líbiától délre, az Angol-egyiptomi Szudánban táborozó brit csapatok közvetlen közelében. De a Csád négy

kikötőjén keresztül bőven ömölhetett a hadianyag; itt fekete csapatokat is könnyű volt gyűjteni, és északra, Egyiptomba küldeni. Akinek birtokában volt a Csád, egész Afrikát a kezében tartotta, és aki azokban a napokban kezében tartotta Afrikát, az egész világ ura volt.

— A Csád kormányzója egy fekete bőrű ember volt, aki Dél-Amerikában, Francia-Guyanában született, iskoláit Franciaországban végezte, s régebben Guadeloupe kormányzója volt. Egyenlítői-Afrika fehér főkormányzóját Vichy lepénzelte, és kinevezte valamennyi afrikai birtok főbiztosának. Gabon fehér kormányzója követte az aljas példát. De Eboué, Csád fekete kormányzója összehívta tisztjeit, és így szólt hozzájuk:

„Együtt ültünk a rádió körül Fort-Lamy klubjában, 1940. június 17-én, hogy meghallgassuk Pétain rádióbeszédét. Ott volt néhány fiatal francia tiszt is, aki a Saint-Cyr-i katonai akadémiáról került ki, azután néhány közigazgatási vezető és helybeli kereskedő. Amikor Pétain befejezte beszédét, mélységes csend nehezedett ránk. Ez a nagy hallgatás a fájdalomból fakadt. De én megéreztem, hogy az egész Csád egységes abban az elhatározásában, hogy nem enged, nem adja meg magát. Ekkor azt javasoltam a rádió körül egybegyűlteknek, hogy tegyük közhírré, mi folytatjuk a harcot, bármilyen áldozatba kerül is! Saját lelkiismeretükre bíztam, hogy Vichyt választják-e vagy De Gaulle-t. Egy-két kivétellel valamennyien De Gaulle-t választák."

— Egy francia tábornok később így nyilatkozott: „Ha Eboué akkor Pétain, Laval és Weygand példáját követi, a katasztrófa kikerülhetetlen lett volna. De mivel nem így cselekedett, angol és amerikai repülőgépek szállhattak le Nigériában, aztán Fort-Lamyn át keletre repültek, az Angol-egyiptomi Szudánban fekvő Khartumba, majd onnan észak felé a Közel-Keletre. Sőt, egyetlen napi habozás is elég lett volna ahhoz, hogy Hitlert semmi se bírja többé feltartóztatni!"

— Eboué katonákat, ásványi anyagokat és pénzt ajánlott fel De Gaulle-nak. Szegény néger parasztjai huszonnégy millió dollárt gyűjtöttek össze az ellenállás céljaira olyan időben, amikor jó-

formán egy garasuk sem volt. Eboué kiépítette a Kelet egyik legjobb és legnagyobb légikikötőjét, s majdnem négyezer mérföldnyi országutat. Százötven repülőgép szállt fel naponta Eboué repülőteréről katonákkal és hadianyaggal megrakodva. Eboué katonái ezerhétszáz mérföldet meneteltek, hogy Tuniszban és Tripoliban harcoljanak.

Revels elképedve bámult az összegyűlt vendégekre.

— Hát akkor miért nincs itt ma?

A fiatal francia arca elborult.

— Még nem halt meg — morogta. — Még benyújtja a számlát szolgálataiért.

— Gondolja, hogy ki fogják fizetni?

— A fenét! Ha Anglián és Amerikán múlik, akkor soha!

Revels ott állt az út szélén, amikor Roosevelt elnök és Eisenhower tábornok elmagyarázta a felsorakozott csapatoknak az expedíció célját, és biztosította őket arról, hogy hiába foglalta el Hitler Oroszország felét, Rommel El Alamein-i veresége mindennél többet jelent. Azt jelenti, hogy Anglia és az Egyesült Államok most már komolyan harcol, és hamarosan lecsap a németekre.

Revels szerette a beosztását. A repülők közt kisebb volt a faji elkülönülés, mint más fegyvernemeknél. Revels barátokra tett szert. Olybá vette az embereket, amilyenek, fehéreket és feketéket egyaránt. Akadt köztük érdekes is, meg közömbös is.

Azután bekövetkezett a fordulat. Sztálingrád után az USA hadserege Olaszország ellen fordult, hogy megerősíthesse a keleti frontot abban az esetben, ha az oroszok esetleg meg akarnák támadni Londont — ez a rémlátás gyötörte katonai vezetőit. Revels vígan repült, ifjú álmai lendítették gépe szárnyait.

Majdnem egy éve volt már, hogy Revels 1943 júliusában partra szállt Szicíliában, és onnan tovább repült Itália fölé. Szívét néha elöntötték a sajnálat és rokonszenv hullámai, de nem engedte, hogy sokáig gyengítsék. Olaszország végtére is ellenség, eltiporta Abesszíniát és Albániát, és mindig gyűlölte a négereket. Így hát Revels aggályok nélkül repült, és úgy érezte, nemsokára még több alkalma lesz megbosszulnia fajtája sérelmeit.

Clark tábornok azt a parancsot adta az osztagnak, hogy kísérje el és vegyen részt Róma megtámadásában. Revels fülébe éppen ekkor jutott el az értekezlet híre, melyet Eboué hívott össze az egyenlítői afrikai Brazzaville-be, az Atlanti-óceán partjának szomszédságába. Az értekezlet januárban ült össze. De Gaulle Algírból repült oda, hogy megnyissa a tanácskozást, amelyen részt vett a 70 milliós francia gyarmatbirodalom valamennyi kormányzója. Eboué előadta követeléseit a fekete Afrika érdekében:

— Hadat kell üzennünk a betegségeknek, és fel kell számolnunk a szegénységet és tudatlanságot. Véget kell vetnünk annak, hogy a nagybirtokosok és a nagyvállalatok korlátlanul kifosszák a bennszülötteket. A francia Egyenlítői Afrikának orvosokra, technikusokra, tanítókra és tudósokra van szüksége, hogy segítsenek a népet magasabb fokra emelni és az ország erőforrásait kifejleszteni. És ezeket az embereket meg fogjuk szerezni.

De Eboué májusban meghalt, és most már június volt. Revelst meggondolatlan vakmerőség fogta el, mint a legtöbb ifjút, akit belöktek a háború katlanába. Látta Anzio vértócsáit, a gyilkos mészárlást, a bíbor lángfüggönyt, melyet a nácik zúdítottak le naponta a városka fölött ólálkodó barlangokból. Revels elrepült fölöttük Monte Cassinóba. Fenn az égben is arra gondolt, hogy odalent a föld gyermekei az országutakon vánszorognak, gyökereket rágnak, körülveszik a teherautókat, és könyörögnek a katonáknak, hogy adjanak nekik valami ehetőt.

— Nincs mit enni, nincs mit enni! — hajtogatják siránkozva.

Eszébe jutott a tegnapi vásár. Az olasz egy marhahús-konzerv és egy maroknyi kétszersült fejében arra vállalkozott, hogy kerít neki egy nőt. Revels közömbösen megkérdezte:

— Valami rendes nőt? Fiatalt, jóképűt?

Az ember kifejezéstelen tekintettel meredt rá.

— Igen, nagyon szépet. A hugomat . . .

Végtére az ellenség is ember! Hirtelen torkig volt mindennel. Ez hát a háború! Nem az ellenség gazságait torolja meg. Nem a fegyveres és gonosz emberekre csap le. Kisgyermekeket kárhoztat éhhalálra, fiatal lányokat erőszakol meg, öreg szülőket feszít

keresztre. Hisztériásan nevetett, amikor megkapta a parancsot, hogy repüljön Rómába. Az örök városba! Kiszaladt, és máris felszállt.

Csak szállt gyorsan, egyenesen fel, mindenkinél magasabbra, mindenkit a háta mögött hagyva! Égő poklokat zúdított kolostorokra, falvakra, emberekre. Lelki szemével látta, hogyan szökik fel és fröccsen szét az asszonyok és gyerekek vére. Vadul felkacagott az üldöző gépek láttán, valamennyit messze elhagyta, és egyszer csak azt vette észre, hogy egyedül van az ég kellős közepén, és kifogyott a benzinje. Figyelte, hogyan fogy el az utolsó csepp is, aztán gépe orrát gyorsan a föld felé fordította. Így zuhant le, behúnyt szemmel, tízezer lábnyi magasságból; gépének orra tíz láb mélyen fúródott az olasz földbe.

Mansart bíró akkor kapta meg a fia levelét, amikor az már rég halott volt.

„Drága Anyu és Apu!

Mire megkapjátok ezt, én már nem élek. Egyszerűen nem bírom tovább. Most már tudom, mi a háború. Nem szédítenek meg többé a dicsőségről és győzelemről szóló tündérmesék. A háború sár és mocsok, éhezés és halál, erőszakoskodás és hazudozás. Épp eleget öltem meg embertársaim közül. Nők és gyerekek beleit tapostam ki. Láttam, ahogy a kibuggyanó vért felitta a föld. Egy ilyen világban nem akarok élni. Holnap, ha parancsot kapok a felszállásra, hogy felrepülök az égbe, amilyen magasra csak visz a gépem, azután megfordulok és lezuhanok. Minden jót kívánok nektek. Tudom, mi mindent próbáltatok tenni értem. Hálás vagyok érte. Csókollak mindkettőtöket és Jean nênit is.

Isten veletek.”

Temetés nem volt. Vasárnap reggel néhány látogató gyűlt össze Revelsék nappalijában. Bíbor terítő volt a zongorán, rajta hímzett idézet. Valaki énekelni kezdett:

Álltam a Jordán partján
és néztem a nagy folyót,
és láttam közeledni

sok átkelő hajót.
Ne sírj, anyám, ne búsulj,
kiálts halleluját,
ha távolodni látod
a hullámokon át . . .
Álltam a Jordán partján
és néztem a nagy folyót . . .

13

MEGHAL ROOSEVELT

Mansartékat szívük gyökeréig megrendítette örökbefogadott fiuk halála. Mindketten vakon tapogatózva kerestek valami lelki egérutat, amelyen elmenekülhetnek, hogy ne lássák a szörnyű ürességet. Mrs. Mansart végül családjánál talált vigasztalást, újra közeledni kezdett charlestoni rokonaihoz, akiktől már egészen elidegenedett. Egyetlen nővére minden családi büszkeségről megfeledkezve, összeállt egy fehér emberrel, akiből később Dél-Karolina kormányzója lett. Mrs. Mansart és nővére jómódú, világos bőrű mulatt családból származott, amelyet vérségi kapcsolatok fűztek ebben az államban a legrégibb fehér családokhoz, de már több mint egy évszázad telt el azóta, hogy fehér ember szerelmi viszonyba keveredhetett e büszke nemzetség nőtagjaival. A közeledésnek csak egy módját ismerték el, ez pedig a házasság volt, a bujkálás nélküli, törvényes házasság. És mégis megtörtént, hogy a család legszebb lánya egy fiatal fehér ügyvéd szeretője lett. Egy pazar villában éltek, melynek az asszony hivatalosan a házvezetőnője volt, ám közben három gyermeket nevelt fel, egy fiút és két lányt. Amikor a férfit megválasztották kormányzónak, a hivatalával járó palota háziasszonyául egyik nagynénjét tette meg, ő maga azonban a régi villában lakott. De mikor a fiatal kormányzó elhatározta, hogy szenátor lesz, mindkettőjüknek szembe kellett nézniük bizonyos tényekkel. A kormányzót már régebben kiszemelték arra, hogy a déli elégedetlenek élén fellázadjon a Demokrata Párt, pontosabban Roosevelt New Deal-politikája ellen. Nemcsak arról volt szó, hogy haragud-

tak Rooseveltre, mert elismerte a négerek jogait, hanem teljesen ki akarták irtani a szocializmust az országnak ebben a részében, ahol a Nagy Üzlet épp ekkor vakmerő vállalkozásokba kezdett. Délen megérett a helyzet egy harmadik párt megteremtésére, és vezéréül a fiatal kományzót akarták megtenni. Előbb azonban meg kellett szabadulnia színes családjától, ha pedig nem hajlandó erre, a Délnek gondja lesz rá, hogy teljesen tönkretegye politikailag, társadalmilag és anyagilag.

— Az ilyesmit meg lehetett tenni 50 évvel ezelőtt. De amióta a nők is szavaznak, nem! — érveltek a hívei.

S most ott állt otthonában, karjával élettársa megfeszülő derekán, és azt mondta az asszonynak:

— Tudod, hogy szeretlek. Soha életemben nem szerettem senki mást. Bátor és hűséges élettársam voltál. El sem tudom képzelni, hogyan is élhetek nélküled. De meg kell tennem. Magad is belátod, igaz? Nincs más választásom.

Az asszony nem felelt. Mit is felelhetett volna?

A férfi tehát elküldte színes családját, és feleségül vett egy fiatal fehér nőt a helybeli arisztokráciából. A színes asszony gyermekeivel együtt New Yorkba költözött, és a Riverside Drive-on vásárolt házat. Fia, aki teljesen fehérnek látszott, később beltagja lett egy fehér cégnek, és felszívódott a fehér világba. Az idősebbik lány, akinek kissé sötétebb volt a bőre, férjhez ment egy felfelé törő, fiatal színes ügyvédhez, Mansart bíró pártfogoltjához. A bíró felesége hosszú ideig nem vett tudomást nővére családjáról. De örökbefogadott fiuk öngyilkossága után a fiatalabbik lány meglátogatta Mrs. Mansartot. Ez a tizenöt éves teremtés káprázatosan szép volt, a bőre mint az elefántcsont, a haja fekete, szeme csillogó, arcvonásai finomak, az alakja hibátlan. Sógorával, a fiatal ügyvéddel jött el, s a látogatás a bíró sugallatára történt. Mrs. Mansart egyszeribe elfelejtette minden haragját, amit nővére, a lány anyja iránt érzett. A kislány jómodorú, művelt, értelmes lány volt, és nagyon elhagyatottnak érezte magát New York-ban. Bátyja és nénje jóval idősebb volt nála, és pajtásai a távoli Charlestonban maradtak. Anyja ki se mozdult sűrűn befüggönyözött szobájából, ahol komor töprengésbe merült. A lány mélysé-

gesen együttérzett Mrs. Mansarttal nagy gyászában, őbenne pedig felderengett az a gondolat, hogy ez a lány lett volna néhai fiának méltó felesége; lassanként úgy is bánt Mariannel, mintha a menye lenne.

A bíró is gyászolt, de ő más úton menekült szomorú gondolataitól: egy új világot fedezett fel, és egyre jobban belemerült. Nem pályázott bírói tisztsége meghosszabbítására, pedig az előléptetés lehetőségével is kecsegtették. Újra ügyvéd lett, de gyakorlatát a minimumra korlátozta, csak olyan ügyeket vállalt el, amelyek különösen érdekelték. Rendszeresen kezdett olvasni. Marian szinte magától értetődően lett afféle magántitkárnője a gépírónő mellett, akit Mansart továbbra is megtartott. Az új világ, amelyet Mansart felfedezett, az East Side egyik kis magyar vendéglője volt, az irodájától nem messze. Rákapott arra, hogy itt ebédeljen; délidőben sokáig elüldögélt és elbeszélgetett a vendéglőben megforduló külföldiekkel, akik szívesen befogadták, és eszükbe se jutott megsérteni azzal a szemtelenül fölényes, vállveregető modorral, amelyet az amerikai fehérek szoktak használni az olyan négerekkel szemben, akiknek rangját vagy állását mégiscsak el kellett valahogy ismerni. Így jutott be Mansart fokozatosan egy számára új világba.

Itt hallott arról, hogy Oroszország milyen küzdelmet folytat a demokrácia megvalósításáért. És a szovjet vezetők, miközben ezt az elszánt küzdelmet folytatják az emberi természet gyengeségével, a bűnnel és önzéssel szemben, nem számíthattak sem segítségre, sem rokonszenvre Európa és Amerika hangadó, vallásos köreiben.

Mansart bíró nagy meglepetéssel hallgatta ezeket. Még sohasem tárták fel előtte a helyzetet ebben a megvilágításban. A Szovjetunióról egészen más fogalmai voltak. Azt hitte, hogy a szovjetek tevékenysége nagyjából kimerül a gyilkosságokban és tisztogatásokban. Hol is szereztem ismereteimet a Szovjetunióról? — kérdezte magában.

Rájött, hogy amit tud, nagyjából az amerikai sajtóból és Trockij nyilatkozataiból merítette; mert amikor Trockij Mexikóba érkezett, az amerikai sajtó tárt karokkal fogadta, és az amerikai

liberálisok csak úgy rajzottak körülötte. Így aztán sok éven át Trockij volt az, aki megszabta, mit gondoljanak az amerikaiak Oroszországról. Minden amerikai folyóirat, minden hírügynökség a rendelkezésére állt. A liberális mozgalom az ő szócsövéül szegődött.

Azonkívül most, akár szükséges volt új álláspontra helyezkedni Oroszországgal szemben, akár nem, mindent megnehezített az, hogy az újságok jelentősége megváltozott az egyszerű amerikaiak életében. Azelőtt a bíró nyugodt lélekkel elolvasta a *New York Times*-t és a *Tribune*-t, átfutott néhány elterjedt képeslapot, hébe-hóba elolvasott egy-egy könyvet. Akkor aztán úgy érezte, megszerezte a szükséges ismereteket arról, ami a világon történik.

Ám most ráeszmélt arra, hogy ez már nem így van. Hogy az újságok bizonyos híreket elhallgatnak, bizonyos tényeket különös módon magyaráznak, sőt, alkalomadtán szándékosan hazudnak. Ennek oka alighanem a nagybankok és üzleti érdekeltségek befolyása a sajtóra, ami gyakran olyan nyílt, hogy a lapok vagy azok a vállalatok, amelyek nélkül a lapok nem tudnak létezni, egyszerűen az ő tulajdonukban vannak. Mansart bíró így jött rá arra, hogy a lapokban nem bízhatik többé, tehát függetlenítenie kell magát tőlük, és amennyire lehetséges, más forrásokból szerezni értesüléseket.

Lassan rájött arra is, amit a legtöbb ember csak nehezen, egyikmásik pedig sohasem képes megérteni: hogy tudniillik ha az események hosszú sorát éljük is át, nem biztos, hogy észre is vesszük, és még kevésbé biztos, hogy meg is értjük őket; még elrendezni sem igen tudjuk oly módon, hogy logikusan beilleszkedjenek abba a világba, amelyet már ismerünk. Lehetséges (és ez a megértést még jobban megnehezíti), hogy a jelen eseményei új megvilágításba helyezik a múltat, vagyis a múltat is csak a jelen szemüvegén keresztül láthatjuk jól. Ez más szóval azt jelenti, hogy az idő forog: a jövő részben a múlt, a múlt pedig magában foglalja a jövőt. Mansart bíró most kezdett csak visszapillantani, és megpróbálta emlékeit és tapasztalatait osztályozni és átrendezni.

A kis magyar vendéglő volt az iskolája. Itt olyan emberekkel találkozott, akik első kézből ismerték a világ eseményeit, és őszintén beszéltek róluk. Elhatározta, hogy igyekszik ő is minél több értesülést szerezni. Így aztán ő is, a felesége is, még Marian is, aki gyakran volt náluk, mindent elkövetett, hogy egyre több tényt, értesülést és benyomást gyűjtsön össze a körülötte zajló világból. Marian a Wadleigh-féle felső leányiskola utolsó évfolyamára járt, és az volt a terve, hogy a Hunter-kollégiumban folytatja a tanulmányait.

Mansart bíró személyesen ismerte Harry Hopkinst, és többször is találkozott vele. Ezért különösen felfigyelt minden újsághírre, amely Hopkins nevét említette. Tudta, hogy Hopkins egyenes lelkű, becsületes ember, igyekszik kimondani az igazat úgy, ahogy látja.

Örült, hogy még volt alkalma elbeszélgetni vele, mielőtt Hopkins elutazott Angliába. Megtudta, hogy az Egyesült Államok végre hajlandó szövetségre lépni Oroszországgal Hitler és Mussolini ellen.

A kölcsön-bérleti javaslatot hónapokon keresztül tárgyalták, és végül elfogadták, belátva, hogy enélkül nem lehet Angliát, Görögországot és Kínát megmenteni. Kemény parlamenti küzdelem volt, de az elnök szilárd maradt, és végül felhatalmazást kapott arra, hogy a kölcsön-bérleti szerződést kiterjeszthesse a Szovjetunióra is. Hopkins barátai ujjongtak. Remélték, hogy ennek a vézna, vérszegény embernek elég bátorsága lesz ahhoz, hogy angliai tartózkodása alatt a sarkára álljon ezért a programért. Hopkins helyeslően vigyorgott, és megnyugtatta őket: majd a sarkára áll.

Néhány héttel később a szíjgyártó fia már a Kremlben bukkant fel, és leült tárgyalni Sztálinnal. Sztálin azt várta, hogy Hopkins is olyan feltételekkel áll elő, mint elődei: kiköti a magántőke feltámasztását legalább a balti területeken és a Balkánon. De Hopkins nem tette. Egyszerűen felajánlotta a segítséget Hitler leverésére, s a következő hír, mely a világot bejárta, az volt, hogy az Egyesült Államok egymilliárd dollár összegű segítséget nyújt Oroszországnak.

Mansart bíró most, hogy visszapillantott ezekre az eseményekre, amelyeket a maguk idejében nem értett meg kellőképpen, ráeszmélt arra, hogy fiának azért kellett meghalnia, mert az angolok és az amerikaiak csak 1943 júliusában és nem előbb indították meg támadásukat Olaszország ellen, sőt még 1944 júniusában is, amikor a fiatal Revels fejest ugrott a halálba, csak csigamódra közeledtek Róma felé.

Churchill titokban semmitől sem félt annyira, mint Oroszország győzelmétől. Tudta, hogy ő maga mit tenne hasonló körülmények közt, és ezért szentül meg volt győződve róla, hogy a Szovjetunió győztes seregei egy pillanatra sem állnának meg Berlinben, hanem tovább menetelnének előre, Párizs és London felé. Mansart később megtudta, hogy Churchill még azt is megparancsolta Montgomerynek, hogy raktározza el a zsákmányul ejtett német fegyvereket, mert esetleg még szükség lehet rájuk, ha a német hadifoglyokból új hadsereget kellene szervezni.

Sztálingrád után, amikor megkezdődtek az erőfeszítések a béke megkötésére, Hopkins ezt írta:

„Ha a Nyugat válasza a szovjet ökölcsapásokra hasonló erejű támadás lett volna Hitler védtelen hátába, akkor a háborút már 1943-ban elintézhettük volna. De a világ, különösen az amerikaiak nem akartak hinni a szemüknek, hanem még mindig biztosra vették, hogy a Szovjetunió végül teljes vereséget szenved."

Később ezt mondta:

— Van valami, amitől az amerikai népnek óvakodnia kell. Arra az amerikai kisebbségre gondolok, amely különböző okokból örömmel látná, ha a Szovjetuniót legyőznék ebben a háborúban, és amelyik, mielőtt még magunk is belekeveredtünk volna ebbe a háborúba, nyíltan hangoztatta: valójában teljesen mindegy, hogy a két fél közül melyik győz, a Szovjet vagy Németország. Ez az elenyésző számú, de nagyszájú kisebbség kihasznál minden kis nézeteltérést, amely köztünk és a Szovjetunió közt támad, hogy bajt okozzon és kimélyítse a szakadékot. Éppen elég ember van Amerikában, aki örömmel látná, ha seregeink egyszerűen keresztülmennének Németországon és tovább folytatnák a harcot Oroszország ellen. Ezek az emberek nem képviselnek senkit,

csak önmagukat, és nincs olyan amerikai kormány, amely, ha csak valamelyest is ad magára, megengedné, hogy hivatalos ténykedéseit ez a csoport a legkisebb mértékben is befolyásolja.

Roosevelt nagyobb ember volt, mint Churchill; igazi államférfi volt a szó legnemesebb értelmében. Nekilátott, hogy kiépítse a barátságot a Szovjetunióval, és magával vonszolta Churchillt is. Az egyetlen ember a világon, aki ebben az időben megnyerhette Sztálin bizalmát, Roosevelt volt, és ezt őszinteségével és becsületes viselkedésével érte el. Tudta, hogy a Szovjetunió jogos követeléseket támaszt, és elég erős ahhoz, hogy kikényszerítse őket. Tudta, hogy Sztálin nem olyan ember, akit kétszínű ígéretekkel meg lehet téveszteni. Megállapodtak abban, hogy Roosevelt, Churchill és Sztálin személyes megbeszélésre ül össze Teheránban és Jaltában; ez a találkozó azonban olyan testi megerőltetést jelentett Rooseveltnek, amely nem sokkal később az életébe került.

1945 tavaszán egy fiatalember csatlakozott Revels Mansarthoz és barátaihoz a kis magyar vendéglő törzsasztalánál. A jelenlevők közül, úgy látszik, sokan jól ismerték.

— Erős és érdekes áramlatok mutatkoztak meg Jaltában — mesélte. — Ott voltam, és láttam, és hallottam. Tragikus és világrengető dolgokról volt szó. Többek közt a Szovjetunió szerepéről, melyet a hűvös, nyugodt és szilárd Sztálin képviselt. Sztálin ismerte Churchillt, és tudta róla, hogy irgalmatlanul hazug politikus, aki annak idején minden eszközt megragadott, hogy megbuktassa az orosz forradalmat. Ő tartotta vissza most is a szövetségeseket, ameddig csak lehetett, hogy Hitlernek ideje legyen eltiporni Oroszországot. És csak akkor adta fel a játszmát, amikor már kénytelen volt. Sztálin szerette Rooseveltet. Harry Hopkins kedvéért szerette. De azt is tudta, hogy Roosevelt ugyanazoknak az üzleti érdekeltségeknek a hatalmában van, amelyeket azelőtt Hoover képviselt. Tudta, hogy ez a klikk állt Lengyelország és a balti államok földesurainak háta mögött, akik hazugságok és rágalmak sűrű hálóját szőtték szüntelen, és örökösen intrikáltak a Szovjetunió ellen. Lengyelország évszázadokon át Európa leg-

kapzsibb földbirtokosainak veszedelmes központja volt; ezek az urak millió és millió tehetetlen paraszt vérét szívták, életerejét gyengítették. Lengyel fegyveres hordák évtizedeken át be-betörtek Oroszországba, és gyakran térdre is kényszerítették városait. Magyarország és a balkáni országok egy évszázadon át a legfelháborítóbb, középkori módon zsákmányolták ki parasztságukat.

Mansart bíró ekkor értesült arról, hogy több mint ötven milliárd dollár segítséget adtunk Európának Hitler megállítására. Ebből harmincegy milliárdot Anglia kapott, tízmilliárdot pedig az a Franciaország, amely letette a fegyvert, és inkább segítségre szorult, semhogy segített volna Hitlerrel szemben. A Szovjetuniónak, amely az áldozatok oroszlánrészét viselte, mindössze tizenegy milliárd jutott. Érdem szerint ezt az összeget legalábbis meg kellett volna kettőzni, hiszen Oroszország ezer sebből vérzett, és tizenöt millió halottját gyászolta. Ám most, hogy majdnem belepusztult a Nyugat megmentésébe, az újabb szenvedésekre kárhoztatta.

1945 márciusában Roosevelt ezt üzente a Kongresszusnak: „A világbéke nem lehet egyetlen ember vagy egyetlen párt vagy egyetlen nemzet műve. Szó sem lehet egyszerűen amerikai békéről vagy angol békéről vagy orosz, francia, kínai békéről. Szó sem lehet egyetlen nagy ország vagy csak a kis országok békéjéről. Olyan békét kell alkotni, amely az egész világ együttműködésén alapul."

Harry Hopkins később ezt írta:

„Szívünk mélyén igazán hittük, hogy új korszak küszöbére értünk, hogy már itt a hajnala annak a napnak, amelyért imádkoztunk, s amelyről annyi éven át beszéltünk. Biztosra vettük, hogy kivívtuk a világ első igazi nagy győzelmét a Béke zászlaja alatt — és ha azt mondom: «mi», úgy értem, hogy mi mindnyájan, az egész civilizált emberiség! Az oroszok bebizonyították, hogy messze látnak, és lehet velük ésszerűen beszélni. Sem Roosevelt, sem bárki más közülünk nem vonta kétségbe, hogy nagyon jól lehetne velük boldogulni, és békében lehetne élni mellettük az elképzelhető legtávolabbi jövőig."

— Ki volt ez a fiatalember? — kérdezte Mansart bíró, amikor a társaság kezdett szétszéledni.

— Azt hiszem, Hiss a neve — feleli valaki. — Alger Hiss.

Revels Mansart még maradt, és észrevette, hogy egy másik ismeretlen fiatalember lép be a vendéglőbe. Huszas éveit élhette, és nemcsak azzal keltette fel Mansart bíró figyelmét, hogy eddig még nem látta; sokkal fontosabb volt, hogy megsiratott fiára emlékeztette, mint minden fiatalember, aki fiával egykorú, és néger vonásaihoz képest világos bőrű. Ez a fiatalember is szemmel láthatóan színes származású volt, és rendkívül csinos: széles vállú, karcsú, izmos termetű, bőre halvány olajbarna, haja hullámos. Arca büszke, fiatal arc volt, és önbizalmat sugárzott. Ez a kifejezés Mansart szívébe markolt. Hol látta már ezt az arcot, honnan ismeri ezt a mosolyt? Felállt, az ifjú felé botorkált, és szinte durván karon ragadta.

— Bocsásson meg . . . de valahogy úgy érzem, hogy ismerem önt . . . mintha már találkoztunk volna valahol.

A fiatalember arca elhidegült, szinte szigorúvá vált, de udvariasan válaszolt.

— Nem, bíró úr, én most látom önt először. De azért jöttem ide, mert azt a megbízást kaptam, hogy adjak át önnek egy levelet. Kissé megzavart, hogy olyan figyelemmel néz rám. Elnézést kérek. — Óvatosan belső zsebébe nyúlt, és hosszú borítékot húzott elő. — Ez önnek szól, uram, és már régebben át kellett volna adnom. Ha megengedi, a névjegyemet is átadom. Nem látogathatnám meg önt, mondjuk holnap?

— Nagyon szívesen látom. Akár az irodámban, akár otthon.

— Jobb szeretném az irodájában. Délután négy óra megfelelne? Köszönöm, uram.

Sarkon fordult, és elhagyta a helyiséget. Mansart csalódást érzett. Vajon ki lehet a fiú? A névjegyre pillantott:

Mr. PHILIP M. WRIGHT
General Electric Co., Poughkeepsie, N. Y.

Mansart sötét arccal meredt a névjegyre; sohasem találkozott

ezzel a névvel. Azután irodájába sietett, és kibontotta a borítékot.

„Édes, drága Revelsem!

Mire ezt olvasod, én már régen halott leszek. De remélem, forrón remélem, hogy megkapod levelemet, és hogy a fiunk adja át neked: Philip Wright Mansart, vagy ahogy ő nevezi magát, Philip Wright. Nem akarom felidézni a múltból elválásunk szörnyű tragédiáját. Tudom, hogy te mindig azt hitted, önként hagytalak el. De hogy tehettem volna meg, és hogy hihetted el ezt te, aki tudtad, mit jelentettünk mi egymásnak? Nekem magamnak eszembe se jutott, hogy ezt gondolod, amíg a válópert megindító írásod meg nem érkezett. Akkor aztán megtudtam, hogy milyen üzenetet hagytak hátra számodra. Mert az történt, hogy bátyám és barátai elraboltak, elhurcoltak. Betömték a számat, és egy mentőkocsiba raktak, aztán elvittek egy szanatóriumba, ahová hatóságilag bezártak, mint beszámíthatatlant.

De kiderült, hogy már három hónapja másállapotban vagyok. Én már régóta tudtam, csak haboztam megmondani neked. Így aztán kiegyeztem velük. Az egyezség szerint megtarthattam a gyermekemet, de téged nem láthattalak többé soha. Ezt is csak úgy értem el, hogy azt mondtam, máskülönben öngyilkos leszek. Elutaztam Maine-be, az unokanővéreimhez, és megszültem a gyermekemet. Később visszatértem szüleim házába, hogy felneveljem a fiamat. Aztán megjött a kereseted, amelyben a házasság felbontását kérted. Természetesen beleegyeztem. Rövid idő múlva kiderült, hogy beteg vagyok. Rák. Nemsokára meghalok, azzal az egyetlen kívánsággal a szívemben, hogy tudd meg, soha, de soha nem szüntem meg szeretni téged. Azt akarom, hogy tudj erről, és add áldásodat a fiunkra.

Maryd.

Mary! Az a Mary Wright, akit Revels Mansart 1921-ben vett feleségül, amikor hazajött a háborúból! Akiről azt gondolta, hogy egy évvel később elhagyta. És most megtudta, hogy nem volt hűtlen, kényszerítették rá, hogy elhagyja férjét, és a válás követelése sem tőle indult ki. Revels pedig sajgó szívvel várta fiának látogatását.

Philip Wright már régebben elhatározta, hogy nem otthonában keresi fel apját; nem akart szorosabb kapcsolatba kerülni sem vele, sem a feleségével. De megígérte édesanyjának, hogy beszélni fog az apjával, és ígéretét meg kellett tartania, akármilyen kevéssé volt is ínyére. Éppen alkonyatkor lépett be a szépen berendezett, tekintélyes irodába, amikor a lámpát még nem gyújtották fel, és a lenyugvó nap szelíd sugarai megcsillantak a mahagóni bútorok rézveretein. A gépírónő nem volt már benn, csak Marian, Mrs. Mansart unokahúga, aki már a Hunter-kollégium hallgatója volt. Valami könyvet keresett, s a létrán állt, karját a magasba emelte, és arcán elömlött a lágy fény. Philip úgy érezte, hogy ilyen szép arcot még álmában sem látott. Egy pillanatra szinte hátrahőkölt, aztán gyorsan előrelépett, megfogta a lány kezét, hogy lesegítse a létráról, és félig suttogva azt mondta:

— Azt hiszem, maga a legszebb teremtés, akit valaha is láttam.

Marian megszokta már, hogy megbámulják, és suttogva vagy halkan, hízelgő vagy őszinte szavakkal szépnek nevezzék, de ennek a fiatalembernek a hódolata szinte elkábította. Amellett még nem látott férfit, aki ennyire megfelelt volna eszményképének. A fiatalember arca finom vonású volt, bőre meleg csontszínű, de ami sokkal fontosabb, csak úgy sugárzott róla az értelem, és olyan halálos komolyan beszélt, hogy nyilván őszintén gondolta is azt, amit mondott. Most mindketten szótlanul álltak egymással szemben. Így találta őket Mansart, amint kijött a dolgozószobából. Még mindig annyira hatása alatt állt a levélnek, hogy nem vett észre semmit; megragadta látogatója kezét, és szinte bevonszolta a szobájába. Szinte hisztérikusan kezdett beszélni:

— Higgy nekem, fiam! Esküszöm, soha egy percig sem kételkedtem abban, hogy édesanyád a maga akaratából hagyott el! És nem is vontam kétségbe ezt a jogát a sok szenvedés után, amelyet miattam el kellett viselnie. De én mégsem kezdeményeztem a válást. Nekem azt mondták, ő adta be a keresetet, és tudtam, hogy ehhez is joga van. Tíz évig éltem egyedül, akkor vettem csak feleségül egy derék, jó asszonyt, nem szerelemből, hanem mert mindketten olyan társtalanok voltunk. De ha tudtam volna, édes fiam, ha csak sejtettem volna, hogy a világon vagy . . .

A fiatalember arca szürke volt.

— Az a lány odakint — mondta — az ön lánya?

Mansart rábámult, aztán sietve felelt:

— Nem, dehogy! A feleségem unokahúga, eljár ide segíteni, és...

De a fiatalember már kiszaladt a szobából.

Mansart leroskadt egy székbe. Az történt, amit megérdemelt, de istenem, hogy fáj! Megjelent előtte az egykor imádott asszony arca; minden vonása híven tükröződött ennek a fiatalembernek az arcában, akinek ő még a létezését sem sejtette soha.

Kezébe temette a fejét.

— Ó, édes fiam, drága Philip fiam! Ó, Mary drágám, sokat szenvedett, halálba kergetett feleségem!

Bejött Marian, és izgatott hangon kezdett beszélni a fiatalemberről, aki kijött, és oly sietve távozott. Mansart elmondta neki, ki ez a Philip Wright, és könyörgött Mariannek, próbálja meg rábírni, hogy visszajöjjön. Ez a lánynak nem került sok fáradságába. A fiatalember ugyanis már másnap újra jelentkezett, néhány percig elbeszélgetett Mrs. Mansarttal, de türelmetlensége elárulta, hogy csak Marian számára van ideje. Marian sem titkolta, hogy minden gondolata Philip körül jár. Ez így ment egy hétig. Aztán egy délután egymás kezét fogva léptek be Revels Mansart dolgozószobájába. A lány arca piros volt, a fiúé ragyogott.

— Elhatároztuk, hogy összeházasodunk, uram — mondta.

Mansart reszkető térddel állt fel, és karjába zárta mind a kettőt.

Mrs. Masart nem tartozott azok közé, akik komolyan veszik a fiatalok hirtelen fellobbanásait, és hiszik, hogy első látásra halálosan bele lehet szeretni valakibe. De ez a viharos vonzalom unokahúga és férjének frissiben felfedezett fia közt végtelenül boldoggá tette. Mintha így visszakapta volna azt, akit örökre elveszített. Tüstént beleegyezett a házasságba, és a nagyszabású esküvőt a családi kibékülés ünnepévé avatta. Megjelent Marian hallgatag, örökké töprengő anyja is, és fiatal ügyvéd sógora a feleségével.

Philipnek olyan beosztása volt a General Electricnél, amely mentesítette a katonai szolgálat alól. Sőt, sikerült nászutazás céljából szabadságot is kapnia. Megvárták Marian egyetemi ava-

tását, és még aznap délután útra keltek a bíró nagy kocsiján. Délre mentek, meglátogatták Marian charlestoni rokonait és régi barátnőit; onnan pedig a georgiai Maconba mentek, hogy Manuel Mansart elnöknél is tiszteletüket tegyék.

A maconi színes főiskola elnöke is élénk figyelemmel kísérte a háború utáni új világ fejleményeit. Tisztában volt vele, hogy bizonyos körök engesztelhetetlenül gyűlölik Rooseveltet a gazdagokkal szembeni magatartásáért, és a dolgozók, sőt még a néger dolgozók iránt is érzett rokonszenvéért, főképpen pedig a Szovjetunióhoz való közeledéséért. A gyűlölet elkísérte Warm Springs fürdőhelyre is, ahol a kimerült elnök megpróbálta helyreállítani egészségét, s közben azon töprengett, hogyan segíthetne hozzá másokat is, akiket ugyanez a kór sújtott. Mansart véletlenül látta meg útközben Warm Springs felé.

— Arcára van írva a halál — mondta Jeannek, aki eszébe juttatta, miféle híresztelések keringenek.

Még Sztálingrád évében történt, hogy egy fehér ember megszólított egy négert, aki Warm Springs parkjában dolgozott.

— Helló, Jim! No nézd csak, hát te itt dolgozol?

— Igen, uram. Az elnök komornyikjának a segédje vagyok.

— Jó kis állás, mi?

— Ó igen, uram, nagyon kellemes.

— És mit csinálsz tulajdonképpen?

— Hát ha az elnök lejön ide, kerekes kocsin szokták tologatni a parkban ebéd után, sőt este is, ha nem tud elaludni. Gyakran én tolom a kocsit. Bejárjuk a parkot, le egészen a tóig, aztán fel az országútig.

— Egyedül?

— Ó nem, a testőrei mindig a közelünkben maradnak.

— Aztán visszatolod, és ágyba fekteted?

— Ó, nem. Az én dolgom csak annyi, hogy hazagurítsam. Hozzányúlni csak a komornyiknak szabad. Mást nem tűr meg maga mellett. Tessék elhinni, rettenetes súlyt cipel ez az ember, nem is tudom, hány font vasat meg bőrt. De sohasem panaszkodik, pedig néha látszik rajta, hogy már alig bírja.

— Színeseket is kezelnek itt a forrásoknál?

— Hová gondol, uram! Csak fehéreket.

— Pedig úgy tudtam, az elnök nagy barátja a fajtádnak.

— Úgy is van. De hát itt Délen még ő sem változtathat a dolgokon.

— Nem tud, vagy nem akar?

— Nem tud. Legalábbis nem egyszerre. Különben is, épp elég gondja van . . . Hát . . . most már mozognom kell.

— És mondd csak, megfizetnek rendesen?

— Elég rendesen. Legalábbis jóval többet kapok, mint eddig bárhol.

— De volna helye többnek is, mi?

— Ó, hogyne! Jó estét.

A fehér ember visszaballagott a kocsijához. Amikor visszatért a szállodájába, elmesélte a dolgot a barátainak.

— Ismerem azt a niggert, aki segít tisztába tenni Rooseveltet.

— No és? Mondhat nekünk olyasmit, amit mi nem tudunk?

— Azt nem — felelte az ember, és keményen a szemébe nézett két cimborájának. — De hébe-hóba egyedül van vele este.

— A titkosszolgálat emberei meg ott vannak a sarkukban.

— Az valószínű, de bent a parkban talán . . .

A másik kettő megdermedt.

— Csak nem gondolod? Nem, az képtelenség!

Az első nem folytatta, csak sötéten nézett maga elé.

— Nincs semmi, amitől visszariadnék, ha erről a nyomorultról van szó — dünnyögte végre.

Az amerikai finánctőke, amely hatalmas bankok egyre jobban terpeszkedő hálózatában összpontosult, mindinkább magához ragadta az ipar és kereskedelem irányítását. A pénz és hitel monopóliuma abba az irányba haladt, hogy az ország, sőt az egész világ abszolút uralkodója legyen. És ez a szuperhatalom szenvedélyesen gyűlölte Rooseveltet. Nem győzték átkozni az osztályát eláruló nyomorékot, aki nem ijedt meg Hitler fenyegetésétől, sőt a kommunistákkal szövetkezett, és így megakadályozta, hogy a Nagy Üzlet polipkarjaiba szorítsa az egész földkerekséget. A hatalomvágy őrült megszállottjai égre-földre esküdöztek, hogy a pokol

mélységes fenekére küldik ezt az átkozottat, és még az emlékét is kitörlik a történelem lapjairól.

Erre a következtetésre jutott Jean Du Bignon, miközben korunk történelmét tanulmányozta. Mansart elnök figyelmesen hallgatta, bár nem tudta teljesen elfogadni a magyarázatát. Meghallgatta azt a különös történetet is, amely suttogva járt szájról szájra a főiskola udvarán.

— Egy héttel később történt, alkonyat után, Warm Springsben, a fürdőmedence közelében. Hogy mi, azt kevesen tudják. Akik elkövették, mélységesen hallgattak róla. Másnap reggel a tó mellett halva találtak egy Jim nevű négert. Agyonlőtték. Vadul birkózott támadóival, és ordítása felverte a csendet. Az elnök nem sérült meg, és egyetlen szót sem szólt az esetről soha. A hírek szerint egy fehér embert is holtan találtak a parkban. Az elnök azután több napon át gyengélkedett, és soha többé nem kocsikázott ki sötétedés után. De voltak emberek, akik azt morogták: azért is itt, Warm Springsben fog meghalni!

Egy fekete ember összevissza locsogott, de senki sem adott hitelt a szavainak. Az mondta:

— Néhány ember találkozott odalenn, amikor már olyan sötét volt, hogy egyikük sem láthatta a másik arcát. Suttogva tanáeskoztak, valahogy így: „Szóval beteg? Majd mi gondoskodunk róla, hogy még betegebb legyen. Még mielőtt megszületik az országok egyesülésének új szervezete, el kell temetni. Most mindössze öten érhetnek hozzá a kezükkel, ez nem nagy szám, de ehhez az öt fickóhoz közel kell férkőzni. Egyikünknek az lesz a feladata, hogy ismeretséget kössön velük, és minden úton-módon próbáljon meg hatni rájuk. Akár fenyegetéssel, zsarolással is. Vagy még jobb, ha vesztegetéssel; pénz van rá korlátlanul. Megcsináljuk, ha törik, ha szakad, késsel vagy pisztollyal, méreggel vagy kábítószerrel, de a keserves mindenségit, Franklin Delano Rooseveltnek legkésőbb 1945. április 25-ig el kell pusztulnia!"

Az emberek azt mondták, mese az egész. Mások azt, hogy szó szerint talán nem igaz, de lényegében nemcsak üres locsogás lehetett. Mert Roosevelt meghalt 1945. április 12-én, élete hatvanharmadik, elnöki tisztségének tizenkettedik évében.

Jean Du Bignon bezárkózott szobájába és gondolatai világába. Úgy érezte, bekövetkezett a világ vége, és mélységes csüggedés fogta el. Sohasem látta Franklin Delano Rooseveltet, nemhogy beszélt volna vele. Mégis ismerte, mint ahogy az egész világ ismerte. Gyors kusza írással jegyezte fel naplójába:

„Nagy ember volt, de nem olyan nagy, hogy ne legyen emberi, ne mondhasson magáénak egészséges emberi gyengeségeket is. Tudását úgy szerezte, hogy tanult emberekkel érintkezett, de keménykötésű, egyszerű emberekkel is. Talán többet is olvashatott volna, mélyebben belemerülhetett volna tanulmányaiba, de annyi bizonyos, hogy a fejlődésben sohasem állt meg; amíg élt, napról napra nőtt. Két erő közt hánykódott mindig: az egyik ifjúkorának hűséges ragaszkodása volt azokhoz az eszmékhez, melyeket gazdag, előkelő családjától örökölt, a másik pedig egyre gyarapodó ismeretei az emberekről, arról, hogy ország-világszerte hogy élnek, mit kívánnak. Ha az élet nem sarkallja, kegyetlenül, percnyi pihenő nélkül, nem mindennapi bölcs lett volna. De még így is sok bölcsességre tett szert, és igazán nagy tetteket vitt végbe. Örülök, hogy legalább távolról figyelemmel kísérhettem, és részese lehettem annak a megrendítő korszaknak, amely az ő nevéhez fűződik.

Ő mentette meg a brit birodalmat és a francia köztársaságot azzal, hogy megragadta a Szovjetunió kezét, és engedte, hogy ez az ország kihúzza őket és tulajdon hazáját a bukásból. Családapa is volt, és családja az anyjától az unokáig az ő nyakába zúdította az élet minden problémáját, amelyek egymagukban is elég súlyosak voltak ahhoz, hogy egy ember összeroppanjon alattuk. De ő nem panaszkodott, hanem minden megpróbáltatáson át védelmezte a jogosat, a helyeset, az igazságosat. És minden megpróbáltatás közepette megőrizte lelke derűjét, mosolyogva ébredt, és mosolyogva nézett az új nap elébe. Pedig mérhetetlen gondjain kívül sok-sok fontnyi acél nehezedett rá, amit összeszorított fogakkal cipelt ébrenléte minden órájában. Keze nem nyúlt messze, de amit megmarkolt, azt erősen fogta. Álmában sem jutott eszébe, hogy a Jó elbukhat, és a Rossz győzedelmeskedhetik."

14

A NEMZETEK EGYESÜLNEK

Mansart elnöknek és asszisztensének nagy örömet szerzett Philip és Marian látogatása. Mintha egy új világ lehelete csapta volna meg őket, egy fiatal világé, amely csupa hit és erő. Boldogan feledkeztek meg minden múlt- s jövőbeli bajról és gondról. Különösen Jean érezte át, hogy ezek a fiatalok készen állnak a változásra és mozgásra, és Jean szerint ez az, ami a közeljövőben a világra vár. Jean csak a fiatalok elutazása után eszmélt rá arra, milyen óriási fordulat következett be Roosevelt forradalmától a Truman-féle ellenforradalomig. Hihetetlen volt.

A világ fölötti uralom hirtelen egy ember ölébe pottyant, aki meghökkent csodálkozással kapkodott egykori vezére programja után, melyet sohasem értett meg, és sohasem fog megérteni. Szörnyű és fantasztikus cáfolata volt ez annak a naiv amerikai hiedelemnek, hogy bármely ember — vagy legalábbis bármely fehér ember — alkalmas bármilyen feladat elvégzésére; olyan balhit ez, amely egy nap még elpusztíthatja a világot.

Akkortájt történt, hogy Douglass lejött Chicagóból, és meglátogatta édesapját. Mansart is, Jean is nagyon megörült neki, mert Douglass jobban ismerte a Közép-Nyugat napi politikájának bonyodalmait, mint bárki más. Douglass tulajdonképpen azért jött, hogy elhozza fiát, Adelbertet. A fiatalember középtermetű, karcsú, barna bőrű és kicsit duzzogó arckifejezésű fiú volt. Döbbenetesen hasonlított Mansart elvesztett fiára, Bruce-ra; ugyanaz a fekete, lazán fürtös haj, ugyanazok a nyugtalan, tétovázó szemek! Mansart nem egészen értette, mi késztette a fiút arra,

hogy otthagyja Északot és jómódú családját, és Georgiába költözzék.

Douglass erre csak homályos magyarázatot tudott adni, de Mansart nem firtatta a dolgot, annyira örült, hogy unokája itt marad és az ő iskolájában fog tanulni. Megölelte a fiút, azután Jean gondjaira bízta. Douglass rövid maconi tartózkodását Mansart főleg arra használta fel, hogy minél többet tudjon meg tőle Trumanról, aki olyan váratlanul lett az Egyesült Államok elnöke.

Mansart úgy találta, Douglass kissé elhízott, de kitűnően öltözködik, nyilván jól megy a sora. Elmondta, hogy jövőre alighanem bekerül állama szenátusába, és máris ő a politikai vezetője a legfontosabb néger választókörzetnek. Természetesen ismeri Trumant; nincs a Közép-Nyugaton olyan politikus, akit ne ismerne.

— Franciaországban találkoztam vele, még az első világháború alatt. Barátságos, mókakedvelő pasas volt, szívesen odaült a zongorához, és szeretett mulatni. A háború végén már százados volt, és a rang kissé a fejébe szállt, bár rendesebben viselkedett, mint a tisztek általában. Amikor leszerelt, hazament Kansas Citybe, feladta férfidivatáru-üzletét, amely már amúgy is dögrovásón volt, és felcsapott politikusnak.

— Előbb megyei bíró lett, majd bejutott a szenátusba. Ő volt az a furkósbot, amellyel az 1944-es választási hadjárat során Wallace-t[17] fejbeverték, és már jóval korábban őt szemelték ki arra is, hogy megváltoztassa Roosevelt politikáját abban az esetben, ha az elnök meghalna, ami be is következett. Most aztán nyeregbe ült a reakció. Olyan elnököt kaptunk, aki nem járt valami sok iskolát, nem sok kultúrát látott maga körül, mégis sokat képzel magáról, mert megszédítették a sikerei. Most minden attól függ, milyen tanácsadók veszik körül, és rájuk hallgat-e vagy a saját indulataira.

— Truman igazi fogyatékossága a műveltség hiánya. Lényegében jóindulatú ember, aki legtöbb embertársának csak jót kíván. Egyáltalán nem ostoba, és nem is tehetségtelen. De nem ismeri a világot. A történelem csukott könyv számára. Nem olvas, fogalma sincs a tudományok állásáról. Afféle begőzölt, felvágós vagány.

Jean érdeklődéssel hallgatta Douglass beszámolóját az új elnökről, de pillanatnyilag jobban érdekelte Douglass fia. Azon tűnődött, vajon hogyan is alakult Douglass házasélete. A fia, úgy látszik, nem boldog. Persze némi idő kell hozzá, hogy megnyerje Adelbert bizalmát, és kivallathassa, miért jött ide, miért hagyta ott szép otthonát és Észak lehetőségeit. Lassanként meg is tudott mindent. Adelbert nem szerette otthonát, és főleg nem szerette az anyját (sőt kereken kimondta, hogy gyűlöli). Nénjét sem szerette. Apjáról jó véleménye volt, de őneki nagyon kevés ideje volt fia számára.

A baj gyökere az volt, hogy Douglass első gyermeke lány volt, csinos, világos bőrű, akit az anyja imádott, és büszkélkedve mutogatott. Haja barna volt, de rettentően kunkori, és anyja kezdettől fogva kétségbeesett küzdelmet folytatott vele, hetenként olajba pakolta. Aztán jött a második gyerek, a fiú; jóképű kölyök volt, anyja mégsem szerette, mert a bőre sötét volt, éppolyan sötét, mint az apjáé, bár a haja a természet szeszélye folytán lazán hullámos.

Így történt, hogy míg anya és lánya gyakran megfordult a városban, megnézett minden látványosságot, színházba és éttermekbe járt, a fekete kisfiú mindig otthon maradt, sohasem vitték magukkal, mert néger származása túlságosan szembeszökő volt. Ezért úgy nőtt fel, hogy kora ifjúságától kezdve gyűlölte a családját és a világot. Apja megérezte ezt, de nem tudott rajta segíteni. Túlságosan lefoglalta az üzlet és politikai karrierjének kimunkálása. Igaz, hogy ellátta pénzzel, néha magával is vitte egy-egy autókirándulásra, de Adelbert nagyjában magára hagyva nőtt fel.

Apja mindkét gyermekét fehér iskolába iratta be. Ez nagyon megfelelt a lánynak, aki öccséről tudomást sem vett, de Adelbertnek az iskola sem sok örömet szerzett. Távol tartotta magát fehér diáktársaitól.

Amikor elvégezte az általános iskolát, ragaszkodott ahhoz, hogy a Wendel Phillips-középiskolában folytassa tanulmányait. Ez valójában színes iskola volt egy északi városban, ahol állítólag nem különítik el a diákokat fajuk szerint. Elég zsúfolt volt, de

a felszerelése és a tanári kara kiváló. A legtöbb tantárgy érdekelte Adelbertet, és szépen haladt.

A középiskolai érettségi küszöbén Adelbert elhatározta, hogy Georgiába megy, és nagyapja intézetében tanul tovább. Egy olyan színes világban akart élni, amely jól érzi magát színes mivoltában. És még egy gondolat motoszkált a fejében: talán kiderül, hogy a nagyapja egészen másféle ember, mint az apja. Douglass csodálkozott fia elhatározásán, de alapjában véve tetszett neki a dolog. Az anya fellélegzett, ugyanakkor meg is sértődött.

Adelbert hamarosan beilleszkedett az intézet életébe. Különösen a színjátszás érdekelte, meg a rajz, de irodalomból is kitűnő volt. Írni kezdett. Egyik-másik színdarabját előadták a diákszínpadon, és Mansart abban kezdett reménykedni, hogy unokája a maconi intézet tanára lesz.

Amikor megérkezett a meghívó nénje esküvőjére, Adelbert eltökélte, hogy nem megy el. Azt mondta, ismeri az orvost, aki testvérét elveszi; majdnem kétszer olyan idős, mint a lány, de szép karriert csinált. Chicagóban tanult, és egy ideig ott is praktizált, aztán átköltözött Los Angelesbe. Azt hajtogatta, hogy Kalifornia alkalmasabb terep négerek számára, mivel lélekben egészen közel áll Dél-Amerika spanyol világához.

Mélyebb hivatástudat vagy a szenvedőkkel való együttérzés nem élt benne. Kemény volt és rideg, s fejébe vette, hogy minden tekintetben jól kamatoztatja diplomáját. Ügyesen „melengette" azokat a betegeit, akiknek zsebe megengedte, hogy sűrűn megismételt orvosi látogatásai díját megfizessék. A szegényebb pácienseket meg gondolkodás nélkül lerázta a nyakáról: vagy gyorsan kikezelte, vagy a klinikára küldte őket, néha pedig egyszerűen megmondta nekik, hogy nem tud rajtuk segíteni.

Felezett a konzultáló specialistákkal, még a gyógyszerészekkel is. Költséges recepteket írt, amikor ugyanaz a gyógyszer gyári készítmény formájában sokkal olcsóbban is kapható volt. Jó diagnoszta volt, de nem pazarolta idejét a kórmegállapításra, ha úgy vélte, valami sebtében felírt pirula is megteszi. Rendelőjét mindenféle gépekkel, készülékekkel, mutatós műszerekkel rakta

tele páciensei szédítésére. Betegeinek gyakran olyan kezelést írt elő, amely szükségessé tette ezeknek a készülékeknek a használatát. A kúra nem ártott nekik, legfeljebb több pénzükbe került. Aggályoskodás nélkül fölösleges műtéteket javasolt, összejátszva bizonyos sebészekkel, és gyakran küldte pácienseit kórházba akkor is, ha nem volt feltétlenül indokolt.

Az ifjú Adelbert alkalmasint túlságosan sötét képet festett leendő sógoráról. De leírásában sok volt az igazság. Dr. Michael Steinway valósággal dühbe gurult, ha a „társadalmi orvosi ellátás" került szóba, vagy az ingyenes orvosi szolgálat bármilyen fajtája. Kijelentette, hogy „mindenkinek legszentebb joga orvosát megválasztani és megfizetni, ezt követeli a demokrácia". Egyébként megtermett, jóképű ember volt, bőre sárgásbarna, haja sima, ruhája remekbe szabott, külseje mindig ápolt, hanghordozása pedig a legtökéletesebb doktorbácsi-hang. Pompásan tudott italokat keverni, vicceket mondani és észben tartani. Sok ismerőse volt a vagyonnal, befolyással és hatalommal rendelkező fehér és színes emberek körében.

A házasságot arra az időre halasztotta, amikor végre úgy rendezkedett be, ahogy mindig kívánta. Álmai Los Angelesben valósultak meg, ahol házat vásárolt a Harvard Boulevardon, egyikét azoknak a szép villáknak, melyeket előbbi fehér tulajdonosuk eladott, mert nem bírta fenntartani. Steinway doktor ide költöztette rendelőjét és ápolónőit, lakását is itt rendezte be a legfényűzőbb módon, kertésszel, szobalányokkal és szakácsnővel. Aztán körülnézett alkalmas feleség után; azt akarta, hogy csinos és fiatal legyen, és feltétlenül gazdag családból. Meg is találta egy chicagói látogatása alkalmából Douglass Mansart lányának személyében.

Az anya elragadtatással fogadta szándékát. Számára a házasság azt jelentette, hogy minden évben hosszabb látogatást tehet Los Angelesben, és nem kell a hideg telet Chicagóban töltenie. No meg Los Angelesben kellemes társasági élet vár rá. Douglassnek eleinte nem tetszett a dolog, de aztán belenyugodott. Végtére is, talán egy idősebb férfi jobban vigyáz majd a lányára, mint valami fiatal senkiházi, aki csak az apósa pénzére pályázik.

Így hát megtartották az esküvőt Adelbert nélkül is. Előkelő és költséges esküvő volt. Egy előkelő katolikus templomban tartották, mert Mrs. Mansart már pályafutása kezdetén megtért a katolikus egyház kebelébe, különböző okokból, melyek közül egyik-másik érthető is volt, többit meg jobb nem firtatni. A menyasszony szép volt, és a ruhája káprázatos; az ajándékok drágák, és akadt köztük használható is. A nászutasok beszállása a Santa Fé-i szuperluxusvonatba olyan esemény volt, amelyről még a fehér napilapok is megemlékeztek.

Manuel is elment a lagzira, de túlzás lenne azt mondani, hogy el volt ragadtatva. A ház nagyon szép volt, drága és ápolt, de csöppet sem otthonos.

Amíg Chicagóban volt, levelet kapott Wilsontól. A püspök arra kérte apósát, hogy útban hazafelé álljon meg Dallasban, és vegyenek részt mindketten az Egyesült Nemzetek San Franciscó-i ülésein. A püspök az ENSZ „tanácsadója" volt, és Douglass könnyűszerrel elintézte, hogy apja is megkapja ezt a kinevezést. A tisztség nem járt semmiféle hatalommal, de viselőjének jogot adott arra, hogy részt vegyen az üléseken, és meghallgassa a vitákat, meg azt is, amint később csoportokban feltett kérdésekre válaszolnak. Mansart mohón kihasználta a lehetőséget, hiszen nagy reményeket fűzött az ENSZ működéséhez.

Wilson püspök már 1944-ben, közvetlenül megválasztása után felkészült afrikai utazására, mivel az volt a szokás, hogy egy időre oda küldik az újonnan megválasztott püspököket, mintha ez lett volna az ár, amelyet a fiatal néger püspököknek állásukért fizetniük kell. De a dolog korántsem volt olyan veszélyes, mint az ember gondolná. A legtöbb valamelyik afrikai városban eltöltött néhány hónapot, aztán hazajött, és ki se mozdult többé rezidenciájából az esztendő, sőt az egész négyéves hivatali ciklus hátralevő részében. Mások azzal az elhatározással mentek el, hogy csinálnak valamit, ami azonban rendkívül bajos volt egy olyan országban, amelynek viszonyait nem ismerték, és amelynek megvolt a maga külön kultúrája és saját vallási szokásai. Ha a fiatal püspök tartózkodási helyéül Dél-Afrikát jelölték ki, a világon a legsúlyosabb faji elnyomással kellett megbirkóznia. Egyik-

másik püspök valóban dicséretesen szállt szembe vele. De hat vagy hét hónap hősies erőfeszítései után innen is hazatért a püspök, hogy hivatali ideje maradékát Amerikában töltse.

Ám Wilson, részint saját akaratából, de még inkább Sojourner ösztökélésére elhatározta, hogy Afrikában marad négy éven át. Az volt az elgondolása, hogy tesz valamit Afrika megváltása érdekében. Hogy valami sokat nem tehet, azzal eleve tisztában volt, de mégiscsak tesz valamit. Úgy érezte, hogy az oktatás terén telik tőle valami, és talán segíthet harcolni a betegségek ellen is.

Sojourner még nála is elszántabb volt. Zenét visz Afrikába, gondolta, és zenét hoz onnan. Az Afrikában töltendő éveit szent zarándoklatnak tekinti, s majd ha hazajönnek, és beszámolnak élményeikről amerikai hallgatóságuk előtt, izgalommal hallgatják majd fehérek és feketék egyaránt; az előadás magasabb régiókba emeli őket, és egy szabad Pánafrika látomását varázsolja ámuló szemük elé.

Csakhogy a püspöknek meg kellett várnia a háború végét. Addig ideje java részét olvasással, levelezéssel és tanulmányokkal töltötte; ez utóbbiak között tervbe vette az ENSZ üléseinek meghallgatását is. Így történt, hogy Mansart elnök és Wilson püspök 1945 nyarán keresztülrobogott Texason. Texas egyetlen óriási szürke sivatag volt; csupa sár és homok, csupa bokor és bozót, csüggedt fenyők, lomha vizek, durva, barna fű; sehol semmi emberi nyom és semmi szépség, legfeljebb imitt-amott a búzavirág kék foltjai. Majd hirtelen cszeveszetten kapkodó, rohanó embertömegre bukkantak: feszült tevékenységbe merülő, kemény arcú férfiakra és nőkre — a füst, az acél, az olaj, a kén, a csattogó, csikorgó gépek világára. Fehér és fekete munkások éltek itt szennyben, mocsokban összezsúfolva, rengeteg ember loholt, robotolt lihegve, inaszakadtáig — ez is Texas volt!

Mansart a püspök új dallasi otthonában ülve Afrikáról beszélgetett vele.

— Valami új érlelődik Afrikában századunk utolsó évtizedeiben — mondta a püspök. — Nyugat-Afrikában hamarosan kitör a forradalom, és vér fog folyni Keleten. Abesszínia visszakapja tenger-

partját, és megfékezi a fehér tőkéseket. Az ősi Szudánból független állam lesz, és az új Egyiptom lerázza a brit jármot. Dél-Afrika, ahol alig hárommillió fehér tízmillió fekete fején tapos, egy faji háború megindítója lesz. Az Egyesült Államok pénzzel siet a fehérek segítségére. De ha akad olyan nemzet, amely fegyvereket szállít a feketéknek, győzelmük nem várat magára sokáig.

— És melyik nemzet lesz az?

— India vagy a Szovjetunió. Vagy esetleg Nyugat-Afrika.

— Én nem tudok hinni egyik eshetőségben sem.

— Ha élethalálküzdelemről van szó, bánják is a négerek, kitől kapják a fegyvereket! Annyit mondok, hogy valami új érlelődik Afrikában.

— És mi lesz Közép-Afrikában?

— Ha Dél-Afrika megbukik, Közép-Afrika, vagyis a két Rhodézia és Kongó is követi Nyngat-Afrika példáját.

— És Francia-Afrika?

— Az meg Indokínát követi.

— Elképzelhető, hogy a franciák valaha is feladják Indokínát?

— Kénytelenek lesznek. Tudom, hogy egyelőre fantasztikusan hangzik mindez, de hidd el nekem, Mansart, nincs messze a megvalósulástól. Idő kérdése az egész. Ami engem nyugtalanít, inkább az, hogy mit terveznek a fekete vezetők. Mit akarnak tenni ezeknek az országoknak a népéért? Ahogy most látom, egyszerűen a fehér kizsákmányolók helyébe akarnak ülni, akik Afrikát könyörtelenül kifacsarták Európa és Amerika kényelme és fényűzése érdekében.

— Van valami jó is abban, hogy felszínre kerülnek azok a feketék, akik Angliában, Franciaországban és eddig kevesen, de egyre többen az Egyesült Államokban tanultak és nevelkedtek. Annak a civilizációnak és kényelemnek, amit ezekben az országokban láttak, legalább a töredékét meghonosítják Afrikában is. Kérdés persze, mit nyernek vele az afrikai tömegek. Talán valamivel jobb dolguk lesz. Nyugat-Afrika négerei például az egész afrikai világ fekete urai szeretnének lenni, és pontosan utánozzák mindazt, amit Afrika fehér urai csináltak háromszáz éven át. Ez nem tetszik nekem, elnököm, sehogy sem tetszik... kisvártatva

hozzáfűzte: — Én egyetlen céllal térek vissza majd Amerikába. Azzal, hogy felfrissítsem az amerikai négerek érdeklődését Afrika iránt. Ősszel akarják megtartani az ötödik Pánafrikai Kongresszust Párizsban vagy Londonban. Ezeket a kongresszusokat, mint bizonyára emlékszel rá, az NAACP kezdeményezte 1919-ben. Kíváncsi vagyok, vajon segít-e most az összejövetelek feltámasztásában.

— Kétlem — felelte Mansart. — Az NAACP éppen most nehéz helyzetben van. Haladó programmal kívánja folytatni működését, de elejét kell vennie annak, hogy rásüssék a kommunizmus vádját.

— Fogalmam sincs, hogyan kerülhetné ezt el — mondta a püspök.

— Sehogy. De majd San Franciscóban érdeklődhetünk.

Manuel Mansart és Wilson püspök a San Franciscó-i opera erkélyén ülve fültanúja volt azoknak az erőfeszítéseknek, melyekkel az új népszövetséget igyekeztek megszervezni. Mansart emelkedett hangulatban volt, úgy érezte, szeme előtt alakul a történelem. Közvetlenül ő és a püspök háta mögött három ember ült: egy fiatal színes ember, egy középkorú fehér férfi és egy fiatal fehér nő. A színes fiatalember valamikor Mansart intézetének növendéke volt, és most bemutatta barátait Mansartnak. Elmesélte, hogy a Városi Liga képviseletében jelent meg, a titkár csak holnap érkezik. A fehér férfi az NAACP igazgatóságának egyik tagja volt, a fiatal nő pedig Sally Haynes, Harry Hopkins barátnője, akivel Mansart már régebben találkozott.

Együtt hagyták el a termet. Mansart lelkesedéssel mesélt Alger Hissről, aki az ülésen az elnöki tisztet töltötte be.

— Egyszer találkoztam vele. Tetszik nekem. Egyszerű, derék amerikai, minden nagyképűségtől mentes, és amennyire meg tudom ítélni, becsületes ember. A másikat, azt a Stettiniust sohasem szerettem. Olyan, mint egy gazdag család elkényeztetett csemetéje. Valahogy nincs benne semmi mélység. Nincs látóköre.

A püspök emlékezetébe idézte a világ sok nagy emberét, akit most napról napra láthatott itt, az opera nézőterén. Órákon át

figyelte őket, amint jöttek-mentek: az angol Eden és a francia Bidault[18], turbános arabok és fekete abesszíniaiak; ott volt Smuts is, az ellentmondások embere, a rabszolgahajcsár és humanista. Ám Sally aggodalommal és bírálóan nézte őket.

— Látok valamit, amit, attól tartok, egyikünk sem vett észre. Figyeljék csak, milyen konokul marakodnak a gyarmati gyámságokért!

— De hát itt van az alapokmány — szakította félbe Mansart. — Ez a ragyogó alapokmány. Hallgassa csak meg ezt: „... célja előmozdítani és istápolni az emberi jogok tiszteletbentartását, valamint az alapvető szabadságokét minden ember számára, tekintet nélkül fajára, nemére, nyelvére vagy vallására".

— Igen — felelte Sally —, de ha tovább olvassa, az a cikkely következik, amely a kis nemzetek fölötti gyámságról és a Gyámtanácsról szól, ahol az imperialisták szavazattöbbsége minden esetben biztosítva van. Én itt patkányszagot érzek. Én, barátaim, ismerem a Nagy Üzlet természetrajzát. Vele együtt nőttem fel, magam is ennek a terméke vagyok. Apám ehhez az új uralkodó osztályhoz tartozott, mondhatnám, vérbeli fejedelme volt, aki emberek életével hazárdírozott, amíg el nem veszítette irtózatos vagyonát, és agyon nem lőtte magát. Annyit mondok, puskaporos a levegő megint. Nyakig ülünk egy tudományosan kieszelt és irányított propagandában, amely magát Göbbelst is megszégyenítené. Figyeljenek csak ide. Múlt szeptemberben Dumbarton Oaksban[19] voltam mint díszvendég. A világ hatalmasai gyűltek itt össze, szőtték és suttogták egymás fülébe ármányaikat. Sürgönydrótok és drót nélküli berendezések kötöttek össze minket a világ valamennyi hatalmi gócpontjával. Hírnökök és üzenetek jöttek-mentek szakadatlanul. Micsoda hálót szőttek azok a pókok! Maguk persze azt hiszik rólam, hogy kelekótya nőszemély vagyok, aki hetet-havat összehord. Pedig amit mondtam, színigaz, csak a neveket hallgatom el. És még azt szeretném mondani, hogy mivel az apám lánya voltam, aki az ő halála után egy penny nélkül maradt, mindnyájan megbíztak bennem, mert azt hitték, alig várom a pillanatot, hogy elárulhassam Hopkinst és Rooseveltet. Egy ideig ott ültem a belső szentélyben, a főemberek közt, akik

összeesküvést szőttek az ország és az egész világ ellen. És köztük voltam a múlt hónapban is, azon az éjszakán, amikor Roosevelt meghalt. Pezsgőt ittak és ordítoztak örömükben.

A társaság kelletlenül hallgatta Sallyt. Később, lenn a kikötőben is majdnem szótlanul fogyasztották el az ebédjüket az egyik ablak melletti asztalnál, ahonnan ki lehetett látni a hajóktól nyüzsgő tengerre. Azután egy ideig még ott üldögéltek cigarettázva és beszélgetve.

— Volt valami, aminek eleinte örültem, de most gondolkodóba ejt — jegyezte meg a püspök. — A vétójogra gondolok. A vétójog segítségével, amely hat nagyhatalmat illet meg a Biztonsági Tanácsban, a fehér emberek pórázon vezethetik az egész világot.

— Ne felejtse el, hogy ott van a sárga Kína is.

— Éppen ez a hiba! Kína a fehérek kezében van. Azon a napon, amikor elveszítik az uralmukat fölötte, vagy kezdenek attól félni, hogy hamarosan elveszítik, itt a harmadik világháború, akármilyen nevet adnak is neki.

Hosszú hallgatás következett. Végül Mansart Grey-hez fordulva újból szóvá tette a pánafrikai mozgalom felújításának ügyét. Vajon van-e lehetőség arra, hogy az NAACP is támogassa?

— Én új ember vagyok az NAACP-ben, és nem tekinthetem magam illetékesnek, hogy nyilatkozzam a nevében. De annyi bizonyos, hogy furcsa pácban vagyunk. Kezdeményezésünkre Truman hamarosan kinevezi a Polgári Jogok Bizottságát. Élén persze a Nagy Üzlet áll majd, de az NAACP és a Városi Liga is helyet kap benne. Márpedig ez annyit jelent, hogy a Nagy Üzlet hajlandó egyezséget kötni a néger vezetőkkel, megadja nekik a polgárjogokat, ha viszonzásul távol tartják magukat a munkásmozgalomtól, és lemondanak a New Deal szocializmusáról. Abban az esetben, ha az NAACP nem hajlandó összejátszani velük, kommunistának bélyegzik, és minden módon üldözni fogják, mint ahogy tervbe vették, hogy elpusztítják az Afrikai Ügyek Tanácsát és a Polgári Jogok Kongresszusát is.

Mansart és Wilson álmélkodva hallgatta.

— Lehetetlen!

— Képtelen vagyok elhinni.

— Várjanak csak — mondta Sally. — Hamarosan sok olyat érnek meg Amerikában, ami ma még hihetetlennek hangzik.

A kis társaságot roppant érdekelte volna, ha ebben az órában fültanúi lehettek volna annak a beszélgetésnek, amely a város fölötti magaslaton, a Hopkins Hotelben zajlott le. A legfelső emelet egyik előkelő lakosztályában, ahonnan pazar kilátás nyílt a kikötőre, négy fehér úriember ült bizalmas beszélgetésbe merülve.

— Nem, Wilson, nem! Ez már túl erős!

Truman elnök üzenetéről vitatkoztak, amely a négerek polgárjogainak kiterjesztéséről szólt.

— Erős bizony, nem tagadom.

— Annyit jelent, hogy egy szép napon a vegyes házassággal és társadalmi egyenlőséggel is számolhatunk.

— Bizony, annyit jelent.

— Akkor meg, istenemre . . .

— Várj egy kicsit. Vagy elfogadjuk ezt most és a magunk módja szerint, vagy kifejlesztünk a saját körünkben egy elszánt, belső ellenséget, amely szorosan összetart és napról napra okosabb, egységesebb és gazdagabb lesz. Elég egy bárhonnan érkező bátorítás, hogy titkos szervezkedésbe fogjanak. Tizenötmillió itt az országban, tízmillió Nyugat-Indiában, nem szólva legalább további huszonöt millióról Közép- és Dél-Amerikában!

— A fenét! Azok sohasem lázadnak fel!

— Mert még nem is volt rá példa, mi? Hadd frissítsem fel az emlékezetedet. Itt vannak Haiti, Kuba és egy tucat más sziget. De csak jusson eszedbe egy tucatnyi lázadás nálunk New Yorkban, New Jerseyben, és még több Virginiában, Dél-Karolinában és Louisianában! Jusson eszedbe Vesey és Nat Turner. Jusson eszedbe a százezer szökött rabszolga és a félmillió néger katona, aki eldöntötte a polgárháború sorsát. Elfelejtetted a chicagói, washingtoni és detroiti zavargásokat? Az emberek többsége világszerte gyűlöl és irigyel minket. Segítsünk nekik létrehozni egy fekete atombombát saját határainkon belül?

— Szóval meg akarod engedni, hogy a lányod egy nigger felesége legyen?

— Hogy mit akarok, vagy mit nem akarok, az átkozottul keveset segít a dolgon, különösen ha Oroszország, Kína, India és az egész fekete világ elég erős lesz ahhoz, hogy a fejünkre taposson. Azonkívül, kedves barátom, mi a fenét nyafogsz és nyavalyogsz nekem? Úgy tudom, máris jó néhány színes unokatestvéred él majdnem minden déli államban. Ha huszonöt vagy ötven év múlva egy színes sógor is csatlakozik hozzájuk, abba se fogsz belehalni. Addig is ez az üzenet, bár még el se hangzott, úgy megszédíti a négereket, hogy sikongani fognak örömükben. Olyan kezesek lesznek, hogy no! A kedvünkért cserben hagyják Afrikát és Kínát. Imádni fogják a gazdag fehéreket, és megvetik a szegény négereket.

— Ez igaz, de még így se tudok lelkesedni érte.

— Én se, de mi egyebet tehetünk? Vagy jogegyenlőség, vagy harc. Én azt mondom, csavarjuk az ujjunk köré a vezetőiket, vegyük hasznát a tudásuknak, mutassunk egy kis tiszteletet irántuk, és léptessük őket elő. Válasszuk le őket a saját tudatlan tömegeikről, s válasszuk le a forrongó Afrikáról meg a karibtengeri lázadókról. Hidd el, nem tehetünk egyebet. Amellett ma megígérjük, tíz év múlva elkezdjük ígéretünk beváltását, és huszonöt év múlva tesszük meg az első komoly lépéseket. Értsétek meg, fiúk, ez a program egy évszázadra szól!

— Olyan, mint a rendelet a csacsiról meg a sárgarépáról?

— Annál azért valamivel több, cimborám. Itt nincs szó csacsiról, és mást is fel kell ajánlanunk, nemcsak sárgarépát.

— Nem tudom — mondta a negyedik ember, aki eddig hallgatott. — Nem tudom. Lehet, hogy mást is fel kell ajánlanunk, nemcsak sárgarépát, de semmi esetre sem annyit, mint a társadalmi egyenlőség. Legalábbis erre még bőven ráérünk. Ha beengedjük őket a hotelekbe és olyan összejövetelekre, ahová egyébként mindenki elmehet, ez még hosszú ideig kielégíti a néger törtetőket. Melyik négernek jutna eszébe elmenni az Alfa-Fi-Alfa karácsonyi ünnepségére vagy más színes bálba vagy összejövetelre, ha elmehet a Waldorf-Astoria nyilvános újévi ebédjére is, ahol helyet foglalhat a fehér társasági törtetők mellett? Pedig ez még távolról sem jelenti azt, hogy bevesszük a jó társaságba.

Engedményeket kell tennünk, de az az engedékenység százévi, sőt hosszabb időtartamra is kinyújtható.

— Így zajlott le a Hopkins Hotelben az értekezlet. A mi társaságunk nem hallott belőle semmit.

A püspök és az elnök az ENSZ ülészsaka után elbúcsúzott egymástól és San Franciscótól. A püspök keletre indult, de megállt New Yorkban, hogy meglátogassa az NAACP-t; már előzőleg elfogadta kinevezését az igazgatóságba. Most vette csak észre, hogy a szervezet két részre szakadt. A jogi osztály, amelynek külön irodája és pénzalapja volt, a faji megkülönböztetés eseteivel foglalkozott, különösen az iskola és a választások területén, és máris jelentős sikereket ért el. Ám a fő szervezet nagy nehézségekkel küzdött. A polgári jogok kiterjesztéséről szóló deklaráció még mindig csak papiros volt. Truman elnököt ismételt ígéretei ellenére sem lehetett határozottabb lépésekre bírni. A régi probléma — a négerek viszonya a szakszervezetekhez és a munkásmozgalomhoz — még mindig régi állapotában leledzett.

Ha az NAACP most a jogi osztály programján túlmenően folytatná agitációját a polgári jogok kivívására, vagy ha csatlakoznék a munkásmozgalomhoz, akkor az egyesületet kétségtelenül kommunizmussal vádolnák meg, s mint a legtöbb mai megmozdulást, mely a tömegek társadalmi felemelését kívánja szolgálni, a nyilvánosság előtt „felforgatónak" bélyegeznék. Az egyesület ennélfogva az igazán életbevágó kérdésekben óvatosan húzta az időt, miközben csak nagy üggyel-bajjal tudta reakciósabb elemeit visszatartani attól, hogy kivegyék részüket az országszerte tomboló boszorkányüldözésből.

A püspök megdöbbenéssel tapasztalta mindezt, de mivel új ember volt az igazgatóságban, csupán egyetlen javaslatot kockáztatott meg, azt, hogy az NAACP vegyen részt az ötödik Pánafrikai Kongresszuson, melyet 1945 őszére Angliába akartak összehívni. Az igazgatóság némi szabódás után felhatalmazta a püspököt, hogy képviseletében részt vegyen e kongresszus ülésein. Wilson így került később kapcsolatba a nemzetközi munkásmozgalommal.

1945 kezdetén Párizsban megalakult a Szakszervezeti Világ-

szövetség; a legkülönbözőbb afrikai országok és tartományok képviselői is jelen voltak. Bizonyos nehézségek támadtak abban a kérdésben, hogy az afrikai szakszervezeti képviselőknek joguk van-e a saját nevükben beszélni, vagy pedig az anyaország szakszervezetét illeti meg ez a jog, vagyis például Brit-Afrika népeinek szócsöve az angol szakszervezeti szövetség legyen-e. Mert különben a gyarmati munkások isten tudja, milyen követelésekkel állnának még elő. Hosszas csatározás után az afrikaiak mégis jogot nyertek arra, hogy a saját nevükben beszélhessenek.

Ezek után több afrikai képviselő azt indítványozta, hogy közvetlenül a munkáskongresszust követően hívják össze az új Pánafrikai Kongresszust is. Az első indítvány úgy hangzott, hogy ezt is Párizsban tartsák meg, de bizonyos nehézségek adódtak, amelyek szükségessé tették, hogy az összejövetelt Londonba helyezzék át. Tehát az ötödik Pánafrikai Kongresszust, amelyre Wilson püspököt küldték ki, Londonba hívták össze.

Itt újabb nehézségek keletkeztek, minden bizonnyal a kormány intrikálására, amely megakadályozta, hogy a kongresszus megtartására alkalmas csarnok álljon rendelkezésre, és a delegátusok számára megfelelő szállásról és ellátásról gondoskodjanak. Végül Manchester városában akadt egy helyi szervezet, amely vállalkozott arra, hogy megbirkózik a problémával. Az ötödik Pánafrikai Kongresszus tehát végül is Manchesterben kezdte meg tanácskozásait, 1945 októberében.

A püspök úgy tervezte, hogy Sojourner társaságában vesz részt az üléseken, majd nyomban ezután Nyugat-Afrikába utazik, és minden erejét egyháza ügyeinek szenteli. Távollétük alatt kislányuk Mansart bíró házában talált volna otthonra. De a terv az utolsó pillanatban megváltozott, és a hároméves kislány, akit Africa névre kereszteltek, szüleivel együtt Angliába repült, majd később magukkal vitték Afrikába is.

Manchesterben több mint száz delegátus gyűlt össze a városháza termében. A legtöbb delegátust az afrikai gyarmatok küldték. Kik képviseltették magukat? Gambia kétszázezer néger lakosa, Sierra Leone egymillió és az Aranypart négymillió lakosa. Aztán a Dél-Afrikai Unió nyolc és fél millió bennszülötte, Nigéria

harmincmillió lakosa, és még más észak-afrikai és nyugat-indiai gyarmatok.

A delegátusok zöme fiatalember volt, egyik-másik éretlen és lelkesedő, de volt, aki már jelentős társadalmi tapasztalatot gyűjtött. A tárgyalások igen érdekesek voltak, a szónokok nemcsak a néger faj természetes és néha érzelmes ékesszólását csillogtatták, hanem a rideg tények sokatmondó tömegét is felvonultatták.

A beszédekben két határozott irányzatot lehetett felismerni. Az egyik a belső osztályharcok elkerülésének vágya volt, óvás és figyelmeztetés abban az értelemben, hogy áldozatot kell hozni, ez az első lépés a reformok felé. A másik és erősebb irányzat követelő hangot ütött meg, amely néha az elkeseredésig fokozódott: önkormányzatot, sőt függetlenséget követeltek. A követelések alapja a gyarmati viszonyok leleplezése volt, mégpedig olyan mértékben, hogy csodálkozásra késztette még azokat is, akiknek már volt némi fogalmuk arról, mit jelent a gyarmati kizsákmányolás. Elmondták például, hogy a borsot, amelynek tonnája azelőtt huszonöt font sterlingbe került, de a háborús időkben százfontos árat ért el, Nyugat-Afrikában tizenegy fontért vásárolták fel; a fekete farmereket egyszerűen kényszerítették, hogy termésüket ilyen alacsony áron adják el. Az Aranypart háromszázezer farmerének képviselői keservesen panaszkodtak a kakaófelvásárlás miatt; a munkáspárti kormány új gyarmatügyi minisztere még meghallgatásra sem méltatta azokat a javaslatokat, amelyek az érvényben levő gazdasági kötöttségek legenyhébb lazítására irányultak volna. Minden szónok hangoztatta Nyugat-Afrika hajmeresztő nyomorát: egy család átlag öt font sterlinget kap egész évi munkájáért, a tanult szakmunkások pedig napi két shillinges bérért robotolnak.

Wilson püspök ezen a kongresszuson olyan személyiségekkel ismerkedett meg, akikre évekkel később is oka volt visszaemlékezni. Ezek közé tartozott Dzsomo Kenyatta, egy magas, szakállas ember, a kenyai bennszülöttek mozgalmának vezetője. Ott volt Kwame Nkrumah, akiből néhány évvel később az Aranypart első miniszterelnöke lett. Ott volt Wallace Johnson, Sierra Leone

szakszervezeti vezetője és még több más fekete ember, egytől-egyig csupa olyan harcos, akire fontos szerep várt az afrikai felszabadító mozgalomban.

A kongresszus határozatából idézzük a következőket:

„... Az ötödik Pánafrikai Kongresszus delegátusai békére vágynak. Hogy is lehetne másképp, mikor Afrika népei évszázadokon át az erőszak és rabszolgaság áldozatai voltak. Ám ha a nyugati világ továbbra is erőszakkal akar az emberiségen uralkodni, az afrikaiak végül maguk is az erőszakhoz kényszerülhetnek folyamodni, hogy kivívják szabadságukat, még akkor is, ha az erőszak elpusztítja őket és a világot.

Szent elhatározásunk, hogy szabadok leszünk. Művelődni akarunk; ki akarjuk vívni a jogunkat ahhoz, hogy munkánkból tisztességesen megélhessünk, s ahhoz, hogy érzelmeinket és gondolatainkat kifejezhessük, átvehessük mindazt, ami szép, és új szépségeket alkothassunk. Ha mindezt megtagadják tőlünk, meghalunk, hogy feltámadjunk.

A fekete Afrika számára autonómiát és függetlenséget követelünk, annyira és nem nagyobb mértékben, mint az egyes népek és csoportok számára lehetséges az egységes világban, de amíg a világ szövetségi alapon nyngvó egysége kikerülhetetlenül meg nem valósul, mi is önkormányzatot akarunk.

Nem szégyelljük, hogy ősidők óta türelmesek voltunk. Még most is hajlandók vagyunk áldozatokat hozni, és mindent elkövetni hibáink kijavítására. De nem vagyunk hajlandók tovább éhezni, és közben a világ minden robotját elvégezni csak azért, hogy szegénységünkkel és tudatlanságunkkal hozzájáruljunk egy érdemtelen ál-arisztokrácia és egy levitézlett imperializmus fenntartásához.

Elítéljük a tőke monopóliumát, valamint a csupán magánprofitot szolgáló gyáripar uralmát. Üdvözöljük a gazdasági demokráciát mint az egyetlen igazi demokráciát, amelyért érvelni, agitálni és harcolni akarunk. Kényszeríteni fogjuk a világot arra, hogy helyzetünket felmérje, és a tényekre felfigyeljen. Helyzetünk megjavításáért minden módon,

minden rendelkezésünkre álló eszközzel küzdeni fogunk. Az ötödik Pánafrikai Kongresszus ezért felhívja a gyarmatok munkásait és parasztjait, hogy fogjanak össze és szervezkedjenek. A gyarmati muukások álljanak az élre az imperializmus elleni háborúban. Fegyverei — a sztrájk és a bojkott — legyőzhetetlenek.

A kongresszus felhívja a gyarmatok értelmiségi és tanult rétegeit, hogy ébredjenek tudatára felelősségüknek. A hosszú, hosszú éjszaka véget ért. A szakszervezeti jogok, a szövetkezetek alapításának joga, a sajtó, gyülekezés, tüntetés és sztrájk szabadsága, s hogy olyan irodalmat nyomtathassunk ki és terjeszthessünk, amely a tömegek műveléséhez feltétlenül szükséges — ezek azok a célok, amelyekért küzdenünk kell. Ma az eredményes akciónak csak egyetlen útja van: a tömegek megszervezése.

Világ gyarmati és leigázott népei, egyesüljetek!"

A püspök mindezt kötelességszerűen jelentésbe foglalta, és elküldte az NAACP-nek Amerikába. De az ilyen program az akkori nehéz helyzetben még túlságosan őszinte és egyenes volt ahhoz, hogy az egyesület magáénak merje vallani. Ezért az egész programot szép csendesen elsüllyesztette.

Wilson püspök tovább utazott Nyugat-Afrikába, és a következő három esztendő alatt nagy megdöbbenéssel figyelte a világ dolgait. Tanúja volt annak, hogy az amerikai és nyugat-európai szakszervezetek hogyan próbálják megfojtani a Párizsban megalakult új Szakszervezeti Világszövetséget; nem is titkolt céljuk a kommunista szakszervezetek visszaszorítása volt, de Wilson tudta, hogy van egy másik céljuk is: az, hogy elfojtsák a gyarmati szakszervezetek hangját, és útját állják minden olyan megmozdulásnak, amely az anyaországi bérekhez csak némileg is hasonló bért követel a gyarmati dolgozók számára. A négerek, Nyugat-Afrikában éppúgy, mint Nyugat-Indiában, haboztak, nehogy kommunizmussal vádolják őket. De Wilson jól látta, hogy Nyugat-Afrikában megérett a forradalom, és a nyugtalanság hullámai elöntik az egész földrészt. Megismerkedett Padmore-ral, az angol—

néger vezérrel, sőt odáig merészkedett, hogy ellátogatott Libériába; azon a nagy repülőtéren szállt le, melyet az Egyesült Államok épített a Libériai Köztársaság számára.

Wilson végigpillantott az óriási gumiültetvényen, melyet a Firestone-cég bérelt, meg az erdőkön, folyón és földeken, amiket Stettinius és társai szereztek meg örökáron.

Aztán Sojournerrel együtt hazatért, hogy elmesélje, mi történik Afrikában, és mi történhetik az Egyesült Államok színes népével is. Az elbeszélés nagy élményt jelentett Revels Mansartnak és feleségének New Yorkban. Maconban pedig Manuel Mansart és Jean azzal ünnepelte meg hazatérésüket, hogy hangversenyt rendezett a tiszteletükre. A műsor kizárólag afrikai zenéből állt.

A potsdami értekezlet, az újjászervezett világ második nagy erőfeszítése a béke megteremtésére éppen akkor ült össze, amikor Manuel Mansart hazajött San Franciscóból. Jean aggodalommal látta, hogy a tárgyalóasztalnál Roosevelt helyét a külpolitikai kérdésekben teljesen tudatlan Truman foglalja el, s a miniszter, akit magával vitt, nem más, mint a dél-karolinai Byrnes.

— Byrnes? Csak nem ugyanaz, aki úgy gyűlöli a mi népünket?

— De bizony. Emlékszik, milyen bőszen védelmezte a lincselést a Kongresszusban? De még ennél is rosszabb, hogy keresve sem lehetne alkalmatlanabb embert találni arra, hogy az oroszokkal tárgyaljon. Byrnest arra nevelték, hogy vesse meg a munkásokat, fehéreket és feketéket egyaránt.

— De hát Roosevelt kedvelte ezt az embert.

— Mint tisztviselőt, aki hasznos szolgálatokat tehetett itthon, a háborús erőfeszítések érdekében. De arról sohasem volt szó, hogy Sztálinnal tárgyaljon.

Mégis így történt, és Mansart látta, hogy a békekonferencia egy új háború kezdetévé alakul át. A dühösen dörmögő Churchillt Attlee[20] váltotta fel, ám Churchill csakhamar összebarátkozott Trumannel. A világok harca újra kezdődött, mivel a modern technika legnagyobb titka Truman kezébe került, és olyan hatalmat adott neki, hogy megvadult tőle. Truman úgy érezte, hogy az Egyesült Államok ezzel az egész világegyetem ura lett. Pots-

damban csak célzott rá, de önhittsége már itt sem ismert határt. Roosevelt megborzadt az atomtitok borzalmas erejétől, alázatosan meghajtotta volna fejét a szörnyű felelősség előtt — Truman ellenben felült a magas lóra.

A győztes hatalmak megegyeztek abban, hogy Németországot lefegyverzik, és kártérítést fizettetnek vele a fél világ legázolásáért. Ám az Egyesült Államok nem is gondolt arra, hogy megtartsa a szavát. Ehelyett egészen új ösvényre lépett. Egy héttel később amerikai repülőgépek minden figyelmeztetés nélkül rettenetes katasztrófát zúdítottak Hirosima és Nagaszaki fegyvertelen lakosságára: megöltek 150 000 embert, és majdnem ugyanennyit sújtottak azzal, hogy még az utódaik is megsínylik másod- és harmadíziglen a sugarak pusztító hatását. A legborzalmasabb tömeggyilkosság volt ez, melyet a világ valaha is látott. Ez a támadás teljesen összetörte Japánt, és fölöslegessé tette, hogy a Szovjetunió segítséget nyújtson Amerikának.

Truman és Churchill elhatározta, hogy leveri a kommunizmust, és megkaparintja a balti államokat, később pedig Oroszországot is. Ezt a programot Churchill, eleget téve új barátja, Truman meghívásának, csakhamar meghirdette az Egyesült Államokban is.[21] Truman már egy báb volt egy új, mindennél hatalmasabb csoport kezében; kormányában helyet foglaltak a nagy bankok, a tőzsde, a biztosítótársaságok, a vasút-, olaj-, acél- és autógyári érdekeltségek képviselői. Beszüntették a kölcsön-bérleti szállításokat a Szovjetuniónak, és követelték az eddigi tartozások visszafizetését. Megtagadták az újjáépítési hitelt attól a szövetségestől, aki emberfeletti áldozatok árán megmentette a Nyugatot, és megnyerte neki a háborút. Truman máris úgy érezte, hogy a Csang Kai-sek és a Szung-család által vezetett Kína a zsebében van.

— Hallott már erről a Joe Louisról? — kérdezte váratlanul egy nap Jean a főnökétől. — Aki a frontokat járta és szórakoztatta a katonákat?

Mansart felkapta a fejét. Természetesen tudta, ki az a Joe Louis. A néger világ egyik új híressége volt, akiről már akkor hallott, amikor Németországban tartózkodott — és igyekezett is mindjárt elfelejteni. De aztán rájött arra, hogy Joe Louisról muszáj tudo-

mást venni. Joe Louis alakja felmagasodott az ország szemében; a közvélemény benne látta a néger faj legnagyobb emberét; hős volt, akiről legendák keltek szárnyra. Pedig csak egy szegény, írástudatlan néger fiú volt, aki az alabamai ültetvények valamelyik nyomorúságos kalyibájából került elő, egyetlen napig sem járt iskolába, és Henry Ford agyonhajszolt robotosa lett.

A sporthiénák felfigyeltek Joe nagyszerű bronztestére. Irányításukkal a szegény fiú ügyességével és konok kitartásával a világ legelső ökölvívója lett. Bámulatos erejével kiütötte Carnerát, az óriást, az amerikai Braddockot, mégpedig tiszta, becsületes küzdelemben, és csak egyetlenegyszer szenvedett vereséget: a német Max Schmelingtől. Mansart tudta, hogy nem ez a legnagyobb teljesítmény, amit egy ember elérhet, de ki emelné fel szavát népe fiának dicsősége ellen egy ilyen világban, ahol mindent elönt a szenny és a becstelenség? Nem tetszik Joe mestersége? Az ilyesmi ízlés dolga. A maga területén nem lehet kétségbe vonni a nagyságát.

A kifejezéstelen arcú, hallgatag Joe Louis 30 000 mérföldes utat tett meg, hogy néhány gondtalan percet szerezzen a világháború elgyötört katonáinak.

— Megérdemelné a kongresszusi érmet — vélte Jean.

Mansart hallgatott. Sohasem tűrte intézetében az ökölvívást. Diákjai előtt sohasem említette Joe Louis nevét. Most lelkiismeretfurdalást érzett.

Mansart elnök komolyan megbeszélte a püspökkel mindazt, ami időközben az Egyesült Államokban történt. Bizonyosnak látszott, hogy a négerek polgárjogait hamarosan kiterjesztik, noha az elnök még mindig nagyon keveset tett ígéretei megvalósítására. Törökországnak és Görögországnak segítséget adtunk — vagy a segítség a Közel-Kelet olajának ellenőrzésére szolgált csupán? Kínában az amerikai külügyminisztérium Csang Kai-seket támogatja és tolja előre. Így akarják megsegíteni Kínát?

Ám a püspököt mindennél jobban érdekelte a Szovjetunió.

— Nem tudom elhinni, hogy a kommunizmus nem egyéb, mint valami összeesküvés.

— Ezt én sem hiszem — mondta Mansart. — De vajon egészen

igazságosak vagyunk-e a Nagy Üzlet megítélésében? Ne felejtsük el, milyen csodálatos technikával látott el bennünket, milyen hatalmas gyárakat épített fel! Ennek az ipari csodának a megteremtői megérdemlik, hogy elismeréssel adózzunk nekik, és hatalmat adjunk a kezükbe.

— Ez igaz, de sok minden van, amit nem engedhetünk meg. Például azt, hogy az üzlet megfojtson bennünket, megmérgezze a lelkünket, elpusztítsa az ízlésünket és művészetünket. A tömegtermelés gyakran tömegrabszolgaságot jelent, és a haladás kerékkötője. A cipők alakja semmit sem változott 1700 óta; még mindig széles hátul és keskeny elöl, holott az emberi láb formája éppen ellenkező. A ruházkodás, az otthon, az építkezés terén az egyéni ízlés áldozatul esik a tömeggyártás profitéhségének. Nincs javítás, foltozás, alakítás, ingeinket, nadrágjainkat, cipőinket, fazekainkat rövid használat után eldobjuk, pazaroljnk a gyapjút, ónt, rezet és acélt, csak azért, hogy újabb és újabb kincseket raboljunk a föld méhéből a magánprofit növelése érdekében. Pompás utakat építünk, de nem a szép tájak, hanem a spekuláció növelésére. Találmányokat tartunk vissza, ha a profitunkat fenyegetik. Iparunknak rabszolgái vagyunk, nem pedig a gazdái. Elkerülhetetlen ez? Nem segíthetünk rajta?... És feltétlenül muszáj, hogy küzdjünk a szovjetek ellen? Másképp nem tudunk segíteni magunkon és a világon?

15

MANSARTOT TÁMADJÁK

Az atlantai Nőegyletben rendezett ebéd 1950 őszén kitűnően sikerült. Hatan ültek az asztal körül, valamennyien fehérek természetesen, s közülük három déli. Clair, az új Maloney-alapítvány képviselője, amikor a kávét felszolgálták, kijelentette, hogy az alapítvány szívesen áldozna 50 000 dollárt, sőt többet is, ha kell, a négerkérdés tanulmányozására. Clair hatvan év körüli északi ember, aki nemrég vonult vissza az autóüzlettől, s a jótékonysági „szakmában" kezdett működni. Mellette egy fehér déli egyetem elnöke ült, egy negyvenöt éves, élénk modorú ember, aki tüstént kijelentette, hogy az ő intézete örömest vállalkozik ilyen kutatómunkára.

— Pompás — bólintott a jelenlevő politikus, aki harminchét éves volt, és biztosan számított rá, hogy a legközelebbi választáson őt teszik meg az állam kormányzójának. — Hosszú ideig a négerek monopolizálták a fekete faj helyzetének tanulmányozását Amerikában, ezért még ha igazat mondtak is, rossz fényt vetett a Délre és az egész fehér fajra. Most majd mi derítjük fel az igazságot, és annyit hozunk nyilvánosságra belőle, amennyit jónak látunk, és úgy színezzük ki, ahogy nekünk megfelel.

Clair erre kissé elszontyolodott, de az elnök sietve kijelentette, hogy a kutatómunka természetesen szigorúan tudományos jellegű lesz . . .

Mrs. Emery, az egyik klubtag a szavába vágott:

— Magától értetődik! Kinek jutna eszébe kételkedni benne! Mégis jobb, ha olyan jelentések készülnek, amelyek becsületünkre

válnak, és kiemelik jó szándékainkat. Elég volt abból, hogy a világ azt gondolja, nekünk délieknek a lincselés a fő foglalkozásunk.

Az északi szociológus még megjegyezte:

— A négerek egyébként már abbahagyták saját helyzetük tanulmányozását. Az atlantai egyetem 1897-ben kezdte el ilyenirányú munkáját, de 1915-ben abbahagyta. 1938-ban megkísérelte felélesztení, de a háború óta megint teljesen elhanyagolja. Mondanom sem kell, hogy fehér kutatók sokkal jobban tudnák elvégezni ezt a feladatot.

— Jelenleg a következő a helyzet — mondta az egyetemi elnök —, a négerek régóta siránkoznak, hogy nem kapják meg igazságos részüket a közoktatásra fordított állami és szövetségi pénzekből. Ez igaz is volt. De most már határozott lépések történtek a hiba orvoslására. Ha mégsem sikerül, akkor iskoláinkban előbb-utóbb megszűnik a faji elkülönítés, mivel nem lesz pénzünk két iskolahálózat fenntartására. Vagy ha lesz is, a bíróság nyitja meg iskoláink kapuit a feketék előtt.

— Soha! — jelentette ki Mrs. Emery.

— Ha erre sor kerül, a Dél fellázad! — fűzte hozzá a politikus.

— Persze, kérem, persze — vetette közbe magát Clair. — Inkább előteremtjük a pénzt a két iskolahálózat egyforma színvonalon való kiépítésére.

— Akkor jó sok pénz kellene — kockáztatta meg a szociológus.

— Mindenesetre megpróbáljuk — vélte a politikus. — A mi Dél-Karolinánk a vezető állam ezen a téren, és igyekezni fog megtartani vezető szerepét.

— Máris elég adatunk van ahhoz — tette hozzá az elnök —, hogy olyan jelentést hozzunk nyilvánosságra, amely nagyon biztató. A két iskolahálózat színvonala gyorsan halad a kiegyenlítődés felé, és közel az idő, amikor ezen a téren minden panasz alaptalanná válik.

— Nagyszerű! — kiáltottak fel többen, Clair pedig biztatóan bólintott:

— Kerekítsék ki egy könyvre. Mi majd kiadjuk. Gondunk lesz rá, hogy mindenütt elolvassák.

— Mégis, tegyük fel — mondta a szociológus —, hogy a Legfelső Bíróság megtiltja a nyilvános iskolákban a faji különválasztást. Mit csinálunk akkor?

— Erre sohasem kerülhet sor — felelte szilárd meggyőződéssel a politikus. — Vagy ha elképzelhetetlen módon mégis bekövetkezik, a szavazatok megoszlása 5:4 lesz, ami a döntés megsemmisítését vonja maga után. Azonkívül a niggerek magnk sem kívánják a közös iskolákat. A néger tanítók elveszítenék a kenyerüket, a néger gyerekekre pedig pokoli szenvedés várna.

Az egyetemi elnök nem adta be a derekát:

— Igaz ugyan, hogy a Legfelső Bíróság ilyen döntése csöppet sem valószínű, de ha bekövetkezik, meglátjátok majd, hogy a néger közvélemény a közös iskolák mellé áll. Sőt, a négerek kénytelenek lesznek már előre követelni. Túl sokáig ordítoztak az iskolai egyenjogúságért, semhogy elutasítsák, ha végre felkínálják nekik.

A szociológus is megkockáztatott egy ellenvetést:

— Gondoljunk arra is, kérem, hogy ha még sokáig megtagadjuk az iskolai egyenjogúságot, a kommunisták malmára hajtjuk a vizet. Olyan tőkét kovácsolnak ebből, hogy a néger tömegek egyre nagyobb figyelemmel hallgatnak rájuk. Azonkívül veszedelmes faji összetartást kovácsolunk a saját határainkon belül, mégpedig ugyanannak a faji gőgnek az alapján, amelyet eddig mi magunk hangoztattunk. Addig, amíg végül ők is magukévá tették.

Mrs. Emery elfintorította az orrát.

— Maga túl sok észt tulajdonít a négereknek. Maga szerint a négerek mindent kizsarolhatnak tőlünk, akár a teljes társadalmi egyenlőséget is, ha azzal fenyegetőznek, hogy átmennek a kommunisták táborába.

Mr. Clair és az egyetemi elnök egyszerre tiltakozott:

— Ó, a legkisebb valószínűség sincs arra, hogy a Legfelső Bíróság megváltoztassa a régóta fennálló faji elkülönítés rendszerét! Csak arra kell ügyelnünk, hogy az iskolai költségvetés méltányosabb legyen, és ez széles körben ismeretessé váljék.

Ám az elnök töprengőn fűzte hozzá:

— Természetesen szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy

a színes népek felfelé törekednek. Ezt nem szabad lekicsinyelnünk. Anglia visszaadta India szabadságát. Ki gondolta volna, hogy ez is lehetséges? Kína is rakoncátlankodik. A mi feladatunk, hogy leszoktassuk róla. Amerika és Anglia tévedett, amikor feltételezte, hogy Japán összeomlása után Kína is tehetetlenül az ölükbe hull. Kína némán és ellenállhatatlanul talpra állt. Nincs olyan amerikai erő vagy csel, amely visszanyomhatná. A fegyverek, amiket Csangnak küldtünk, a kommunisták kezébe kerültek. Én nem vagyok olyan bizonyos benne, hogy Formozára komolyan építhetünk. A kínai köztársaság természetesen végül majd összeomlik, de . . .

— Nem omlik össze! — vágott a szavába egy goromba hang. Vanderburg olajmilliomos hangja volt. Számítottak rá, hogy eljön fitogtatni hatalmát, de mint rendszerint, most is későn érkezett; megszokta, hogy az embereket megvárakoztassa. — Kína a mi időnkben nem bukik meg, és Csangnak vége van. A Legfelső Bíróság pedig feltétlenül betiltja a faji szétválasztást, ha nem az idén, hát hamarosan. Egyszerűen szakítanunk kell azzal az ostoba felfogással, hogy a világ úgy táncol, ahogy mi fütyülünk, és hogy minden ész a mi fejünkben összpontosul. Másnak is van esze. A niggerek meg a sárgák éppen olyan okosak, mint mi, ha alkalmuk van rá, hogy használják az eszüket. A mi dolgunk arról gondoskodni, hogy ne legyen rá alkalmuk. De az elkülönítés fenntartása itt minálunk elkerülhetetlenül oda vezet, hogy kialakul egy szorosan összetartó, egységes néger tömb, amelynek saját vezetői, tervei és szervezetei lesznek. Ennek nem szabad megtörténnie. Be kell kebeleznünk a niggereket a saját tömbünkbe. Még magasabb állásokat is kell juttatnunk nekik, de persze nem olyan magasakat, hogy beleszólhassanak a politikába, és fehér embereknek parancsolgassanak. Például meg kell nyirbálnunk a színes állami főiskolák elnökeinek hatalmát, mert ennek a bandának túl sok esze van. A hatalmat nekünk kell gyakorolnunk megfelelő bábok útján, akiket a mostani vezetők helyébe teszünk. Én például kineveztettem magam a maconi főiskola felügyelő bizottságába azzal a céllal, hogy megszabadulok attól a Mansarttól. Ti se ringassátok magatokat ostoba illúziókban.

Ha nem járunk túl a világ színeseinek eszén, úgy megtáncoltatnak bennünket, hogy attól koldulunk. Értsétek meg, nem az történt, hogy Kína kicsúszott a kezünkből! Kína egyszerűen kirúgott minket!

Vanderburg ezzel sietve elhagyta a szobát, főbólintással tüntetve ki a jelenlevők egyikét-másikát.

A kis társaság csodálkozva nézett utána. Clair elnézően mosolygott.

— Attól tartok, barátunk erősen túloz.

— Nem vitás — visszhangozta az egyetemi elnök, míg a szociológus megvetően szipákolt. Még néhány kellemes mondatot és bátorító megjegyzést váltottak egymással, azután a társaság feloszlott. Mrs. Emery helyrerázta a ruháját, és megigazította derekán az övet. Telt ajkát csücsörítve, néhány szót súgott a mellette ballagó politikus fülébe:

— Vanderburg nagyon jó véleménnyel van a négerekről. Úgy hallom, a nősténveik ágyát sem veti meg.

Közben Maconban viharfelhők gyülekeztek az égen, közelgő bajokkal fenyegetve Mansart elnökségét. Ha nem is foglalkozott vele, de nem felejtette el, mi történt az első igazgatósági ülésen, amely közvetlen azután ült össze, hogy San Franciscóból hazajött. Sok aláírással ellátott kérvényt terjesztettek elő, amelyben egy sportpálya létesítését sürgették, ahol atlétikai versenyeket lehet rendezni. Manuel sohasem támogatta az atlétikát, és különösen ellenezte az egyetemek közti sportversenyeket. Álláspontja nyilvánvalóan kapcsolatban volt szerencsétlen fia, Bruce emlékével.

Az ilyen sportversenyek bizonyos fajközi keveredéssel jártak, és Mansart nagyon félt ettől. Macon fehér lakói, különösen a kereskedők és fehérgallérosok nem voltak éppen elkényeztetve szórakozási lehetőségekkel, és csak úgy tódultak a színes sportversenyekre is. Itt külön ülőhelyeket kellett fenntartani számukra, és a helyi polgárság egy része ezt az alkalmat is megragadta faji felsőbbségének fitogtatására. Gyakran sor került összetűzésekre, a legtöbb nem volt komoly, de mégis aggasztotta Manuelt.

De azt is furcsának tartotta, hogy ez a kérvény, amelyet főként az intézet végzett növendékei írtak alá, nem őhozzá került először, hanem a texasi fehér olajmágnás, Vanderburg terjesztette a bizottság elé.

Betty-Lou Baldwin 1947-ben meghalt. Röviddel halála előtt magához hívatta menyének unokabátyját Texasból. Fia, John ugyanis betegeskedni kezdett, unokája, Lee pedig nagyon is rászorult egy erős kézre, amely ellensúlyozná az anyai kényeztetést. Betty-Lou úgy gondolta, hogy erre a család legközelebbi férfirokona, Vanderburg a legalkalmasabb, aki a bámulatosan fellendülő dél-nyugati ipar egyik vezére volt, a hatalmas olajérdekeltségek embere, az adómentes konjunktúra szerencselovagja. Egy ilyen embert hasznos lesz bevonni a Baldwin-család szerteágazó érdekkörébe.

Vanderburg szívesen beleegyezett. A Baldwin-bankház igazgatója lett, és csakhamar beválasztották a színes állami főiskola felügyelő bizottságába is. Betty-Lou meghalt, nem éppen békességben, de legalább nem teljesen reménytelen lelkiállapotban.

John Baldwinnak eszébe sem jutott visszavonulni, de örült, hogy kisebb jelentőségű kötelességeit más vállakra háríthatja át; annál is inkább, mert családi élete csöppet sem volt zavartalan. Vanderburg gyorsan kezébe ragadta az állami főiskola felügyeletét, ámbár Baldwin hébe-hóba ezentúl is meglátogatta az intézetet.

Vanderburgnak megvolt a maga külön elképzelése a néger főiskolákkal kapcsolatban. Például erősen pártolta a néger atlétikát, és a sportpálya létesítésére vonatkozó javaslatot azzal támasztotta alá, hogy erre a célra 100 000 dollár névértékű olajkötvényt ajándékozott az intézetnek. Egy ilyen ajándékot természetesen köszönettel kellett fogadni. Mansart berakta a kötvényeket az intézet páncélszekrényébe, és egyelőre nem törődött többet a dologgal.

Tudta azonban, már túlságosan sokat volt távol az intézettől, és el is határozta, hogy más irányú tevékenységét a lehetőséghez képest megnyirbálja. Csakhogy közeledett a színes állami főiskolák elnökeinek újabb értekezlete, amelyet Atlantában hívtak össze, s Mansart úgy érezte, kötelessége részt venni rajta. Tanácsot

akart kérni kartársaitól számos sürgős kérdésben, s ezek közé tartozott a főiskolák közt rendezendő sportmérkőzések ügye is.

Egy nappal elutazása után egy nő lépett be a dékáni hivatalba, kezében a jóindulatú olajmágnás ajánlólevelével. Jól öltözött, világos bőrű mulatt nő volt, és nagyon biztos fellépésű. Választékosan beszélt, és a jelek szerint művelt, eszes teremtés volt. Miután bemutatkozott, kijelentette:

— Engem Mr. Vanderburg küldött ide. Valamikor már pályáztam tanári állásra az intézetben.

Jeannek eszébe jutott, hogy Vanderburg 1949-ben már majdnem kierőszakolta Mrs. Grey kinevezését a szociológia tanszékre. Akkor a döntést elhalasztották azzal, hogy további információkat szereznek be. Mrs. Grey a chicagói egyetemen szerzett diplomát, úgy látszott tehát, megvan a megfelelő képzettsége. Csakhogy a szociológia Jean területe volt, és nem érzett semmi kedvet ahhoz, hogy mással megossza. Játszva el tudta látni ezt a munkát, még azután is, hogy kinevezték dékánnak. A világháború ugyanis jó időre megakasztotta kedvenc tervének továbbfejlesztését, az állami főiskolák közös szociológiai munkásságát. Ha ezt az együttműködést még fel lehet éleszteni — márpedig Jean szilárdan elhatározta, hogy ettől nem tágít —, akkor bizony kevés ideje marad a diákok oktatására, és valóban másik tanárra lesz szükség.

Mindez egy szempillantás alatt átvillant Jean agyán, miközben látogatóját tetőtől talpig szemügyre vette. Ez a Mrs. Grey sehogy sem tetszett neki, bár hogy miért, azt nem tudta volna megmondani. A tanári kar tagjait eddig a legnagyobb gonddal válogatták ki, és nagyjában harmonikusan működtek. Súrlódások természetesen előfordultak imitt-amott, ezt az egyes tanárok ambíciói és temperamentuma elkerülhetetlenné tette. De Mansartnak mindig sikerült a súrlódásokat elsimítania. Személyi kérdésekben csak egy melléfogás történt. Abban az időben, amikor az elnök Chicagóba utazott, onnan pedig San Franciscóba, az ENSZ ülésére, kineveztek valakit az intézet adminisztrációjának vezetőjévé, s ez a kinevezés Jeant még mindig bántotta.

John Jacobs csendes, szorgalmas ember volt, de nem érdekelte az intézet mint a tudomány csarnoka. Az is lehet, hogy kül-

ső erőkkel játszott össze; ezt Jean nem tudta biztosan. Nem volt kezében semmiféle bizonyíték gyanúja igazolására, de elhatározta, hogy beszél erről Mansarttal. Közben, a bizottság fehér tagjainak nyomására Jacobs az intézet főkönyvelője és pénztárosa lett. Minden feltűnést kerülő, sovány fekete ember volt, és szőrszálhasogatóan pontos. Katedrát is kapott, a könyvelést tanította. Felesége halk, egérszemű kis néger asszony volt.

De Jacobs valahogy nem illett be az együttesbe. Mintha érezte is volna, hogy hivatalát nem méltányolják érdeme szerint. Úgy gondolta, mint főkönyvelő igényt tarthat arra, hogy gyakrabban kérjék ki a véleményét. Jean látta, hogy ennek a panasznak van némi alapja. De Mansart meg ő régen megszokták, hogy mások meghallgatása nélkül intézzék a dolgokat, hiszen olyan tökéletesen megértették egymást. Ha Jacobs történetesen simulékonyabb és rokonszenvesebb, ha több megértést tanúsít a főiskola problémái iránt, lassanként bizonyára fontosabb szerephez jut. De mivel az iskolát afféle gépezetnek tekintette, nem pedig emberi lények élő közösségének, ő maga pedig lassú észjárású és túlságosan érzékeny ember volt, Mansart és Jean csakhamar megszokta, hogy levegőnek nézze, és megfeledkezzen róla.

Mrs. Grey javasolt kinevezését újabban erősen sürgették, de még nem került rá sor, mégpedig azért — mint Jean nyomatékosan hangoztatta —, mert az elnöknek még nem volt ideje dönteni. Eddig még nem volt példa arra, hogy a bizottság Mansart javaslata nélkül nevezett volna ki valakit. Vanderburg mérgelődött, és nem is titkolta bosszúságát, de a bizottság sokkal jobban tisztelte Mansartot, semhogy sürgesse.

Közben Jean igyekezett információkat szerezni Mrs. Grey felől. Végül egészen véletlenül jutott hozzá egy diák révén, aki a nyári szünidő alatt állást vállalt Mr. Vanderburg atlantai irodájában. Ez a diák mesélte Jeannek, hogy Mrs. Grey gyakran megfordult ott, és ez sok szóbeszédre adott alkalmat. Bizonyítékokkal nem szolgálhat, de a hölgy általában nem örvendett a legjobb hírnévnek.

Ezt a felvilágosítást Jean továbbadta Mansartnak. Mansart

úgy vélte, annak nincs értelme, hogy magándetektívhez forduljon, titkos fényképfelvételeket és hasonló módszereket vegyen igénybe. Inkább arra az elhatározásra jutott, hogy meglátogatja Vanderburg feleségét Atlantában. Telefonon kért tőle engedélyt mint az állami főiskola elnöke.

Mrs. Vanderburg arcán meglepetés látszott, amikor egy színes ember állított be hozzá. Amióta az eszét tudta, nem történt meg vele, hogy egy ilyen típusú színes ember tegye nála tiszteletét. De mentes volt a szűk látókörű előítéletektől, és ez az ember végtére is a maconi főiskolából jött. Érdekelte, mit akar mondani. A főbejáratnál fogadta, de az előcsarnokban ültette le, s miközben beszélgetett vele, nem hagyta abba körmei fényesítését.

— Mr. Mansart — mondta neki, miután meghallgatta —, ön olyan ügyben fordult hozzám, amelyről rendes körülmények között nem lennék hajlandó beszélni. De úgy érzem, támogatásra van szüksége ebben az esetben. Mrs. Grey, hogy egészen őszinte legyek, egy közönséges szajha. Ő meg a férjem néhány év óta, hogy úgy mondjam, sűrűn találkoznak egymással. A hölgy ügyes nő, és azonkívül, hogy elszórakoztatja az uramat, mindenféle piszkos munkát végez neki. Rendes körülmények közt azt mondanám, keresve se találhatna alkalmatlanabb személyt egy tanári állás betöltésére. Másrészt viszont adnék önnek egy őszinte jótanácsot. Ha nem fogadja el ezt a perszónát, akkor valaki mást ültetnek a nyakába. A kémkedés és hazudozás korában élünk. Feltétlenül a nyakába ültetnek valakit, hogy kiszimatoljon egyetmást vagy valami tetszetős rágalmat koholjon önről. Tehát talán az volna a legokosabb, ha elfogadja azt, akit erre a célra kijelöltek, és akiről legalább tudja, kicsoda. Egyébként köszönöm, hogy felkeresett. — Mrs. Vanderburg felállt. Amint az ajtó felé indultak, még hozzáfűzte: — Ön természetesen csodálkozik, miért tűröm el ezt az asszonyt. Az ok nagyon egyszerű. Ha én nem avatkozom bele a férjem ügyeibe, ő sem avatkozik az én dolgaimba. Kedvem szerint érintkezhetem bárkivel, annyi pénzt költhetek, amennyit akarok, és oda mehetek, ahová kedvem tartja. El tudok képzelni persze szebb dolgot is ennél, igaz, hogy pénz és szabadság nélkül, de nem volt más választásom. Remélem, megérti, elnök úr.

Mansart azt felelte, hogy megérti, és alázatosan megköszönte a kedvességét. Így történt, hogy a javaslatot elfogadták, és Mrs. Greyt kinevezték a főiskola szociológiai tanszékének vezetőjévé. Ettől kezdve Mansart és Jean szigorúan ügyelt arra, hogy nagyobb figyelmet szenteljen az intézet ügyeinek, az ellenzéki és bomlasztó áramlatoknak. Mindenekelőtt elhatározták a sportpálya megépítését. Valamennyi elnöktársa ezt tanácsolta Mansartnak; sokat nyomott a latban Vanderburg szokatlan ajándéka, a kötvénykötegis. Mansart terveket készíttetett, és elvégeztette a terepfelvétel munkálatait.

Közben Mrs. Grey sem volt tétlen. Kidolgozta oktatási programját, és elég jól tanított. Igyekezett minél többet megtudni az intézetről, a tanári karról, az emberek viszonyáról. Eszébe jutott — vagy talán más vezette rá —, hogy John Jacobs, az intézet főkönyvelője hasznára lehetne egyik-másik terve megvalósításában. Vanderburg már türelmetlenkedni kezdett. Túlságosan leegyszerűsített elképzelései voltak a közintézményekről és az állami tisztviselőkről. Alig várta, hogy ebben az intézetben is nyomára bukkanjon a korrupciónak: vajon ki veszteget, kit vesztegetnek, hogyan panamáznak? Kétségtelen, hogy Mansart gyatra fizetésénél többet vág zsebre — bolond volna, ha nem tenné.

Az intézet pénzalapja, látogatottsága és tekintélye egyre nőtt. Ami a pénzügyeiket illeti, Vanderburgnak egyelőre nem sikerült semmiféle hibát felderítenie. Az intézetet jól vezették, ha könyvelési módszere nem is volt éppen a legkorszerűbb. De nyilvánvaló tisztességtelenség sehol sem mutatkozott. Ám ha így van, akkor mesterségesen kell ilyesmit előidézni — és Mansartot meneszteni.

Mrs. Grey csakhamar megfigyelte, hogy Jacobs, a pénztáros nem boldog. Csendes, magányos ember volt, nem törődött vele senki. Mansart maga intézte az iskola pénzügyeit, Jacobs szerepe nem volt több, mint egy irodavezetőé. De a könyveket ő vezette, fontos iratokat kezelt, és kulcsa volt a páncélszekrényhez is. Ezért Mrs. Grey határozottan kivetette a hálóját Jacobsra. Ilyesmi még nem történt a szegény főkönyvelővel, és valósággal megrémült tőle.

Saját házában lakott Macon kertvárosában, a főiskola mögött. Régimódi ház volt, kényelmes, de semmiképpen sem fényűző; a Dél módja szerint cölöpökre épült, és nem volt alápincézve. Jacobsné bamba képű, szelíd, barna asszony volt, aki sohasem vitatkozott a férjével, hanem alázatosan engedelmeskedett neki. Kifogástalanul vezette a háztartást, jól főzött, pontos időben szolgálta fel az ételt, de nem tett és nem is mondott soha semmi rendkívülit.

Mrs. Grey nekilátott tervei megvalósításának. Először is szállást keresett magának, látszólag nagy igyekezettel, de eredménytelenül. Akkor aztán azt a javaslatot tette Jacobsnak, hogy hozzájuk költözik. Jacobs örömmel beleegyezett, de Mrs. Grey arra kérte, hogy az emeletet építtesse át, és újonnan rendezze be számára. A jelentős átalakítás Mrs. Grey irányítása mellett történt meg; nagyon ízléses és kényelmes lett a kis lakás, de jóval többe került, mint amennyit Jacobs erre a célra félre tudott tenni. A hölgy váltó ellenében szívesen kölcsönadta neki a szükséges összeget. Ám nemsokára azzal a javaslattal állt elő, hogy Jacobs építtessen pincét a ház alá, játékszobával, ahová meghívhatja barátait és szomszédait egy kis kártyázásra. Egy olyan hely lebegett a szeme előtt, ahol szükség esetén összejöveteleket lehet rendezni szép csendben, anélkül, hogy a színes vagy a fehér világ észrevenné.

Jacobs megint habozott, és Mrs. Grey megint nagy előzékenységről tett tanúságot. Valahogy — anélkül, hogy egyetlen szóval vagy gesztussal is határozottan elkötelezte volna magát — reményeket ébresztett Jacobsban. A főkönyvelő arra gondolt, hogy komor, egyhangú életébe valami romantikus elem költözik, sőt talán ez a rendkívül elegáns, ragyogó nő személyesen érdeklődik iránta, és valamiképpen meg akarja osztani vele a jövőjét. Belátta, hogy az álom túl merész, de hátha mégis . . . Így aztán beleegyezett a kívánt játékszobába, ám ehhez már jóval nagyobb kölcsönt kellett felvennie, és jóformán észre se vette, hogy váltóit csakhamar tetemes összegű jelzálogkötelezvényre cserélte át. Felesége aláírta az adóslevelet anélkül, hogy elolvasta vagy bármit is kérdezett volna.

Pincét ástak a ház alá, cement alapozással. Padlóját mozaik-

lapokkal rakták ki, és felhúzták a falait is az egyik oldal kivételével, ahol csak félmagasságig jutottak el. Itt a fal és az udvar között mély gödör tátongott.

Itt tartottak tehát, amikor Mrs. Grey lehívta Jacobsot a pincébe, és leült vele egy kis bizalmas beszélgetésre. További terveit kezdte fejtegetni. Nem sejtette, hogy hangja áthallatszik a vékony födémen, fel a konyhába, ahol Jacobs bamba képű felesége varrogatott. Mrs. Grey arra biztatta Jacobsot, hogy meséljen neki önmagáról, az állásáról, a munkájáról. A munkájáról? A könyveket vezeti, ennyi az egész. Nem, a csekkeket nem ő írja alá. Tervek megvitatásába is ritkán vonják be, például a javasolt sportpályáról sem beszéltek vele.

— Igaz is — kérdezte Mrs. Grey —, hol őrzik azokat a kötvényeket, amiket sportpálya építésére ajándékoztak az intézetnek?

— A páncélszekrényben. Legalábbis nemrég még ott voltak.

— Önnek van kulcsa hozzá, és ismeri a rejtjelet?

— Hogyne. De persze az elnök és a dékán is.

Mrs. Grey halkan dúdolgatott, majd így szólt:

— John . . . ó, bocsássa meg, hogy a keresztnevén szólítom . . .

Jacobs biztosította, hogy örömmel hallja.

— John — folytatta az asszony —, nem olvassa az újság tőzsderovatát? Nem vette észre véletlenül, hogyan alakul ezeknek a kötvényeknek az árfolyama?

Jacobs sohasem figyelte semmiféle értékpapír árfolyamát, s ezt be is vallotta a nőnek.

— Pedig ezeknek a kötvényeknek az ára állandóan emelkedik. Azonkívül, hiszen tudja, hogy bizalmas információim vannak, az árfolyam még egy hétig erősen felfelé tör majd, azután hirtelen lezuhan egy nagyon mély pontra.

— De hiszen akkor . . .

— Várjon csak. Amikor az árfolyam a legmagasabb ponton lesz vagy a legmagasabb pont körül, meg kellene kapnom azokat a kötvényeket. Mindössze huszonnégy órára. Ez elég lenne ahhoz, hogy tizenöt-húszezer dollár nyereséget zsebeljek be, és a kötvényeket érintetlenül visszaadjam. De az értékük akkor már mélyen a névérték alatt fog állni, és az iskola sok pénzt veszít rajtuk.

Később kitudódhatik, hogy közben valaki keresett rajtuk. Aligha-nem az elnököt gyanúsítják majd vagy azt a kényes dékán-kisasszonyt.

Jacobs rémült arcot vágott, de Mrs. Grey nyugodtan folytatta:

— Magát semmi esetre sem gyanúsíthatják, mert a tőzsdeügyleteket Atlantában bonyolítanák le, maga meg itt csücsül. Azonkívül nekem hatalmas barátaim vannak, akik minden körülmények közt megvédenék magát. Mi lenne, hogy kihozná azokat a kötvényeket, és rám bízná huszonnégy órára?

— Senkinek sem jutna eszébe Mansart elnök szavában kételkedni, ha kijelentené, hogy ő nem nyúlt a kötvényekhez. Becsületessége minden gyanú felett áll. Ő pedig jótállna a dékánnő becsületéért is.

— Tudom. De még mindig vád alá lehetne helyezni bűnös gondatlanság címén, amiért hanyagul kezelte a kötvényeket. Súlyosbító körülmény, hogy ezek a kötvények olyan célra szolgáltak volna, amelyet ő mindig ellenzett.

— Lehetséges.

— Nem lehetséges, hanem biztos. Ez az eset aztán meggyorsítaná Mansart nyugalomba vonulását. Márpedig, John — itt Mrs. Grey közelebb húzódott hozzá, és hangját suttogóra fogta —, ha ő megy, akkor mi következünk. Érti?

Keble a férfi vállához ért, nagy szakértelemmel kipirosított ajka Jacobs arcát súrolta.

— Hallgasson rám, John — búgta az asszony. — Azt akarom, hogy vegye ki azokat a kötvényeket, és adja át nekem.

— Aztán dugjanak börtönbe lopásért, mi?

— Kizárt dolog. Mansart a felelős a kötvényekért, még akkor is, ha maga meg a dékán is ki tudja nyitni a páncélszekrényt. Különben is, ha a kötvények eltűnnek, eszébe sem jut akár magát, akár a dékánt vádolni vagy gyanúsítani. Hiszen maguk ki sem tették a lábukat Maconból! Tolvajra, betörőre fog gyanakodni, a bizottság pedig őt helyezi vád alá gondatlanságért, különös tekintettel arra, hogy mindig rossz szemmel nézett az ajándékkötvényekre.

— De mi történik, ha a nyomozás szálai elvezetnek önhöz?

— Nem vezethetnek hozzám. Pénteken elutazom Maconból, és nem látnak itt hétfő délutánig, amikor megtartom az előadásomat. De szombat este titokban visszaosonok, és átveszem magától a kötvényeket. Nem fog meglátni senki, csak maga. A kötvényeket elviszem Atlantába, és átadom Mr. Vanderburgnak, aki az intézetnek ajándékozta őket. Biztosítom magát, kedves John, hogy Mansart lesz az egyetlen, aki megsínyli a kötvények eltűnését.

Jacobs arcát kiverte a veríték, de megígérte, hogy „majd gondolkodik a dolgon". Mrs. Grey egy hetet adott neki, aztán újra leültek beszélgetni. Jacobsot azóta sem vonta be az elnök és a dékán a sportpályára vonatkozó elgondolásaikba vagy egyéb terveikbe. Jacobs a szokottnál is erősebben átérezte a sértést. Mrs. Grey megfogta a kezét, és így szólt:

— Ide hallgasson, John. Ezt a hétvégét üzleti ügyekben Atlantában fogom tölteni. Mihelyt elutaztam, de egy perccel sem előbb, egyszerűen nyissa ki a páncélszekrényt, és vegye ki a kötvényeket. Én majd titokban visszaosonok, és elviszem a kötvényeket Atlantába.

— Miért kell egyáltalán elmennie?

— Hogy semmiképpen se hozhassanak kapcsolatba a kötvények eltűnésével, ha rájönnek. Éppen így magát sem lehet kapcsolatba hozni velem.

Jacobs félt, de az ötlet tovább motoszkált az agyában péntek délutánig, amikor Mrs. Grey északra utazott. Úgy volt, hogy másnap este a legnagyobb titokban visszajön.

Közben Jean, szinte véletlenül, észrevette a reggeli lapokban az olajkötvények árfolyamának emelkedését. Ő ugyanis időnként ellenőrizte az intézet birtokában levő értékpapírok árát. Megvárta az ebédidőt, amikor az iroda kiürült, aztán kivette a kötvényeket, és összehasonlította a napi jegyzéssel. Árfolyamuk pillanatnyilag 117 volt. Ha továbbra is így ingadoznak, gondolta, legjobb lenne eladni őket. Átsietett az elnök lakására, és felriasztotta ebéd utáni szunyókálásából.

— Még ma el kell adnunk ezeket a kötvényeket. Mert ha visszazuhannak, minket tesznek majd felelőssé a bekövetkezett veszteségért.

— Igen, igen, de itt nem tudjuk eladni.

— Holnap péntek. Mi lenne, ha ma este Atlantába kocsiznék, és holnap reggel elmennék a Baldwin-bankházba? Mire a bizottság kedden összeül, nemcsak kész terveinket terjeszthetjük elő, hanem 117 000 dollárunk is lesz készpénzben a sportpálya megépítésére.

Mansart beleegyezett, és Jean késő délután Atlantába hajtott.

Két nappal később, szombat este John Jacobs bamba arcú kis felesége mozdulatlanul ült nappali szobájában. Valamivel besötétedés után hallotta, hogy a kapu kinyílik, és látta, hogy Mrs. Grey halkan beoson rajta. Saját kapukulcsát használta, és egyenesen a játékszobába ment. Órájára pillantott, fel és alá járkált a pincehelyiségben, majd felhágott a deszkaállványra, melyet a fal felhúzásának befejezéséhez állítottak oda, s lebámult a nyitott gödörbe. Hirtelen valaki szelíden meglökte hátulról, majd egy erősebb taszítás következett, Mrs. Grey fejjel előre a gödörbe bukott, és abban a pillanatban rázuhant egy cementtel megrakott targonca.

A csendes kis barna asszony villámgyorsan felszaladt a lépcsőn, és kilépett a szabadba. A ház mögött sarat kezdett lapátolni a gödörbe. Dühös buzgalommal dolgozott négy órán keresztül, amíg teljesen be nem borította. A gödörből egyetlen hang sem hallatszott. Az asszony ekkor visszatért a házba, elővette Mrs. Grey kézitáskáját, kikereste a kulcsait, felment az emeleti szobába, és megtalálta a jelzálogkölcsönre vonatkozó kötelezvényt. Levitte a konyhába, és elégette a kályhában.

Jacobs nagyon későn jött haza. Nem hozta el a kötvényeket. Még péntek délután kinyitotta a páncélszekrényt, amikor az elnök és a dékán elhagyta az irodát. Jacobs gyakran tovább maradt benn, hogy a napi munka maradványát és egy-két apróságot még elintézzen. Csendesen benyúlt a páncélrekeszbe, és a kötvényeket kereste. Nem voltak a szokott helyen. Alaposabban kutatott utánuk, de hiába. Talán a bizottság keddi ülésén akarnak valamit velük és arra készítették elő, gondolta. Hátha hanyagságból otthagyták az elnök íróasztalán? De ott is hiába kereste, a fiókot pedig nem merte felfeszíteni. Egyébként az egész feltevés

most már valószínűtlennek tetszett, hiszen az elnök nem szólt semmit.

Jacobs bezárta a páncélszekrényt, és hazaindult. Szinte félt Mrs. Grey szeme elé kerülni, de végtére is nem az ő hibája, hogy így történt. Egyre jobban tudatára ébredt, hogy amit el akart követni, még ha sikerül is, börtönbe juttatta volna őt és tönkretette volna Mansart elnököt. Érzelmei Mrs. Grey iránt nem hűltek ki, sőt még vadabbul viharzottak benne, de nem vesztette el az eszét. Elhatározta, hogy nem megy tovább ezen a kalandos úton. Egy ideig őgyelgett a városban, bement egy moziba, és végül jó későn hazament. Mrs. Grey nem volt ott. Felkeltette alvó feleségét.

— Mrs. Grey nem jött még vissza?

— Nem — felelte az asszony.

— Nem is üzent?

— Egy szót sem.

Majdnem hajnalig leste Mrs. Greyt, de nem jött.

— Furcsa — mondta magában Jacobs, és vonakodva lefeküdt. Mrs. Greyről soha többé nem hallottak semmit.

Vanderburg, aki Atlantában várt rá, magánkívül volt. Kedden, mihelyt a bizottság ülésére Maconba érkezett, rögtön Mrs. Greyt kereste, de hiába. Erre magához hívatta Jacobsot.

— Hol van Althea . . . akarom mondani Mrs. Grey?

Jacobs azt mondta, hogy nem tudja. Aztán, látva a Vanderburg arcán tükröződő háborgást, kikottyantotta az egész összeesküvést, amelyről úgyis tudta, hogy nem titok Vanderburg előtt.

Vanderburg ráripakodott:

— De a kötvényeket eladták Atlantában! Még pénteken, a legmagasabb árfolyamon! Ma már leestek 87-re, pontosan úgy, ahogy terveztem. Hol a fenében lehet Althea? Talán meggyilkolták és a kötvényeket elrabolták?

— A dékánnő keze van a dologban! — kiáltott fel Jacobs. — Ő vette ki és adta el a kötvényeket! Alighanem ő gyilkolta meg Mrs. Greyt, hogy bezsebelje az árfolyam-nyereséget.

— Jó, jó . . . Még ma jelentést kell tennie a bizottságnak.

Vanderburg kiviharzott a szobából. Ám a bizottsági ülésen nem került semmi napvilágra, legfeljebb a régóta halogatott

sportpálya-építés terve. A dékán jelentette, hogy péntek reggel a Baldwin-bank útján Atlantában eladta a kötvényeket a legmagasabb árfolyamon, és így a főiskolának 117 000 dollár készpénz áll rendelkezésére a sportpálya megépítésére. Vanderburg dermedten hallgatta. Nem kérdezhette meg, hogyan szerezte meg a dékán a kötvényeket Mrs. Greytől, hiszen nem volt szabad tudnia, hogy a kötvények valaha is Mrs. Grey kezében voltak — ha ugyan igaz. De akár nála voltak a kötvények, akár nem, annyi bizonyos, hogy aljas módon eltették láb alól.

Újra faggatni kezdte Jacobsot, aki éppen olyan zavarban volt, mint ő. Soha nem adta át Mrs. Grey-nek a kötvényeket, mivel péntek este, amikor ki akarta venni a páncélszekrényből, már csak a hűlt helyüket találta. De Mrs. Grey, a szerencsétlen Mrs. Grey nyilván gyászos véget ért. Hol és hogyan és kinek a kezétől?

A főiskola, az elnök és kiváltképp a dékán mindent elkövetett, hogy Mrs. Greyt felkutassa, de erőlködésük eredménytelen maradt. Mrs. Grey autója ott állt a garázsban érintetlenül. Talán vasúton ment Atlantába? A vasutasok közül senki sem látta, pedig az asszony feltűnő jelenség lett volna a Jim Crow-kocsiban. Vajon hová tűnt, és mikor?

Vanderburg mindenkit gyanúba fogott. Sürgősen magándetektíveket hozatott New Yorkból. Ezek átkutatták Mrs. Grey hivatali szobáját. Átkutatták Jacobs házát a pincétől a padlásig; hálószobáját valósággal szétszedték, kocsiját feldúlták, de Mrs. Grey soha többé nem került elő. Éppígy, Jacobs megmagyarázhatatlan rémületére, sohasem akadtak a kötelezvény nyomára, amely elismerte Mrs. Grey jelzálogjogát Jacobs házára. Telekkönyvileg sohasem kebelezték be, és a tartozás visszafizetését sem követelte senki.

De John Jacobs sohasem felejtette el Mrs. Greyt. Örökké várta. Alakja felvillant előtte az utcán, és szertefoszlott szeme előtt az éjszaka sötétjében. A játékszoba elkészült, és Mrs. Jacobs példás rendben tartotta. De társaságot sohasem hívtak oda. Csak Jacobs üldögélt ott gyakran, egyedül a félhomályban. Ilyenkor úgy képzelte, hogy hallja Althea Grey lépteinek neszét, és orrát megcsapja erős parfőmjének illata.

Akármilyen kellemetlen volt is ez az eset, sem az elnököt, sem a dékánt nem nyugtalanította annyira, mint a világ sora, mindaz, amit a nagyvilágban maguk körül láttak vagy sejtettek. Attól a naptól kezdve, amikor Harry Truman megfogalmazta doktrinájá t a „kommunista agresszió megfékezéséről", mindketten feszült figyelemmel követték az eseményeket. Az 1948-as elnökválasztó hadjárat mintha megtalálta volna az egyetlen utat, amely a fenyegető háborúból kivezethet. Sőt, mi több, mintha visszatérhetnének a New Dealhez, és ehhez Wallace lett volna a megfelelő ember.

Mansart elnök nem tartotta tanácsosnak, hogy politikai állásfoglalását kinyilvánítsa vagy elmenjen Philadelphiába a Progreszszív Párt alakuló gyűlésére. De Jean szép csendben odautazott, és látta a lelkes tömeget. Hallotta, amint Shirley Graham gyújtó szavára talpra ugrottak, és szívvel-lélekkel kiáltották: „Vesszen Jim Crow!" A választási hadjárat lelkesen folytatódott, és Wallace nemcsak a békéért és a New Dealért harcolt, amelyet Roosevelt halála után elárultak, hanem a néger szabadságért is.

Ami azután történt, szinte érthetetlen. Az árulást megtestesítő Tom Dewey[22] veresége éppúgy, mint Truman diadala. Ő maga sem mert álmodni arról, hogy újból megválasztják. Persze a rothadt választókerületek korrupt rendszerének köszönhette. Akik Wallace-t akarták, nem szavazhattak másra, mint Trumanre azokon a helyeken, ahol Wallace nem került fel a jelöltek listájára.

Ám ezt nem látta ilyen világosan a nagyközönség, sőt Truman se. Nagy handabandával ugrott fel a hatalom dobogójára. „Én vagyok F. D. R. minden tervével egyetemben!" — jelentette ki fellengzősen. De kiáltását nyomon követték a halál árnyai. Kormánya és politikája szinte tőle függetlenül alakult azoknak a hatalmas erőknek akarata szerint, amelyeket ő maga táplált fel az elmúlt hét év alatt. A finánctőke, az ipari monopóliumok, a gyarmati kereskedelem és a Pentagon[23] ragadta magához a gyeplőt, de jóformán el sem helyezkedtek még a nyeregben, amikor megkapták a pofont Kínától.

Valamennyi elképzelhető hatalom közül éppen Kínától, amelyre

úgy számítottak! Már úgy tekintették, mint az USA birtokát, mint az első részletét annak a világraszóló színes rabszolgabirodalomnak, amely nemsokára az ölükbe hull, s tetszésük szerint hajszolhatják, kiszívhatják a vérét az utolsó cseppig. Egy év kellett ahhoz, hogy végre megértsék: ezek a sárga milliók valóban a Szovjetuniót követik, nem pedig Amerikát. De miért?

Washington még magához sem tért megrendüléséből, amikor megtudta, hogy az oroszoknak is van már atombombájuk. Hát ezért történt! Ez mindent megmagyaráz. S erre az egyetlen válasz a háború, most mindjárt, azonnal!

Truman hadügyminisztere — aki egy gigászi hadigépezet élén állt, és felmérhetetlen pusztításra volt képes, akinek hajók, repülőgépek, ágyúk és atombombák álltak rendelkezésére, és aki a világ egyik legnagyobb tőkecsoportját, a Dillon—Read-bankházat képviselte — félmeztelenül rohangált Washington utcáin, és eszevesztetten sikoltozta: „Jönnek az oroszok!" — majd miután őrizetbe vették, leugrott egy tizenhatodik emeleti ablakból. Paul Robeson éppen negyven évvel azelőtt törte be Forrestal orrát egy futballmeccsen.

A helyzet úgy festett, mintha Forrestallal együtt az elnök, sőt az egész ország is meghibbant volna. A külügyminisztérium megalakította a NATO-t, hogy az ENSZ-en belül külön bástyát építsen ki a Szovjetunió ellen. Churchillt meghívták, hogy az amerikai fiatalságot háborúra uszítsa. Tizenegy kommunista vezetőt börtönbe vetettek anélkül, hogy bármiféle bűnnel vádolhatták volna őket, legfeljebb eszmékkel, amelyek a kormány szerint bűnre vezethettek volna, tíz hollywoodi írót meg hamis eskü vádjával börtönöztek be.

A nemzet — illetve a nemzet gondolkodó része — fellázadt. Legjobbjaink, akik a gondolat és az akarat terén kimagasló eredményeket tudtak felmutatni, aláírtak egy országos háborúellenes felhívást, sőt megpróbálták összehívni New Yorkba az egész világ legkiválóbb szellemeit, hogy szót emeljenek a béke érdekében. Mansart elnök ezt olyan természetes megmozdulásnak tartotta, hogy örömmel elfogadta a meghívást, és részt is vett a gyűlésen, melyet a Waldorf Astoria-szállóban tartottak meg. Igen,

egy ilyen nagyszabású összejövetel az egyetlen megoldás, gondolta. Az első a Béke, aztán következik a világ népeinek egyre erősödő megértése, az Élet, az Igazság, a Szépség megvalósítása.

Mansartnak úgy tűnt, hogy ez a konferencia óriási sikert jelentett. De aztán néma megdöbbenéssel figyelte az ellenhullámot, a szenvedélyes gyűlölet hirtelen fellángolását. Hát lehetséges, hogy az ország egyszerűen semmibe veszi a világ kiváló embereinek szavát? Hogy nagy múltú egyetemünk nem engedi meg Sosztakovicsnak, hogy hangversenyt adjon az egyetem területén? Ha ez spontán támadt reakció, akkor fölötte vészjósló. Ha pedig tervszerűen előkészített propaganda, akkor talán még fenyegetőbb. Mansart nehéz szívvel tért vissza Délre.

Valahogy úgy érezte, hogy diákjai és a mögöttük nyüzsgő néger milliók elhúzódnak tőle, mindjobban kivonják magukat kezének érintése, gondolatainak befolyása alól. Valamikor az ő népe volt ez mind. Karjában tartotta, védeni és irányítani tudta. De most már nem így van. A nagyvilág választófalként közé és népe közé tolakodott. Őt magát is nagyobb és átfogóbb ügyek ragadták körükbe: a béke, a szocializmus, az egész élet értelme. Most meg akart szabadulni attól, ami eltérítette, hogy visszatérjen a néger problémához, s megint erre összpontosítsa minden energiáját és reménységét. De ha ő és népe ennek a szélesebb világnak a részei, lehetséges-e egyáltalán, hogy akár ő, akár a néger nép valaha is igazában elkülönülhessen?

16

JEAN DU BIGNONT ELBOCSÁTJÁK

1949 tavaszán Jean Du Bignon azt mondta Mansart elnöknek, hogy szeretne Európába utazni. Ez röviddel a New York-i Waldorf Astoria-szállóban rendezett márciusi összejövetel után történt. A gyűlés rendkívüli visszahatása Jeant sokkal jobban felkavarta, mint magát Mansartot. Úgy érezte, itt előre megfontolt szándékkal megszervezett akcióról van szó, mely minden hatásos békemozgalom ellen irányul. Vajon miképpen reagál rá a világ többi része? Ezt szerette volna megtudni, és bizonyos volt benne, hogy Amerikában nem kaphat választ a kérdésre. Már régebben meghívást kapott a Béke-világtanács párizsi értekezletére. Lám, jutott eszébe hirtelen, itt a jó alkalom felmérni a világ haladó erőinek hatókörét, s ugyanakkor teljesülne az a régi vágya is, hogy lássa Európát, amelyről már olyan sokat olvasott, hogy annak idején ő állította össze Mansart elnök útiprogramját. Mansart első szóra beleegyezett. A béke, amely New Yorkban megbukott, Európában talán győzedelmeskedik.

Így történt, hogy Jean Du Bignon 1949 áprilisában ott ült a Pleyel-teremben összegyűlt kétezer ember között. Nemegyszer látta már ezeket az embertípusokat, a különféle fajok képviselőit — de ezek az afrikaiak, algériaiak, dél-amerikaiak, marokkóiak most nem azétr jöttek ide, hogy mutogassák magukat a bámészkodó európaiaknak; nem, ezek a férfiak és nők szenvedélyesen érveltek, vitatkoztak, követeltek.

Jean felállva, ezer meg ezer emberrel együtt viharosan megéljenezte Paul Robesont, amint nagy, erős lépteivel végigment

a csarnokon, miután bejárta egész Európát, és hangversenyeivel mindenütt óriási sikert aratott. Ezt mondta: „Az én népem sohasem fog harcolni az oroszok ellen, akik a faji előítéletet törvényben tiltják, és bűncselekménynek tekintik."

Évekig tartott, amíg Jean igazán megértette, milyen óriási hatása van ennek a kijelentésnek. Azt jelentette ugyanis, hogy Kelet-Európa ebben a tekintetben elszakad a fehér világtól, és a színes világhoz csatlakozik, erősíti harcát önállóságáért és az európai imperializmustól való függetlenségért. Ez vezetett később Robeson kíméletlen üldözéséhez Amerikában; szinte keresztre feszítették, megakadályozták, hogy külföldre utazhasson, sőt még otthon is csak megszorításokkal engedték énekelni.

Most vette csak észre Jean, hogy egész gondolkodása és minden reagálása mennyire amerikai és mennyire fehér. Aznap délután a nagy orosz íróval, Ilja Ehrenburggal ebédelt. Már régebbről ismerte, abból az időből, amikor Ehrenburg az Egyesült Államok déli részében utazgatott. Most alkalmuk nyílt számos feljegyzésüket egybevetni. Amikor elhagyták a vendéglőt, Ehrenburg megkérdezte:

— Látta Picasso Guernicáját?

— Guernica? — kérdezte Jean értetlenül.

Ehrenburg csodálkozó arccal magyarázta:

— Az a spanyol város, amelyet bombáztak. — De amikor Ehrenburg kíséretében megtekintette a hatalmas falfestményt, vezetője szavaiból megtudta, hogy az élethalálharcukat vívó spanyol munkások mit kaptak a civilizált világtól. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok közömbösen nézte, hogyan fulladnak saját vérükbe ezek a rongyos, éhező asszonyok és gyerekek, miközben Hitler és Mussolini bombái zuhognak rájuk. Borzalmas tragédia volt és ocsmány látvány.

Jean életében most történt meg először, hogy szülőhazája iránt érzett hűsége megrendült. Nem szólt semmit, és nem nézett fel, mert nem akarta látni a könnyeket Ehrenburg szemében. Szótlanul ballagtak vissza a Pleyel-terembe. Jean egy ideig némán, gyötrő töprengésben ült a helyén, de egyszer csak csodálkozva figyelt fel egy vietnami asszonyra, akit éppen akkor hívtak a szószékre.

Olyan volt, mint egy gyönyörű baba. Alig látszott többnek tizenöt évesnél, pedig családanya volt, és majdnem minden civilizált nyelven beszélt.

— Mint minden más nép — kiáltotta —, Vietnam népe is azt akarja, hogy ne legyen többé háború! Olyan sok gyilkolást, pusztítást, rombolást láttunk, hogy nem csoda, ha a béke után sóvárgunk.

— Vietnam? Miféle ország ez a Vietnam? Hol van? — kérdezte Jean Gabriel D'Arboussier-t. A sötét bőrű nyugat-afrikai fiatalember így felelt:

— Vietnam népe, éppúgy, mint Madagaszkár, Afrika, Ázsia és Óceánia népei, az új Francia Unió álarca alatt felismeri a régi francia gyarmatbirodalom rút ábrázatát. A Marshall-terv, az Atlanti Egyezmény és a javasolt csendes-óceáni egyezmény mind azt a célt szolgálja, hogy Franciaországot meg a többi gyarmati kormányzatot pénzhez és katonai erőhöz juttassa, amelynek segítségével gyarmataikat továbbra is igában tarthatják és kizsákmányolhatják.

Jean meghökkent. Mint a legtöbb amerikai, ő is azt hitte, hogy a Marshall-terv emberbaráti kísérlet a háború következtében szükséget szenvedők megsegítésére. A világ legtöbb népét elmaradott, romlott, kulturálatlan tömegnek tekintette, akik a civilizációnak áldozatai, de egyúttal problémái is. Mint hallotta, a kínai és koreai delegátusoknak nem engedték meg, hogy részt vegyenek a párizsi kongresszuson; örült, amikor megtudta, hogy mégis hozzászólhatnak a kérdéshez, ha nem itt, hát Prágában. A delegátusokkal együtt ő is felállt, amikor a prágai kongresszus hírül adta, hogy Nankingot elfoglalta a kínai nép.

A kongresszus csúcspontja az volt, amikor a drótokon át hallani lehetett a prágai ülés részvevőinek hangját, ahol 13 nemzet 213 delegátusa, akit a francia kormány kizárt Párizsból, csatlakozott a Párizsban összegyűlt békeharcosok szavához. A kínai delegáció vezetőjének, Kuo Mo-zsónak hangja végigdübörgött a Pleyel-terem földszintjén és karzatain:

— Tovább vonulunk! Folytatjuk az előnyomulást! Meg sem állunk a világ végéig!

Mint annyi más jelenlevőé, Jean figyelme is az oroszok felé fordult. A szovjet delegáció már külsőre is lenyűgöző volt: a hófehér hajú metropolita, két háborús hős Madonna arcú anyja, Fagyejev, a szelíd arcú író és a tüzes Ehrenburg. Jean nagy általánosságban tudta, hogy az Egyesült Államok miért nem szereti a Szovjetuniót, és miért retteg tőle. De most azt szerette volna megtudni, miért van az, hogy annyi más ország, új nemzetek és kis népek, afrikaiak és ázsiaiak, boldogulásuk reményét a kommunizmusban látják.

Jean egyik-másik kérdésére feleletet adott a Buffalo-stadion szinte félelmetesen nagyszerű látványa. Kétszázezer ember zsúfolódott össze itt egyszerre, az egész délután folyamán pedig legalább félmillió haladt keresztül. Ezt a látványosságot nem szervezte meg senki. Jean bizonyos volt benne, hogy Napóleon meg a német Vilmosok csillogóbb színjátékokat is rendeztek. De azt már kétségbe vonta, hogy volt-e már valaha is példa arra, amit most látott; hogy ilyen hatalmas, szervezetlen tömeg ilyen lelkesen, ilyen szívből fakadón és ilyen elszánt akarattal tegyen hitet az emberi felemelkedés mellett. A békét követelő harsány kiáltás még heteken, hónapokon át a fülében csengett.

Megengedett magának egy kis dél-franciaországi kószálást, de sietnie kellett vele, mert már nem sok ideje volt. És ekkor a jószerencse megint összehozta Ilja Ehrenburggal. Az író az egész világot magához ölelő apai tekintetével nézett rá, majd megkérdezte:

— Mi lenne, ha hazautazása előtt körülnézne egy kicsit a Szovjetunióban?

Jean egy pillanatig habozott, aztán így felelt:

— Ó! Nagyon örülnék neki!

Így történt, hogy a nyár kellős közepének egyik reggelén megpillantotta a modern világ egyik legnagyobb városának házait, a pompás sugárutakat, hatalmas középületeket, és valahol messze az új egyetem kijelölt helyét. Imitt-amott feltünedeztek a régi város maradványai, ócska, kopott faházak és szűk sikátorok, de az új mindinkább felülkerekedett. Látta a világ legszebb földalatti vasútját, üzleteket és áruházakat, gyárakat és munkáslakásokat.

Végül a moszkvai Nagyszínházban láthatta a táncművészet csúcspontját: megnézte a Hattyúk Tavát. Új reménnyel és perspektívával tért vissza a georgiai Maconba.

Jeant szeptemberre várták haza, háromheti külföldi tartózkodás után. De mielőtt megérkezett volna, egy egészen rendkívüli eset izgatta fel a kedélyeket: Paul Robeson peekskilli hangversenye. Augusztus utolsó napjára tűzték ki, s Revels Mansart New Yorkból írta meg apjának, mi történt: feleségével együtt hiába utazott oda, a csőcselék megakadályozta a hangverseny megtartását.

„A sajtó kivonult, hogy végignézze a nagy lincselési kísérletet; ott volt New York valamennyi újságja, a divatos újságírók és fényképészek mind, de rendőr vagy katona sehol. Egyetlenegyet nem lehetett látni."

Mansart elnök sehogy sem értette a dolgot, amíg rá nem jött, hogy így tiltakoztak az ellen, amit Robeson nemrég Párizsban mondott. Egyúttal kitört a négerek és a zsidók ellen régóta forrongó harag, akikre azért nehezteltek, mert betolakodtak ebbe a nyaralónegyedbe. Az elhalasztott hangversenyt, úgy hírlett, szeptember elején tartják majd meg, most már a rendőrség védelme alatt.

A szeptemberi próbálkozásról érkező hírek még jobban aggasztották Mansartot. Revels Mansart megint elment, de a rendőrök figyelmeztetésére visszafordult. A hangversenyt végül úgy tartották meg, hogy Robeson barátai őrködtek a nagy számban összegyűlt közönség biztonsága fölött; hokibotokat lengettek, és egymásba karolva védőláncot alkottak. Szervezett támadás készült Robeson ellen, akit meg akartak lincselni, a hallgatóság közül pedig nyomorékká vertek volna annyi embert, ahányhoz a fehér háborús veteránok bandája és az antiszemita csőcselék a rendőrség segítségével hozzáférhetett. Mansart egyik barátja ezt írta:

„Elszabadult a pokol. A megtébolyodott rendőrök nekiestek az autóknak, amint sorra elgördültek a bejárat elől. Hosszú gumibotjaikkal csapkodták a sárhányókat, szétzúzták a szélvédőket, szinte vitustáncot jártak dühükben. Még a mi szerencsére épen maradt ablakainkon át is hallani lehetett a rendőrök eszeveszett szitkait, a nyomdafestéket nem tűrő káromkodásokat. „Büdös zsidó! Mocskos nigger!" —

kiáltoztak. Mintha Amerika fajgyűlölő alvilágának minden nyála és szennye a törvényes rend őreinek egyenruhájába bújt volna. Úgy korbácsolták az autókat, mintha élő emberek lennének, akiken dühüket kitölthetik."

Más kocsikat a rendőrök beszorítottak a parkba, ahol a csőcselék véresre vert több száz embert, aki a hangversenyről hazafelé igyekezett.

Mansart éppen ezt a beszámolót olvasta, amikor a felügyelő bizottság tagjának, John Baldwinnak a látogatását jelentették be. Baldwin már egy év óta nem mutatkozott sem az intézetben, sem a bizottság ülésein. Rossz állapotban és még rosszabb hangulatban volt. Pattogó hangon kérdőre vonta Mansartot, igaz-e, hogy a főiskola dékánja, Jean Du Bignon „elment Párizsban egy kommunista gyűlésre, és maga az elnök is részt vett egy kommunista összejövetelen a New York-i Waldorfban"?

Mansart azt felelte, hogy igaz, de legjobb tudomása szerint a gyűlések egyike sem volt kommunista, ellenben mindkettőre érdemes volt elmenni.

— Értse meg, Mansart — mennydörgött Baldwin —, ebben az országban odáig fejlődtek a dolgok, hogy ütött a leszámolás órája. Gátat vetünk a kommunizmusnak. Visszavezetjük az országot a normális útra . . .

Mansart a szavába vágott:

— Nem gondolja, hogy amit eddig normálisnak neveztünk, valójában abnormális volt? Vagy talán a New Deal nem mutatta meg a helyes utat?

— Nem, az helytelen volt. Beleártotta magát az egyéni üzletvitelbe . . .

— Amely akkor már csődbe jutott — szakította félbe másodszor is Mansart —, mert tönkretette az egyéni kapzsiság. Higgye el, Mr. Baldwin, én is amerikai vagyok, amennyire a törvény és szokás megengedi. A legjobbakat kívánom Amerikának, és azt akarom, hogy Amerika a legjobb ország legyen. De van itt egy és más, amit nem szeretek, és nem szeretek sok mindent, amit egyik-másik amerikai elkövet. Ha pedig nem szeretem, nem fogom azt mondani, hogy helyeslem.

— Mansart, maga túlságosan elveti a sulykot!

— A Legfelső Bíróság vetette el a sulykot! Például Ben Davis ügyében!

Baldwin összeráncolta a homlokát.

— Nézze, Mansart, mi számítottunk a déli négerekre. Úgy gondoltuk, a konzervatív erőkhöz fognak tartozni ebben az országban. És gondunk lesz rá, hogy konzervatívok maradjanak, vagy eltapossuk őket. Különösen magában bíztam, és maga csakugyan jó munkát végzett eddig. Vigyázzon, nehogy most elrontsa. Hiba volt elmennie azoknak a fanatikusoknak az összejövetelére.

— De Mr. Baldwin, higgye el, hogy nem fanatikusok. Volt ott néhány egészen kiváló amerikai honfitársunk, ami pedig a külföldieket illeti, megjelent egy nagy orosz muzsikus két író és néhány tudós társaságában.

Baldwin legyintett.

— A kommunizmus képviselői voltak, a kommunizmusnak pedig semmi helye az Egyesült Államokban.

— Én sem mondom, hogy van helye. Csak azt mondom, demokratikus eszmecserére van szükségünk. Ezt a csőcselék megakadályozta. Képzelje, Sosztakovicsnak nem engedték meg, hogy hangversenyt adjon a Yale diákjainak!

— Elég lesz, Mansart, semmi kedvem most magával vitatkozni. Mindössze annyit akartam mondani, nagy hiba volt, hogy New Yorkba utazott. Még nagyobb hiba volt, hogy az a Du Bignon-hölgyemény Párizsba ment, sőt, mint hallom, még Oroszországba is. Egy ilyen tűzcsóvát nem tűrhetünk meg az intézetben. Attól tartok, rövidesen meneszteni fogjuk. Ami pedig magát illeti, Mansart, ha hajlandó kívánságainkhoz alkalmazkodni, meghagyjuk elnöki hivatalában. De ha nem, valaki mást állítunk az intézet élére. Azt akarom, hogy tisztában legyen ezzel. A bizottság elhatározása megérlelődött — mondta Baldwin, és már ott se volt.

Mansartot megrémítette ez a beszélgetés, de az 1950-es év végzetes eseménye: a koreai háború kitörése, amely talán a harmadik világháború előjátéka is lehetett volna, annyira megdöbbentette, hogy a világpolitikai helyzet jobban izgatta, mint

a saját jövője vagy intézetének a sorsa. Leveleket írt, gyűlésekre járt. Nyíltan és szabadon beszélt, és ennek hallatára a felügyelő bizottság és a mögötte álló hatalmas érdekeltségek álláspontja egyszeribe megmerevedett. Baldwin úgy beszélt:

— A régi terv, melyet a fiatal William Baldwin, a Long Island vasúttársaság elnöke 1900 táján itt, Délen kifejtett, abból állt, hogy a négereket különálló munkáshadsereggé kell fejleszteni, melynek más a feladata, mint a fehér munkásoké. A két nagy csoport, melyet nem fertőztek meg idegen eszmék és ideológiák, kitűnően kiegészítheti egymást, és egyensúlyuk folyamatosan biztosíthatná számunkra az olcsó és ügyes munkaerőt. Nos, azóta mindez kútba esett. Lehetetlen észre nem venni, hogy a négerek tanulnak, művelődnek, mégpedig sokkal nagyobb mértékben, mint terveztük, és olyan lendülettel, amelyet már nem tudunk megállítani. Azonkívül az ipar egész szerkezete annyira megváltozott, hogy mindinkább elmosódik a különbség a közönséges munkás és a szakmunkás közt. Nincs más, mint munka, vagyis tömegtermelés. A jövő pedig azzal fenyeget, hogy a fehér és fekete munkások egységes munkásosztállyá olvadnak össze. Persze lesz ellenzék is, és a faji előítéletet felhasználhatjuk a munkásság egyesülésének lassítására. De a faji különbség az ipar terén előbb-utóbb eltűnik. Mit kell tennünk ilyen körülmények között? Gondoskodnunk kell arról, hogy se a fehér, se a színes munkások körébe ne hatolhassanak be külföldi radikális eszmék. Kezünkben kell tartanunk a munkások szervezkedését. Vissza kell szorítanunk a szakszervezeteket, és meg kell nyirbálnunk politikai hatalmukat. Nem tudom, hogy számíthatunk-e ebben Mansart közreműködésére. De azt tudom, hogy annak a túlságosan nagy befolyású fehér nőnek, aki színesnek nevezi magát, és mindenben segít neki, pusztulnia kell innen. Mansart értékes ember. Érdekünk megtartani, amíg csak lehet. De le kell nyirbálnunk a körmeit. Mégpedig most mindjárt.

Közben Mansart ahelyett, hogy az ülésről kiszivárgó hírekre figyelt volna, és megpróbálta volna a bizottság terveit kitalálni, mint azelőtt, tétlenkedett. Belefáradt a taktikázásba. Történt ugyanis valami, ami egészen kihozta a sodrából. Unokáját, Adel-

bertet, Douglass fiát, aki közben elvégezte a főiskolát, és a néger Kis Színház egyik segédrendezője lett, besorozták katonának. Mansart hiába vetette latba minden befolyását, a fiút elküldték Mississippi államba, egy kiképzőtáborba, majd rövidesen hajóra rakták, és elindították Korea sárral és vérrel borított hadszínterére.

Manuel Mansart soha, halála napjáig sem tudta magának logikusan és elfogadhatóan megmagyarázni azt, ami 1950-ben történt. Néha azt gondolta, csupán egy konok ember eltévelyedésével áll szemben, akinek kezébe több hatalom hullott, és vállára nagyobb felelősség nehezedett, mint amennyit esze és műveltsége elbírt volna. Majd Truman konok és hóbortos külügyminiszterét hibáztatta, máskor meg tisztán látta, hogy az igazi bűnös az ipar és kereskedelem óriási, terpeszkedő polipja, de ezt is acélcsavarként szorítja a pénz és hitel féltucatnyi hatalmas idegdúca, amely majdnem az egész világot birtokolja. Igen, ez a főbűnös. Vagy talán nem is emberekkel állunk szemben, hanem magával a gennyes Gonoszsággal?

1949 decemberében Kína sápadt alakja kibontakozott a kétévi élethalálküzdelem ködéből, mely addig elborította. 1950 januárjában már a világ jelentős része elismerte az új kínai köztársaságot. Amerika nem hitt a szemének. Túlságosan sokáig nézte le gőgjében Kínát. Hiszen máskülönben a koreai nagy üzleti érdekeltségek, melyeket a japánok adtak el a Wall Streetnek, nem küldték volna el John Foster Dullest a frontra, abba a bizonyos lövészárokba, ahol szemlét tarthatott a wolframtelepek fölött, amelyeket lázbeteg képzeletében Észak-Korea támadással fenyegetett!

Így aztán Észak-Korea is fegyvert fogott, hogy útját állja Li Szin Mannak, a hirhedt amerikai ügynöknek, aki Amerikában nevelkedett, és amerikai nevén, Syngman Reenek neveztette magát. Erre Harry Truman megnyomta a gombot, aminek nyomán kis híján kitört a harmadik világháború. Életem legfontosabb döntése, mondta, amikor minden felhatalmazás nélkül parancsot adott 1950. június 27-én az amerikai hadseregnek, hogy „rendfenntartó akcióba" kezdjen egy idegen országban. Nem kérte ki a Kongresszus véleményét. Nem volt megbizatása az ENSZ-től,

de az ENSZ, a Szovjetunió távollétében beleegyezését adta tizenegy órával azután, hogy MacArthur elindította csapatait. A Kongresszus pedig nem mert ellenvetést tenni.

Így esett meg, hogy Harry Truman egy éven belül ötvenezer amerikai fiút küldhetett a halálba, százezret pedig nyomorékká tett, és olyan poklot zúdított Koreára, amely Amerikának már az első évben ötmilliárd dollárjába került.

Jean 1950 őszén, az új iskolaév kezdetén érkezett haza külföldi útjáról. Beszámolója mélységesen megdöbbentette Manuelt és tanári karát. MacArthur átlépte a 38. szélességi fokot, és a mandzsúriai határ felé törtetett, ahol már kínai, sőt szovjet területet is bombázott. Aggódva lesték Kína válaszát. Nyilván Washingtont is aggasztották a fejlemények, mert Truman októberben váratlanul útra kelt, és körülszáguldta a fél világot, hogy hatalmaskodó prokonzuljával beszéljen.

A sajtó jelentése szerint a tárgyalások eredménye tökéletesen kielégítő volt, csapataink folytatták előretörésüket észak felé, öldökölve és lángoló olajat fröcskölve szerteszét.

Akkor aztán a világ csodálkozására és MacArthur éktelen haragjára Kína visszaütött. November végéig hatezer amerikai és koreai katona esett el. Az „ENSZ-hadsereg" megingott és megfutamodott. Az ENSZ tiltakozott az ellen, hogy átlépjék a Jalu folyót, és Attlee Washingtonba rohant, amikor Truman hanyag nemtörődömséggel azt a fenyegető kijelentést tette, hogy sor kerülhet az atombomba bevetésére. Az ENSZ tűzszünetet kért, és Truman kihirdette a „nemzeti szükségállapotot". Washingtonban már arról beszélt, hogy Koreát ki kell üríteni.

Jean így magyarázta a helyzetet:

— MacArthur pánikba esett, és csapatai olyan fejvesztett visszavonulásba kezdtek, amelyre még nem volt példa az amerikai hadsereg történetében. Amikor eljutottak hetven mérföldre a 38. szélességi foktól, egyszer csak azon vették magukat észre, hogy a kínaiak nem üldözik őket. Nem, egyszerűen megálltak a 38. szélességi fokon, és készek voltak békét kötni.

A béke követelése az egész világon elhatalmasodott. 1949 és 1950 folyamán négy nagy békekongresszust tartottak New York-

ban, Párizsban, Moszkvában és Mexicóban. Márciusban kibocsátották a stockholmi békefelhívást, és áprilisban megalakult az Információs Békeiroda New Yorkban, amely népszerű röplapjaival elárasztotta az országot. Két és fél millió amerikai írta alá a tiltakozást az atombomba használata ellen.

Öt nappal azután, hogy Truman megindította a háborút, Acheson nekirontott a stockholmi békefelhívásnak, de a Békeiroda derekasan állta a sarat. Válaszában közhírré tette, hogy világszerte kétszáz millió ember írta alá a békefelhívást, élükön korunk számos nagy emberével.

Ez már komolyan fenyegette MacArthur terveit. Amerika harcikedvét azzal akarta lángra lobbantani, hogy lecsalja a kínai hadsereget délre, és ott megsemmisítő csapást mér rá, ha pedig megint ő maradna alul, Amerika adjon neki szabad kezet a további hadműveletekre. Azt akarta, hogy Csang Kai-sek erői jöjjenek át Formoza szigetéről, és csatlakozzanak hozzá a szárazföldön. Ez azt jelentené, hogy a háború amerikai szakasza véget érne, és MacArthur hazaküldhetné szárazföldi csapatainak zömét. Elég lenne az amerikai légierő meg a tüzérség, természetesen atombombával felszerelve; a gyalogosokat Csang csapatai szolgáltatnák, no meg a kínai lakosság, amely kétségtelenül Csang zászlaja alá sereglene, mihelyt újra megjelenik. Közben persze az amerikai flotta sortüzei végigsepernének a parton és a nagy folyók torkolatán. Így vonulnának be az amerikai Nagy Üzlet támogatásával Mandzsúriába, s onnan Pekingbe, Nankingba, Sanghajba, majd le Kantonba. Csang majd tudni fogja, hogyan pusztítsa ki a parasztokat Hankautól nyugatra egészen Csunkingig, hogyan bombázza ki őket Szenszitől meg Szecsuanból, sőt még Szinkiangból és Mongóliából is. Így aztán Ázsia végül Amerika ölébe hull. Ehhez azonban feltétlenül szükség van Csangra, hiszen ő lenne Kína szimbóluma, ő verné le az amerikai árulók jóvoltából kibontakozott kommunista lázadást, ő és hívei ismerik az ország nyelvét és szokásait. MacArthur ragaszkodott Csanghoz, és leveleket írkált érdekében Trumannek meg a Pentagonnak, sőt még a hatalmas „China Lobbynak", a Kongresszus folyosóin lebzselő klikknek is, melyet Szungék bőkezűen pénzeltek. Végül elkövette azt a hibát, hogy

még a Republikánus Pártnak is írt, amely erősen előretört a legutolsó kongresszusi választásokon.

Jean szerint, mivel a kínaiak nem futottak be mohón a csapdába, melyet MacArthur állított nekik, amikor „nagylelkűen" kiürítette Szöult, és visszavonult majdnem egészen a tengerig, új taktikára volt szükség. MacArthur megkapta az engedélyt arra, hogy mihelyt jónak látja, újra átlépheti a 38. szélességi fokot. A tábornok először is elrendelte a teljes hírzárlatot, hogy hadmozdulatait homály borítsa. Egyhónapi szünet következett, ami alatt a békekötés hírét terjesztették.

MacArthur igyekezett arra is engedélyt kapni, hogy Mandzsúriát bombázhassa, de ez nem sikerült neki. Erre februárban titokban újra átlépett csapataival a 38. fokon. Miután kínai hadsereget nem talált ott, megparancsolta Vonnan bombázását, és negyvenegy napig folytatta. Az amerikai repülők égő olajat zúdítottak a merő rommá lőtt város fegyvertelen öregeire, aszszonyaira és gyermekeire, míg végül a diadalmas admirális ki nem jelenthette a sajtó képviselői előtt:

— Az utcákon már nem lehet járni. Nincs hol aludni, legfeljebb a halál karjaiban.

A lakosságból nem maradt más, mint az „öngyilkos brigádok". A közeli városok is hasonló sorsra jutottak.

Ám Korea szűk nyakában MacArthur kénytelen volt megállni, mert valóságos szikìafalba ütközött. Akárhogy vonaglott és kapálózott, egy tapodtat sem jutott előre, a fej felé. A kínai hadsereg, melyet hiába próbált Puszanba lecsalni, megint előrement a 38. fokig, és ott megállt. Jean egy reggel, az újságot kibontva rábökött a szenzációs hírre: Truman április 11-én visszarendelte MacArthurt.

Mansart végtelen elképedéssel olvasta a hírt.

— De miért? Ugyan miért?

— Truman pácba került — magyarázta Jean. — A „rendfenntartó akció", amely tíz hónappal ezelőtt pompás önreklámnak ígérkezett, egyre forróbb gesztenyének bizonyult. Az első évben ötmilliárd dollárba került, és 17 nemzetet meg hétszázezer katonát mozgósított. Ez már nem afféle „rendfenntartó akció" volt,

hanem egy új világháború előjátéka, ahogy szövetségeseink hangoztatták. A béke követelése egyre jobban erősödött még itt, az Egyesült Államokban is. A háború kezdte idegesíteni Trumant, de a „nagy katona", akinek tartotta magát, nem volt hajlandó bevallani aggodalmait. MacArthur egyre jobban bepciáskodott. Amikor aztán a republikánusok frakciója vezetőjének is irogatni kezdett (abba a képviselőházba, ahol a demokratáknak mindössze két főnyi többségük van.), Truman ezt politikai árulásnak tekintette.

Jean híven beszámolt mindenről Mansartnak, nemcsak Párizsról és a békemozgalomról, hanem azokról a dolgokról is, amelyeket Prágában, Varsóban és kiváltképpen Moszkvában látott. Mansart érdeklődéssel — és egyre növekvő aggodalommal hallgatta. Úgy látszik, igaz, amit Baldwin mondott: Jean radikális vizekre evezett. Ez nagy veszélyt jelent nemcsak Jeanre, de az iskolára nézve is. Meg kell találnom a módját, hogy ezt valahogy kiverjem a fejéből, gondolta; közben Jean egyre beszélt, annyira eltöltötte a lelkesedés. Nagyon őszintén beszélt, és nemcsak Mansart, hanem a diákjai előtt is.

Egy őszi reggelen, röviddel hazaérkezése után, amikor minden alkalmat megragadva mesélt diákjainak külföldi élményeiről, az egyik új fiú — magas, sárgás bőrű fiatalember — megkérdezte:

— Mi a véleménye, Miss Du Bignon, a Rosenberg-ügyről?

Jean megérkezése óta sokat olvasott a lapokban a hazaárulással vádolt fiatal házaspárról. Az eset előbb megdöbbentette, majd felháborította. Úgy érezte, ez a per az egész női nem megcsúfolása, támadás az anyák ellen, és legfőképpen az igazságszolgáltatás tisztaságának lábbal tiprása. Meg is mondta, mégpedig meglehetősen heves szavakkal:

— Biztosra veszem, hogy a vádlottakat hamarosan szabadon bocsátják. Itt mindenekelőtt a gondolatszabadságról van szó. Lehet, hogy Rosenbergék kommunisták. Nem tudom, nem is érdekel. Nemrég meglátogattam egy országot, amely kommunistákból áll. Kitűnő emberek millióit láttam ott. Hiszek abban, hogy mindenkinek jogában áll azt gondolni, amit akar. Csak tetteket lehet büntetni, hitet és nézeteket nem. Szerintem Rosenbergék

tisztességes emberek, mindig is azok voltak, ebben valamennyi tanú egyetért. Együtt jártak iskolába, együtt tanultak, beleszerettek egymásba, összeházasodtak, otthont teremtettek maguknak, becsületes munkával keresték meg a kenyerüket, és két pompás fiút neveltek. Most pedig összeesküvéssel vádolják őket. Béke idején olyan hazaárulással, amit csak háborúban lehet elkövetni. A terhelő tanú egy hivatásos bűnöző, akinek a vallomását nyilván megvásárolták, tudniillik megígérték neki, hogy leszállítják a büntetését. Hogy a Rosenberg-házaspárt valójában milyen cselekménnyel vádolják, azt nem fedték fel. Vajon mit követtek el, ha ugyan elkövettek egyáltalán valamit? És miféle bizonyítékok vannak ellenük annak a fegyháztölteléknek a szaván kívül? Miféle „összeesküvésről" beszélnek, amikor még az állítólagos elkövetésére sem hivatkozhatnak nyiltan? Bizonyos vagyok benne, hogy ez a brutális ítélet nem maradhat érvényben.

Szavait percnyi csend követte. Azután felállt ugyanaz a fiatalember, és mgkérdezte:

— Mit gondol, jogos eljárás volt Ben Davist bebörtönözni?

Jean egy percig habozott. Talán nem okos dolog ilyen ügyeket az órán megvitatni. De miért nem? Nem éppen az iskola az a hely, ahol az igazságot kell tanítani? Ha nem itt, akkor hol?

— Ben Davis kiváló ember — felelte. — Itt született Georgiában, odafenn Dawsonban. A középiskola elvégzése után a massachusettsi Amherstben folytatta tanulmányait, majd jogot hallgatott a Harvard-egyetemen. New Yorkban beválasztották a városi tanácsba. Két cikluson keresztül kitűnő munkát végzett hivatalában. Azt hiszem, Ben Davis attól tart, ami gyakran nekem és önöknek is aggodalmat okoz: hogy az erőszak az egyetlen út, amely népünket valaha is felszabadíthatja. Ugyanakkor bizonyos vagyok benne, hogy éppúgy, mint önök sem, ő sem tett soha egyetlen lépést sem egy erőszakos forradalom elindítására. Ben Davist nem is vádolták ezzel. Mindössze az a vád ellene, hogy a kommunista párt tagja, sőt funkcionáriusa, és ő ezt első szóra be is ismerte. Hallottam, hogy megköszönte a kommunista pártnak, a kommunistáknak mindazt, amit tőlük tanult. De a kommunizmusba vetett hit még nem jelenti azt, hogy minden kommunista

azonnali forradalomra gondol. Az a meggyőződésük, hogy vannak idők, amikor a forradalom elkerülhetetlen, de nem okvetlenül itt nálunk és most rögtön. Az ember gondolatai, hite, meggyőződése az ő egyéni tulajdona, amelyhez feltétlenül joga van. Ha gondolatai törvénybe ütköző cselekedetekre késztetik, fel kell készülnie a büntetésre, de nem azért, amit gondolt, hanem azért, amit tett. Ezen az alapon merem állítani, hogy a Davis és társai fölött kimondott ítélet igazságtalan és alkotmányunkba ütköző.

Amikor Miss Du Bignon válasza elhangzott, az új diák a terem végében felállt, és szép csendben kiment. Egy közismert washingtoni színes család tagja volt, apja hosszú idő óta dolgozott az állami főügyész irodájában. A fiú végigszaladt a folyosón, ki az utcára, majd felugrott egy villamosra. Az Union-pályaudvarnál leszállt, taxiba ült, és a repülőtérre hajtatott. Néhány órával később már több tisztviselővel tárgyalt Washingtonban, zárt ajtók mögött.

Több hónap telt el. Egy nap Miss Du Bignont az a meglepetés érte, hogy egy washingtoni tisztviselő kereste fel, és egy írást nyújtott át neki. Az írás szerint a washingtoni állami főügyész utasította, hogy mint egy külföldi hatalom ügynöke vétesse lajstromba magát. Jean csodálkozott és méltatlankodott. Tüstént közölte a dolgot az elnökkel, aki magához kérette a főiskola ügyvédjét. Az ügyvéd köztiszteletben álló maconi fehér ember volt, óvatos és konzervatív, de Manuel Mansartot becsülte és szerette. Elolvasta a végzést, és arcán tétovázás tükröződött.

— Attól tartok, Miss Du Bignon, ebből még sok kellemetlensége lehet.

— De hogyan? Miért? Sohasem voltam semmilyen külföldi hatalom ügynöke, és nem tettem semmi olyat, amit a legnagyobb fantáziával is felforgató vagy törvénytelen cselekedetnek lehetne nevezni.

— Nem beszélt a diákjai előtt a kommunizmusról?

— De igen, beszéltem. De hát van az országban olyan tanár, aki nem érintette ezt a témát? A békéről is beszéltem, és Ben Davisről meg a Rosenberg-házaspárról is.

— Nos, úgy képzelem, hogy ennek híre eljutott Washingtonba.

De van még ezenkívül egy és más, amit meg kell kérdeznem öntől, mert ha nem kapok kategorikus választ, attól tartok, nem vállalhatom az ügyét. Mondja csak, Miss Du Bignon, járt ön valaha Oroszországban?

— Igen. 1949-ben, egy hónapig.

— Még egy kérdést. Kommunista ön?

— Nem — felelte Jean. — Nem vagyok az. Tanulmányoztam a kommunizmust, és az eszményeit határozottan rokonszenvesnek találom. Ha mindez megvalósult Oroszországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában és a többi vasfüggöny mögötti országban, akkor azt mondom: ha az említett országok valamelyikében élnék, minden bizonnyal kommunista lennék. De itt Amerikában sohasem gondoltam arra, hogy belépjek a pártba. Sohasem laktam olyan helyen, ahol a kommunista pártnak szervezete lett volna, és nem is szólított fel soha senki, hogy csatlakozzam. Véleményem szerint a régi Oroszország körülményei olyan rosszak voltak, hogy az egyetlen megoldás a forradalmi úton megvalósított kommunizmus volt. Viszont az Egyesült Államokban, ahol több az értelmiségi és kisebb a nyomor, megvan a lehetőség arra, hogy a szükséges reformokat békésen teremtsük meg.

— Elismeri, hogy a diktatúra és az erőszak elkerülhetetlenül szükséges programja minden kommunista pártnak, bárhol működik?

— Semmi ilyesmit nem ismerek el. Meggyőződésem szerint valaki kommunista lehet akkor is, ha nem óhajt és nem tervez semmiféle erőszakot. Az erőszak bizonyos esetekben szükséges lehet, de a kommunizmusnak bizonyára nem feltétlen célja az erőszakos forradalom. Azonkívül az is megeshetik, hogy valaki a Köztársasági Párthoz tartozik, és mégis forradalmat készít elő.

— Köszönöm, Miss Du Bignon. Beérem a szavával, hogy sohasem fogadott el utasításokat külföldi hatalomtól.

— Erre szavamat adom.

— Akkor azt tanácsolom, tiltakozzék a lajstromozás ellen. Én majd részt veszek a védelmében, ha nem is vállalhatom a fő védői tisztet. Mansart elnök jól tudja, hogy mint az iskolája jogtanácsosának sincs könnyű dolgom. Nem egy ügyfelemet elvesz-

tettem miatta, és társadalmi téren is áldozatokat kellett hoznom. Én ugyan nem törődöm túlságosan vele, de a családom néha panaszkodik. De az országban most olyan áramlatok kezdenek felülkerekedni, hogy azt kell tanácsolnom, fő képviselőjéül válaszszon olyan ügyvédet, aki nálam jobb felkészültségű. Mit szólna Mr. Mansart fiához, aki New Yorkban él?

Mansart írt is Revelsnek, és a segítségét kérte. Revels nyomban feladott egy sürgönyt apjának, amelyben közölte, hogy vállalja az ügyet.

Röviddel később a Szövetségi Bíróság Jeant vád alá helyezte, amiért nem volt hajlandó lajstromba vétetni magát. Az igazságügyminisztérium, úgy látszik, azt akarta bebizonyítani, hogy Jean „kommunista összeesküvés" megbeszélése végett utazott Párizsba, onnan meg azért ment Moszkvába, hogy átvegye az „utasításokat", aztán visszatért az Egyesült Államokba, hogy tanári katedrájáról és a főiskola tanári karában propagandát fejtsen ki „az Egyesült Államok kormányának erőszakos megdöntésére". Fantasztikus vád volt, de Jeannek el kellett mennie a tárgyalásra.

Közben Mansart bíró Washingtonban járt, ahol ebben az ügyben segédjéül maga mellé vett egy fiatal színes nőt, akit nemrég fogadtak be a Cobb, Hayes és Howard cég, egy közismert színes ügyvédi iroda tagjául. A csinos barna arcú, kitűnően öltözködő, magas, karcsú ügyvédnő őszintén megmondta:

— A kormány nagyon jól tudja, hogy el kell veszítenie ezt a pört, ha nem von be egy hivatásos besúgót, aki hajlandó megesküdni arra, hogy Miss Du Bignon kommunista. Ebben az esetben nemigen tudjuk Miss Du Bignont megmenteni a börtöntől.

— Hát lehetséges, hogy hamis tanút tudnak szerezni, és hitelt adnak neki?

— A mai Amerikában lehetséges. Nem kell hozzá más, mint ötven dollár napidíj és a kormány oltalmazó ígérete. No, majd meglátjuk.

Egy hónap múlva Jean megjelent Washingtonban, és még mindig értetlenül fogadta, hogy a vádlottak padjára ültetik. Úgy látszik, őt is olyasmivel vádolják, ami hazaáruláshoz hasonlít. Kíváncsian várta a fejleményeket. Őszintén felelt a feltett kérdé-

sekre. Igen, vannak a könyvtárában kommunista könyvek is, mert hogyan taníthatná a kommunista mozgalom tényeit, ha nem olvasna idevágó könyveket? És hogyan taníthatna egyáltalán társadalomtudományt, ha nem érintené a kommunizmus témáját? Igen, rokonszenvezik a kommunizmus célkitűzéseivel. Nem, nem tagja a kommunista pártnak. Igen, megismerkedett olyan amerikaiakkal, akik tagjai a kommunista pártnak. Nem, sohasem állt kommunisták irányítása alatt, sem itthon, sem máshol.

Az óráján elhangzott fejtegetéssel kapcsolatosan kijelentette: helyesnek tartotta, hogy feltárja diákjai előtt azokat a következtetéseket, amelyekhez a tények alapján minden tisztességesen gondolkodó embernek el kell jutnia. Persze, ha a jövőben újabb adatokra bukkan, amelyek megerősítik vagy megcáfolják azt, amit régebben mondott, erről is tájékoztatni fogja hallgatóit. Igen, úgy véli, hogy bizonyos amerikaiak megengedhetetlen erőszakosságokra vetemedtek; ő mint néger (amikor ezt mondta, a teremben mozgolódás támadt) éppen elég becstelenséget, kegyetlenséget és árulást látott, még gyilkosságot is.

Azt a vádat, hogy Jean maga is kommunista, későbbre halasztották, mivel a rendelkezésre álló fizetett kémek egyike sem állíthatta, hogy valaha is látta volna Jeant a kommunista párt helyiségeiben vagy emlegetni hallotta volna ott a nevét. Ám az utolsó percben, amikor a vád valamennyi tanúját kihallgatták már, és Jean is megtette a maga vallomását, hirtelen egy jól öltözött, értelmes külsejű fehér embert tuszkoltak a tanúknak fenntartott emelvényre. A férfi nyugodt hangon elmondta, hogy a szövetségi kormány titkos ügynöke, és hogy 1949-ben Párizsba rendelték az úgynevezett békekongresszus megfigyelésére. Ott ismerkedett meg Du Bignon kisasszonnyal, sőt több ízben együtt ebédeltek, hol kettesben, hol ismert külföldi kommunisták társaságában. Miss Du Bignon titkos összejövetelekre járt, amelyeken ő is jelen volt, és kétségtelennek tartja, hogy a vádlott „párttag, kém és a Szovjetunió ügynöke".

Jean elképedve hallgatta. Csak nem fogadja el a bíróság ezt a nyilvánvaló hazugságot? Könyörögve nézett védőire, de azok elfordították a fejüket. A kihallgatás folytatódott.

— Az a személy, akiről beszél, itt van a tárgyalóteremben?
— Úgy hallom, itt van.
— Meg tudná mutatni?
— Azt hiszem, igen.

Felállt, és az asztal felé pillantott, ahol Jean ült ügyvédjei mellett. Közvetlenül Jean mellett ült az a fiatal, barna ügyvédnő, akit Mansart bíró segédjéül szerződtetett. Mondanunk sem kell, hogy a fizetett besúgó, akit az utolsó percben rángigáltak elő, soha életében nem látta Jean Du Bignont, csak azt tudta róla, hogy színes nő. Amikor megsúgták neki, hogy ott ül az ügyvédek asztalánál, természetesen azt hitte, hogy a színes lány a vádlott; eszébe se jutott arra a nyilvánvalóan fehér nőre gondolni, aki mellette ült.

— Ott van! — mondta nagy biztosan, és a színes ügyvédnőre mutatott. Az ügyész felugrott, hogy közbevesse magát, de Revels megelőzte.

— Nem tenné a kezét a vállára?

A tanú eleget tett a kérésnek, mire Mansart kijelentette:

— Köszönöm, bíró úr. A védelem beéri ennyivel, és tisztelettel kéri a vádlott felmentését.

A bíró bosszankodva helyt adott a kérelemnek, és Jean Du Bignon szabad volt.

A tárgyalótermen kívül néhány magas állású férfi összedugta a fejét. Nagyjában arra a következtetésre jutottak, hogy ez a nő nem összeesküvő, de meggyőződésének őszintesége és bátor szókimondása kétségtelenül veszedelmes. Sőt az is lehet, hogy mégis kommunista kémmel van dolguk, aki azonban kivételesen intelligens és leleményes.

Az alapos felsülés miatt legokosabbnak látszott a vád elejtése, de a gyanús nőszemélyt hosszú ideig, mondjuk egy évig vagy akár tíz évig is gondosan szemmel kell tartani, ügyelni kell rá, hogy ne kapjon felelős munkát, és ne hagyhassa el az országot, a postáját el kell olvasni és meg kell figyelni, kivel érintkezik. Ez lesz a legjobb módja, hogy kiderüljön az igazság.

Jean ujjongott, és védői is emelkedett hangulatban voltak. A maconi ügyvéd azt mondta, Miss Du Bignon teljesen tisztázta

magát, de jól tenné, ha ezentúl nem érintené előadásaiban a kommunizmus témáját, nehogy újabb vádakat hozhassanak fel ellene. Jean csodálkozva nézett rá:

— Csak nem akarja azt mondani, hogy egy főiskolának nevezett intézetben mellőzni lehet ezt a témát a társadalomtudomány oktatásában? A legfontosabb témát, amely az emberiséget ma foglalkoztatja? Vagy azt tanácsolja, hogy tanulmányaimban se foglalkozzam többé a kommunizmussal?

Az ügyvéd kínosan érezte magát. Úgy vélte, Miss Du Bignon szavai nem vallanak ésszerű magatartásra.

— Csak annyit mondhatok — jegyezte meg —, hogy a kommunizmusnak még a tanulmányozása sem ajánlatos itt manapság.

Revels Mansart nem adott tanácsokat. Komoly arccal hallgatta Jean köszönő szavait, de honoráriumot nem volt hajlandó elfogadni. Csupán annyit jegyzett meg:

— Kedves barátnőm, ez nem a befejezése az ügynek, hanem csak a kezdete.

Jean hazautazott Maconba, de Revels utolsó szavai erősen tompították diadalérzetét. Íróasztalán a felügyelő bizottság levele várta. Az állt benne, hogy a bizottság véleménye szerint pusztán az a tény, hogy hazaárulással gyanúsíthatták, alkalmatlanná teszi az oktatásra, s ezért azonnali hatállyal elbocsátják. A levél nyugdíjról — harminc évi szolgálat után — említést sem tett.

Ez volt az első eset, amikor a felügyelő bizottság nem vette tekintetbe Manuel Mansart óhaját. Már mindjárt az ülés kezdetén látta, hogy vesztett ügye van. A bizottság nyilván előre megbeszélte a dolgot, s mind a fehér, mind a színes tagjai eldöntötték magukban a kérdést. Tisztelettel meghallgatták, még akkor is, amikor érzelmei úgy elhatalmasodtak rajta, hogy nem tudta érveit a tőle megszokott nyugalommal előadni. Amikor befejezte, nem is próbálták megcáfolni. Egyszerűen megszavazták Jean Du Bignon elbocsátását.

Jeant az bántotta legjobban, hogy nagy terve, az amerikai négerek helyzetének folyamatos vizsgálata ily módon félbeszakadt. A többi főiskola, amely a terv megvalósításában közreműködött, különböző okokból ajánlatosnak tartotta, hogy most

visszahúzódjon. A legtöbbnek amúgy sem volt fogalma róla, mit is jelent ez a munka az amerikai négereknek és a szociológia tudományának.

A bizottság ülése után Mansart behívta Jeant, és így szólt:

— Azt hiszem, Jean, sejti, mennyire átérzem a súlyos igazságtalanságot, amely most érte. De van valami, amit, remélem, elmondhatok. Az első perctől kezdve, hogy ebbe a szobába belépett, egészen mostanáig, harminc hosszú és küzdelmes éven át maga volt az én életem és munkám középpontja. Ha fiatalabb lennék, és a bőrünk színe tekintetében nem volna köztünk olyan megdöbbentő különbség, már nyomban azután megkértem volna a kezét, hogy a feleségem meghalt. De sokáig úgy éreztem, nem is beszélhetek ilyesmiről, mert összeférhetetlen azzal, hogy a főnöke vagyok, és attól féltem, megneheztelne érte. Márpedig a maga neheztelése vagy visszahúzódása súlyos csapás lett volna rám nézve. Most azonban a helyzet megváltozott. Pályafutása kellős közepén egyszerre abba a helyzetbe került, hogy még a kenyerét sem tudja megkeresni. Vajon ilyen körülmények között nem engedné-e meg nekem, hogy legalább névleg a férje legyek, és így továbbra is igénybe vehessem jó tanácsait, és megvédelmezhessem magát?

Jean felállt, mindkét kezét Mansart vállára tette, megesókolta a homlokát, és így szólt:

— Nagy megtiszteltetés, amit most mondott, Manuel. Ha nem egyezem bele, annak nem az életkora az oka; ez jelentéktelen semmiség, és mit sem számít ahhoz a szeretethez és ragaszkodáshoz képest, amit maga iránt érzek. És mit sem számít a bőrünk színe, jobban mondva az a szégyenletes tény, hogy Amerikában az ilyen különbséget is mérlegelni szokták. Azért kell nemet mondanom, mert ha éppen most kötnénk házasságot, maga is egészen biztosan elveszítené az állását. Enélkül is nehéz idők várnak magára, és keserves küzdelmébe kerül majd az állását megtartani anélkül, hogy a lelkét feláldozná. Ha mi most összeházasodnánk, azt úgy magyaráznák, mint szándékos kihívást. Nem, ennek nem szabad megtörténnie. Azonkívül amit maga a házasság legfőbb indító okaként említett, alaptalan.

Manuel csodálkozva bámult rá.

— Hiszem meséltem már magának — folytatta Jean —, hogy munkát vállaltam Atlantában, a textilmunkások szakszervezetében. Az igazi nevemet elhallgattam. Most azt az ajánlatot kaptam, hogy legyek az egész atlantai szervezet titkára. Így biztos állásom lesz, amelyet nem fenyegethet semmi, legfeljebb az, hogy kitudódik néger származásom, és ezért bocsátanak el. Így hát az a tervem, hogy visszatérek Atlantába, és elmerülök a fehér emberek világában. A textiles szakszervezetet pedig lassanként rábírom arra, hogy négereket is fogadjon be. Ez lesz az első lépés a déli munkások egyesülése felé, amely idővel megoldja majd az egész ország gazdasági problémáit. Közben azért gondom lesz rá, hogy kapcsolatban maradjak magával. Továbbra is úgy szeretem majd, mint sok éven át, és majd ha maga nyugalomba vonul, találunk egy helyet, ahol együtt élhetünk mint férj és feleség. Talán ennek is eljön az ideje.

— És ha rájönnek, hogy színes származású? — kérdezte még mindig döbbenten Manuel.

— A szakszervezet vezetője tudja. Titokban közöltem vele.

Erre már nem volt mit mondani. Jean Atlantába utazott, és belevetette magát új tervének megvalósításába, amelyre az egész világ azt mondta volna, hogy lehetetlen.

De csakugyan olyan lehetetlen volt? 1935 óta, amikor a CIO megszületett, a négerek nagy utat tettek meg az egységes munkásmozgalom felé. Egyes szakszervezetek, mint például a textilmunkásoké, lemaradtak, de vajon sokáig megtehetik-e még? Az, hogy Délen egyre alacsonyabb a bérskála, New Englandben pedig jóval magasabb, ha nehezen harcolták is ki, kizárólag arra vezethető vissza, hogy a déli szakszervezetek nem fogadták be soraikba a néger munkásokat. Előbb-utóbb kénytelenek lesznek befogadni őket. A fehér munkásság máris drága árat fizet faji előítéletéért; az a kérdés, meddig bírja még.

Manuel Mansart pedig a maga részéről azon fáradozott, hogy kiengesztelje a felügyelő bizottságot, és a lehetőség szerint át is szervezze. Ez azonban meddő fáradozásnak bizonyult. Elbeszélgetett a bizottság néhány tagjával, és így jött rá, hogy tulajdon-

képpen nem is az ő személyétől akarnak megszabadulni; inkább arról van szó, hogy egy olyan ember lebeg a szemük előtt, aki ellenkezés nélkül simán végrehajtaná a rábízott feladatot. Ez az ember egy észak-louisianai színes főiskola igazgatója volt.

Limes igazgató nem ingerelte a hatóságokat azzal, hogy szüntelenül kevesellje, amit adtak neki. Ellenkezőleg, hálásan megköszönt mindent, amit kapott, aztán megpróbálta kihozni belőle a maximumot. Igyekezett kedvében járni a helybeli fehéreknek, ellátta őket cselédekkel és béresekkel. Főleg azzal foglalkozott, hogy rábeszélje a négereket, maradjanak csak a farmokon, dolgozzanak szorgalmasan az alamizsnaként odavetett bérért, és igyekezzenek a farmok állapotát különféle módon feljavítani.

Nos, ez volt az a fajta ember, aki John Baldwinnak és a felügyelő bizottság többi fehér tagjának kellett. Több pénzzel és nagyobb hatáskörrel nyilván nagy befolyásra tehetne szert a négerek között, le tudná szerelni elégedetlenségüket, gátat tudna vetni a szervezett agitációnak. Segíteni lehetne bizonyos engedményekkel, amiket felajánlhatna a négereknek választójoguk fejében, illetve azt még meg lehetne engedni nekik, hogy részt vegyenek a fehéreknek fenntartott jelölőgyűléseken, feltéve, hogy az uralkodó Demokrata Párt jelöltjeire adják szavazatukat, s ezáltal megerősítik a konzervativizmus hadállásait idelenn Délen. Így az új néger szavazatok a Nagy Üzlet előnyére válnának.

Akkor aztán több pénzt lehetne a néger iskolákra fordítani, sőt, idővel talán még arra is sor kerülhetne, hogy az iskolákban megszüntessék a fajok szerinti elkülönítést. Ez nagy megtakarítással járna, újabb szavazatokat szerezne az üzleti világ vezetőinek, és megnyirbálná a fehér szakszervezetek körmeit. Mindezt nem hangoztatták nyíltan, de komolyan megvitatták titkos tanácskozásokon.

Jöjjön hát ez a jó módorú és barátságos Mr. Limes, aki még fiatal és energikus, de tudja a módját, hogy kell megnyerni és rábeszélni a négereket. Bizonyára jobb munkát végezne, mint amit Mansarttól el lehet várni e tekintetben. Mansart megöregedett, és megszokta, hogy minden úgy legyen, ahogy ő akarja, azonkívül új és veszedelmes eszmékre fülel.

Meg is állapodtak a módszerben, amellyel megszabadulnak tőle. Nem emelnek vádakat ellene, kerülik a hangos szóváltást, nem ebrudalják ki erőszakosan. Ellenben teljesen logikus, ha elhatározzák, hogy a Dél főiskoláin, különösen azokban, amelyeket a szövetségi pénzekkel támogatnak, bevezetnek bizonyos korhatárt az elnöki tisztség tekintetében. Mansart nemsokára hetvenöt éves lesz. Tehát azt a döntést hozták, hogy az állami színes főiskolák elnökeit hetvenöt éves koruk elérésekor nyugdíjazni kell. Így szépen megszabadulnak Manuel Mansarttól, sőt kellő ünnepélyességgel is búcsúztathatják, még nyugdíjat is adhatnak neki — persze olyan nyugdíjat, amely egy színes embernek megfelel. Simán elintézik az ügyet, és elkerülhetnek minden bírálatot.

Jean, akármilyen bátran beszélt is, egy kis borzongást érzett, amikor kilépett a világba. A hosszú évek után, melyeket a főiskola falai közt töltött, valami különös viszolygással tért vissza a fehér világba, ahol úgy kell viselkednie, mintha sohasem tartozott volna máshová. De túl sokáig élt fekete népe körében, és teljesen úgy érezte magát, mint hús a húsukból és vér a vérükből. Sohasem kívánt elszakadni tőlük. Nem mintha csupa szeretetre méltó ember volna köztük, aki mindig helyesen cselekszik. Ó, nem! Gyakran, sőt nagyon gyakran önzők, konokok, igazságtalanok. Gyarló emberi lények. De az ő népe, őhozzá tartoznak, és ő hozzájuk tartozik.

Atlantában sikerült szobát találnia a gyárnegyedben, és jelentkezett munkáért a munkaközvetítőnél. Aztán, mivel a délutánja szabad volt, sétálni ment. A Peachtree felé indult. A környék megváltozott, de még mindig érdekes volt. Négy óra tájban odaért ahhoz az útkereszteződéshez, ahol a püspöki székesegyház pompázott. Sok ember tolongott a téren. Jean önkéntelenül megállt. Egy idősebb hölgy lépett oda hozzá, és megkérdezte:

— Megengedi, hogy a karjába fogódzzam? Én is a temetésre igyekszem, de már nem valami jó a szemem.

— Kérem, természetesen — felelte Jean.

— Nagy veszteség a halála — folytatta a hölgy —, de talán már túlélte azt a kort, amikor hasznára lehetett a közösségnek.

Jean tétovázva pillantott a fekete szegélyű gyászjelentésre, melyet a hölgy a kezébe csúsztatott. John Baldwin halt meg hetvenhárom éves korában, és ez a sok ember az ő temetésére gyűlt össze. Jean nem szólt semmit, bement a templomba, és új ismerősével együtt helyet foglalt. Az öreg hölgy időnként suttogva közölte észrevételeit:

— A felesége még mindig szép, de olyan hideg, olyan érzéketlen. Jó, hogy Betty-Lou még előtte halt meg. Persze itt van a fiuk is, de Lee-től nem lehet sokat várni. Talán a házasság segít rajta, bár én ebben is kételkedem. Tudja, miféle asszonyt vesz el? Valami orosz hercegnőt, legalábbis azt mondják. Elképesztő, milyen sok kelet-európai arisztokrata nyüzsög most itt. Azt mondják, a nő egy időben botrányosan kacérkodott Johnnal, az apával. A felesége látszólag nem vett észre semmit. Most meg a fiúhoz megy férjhez, legalábbis az eljegyzést már közzétették. Nézze csak, ott van! Az én ízlésem szerint egy árnyalattal feltűnőbb a kelleténél.

Felbúgott az orgona, és a hölgy letérdelt. Jean végigülte a szertartást, aztán lesegítette a hölgyet a lépcsőkön.

— Nagyon szépen köszönöm. A kocsim ott vár a sarkon. Bocsásson meg, az arca valahogy ismerősnek tetszik . . .

— Én egy Du Bignon vagyok, New Orleansból.

— Ó, persze! Egyszer találkoztam ott az öreg Du Bignon-mamával. Micsoda igazi nagyasszony volt! Nem jönne fel hozzám egy csésze teára?

— Sajnos, most nem érek rá — felelte Jean, és elköszönt.

17

ADELBERT MANSART ÉS JACKIE CARMICHAEL

1951 telén Adelbert Mansart, Douglass fia és Manuel unokája, már Koreában volt. Néhány napja még vadul száguldott előre egy billegő, recsegő dzsipen. Most pedig szinte támolygott a kocsi a hóban és jégen. Háta mögött pusztulást hagyott, lángot és hamut. Körülötte sötét szirtek magasodtak, félig elrejtve a széltől felkavart hóban. Előtte, mint hallotta, a Jalu folyó nyújtózkodott, amögött pedig Mandzsúria. A katonák egymásba kapaszkodva ordítoztak, énekeltek és sírtak. A harmadik világháború, legalábbis számukra, megkezdődött. Adelbert fogait csikorgatta, és igyekezett nem látni a napalm-bombáktól félig megégett emberek kísérteteit, s nem hallani a sikolyokat meg a jajveszékelést. Így ismerte meg a tizenkilenc éves Adelbert Mansart a háborút — a fehérek háborúját egy színes nép ellen, s az Egyesült Államok kétségbeesett kísérletét Kína visszahódítására. Még soha nem látott erőszakot sem kicsiben, sem nagyban. Átélt megalázó sérelmeket, de erőszakot és halált nem. Most pedig lépten-nyomon szemtanúja volt, hogy részeg fehérek bezúzzák békés emberek fejét, gyermekeket öldösnek le, és sikoltozó lányokat hajkurásznak.

— Egye fene a csinkeket meg a gukkokat* meg a többi nyavalyás niggert! — ordítozták káromkodva, miközben nagy kortyokban nyelték az erős pálinkát, hogy felvértezzék magukat a fagyos szélrohamok ellen.

* Csink a kínaiak, gukk a koreaiak csúfneve.

Adelbert hallotta ezt a csúfolódást, és azok is tudták, hogy hallja. Tágra nyitott, iszonyodó szemmel nézte, hogyan erőszakolnak meg fehér katonák sárga bőrű lányokat az országúton, hogyan halmozzák el szitkokkal s végeznek velük, ha nem hagyják magukat. Kórházakat bombáztak és menekülő betegeket, égő házakból menekülő gyerekeket géppuskáztak agyon alacsonyan szálló repülőgépekről. Városokat, hidakat, csatornákat, vasutakat robbantottak fel, felégették az érett termést és az erdőket. És lángoló olajat öntöttek a tehetetlen menekülőkre, meztelen nőket vertek az utcákon, patronokat robbantottak emberek szájában, és fejszével hasították szét a fejüket, mert „kommunisták" voltak. Tudott egy néger kapitányról, aki nem akarta embereit a biztos halálba kergetni, és hallotta, hogy haditörvényszék elé állították. De nem tehetett semmit, még csak nem is tiltakozhatott. Katona volt, akinek kötelessége engedelmeskedni.

Aztán hirtelen megváltozott minden. Előbb lélegzetvételnyi furcsa csend következett, de nem tartott soká. A lovas előőrsök egyszer csak hirtelen megfordultak, és vadul vágtattak visszafelé, belökve a rémült gyalogosokat az útszéli sárba és árokba. Az egész hadsereg megfordult. A harc véget ért, megkezdődött a visszavonulás. Kína beözönlött Koreába.

Walker tábornok, a főparancsnok üvöltve hajladozott jobbrabalra dzsipjében. A kocsi hirtelen megbillent, felemelkedett és felfordult. A főparancsnok ott maradt holtan, vérébe fagyva. Ki tette, hogy történt, és miért? Nem volt idő megkérdezni. Adelberték dzsipje is megrekedt egy árokban. Az emberek kiugráltak, és ordítozva, káromkodva botorkáltak az olvadó latyakban. A szél süvöltött, és a haldoklók hörgése felelt rá. Adelbert megbotlott és elesett. Valaki rálépett, és messze rúgta a sárba. Igyekezett feltápászkodni, de ekkor egy hatalmas vaskerék gördült át a jobb karján. Hallotta saját csontjai ropogását. A fájdalom borzalmas tűi átjárták egész testét. Aztán végtelen hosszú ideig nem tudott magáról semmit.

Amikor feleszmélt, egy hajó gyomrában volt, és sikoltozott, de nem tudta, miért. Egy elmosódó alak injekciós tűt döfött a kar-

jába, hogy elkábítsa és elhallgattassa. Ez többször megismétlődött. Végül elcsendesedett, és egy kis hajóablakon keresztül a tajtékzó tengert figyelte. Egy tiszt hajolt fölé. Szalutálni akart neki — de nem volt jobb karja. Rémülten felült. Nem volt jobb karja! Újabb sikoly tört fel a torkán, és megint az álom kábultságába zuhant.

Napok teltek el így. Amikor újból feleszmélt, nyugodtan feküdt. Fél karját elvesztette, és most útban volt hazafelé. A feje sem volt egészen rendben. Szüntelenül fájt, tompa, alattomos fájdalommal. Észrevette, hogy az ápolónők bolondnak tartják, pedig nem volt az. De mihez kezd majd otthon? A gondolat hirtelen hangos kacagásra késztette. Május elején érkezett meg Seattle-be. Kórházba szállították, és amikor felébredt, jobb karjának maradék csonkja is eltűnt.

Sok-sok hét telt bele, amíg megnyugodott és normálissá vált. Felült a chicagói vonatra, és egyenesen hazautazott. Egy szép, kétemeletes kioszkot látott, amely kissé beljebb volt, mint a körút házai; előtte és egyik oldalán széles pázsit. A pázsiton asztalok és székek, meg vidám színű napernyők. Vagy száz ember nyüzsgött, ült az asztalok mellett, mindenféle színű szép asszonyok, szép frizurával, pazar ruhákban; színes férfiak, kitűnően szabott világos vagy sötét öltönyben, és néhány katona. Fehér pincérek siklottak az asztalok közt megrakott tálcákkal. Többen megbámulták Adelbertet, amint utat tört magának a tömegben.

Közben azon tünődött, miért is jött haza. Mi az, amire vágyik? Volt valami, igen, valami nagyon fontos, de sehogy sem tudta közelebbről meghatározni. Persze, látnia kell az apját. Meg is pillantotta a tömegben, és hangosan szólította. Apja kövér volt és deres hajú, barna ruhája jótékonyan elrejtette pocakját, bíborvörös nyakkendője és makulátlan inge kifogástalan volt. Karján egy kisbabát ringatott, lánya alig néhány hónapos gyermekét. Ott állt mellette a bájos fiatalasszony is, párizsi ruhájában, előkelő külsejű férjével együtt.

Douglass Mansart meghallotta a kiáltást, és felpillantott. Egy sötét bőrű fiatalembert látott, piszkos és gyűrött tábori egyenruhában, és azt is észrevette tüstént, hogy a fiúnak csak fél

karja van. Első ösztönös gondolata az volt, hogy szól a rendőrnek, aki éberen őrködött a háttérben, amikor a lánya hirtelen felsikoltott, és megidult a férfi felé. Felesége elsápadt, és ő is előresietett. A katona megdermedt egy pillanatra, amikor anyját meglátta, aztán összecsuklott, és a földre zuhant.

Adelbert hat hónapot töltött egy északi szanatóriumban. Manuel Mansart és Jean több ízben eljött látogatóba, mialatt Revels Mansart vendégei voltak New Yorkban. Az életről beszéltek, meg a háborúról, meg Adelbert jövőjéről. A fiú csak egyet tudott, de abban szilárd volt. Nem akart Amerikában maradni. Gyűlölte az Egyesült Államokat.

Manuel vitába szállt vele:

— Tudom, mit érzel, fiam. Voltak idők, amikor én is ugyanezt éreztem. De nincs igazad. Ez a nemzet kegyetlen hozzánk, kegyetlen és rideg. De a szíve mélyén nem gonosz. Meg fogja találni az igazságot és a könyörületet, és alázatosan megbékél istenével.

Adelbert arca merev maradt. Jean avatkozott közbe:

— Az én megoldásom — mondta — Franciaország. Egy év Franciaországban. Esetleg több év. Gyógyítsd meg a lelkedet, amíg Franciaország is meggyógyítja a magáét. Meglátod, micsoda élmény lesz.

Manuel kérésére Douglass rendelkezésére bocsátotta a pénzt, és Adelbert 1953-ban Párizsba utazott.

Tavasz volt. Kilépett a Sorbonne hatalmas aulájából, és kiballagott a kertbe. Odabenn egy tudós professzor döngicsélt a nemzetközi jog új formájáról. Úgy látszik, az ENSZ megváltoztatta az alapjait vagy meg akarta változtatni, aztán mégsem tette meg, legalábbis egyelőre nem. Az első lépést az új Atlanti Paktum jelentené, mondta a professzor, feltéve, hogy nyomon követi a földközi-tengeri és a csendes-óceáni paktum is . . .

— Valóban, ha Európa fenn akarja tartani uralkodó helyzetét, illetve . . . — a professzor itt elakadt, és nem fűzte hozzá, hogy „a fehér faj uralmát", mint ahogy logikusan hozzá kellett volna fűznie, de észrevette a sok színes arcot, amely a padokból rámeredt. Érdekes, villant át a professzor agyán, hogy a háború óta milyen sok ázsiai meg afrikai tódul az egyetemeinkre. Nos, ez

mindenesetre azt mutatja, hogy fejet hajtanak a mi kultúránk és a fehér faj előtt . . .

Adelbert ekkor hagyta el a termet. Mindaz, amit a professzor mondott, merő locsogásnak rémlett neki. A magasabb műveltség, ahogy mondani szokták, egyre utálatosabbá vált a szemében.

Alacsony termetű, vézna fiú volt, arca gesztenyebarna, haja hosszú és hullámos. Arcvonásai élesek, szeme sötéten izzott. Jól, de hanyagul öltözködött, s az arca is azt mutatta, hogy a gondtalan élethez szokott, s ez arra késztette a pincéreket, hogy szolgálatkészen rohanjanak felé, amint beballagott a kávéházba, és helyet foglalt egy sarokasztalnál.

— Micsoda zagyvaság! — tört ki egyik társa, egy angol fiatalember, aki utána eredt, és most leült mellé. — Mindig ez az ócska lemez: Európa a kultúra teteje!

— S Britannia a hullámok ura — tette hozzá Adelbert. — Ez a két rögeszme nehezen hal meg.

— Nehezen, de meghal. Ha nem teszi meg jószántából, meg kell ölni.

Adelbert lomhán felpillantott:

— Nem volt még elég az öldöklésből?

— Az eszmékéből nem. Ezen a hadszíntéren még nagy mészárlás esedékes.

— Ugyan miért? Eszméket nem kell erőszakosan megölni. Elég a lassú éheztetés is. A feledés pora.

— Amíg iskoláinkban olyan anakronizmusok rontják a levegőt, mint ez a vén totyakos?!

— Hát igen. Éppen azon töröm a fejemet én is, mennyit használhatok abból, amit „magasabb műveltségnek" neveznek — mondta Adelbert. — Tudja, az édesapám bolondja volt a művelődésnek. Hogy a vitát elkerüljem, beiratkoztam a nagyapám kollégiumába Georgiában. Nem akartam az északi kollégiumok valamelyikébe lépni, olyan okból, amelyet úgysem tudna megérteni.

— Talán mégis — felelte az angol nyugodtan. Szerette volna hallani ennek a kicsit pökhendi, de érdekes színes ifjúnak a történetét, aki oly ritkán beszélt magáról. Megérezte, hogy most beszélni fog.

Adelbert cigarettára gyújtott, de mielőtt felelt volna, két arra haladó fiatal lányt követett tekintetével, akik bíztatóan viszonozták pillantását. Aztán így folytatta:

— Hát igen . . . nyilván hallott már a híres „faji választóvonalról". Engem bizony jól fejbe vágott. Gyerekkoromban ügyes apám bejuttatott egy előkelő iskolába a villanegyedben, jómódú fehér gyerekek közé. Ezek többnyire nem sokat láttak még a faji megkülönböztetésből. Együtt játszottunk, ellátogattunk egymás otthonába. Hébe-hóba persze beleártotta magát kapcsolatunkba a külvilág. Egyszer verekedtünk is, amikor egy másik iskola csapatával futballoztunk, és engem nem akartak beengedni a zuhanyozóba. Akadt egy-két lányhistória is, ami zavart okozott, de azokban az években nem sokat törődtem a lányokkal. Aztán én ragaszkodtam hozzá, hogy olyan középiskolába lépjek át, amelyben csak négerek tanulnak. Nekem éppen ez tetszett, és elhatároztam, hogy ha majd egyetemre kell mennem, olyan helyet keresek, ahol teljes a különválasztás. Nagyapám éppen egy ilyen főiskola vezetője, így hát oda mentem. Szerettem ott nála. De éppen ott eszméltem rá, hogy a szülőhazámban sohasem lehetek más, mint pária, kitagadott, „nigger". Most már az volt minden vágyam, hogy kitörjek a néger karámból. Meg is tettem, de hogyan? Besoroztak, és elvittek abba a szennyes koreai háborúba. Elvesztettem a fél karomat és a lelkemet. És láttam a világot. Ó, istenem! Milyen is lényegében? Maga rájött már?

Az angol fiatalember pipára gyújtott, és lassan pöfékelt.

— Nem — felelte —, nem jöttem rá, de tapogatózom. Néha azt hiszem, látok egy kis felcsillanó fényt a sötétségben. A világ súlypontja kétségtelenül Kelet felé tolódik el. Nekünk is vele kell mozognunk. Legalábbis eszmeileg, de talán még fizikailag is. Csak az a baj, hogy . . .

Elhallgatott.

— Az a baj — mondta ki helyette Adelbert —, hogy az emberi fenevad még Keleten sem valami vonzó.

Az angol kelletlenül fészkelődött.

— Persze, idővel . . .

— Idővel! — kiáltott fel Adelbert, és egyszerre érezni kezdte

huszonkét esztendeje súlyát. — Az idő sem áll kifogyhatatlanul rendelkezésünkre.

— Ami szükségessé teszi, hogy sürgősen tisztázzuk, mit csináljunk azzal a kevéssel, ami rendelkezésünkre áll.

— Talán az a legjobb, ha fütyülünk az egészre.

— Nem, nem! — tiltakozott az angol, de Adelbert már felállt, és intett a pincérnek. Nyomban fizetett is, és távozott, hanyag mozdulattal búcsút intve az angolnak.

Átvágott a Boul' Michen, bement a Luxembourg-kertbe, és végigballagott az egyik pompás virágágyakkal szegélyezett ösvényen. Egy üres székre akadt, és sokáig bámulta a palota sötétszürke homlokzatát. Mintha oszlopos bejárata lett volna a kétszáz évvel ezelőtt adott válasz a nagy kérdésre: a cél a szépség, az élet kellemes dolgai, még ha a tömegek robotja és nyomora tetején is. Látta, hogy éppen egy hölgy lép ki a kapun, gyönyörűen fésült, gondosan ápolt és kifestett hölgy, akinek választékos eleganciáját ezernyi koldus betegségektől fertőzött, mocskos rongyaiból desztillálták, nyakán gyöngysorral, amelynek minden egyes szeme egy-egy szifilisz-gócocska volt.

Hát aztán? — gondolta. Talán javítottunk a dolgon kétszáz év óta? Fikarcnyit sem. Csak eltűntettük betegségünket, nyomorunkat a kényeskedő szemek elől, felraktároztuk valahol hátul, a távoli Afrikában és Ázsiában meg az óceáni szigeteken.

Ott megy egy lány, aki nyilván a legjobb párizsi társasághoz tartozik — száz kínai kuli koplalásának köszönheti tisztaselyem harisnyáját. És hány fekete ember verítékezett Ausztráliában, hogy ilyen finom gyapjúkosztümöt viselhessen? Az a bőröv karcsú derekán a nyomor és tbc szimbóluma, amely isten tudja, hány argentínai gaucho viskójában honol. Finom, lenge alsóneműje éjszakai gyermekmunkával készült Kalifornia fonodáiban. Ki húzta ujjára az ékköves gyűrűt? Sok fekete, családjától elszakított afrikai, akit ezer meg ezer nyírkos, sötét bányában szórtak szét. S amit délben megeszik, hány nép, faj, nemzet férfiai és asszonyai ültetik, ápolják és küldik külföldre, miközben saját gyermekeik éheznek? Ez a francia birodalom! Ez a jó öreg Anglia! És ez Amerika, a szabadság hazája!

Dühösen felugrott és nekilódult a Rue Vaugirard irányában. A torlódás miatt meg kellett állnia egy percre. Szeme megakadt egy régi plakáton: CONGRES MONDIAL DE LA PAIX — olvasta, és megbámulta Picasso galambját, aztán tűnődve folytatta útját. Végül odakiáltott egy taxinak, és elvitette magát barátja, D'Arboussier lakására.

Gabriel D'Arboussier rézszínű afrikai volt, s bár iskolázottsága és kultúrája tekintetében izig-vérig francia, azért fanatikusan hűséges szülőföldjéhez. Valamikor mesélt már a békekongresszusról. Adelbert kíváncsisága most hirtelen felébredt, és szeretett volna többet megtudni arról, ami ott történt. Ahogy kiszállt a taxiból, éppen beleütközött a barátjába, aki akkor rohant ki a kapun. Erre mindketten megint beültek a kocsiba.

— Remek! Reméltem, hogy beléd fogok botlani. Tarts velem. Van itt valami, amit neked is meg kell nézned. — D'Arboussier a sugárutat díszítő piros szalagokra és virágfüzérekre mutatott. — Ebouét ma temetik el a Pantheonba, Franciaország nagy halottai közé.

— Ismerted személyesen?

— Hogyne! Atyai barátom volt, és az eszményképem! Még mindig őt követem.

— És Franciaország megjutalmazta érdemeit?

— Életében nem. Csak hátráltatta nagy terveit. De utólag elismerte. Holttestének idehozatala mutatja, hogy Afrikára vonatkozó tervei feléledtek.

Amint kiszálltak a kocsiból, fülüket ünnepélyes zene hangjai ütötték meg. Egy közelgő zenekar gyászindulót játszott. Aztán feltűnt a gyászmenet, élén az állam vezetőivel, s bevonult a Pantheon kapuján. Magasra emelve vitték Eboué nagy érckoporsóját.

Visszafordultak. D'Arboussier lelkesedve beszélt Afrika mozgolódásáról. Alig indultak el, amikor egy rendkívül kecses, filigrán termetű, nyilván ázsiai nőt pillantottak meg, aki elfátyolozott arccal, lehajtott fővel, mozdulatlanul állt a járda szélén. Amint a koporsó eltűnt a Pantheon nagy kapujában, megfordult és elsietett. Adelbertnek úgy rémlett, hogy D'Arboussier ismerhette, szólni is akart hozzá, de az addigra elsuhant. Egyikük sem beszélt

róla. D'Arboussier meghívta barátját egy gyűlésre, de Adelbert nem állt kötélnek. Tudta, hogy D'Arboussier kommunista, de mindig kész a békéről szónokolni. Adelbert ellentmondást érzett ebben.

— A kínaiak nem kénytelenek-e háborút viselni, hogy békéhez jussanak? — kérdezte. — Hát nem a háború a béke egyetlen útja?

Adelbert eddig nem is igyekezett túlságosan barátkozni afrikai feketékkel, mert nevetségesnek tartotta a csoportba tömörülést pusztán a bőr színének alapján. Őbenne nem volt „faji büszkeség", csupán „emberi büszkeség", ahogy mondta, pedig valójában nem is az volt, hanem inkább egyéni önérzet. Ám látnia kellett, hogy most valami új van kialakulóban világszerte, egy közös emberi ügy: a béke megvédésére irányuló mozgalom. Ebben részt vesz a legkülönbözőbb emberi lények serege, akik az élet megvédésére egyesülnek. Ez a közös ügy arra késztette, hogy az ilyen emberek iránt több rokonságot érezzen, mint a négerek iránt csupán azért, mert négerek. Talán a nagyapja idejében volt még valami misztikus faji kötelék, amely egybefűzte a néger rabszolgákat. De ma? A szín hasonlóságától eltekintve, miféle közössége lehet az ő apjának egy Mississippi menti gyapotszedővel? A színét kivéve nem pontosan olyan-e az apja, mint bármely pénzt hajszoló, szavazatokat vásárló és összeköttetéseit latbavető fehér chicagói? Ezzel szemben Afrikában . . .

Hirtelen megérezte a nő közelségét. Bizonyos volt benne, hogy ugyanaz az ázsiai nő, akit D'Arboussier társaságában két órával azelőtt látott. Homályosan úgy rémlett neki, hogy akkor is látta, amikor a lakása felé tartva befordult a Rue Vaugirard-ról egy szűk utcába. A nő tehát követte. Hirtelen megfordult. Az utcai lámpa fényében szembe került vele, s megdöbbent. Babaszerű, törékeny, finom kis kezű és lábú fiatal nő volt. Arca nem kifejezetten szép, de finom vonású, bár most kemény elszántság tükröződött rajta.

A nő a keresztutcából jött elő, olyan gyors léptekkel, hogy szinte összeütközött vele. Kígyószerű remegéssel húzódott vissza, valósággal megdermedt, és rebbenés nélkül nézett a szemébe.

Adelbert ösztönösen felemelte a kezét, és könnyedén megemelte kalapját. A nő azonban egyenesen továbbment, egyetlen szó vagy kézmozdulat nélkül haladt el mellette, és némán befordult a sarkon. Adelbert meghökkenve nézett utána; vajon nem látszik elég jómódúnak ahhoz, hogy kivesse rá a hálóját — vagy talán összetévesztette valakivel? Ha az utóbbi az igaz, örült, hogy nincs annak a másik férfinak a bőrében, mert mintha gyilkos tűz villant volna meg a nő szemében. Adelbert legyintett, és nem törődött vele többet. Fáradtan mászott fel a lépcsőn szobájába.

Másnap reggel két következtetésre jutott, és az egyiket mindjárt közölte is nagyapjával. Ezt írta neki:

„Drága Nagyapa!

Minden hiába. Nem bírom. Nem szeretek tanulni. Nem szeretem az egyetemet. Nem szeretem az életet. Egy kísérleten töröm a fejemet. Ha beválik, akkor itt maradok a saját szakállamra. Ha csődöt mond vagy ez sem vonz többé (ami egyre megy), lehet, hogy mégis hazakullogok. De az is lehet, hogy nem. Viszontlátásra!"

Mansartot aggasztotta Adelbert levele, és tüstént továbbküldte fiának, Revelsnek. Revels ugyanazzal a postával kapta meg, amellyel Betty Carmichael levelét Springfieldből. Már jóideje nem hallott Carmichaelék felől, de úgy értesült, hogy jól megy a soruk. Tudta, hogy a fiatal Jackie letette az érettségit, aztán a Yale-egyetemen folytatta tanulmányait. A bíró felesége valahogy kiszimatolta, hogy Jackie egy fehér lányt készül elvenni, aki osztálytársa volt Springfieldben, de erről nem volt határozott értesülésük. Jack, az apa most már érett férfi volt, és a bíró nagyon szerette volna tudni, mit csinál, és mi lett belőle.

Betty azt jelezte, hogy New Yorkba látogat Springfieldből, mert személyesen is szeretne beszélni rokonaival.

— Mindnyájan jól vagyunk — mesélte —, azt hiszem, minden tekintetben, és mégis vannak felhők az égen. Jacknek jó állása van a gyárban, és most, hogy sok a háborús rendelés, több mint ötezret keres egy évben. A gyár azonban azzal fenyegetőzik, hogy Délre költözik, ahol olcsó a föld, és a szervezetlen munkások tömege áll rendelkezésére, s az adó is alacsony, sőt még ingyen tőkét is kaphat a várostól vagy az államtól. A szakszervezet nyugtalan-

kodik, de egyelőre nem történt semmi, legfeljebb bekövetkezett az, amitől a hadiüzemek szakszervezeteinek mindig félnie kell: tudniillik a béke. Én most egy új kutatólaboratóriumban dolgozom, ahol érdekes munkám van, és a fizetésem is jó. Szép otthonunk van, autónk és egy cselédünk.

Mindamellett aggódott. Jackie 1950-ben kitűnő végbizonyítványt szerzett a Yale-egyetemen. Már középiskolás kora óta jegyben járt egy ír származású és katolikus csinos fehér lánnyal, aki osztálytársa volt. Jackie-nek sok katolikus barátja volt, Betty meg a lány anyját is ápolta és átsegítette egy veszedelmes betegségen. Így aztán végül beleegyeztek vagy legalábbis beletörődtek a vegyes házasságba.

— Még amikor Jackie az egyetemre járt, észrevettem, hogy súrlódások vannak köztük, és az utolsó szigorlata előtt az eljegyzést szép csendben felbontották, bár Jackie hangoztatta, hogy továbbra is jó barátok maradnak. Amint ti is tudjátok, nem lelkesedem túlságosan azért, ha a mi fiaink fehér lányokat vesznek el, de ha a fiatal pár jól megérti egymást, szerintem a puszta színkülönbség nem lehet akadálya egy házasságnak. De ezt az eljegyzést úgy bontották fel, hogy velem meg se beszélték. Jackie aztán Nyugatra ment, és műszaki továbbképző tanfolyamra járt. Hosszú ideig nem láttuk, és levelet is ritkán írt. Tanulmányi eredményei ideiglenesen felmentést hoztak neki a katonai szolgálat alól. Diplomája megszerzése után fizikával kezdett foglalkozni. Főleg a magfizika és a biokémia érdekelte. Én többször tervbe vettem, hogy vonatra ülök és meglátogatom, de vagy az én munkám, vagy az övé nem engedte. A héten pedig, mint derült égből a villám, jött egy sürgöny, amelyben értesít, hogy megházasodott, és már készülődik új munkahelyére, képzeljétek, Mississippibe. Pont ezt kellett választania. Azonkívül, mivel az idő sürgeti, engedélyt kér arra, hogy az esküvői ünnepséget itt tartsa meg, és a gratulációkat is itt fogadja a te lakásodon, ha lehet, ma, kedden. Azt mondja, nem lesz ideje lejönni Springfieldbe. Nem tudom, mit gondoljak az egész ügyről. Azt se tudom, fehér-e vagy színes a felesége. És az isten szerelmére, ki hallott olyat, hogy egy egyetemet végzett néger fiú pont Mississippiben teleped-

jék le? Azt meg aztán végleg nem tudom, hogy kérjek bocsánatot ezért az önmeghívásért.

A bíró mosolygott, és újabb szivarra gyújtott.

— A fehér Dél mindig azzal érvelt — mondta —, hogy ha megadja a jogegyenlőséget a négereknek, ezzel megnyitja az utat a vegyes házasságok előtt. Mi tagadtuk ezt, de úgy látszik, nekik volt igazuk.

— Én meg mindig azt hittem — vitatkozott Betty —, hogy a mi faji büszkeségünk és múltunk szomorú emlékei olyan önérzetes csoportba tömörítenek minket, hogy vegyes házasságokra igen gyéren kerül sor mindaddig, amikor már senki sem fog törődni vele.

— Pedig mindezek ellenére össze akarunk jönni fehér felebarátainkkal. Kell, hogy összejöjjünk és megismerjük egymást. Hiszen mellettük lakunk, ha módunk van rá és a törvény vagy erőszak nem akadályozza meg. Gyermekeinket egy iskolába tuszkoljuk a fehér gyerekekkel, és nem is tehetünk mást, ha azt akarjuk, hogy művelődjenek. Mint ti Jackie-t. Odalenn Délen jóformán még játszópajtása sem volt. Harlemben már túl sok volt, de a szegénység, betegség, szerencsétlenség és züllés minden fokán. Kénytelen voltál a fiút erőszakkal kiráncigálni közülük. Springfieldben meg azért küzdöttél, hogy bedughasd a legjobb iskolába, a legelőkelőbb fehérek közé. Mi mást várhatunk hát most tőle?

— De mi lesz a színes népből, ha a legsikerültebb egyedei állandóan belemerülnek a fehérek tengerébe, a többi meg, a sötét tömeg magárahagyottan gázol a sárban, piszokban? Azonkívül Jackie nem is New England előkelőivel barátkozott, hanem gyárimunkások gyerekeivel, és a menyasszonya katolikus volt!

A bíró jót kacagott.

— Szóval a faji előítélethez még vallási előítélet is járul! — Majd hirtelen elkomolyodott. — Persze, nem pusztán a vallásról van szó. Inkább az a baj, hogy a katolikus egyház politikai tevékenysége igen fontos kérdéseket vet fel. Azt, hogy a katolikusok Afrikában és Ázsiában a gyarmatosítókat támogatták, hogy segítettek eltiporni a spanyol nép szabadságharcát, s amint

láttuk, kis híja, hogy világméretű keresztes hadjáratot nem szerveztek a Szovjetunió ellen. Itt nálunk meg, ahogy a katolikus felekezeti iskolák elszaporodtak, és még a nyilvános iskolák is a befolyásuk alá kerültek, első dolguk volt elkergetni a legjobb protestáns és zsidó tanerőket. Végül pedig itt az a finom trükkjük, hogy ha már egy-egy négert magasabb közhivatalba neveznek ki, az csak katolikus vallású néger lehet. Vagyis itt Amerikában, az orrunk előtt megvalósul az „idegen befolyás", amit a Szovjetunióval kapcsolatosan olyan dühösen ostorozunk. Ami őtőlük méreg, Spellman[24] kezéből csemege.

— Az Isten szerelmére! — kiáltott fel Betty. — Talán csak nem fogunk újabb hadjáratot indítani a katolikusok ellen?

— Egy nagy, régi emberi intézmény lehet jó vagy rossz vagy közömbös. A maga egészében, általánosságban bírálni helytelen. De a rossz oldalait bírálatlanul hagyni szintén. Aki azt állítja, hogy csalhatatlan, olyan tulajdonsággal ruházza fel, amelyet semmiféle intézmény el nem ért még soha. Aki meg azt állítja, hogy teljesen rossz, az tudatlan. Fel kell ismernünk és nagyobb megértéssel kell támogatnunk azokat az erőfeszítéseket, amelyekkel az egyházon belül maguk a katolikusok igyekeznek a hibákat kiküszöbölni. Sok katolikus emelt szót a Szovjetunió megfojtására irányuló összeesküvés ellen. Katolikusok segítenek iskolákat építeni Kenya, a Nyaszaföld és Kongó gyerekei számára. Dél-Amerikában is egyre több jel mutat arra, hogy az emberek megelégelték az észak-amerikai tőkéseknek az Egyház nevében gyakorolt reakciós uralmát. Az Egyesült Államokban katolikus munkások állították meg a katolikus főpapok harcát a brooklyni temetők dolgozóinak szervezkedése ellen. Még azt is meg fogjuk érni, hogy a katolikusok maguk lépnek fel Budenz[25] és társai ellen, és nem tűrik el, hogy a hazugság bajnokai tanítsanak erkölcstant egy katolikus egyetemen.

Megszólalt a csengő, és Jack Carmichael lépett be. Most érkezett meg Springfieldből. A haja már deres volt, és az arckifejezése ünnepélyes. Nem szólt bele a vitába, csak komolyan hallgatta. Vacsora után a társaság átvonult a könyvtárszobába; kényelmesen elhelyezkedtek és vártak.

Már majdnem kilencre járt az idő, amikor csengettek, és Mrs. Mansart kisietett ajtót nyitni. Jackie állt ott a feleségével — Jackie, a széles vállú, megtermett, zsemlyeszínű fiatalember, akiből csak úgy áradt az önbizalom és életkedv. Úgy tört be a lakásba, mint a friss szél, amely a vihar előjele is lehet.

— Remélem, emlékszik rám, uram — fordult egyenesen a bíróhoz. — Én az ön édesanyja legkisebb hugának unokája vagyok. Talán még emlékszik rá, hogy az ön édesapja segített az én édesapámnak Dél-Georgiában letelepedni. Ó, helló, mama! Helló, papa!

Hogyne emlékezett volna Revels Mansart apja naiv álmára, hogy néger farmokat kell létesíteni Délen, és majd azok nyitják meg a fekete milliónak a szabadság útját! Most pedig százezrével tódulnak Harlem és Chicago szabadsága felé.

Jackie mellett egy jó alakú fiatalasszony állt. Majdnem olyan magas volt, mint ő, fényes, vörösbarna bőre volt és hosszú, fekete haja. Ruhája egyszerű és ízléses; egész külseje első pillantásra elárulta, hogy nagyon értelmes, de tartózkodó teremtés. Betty szája nyitva maradt, úgy bámult rá; össze kellett szednie minden erejét, hogy néhány szóval üdvözölje. Mrs. Mansart konvencionális frázisokkal fogadta, amelyekről ő maga is érezte, milyen üresek. A bíró ellenben egyszerűen kinyújtotta mindkét kezét a vendég felé. A menyecske bájosan mosolygott, aztán kissé lehajolt, és könnyedén homlokon csókolta Bettyt.

— Jackie oly sokat mesélgetett nekem az édesanyjáról — mondta halkan.

Mrs. Mansart is megcsókolta az új rokont, Jack pedig minden formaság mellőzésével szívélyesen megölelte. A fiatalasszony hálásan mosolygott rá, aztán a bíróhoz fordult. Dallamos hangján hibátlanul beszélt, csak a kiejtése volt egy kicsit furcsa.

— Bocsásson meg, bíró úr, ezért a megengedhetetlen betolakodásért. Teljesen az én hibám. De hadd magyarázzam meg. Én Hiram Revels unokája vagyok, aki egykor Mississippi szenátora volt. Gyermekkorom óta sokat hallottam tőle önről, és mindig vágytam arra, hogy megismerjem. Családomból alig él már valaki, és valahogy mindig úgy gondoltam önre, mintha közelebb állna hozzám, mint a rokonaim. Hogy amerikai vagyok-e? Termész-

tesen. Alcornban jártam iskolába, és tizenhat éves koromban Dániába kerültem, ahonnan csak három éve tértem vissza. Most huszonöt éves vagyok — tette hozzá.

A hangulat közben felengedett, és csakhamar Jackie vette át a szót.

— Ann — mondta, feleségére mosolyogva —, anyám még mindig azért fúj rám, mert felbontottam az eljegyzésemet Springfieldben. Hát igen, Kate helyes lány volt, talán a legcsinosabb valamennyi osztálytársam közül, és úgy gondoltuk, minden akadály ellenére őrülten szerelmesek vagyunk egymásba. Később aztán, az egyetemen gondolkodni kezdtem. A jövőnk nem sok jóval kecsegtetett. Kate amerikai, tipikusabb amerikai, mint a legtöbb. Írország csöppet sem érdekelte. Szép otthont akart, egy nagy autót, cselédeket, sok szép ruhát és minél több szórakozást. Azt hiszem, meg is tudtam volna keresni a pénzt, ami kell hozzá. No, de aztán ... Szóval ez a jelenség, mármint a vegyes házasság nagyon nyugtalanít. Sokan a faji probléma egyik megoldásának tekintik, mert lehetővé tenné, hogy a négerek fokozatosan beolvadjanak a fehér társadalomba, és így eltűnjenek Amerika színteréről. Ám ez annyit jelentene, hogy mindaz, amivel a néger faj mint olyan hozzájárult ennek az országnak a javaihoz, veszendőbe menne. Nem adok sokat a faji büszkeségre, ahogy mi nevezni szoktuk, de úgy érzem, a mi hozzájárulásunknak, amely tapasztalatainkból és emlékeinkből, szenvedéseinkből és muzsikánkból és jókedvünkből fakad, megvan a maga fontossága. Azonkívül ez a beolvadás a néger nő halálát jelentené, hiszen a néger férfiak többnyire fehér nőket vennének feleségül, a néger nőknek meg keserves lemondás és magány jutna osztályrészül. És még valami. A házasság, az általános amerikai felfogással ellentétben, nem kizárólag szekszuális viszony, még csak nem is elsősorban az. A házasság barátság és együttműködés a munkában. Micsoda őrült gondolat, hogy a nemiség az élet kiteljesedése! Ezért van a sok válás, a feldúlt otthonok, az elhagyott gyerekek meg a mocskos orgiák, az alkohol és kábítószerek mámora. Tudom, mit beszélek, mert már tíz éve figyelem a nőket, és gondolkodom a sorsukon. A gyermek pedig már nem a szerelem gyümölcse,

amelynek örülünk, hanem egyre inkább elhanyagoljuk, nem törődünk a nevelésével, sőt igyekszünk megszabadulni tőle, még mielőtt a világra jön. Ezért mondtam le Kate-ről. Szerelmünk csak nemi vonzalom volt, nem az eszmények vagy a munka közössége. A szokatlan, a rendkívüli volt az, ami csábított. Kate az izgalmat kereste, mert imádta a hazárdjátékot; csak láttátok volna, hogy viselkedett egy-egy lóversenyen, és hogy öntötte magába a whiskyt! Aztán megismerkedtem Ann-nel és láttam, hogy ez egészen más. Nem az vonzott hozzá, hogy barna, hanem az, hogy ugyanazt akarta, mint én, az emlékei is ugyanazok voltak, és ugyanarra a munkára készült fel, mint én, ezt a munkát pedig mindketten a legfontosabbnak tartottuk. Egyébként tudnotok kell, hogy Ann felerészt indián. Apja beházasodott egy indián törzsbe, amely Long Islanden él. Én semmit sem tudtam az indiánokról, amíg Ann meg nem tanított rá. Itt, az Egyesült Államokban az indiánok lassan eltűnnek, megállíthatatlanul beolvadnak az amerikaiak tömegébe anélkül, hogy Amerikát gazdagítanák vele, vagy megőriznék a saját kultúrájukat, pedig érdemes volna megőrizni. Szerencsére Közép- és Dél-Amerikában legalább százmillió ember él, akinek ereiben túlnyomórészt ősi indián vér csörgedezik. Ez a vér és ez a kultúra felülkerekedett a spanyol és portugál, olasz és zsidó örökségen, és a néger vérrel együtt olyan új kultúrát teremt majd Dél-Amerikában, hogy felfigyel rá a világ. Ann meg én erre várunk. Majd keresünk más négereket, akik ugyanerre várnak, és velünk akarnak dolgozni. Lehet, hogy mindez afféle önző szellemi nacionalizmus, de a mi számunkra önvédelem, elszánt küzdelem azért, hogy mi és a gondolataink és álmaink ne haljanak ki, hanem éljenek tovább a világ javára.

Ann folytatta a témát:

— Nagyapámnak volt egy ültetvénye a Mississippi fölött, a folyó partmeredélyén. A talaj kimerült már, és az épületek omladoznak. De a birtok fekvése kitűnő, folyó és országút köti össze a világgal. Régi családok laknak a környéken, családunkkal barátságban álló néger bérlők és munkások, meg néhány szegényebb fehér, akit ugyanolyan régi barátság szálai fűznek hozzánk. A fiatalabbak közül sokan Északra mentek dolgozni vagy isko-

lába; sokról hallunk néha, másokkal meg kapcsolatban is állunk. A tervünk az, hogy egy kis mezőgazdasági csoportot szervezünk tanult fiatalok vezetésével. Azonkívül egy kis helyi ipart is szeretnénk teremteni, afféle háziipart, amelynek termékeit el lehetne adni a szomszédságban, sőt országszerte is. Egy falut tervezünk kórházzal, jó iskolával és munkalehetőségekkel mindenki számára. Amennyire lehet, nem zárkózunk el senki elől; iskolánkba felveszünk négereket és fehéreket is, ha oda akarnak járni, és a kórházunkban is szívesen látjuk őket. Persze tudjuk, hogy erős ellenállással kell számolnunk. Itt van a tudatlan kormány, amely fütyül a négerekre, aztán a hatalmas és egyre növekvő Nagy Üzlet, amely fejébe vette, hogy Mississippi és Louisiana lesz az ipari kizsákmányolás legnagyobb modern terepe, ahol még nincs számottevő szakszervezet. És felkészülünk a lincselni vágyók fogadására is: fegyvereket is szerzünk be, még géppisztolyokat is, bár tudjuk, hogy ha fennmaradásunk és boldogulásunk csak fegyverekkel biztosítható, akkor pusztulásra vagyunk ítélve. De ha jó elgondolás, szakértelem és kitartó szorgalom segítségével képesek leszünk megszervezni és vezetni egy kisebbfajta szövetkezeti vállalkozást, új ösvényt vágunk a jövő felé. Persze kockázatos dolog. Talán igaz, amit oly sok bölcs ember mondott: hogy semmiféle békés, demokratikus, szociális haladás nem valósítható meg forradalom nélkül. Én még nem tudom ezt elhinni. Jackie meg én készen vagyunk odaadni az életünket, hogy bebizonyítsuk, talán mégis meg lehet valósítani.

— Ó, milyen csodás! — kiáltott fel Mrs. Mansart. — Bárcsak fiatal koromban hallottam volna ezt!

Mansart bíró a két rajongóra bámult, és valami különös érzés fojtogatta a torkát. Elődeik hosszú sorára gondolt, az olyan kísérletekre, mint a Brook Farm, a New Harmony, a Hopedale, a Zoar és az Aurora. Mind elbukott. Hát aztán! Azért bukunk el, hogy újra talpra álljunk. Erőfeszítések nélkül sohasem lehetett elérni semmit.

— Fogjatok hozzá — mondta. — Mindig számíthattok a mi tanácsunkra és segítségünkre.

Valaki hosszan csengetett.

– A banda! — jegyezte meg Jackie kacsintva, és rohant ajtót nyitni. Tíz-tizenkét fehér fiatal áradt be. Jókedvűek voltak, kicsit pityókásak, és kacagva körültáncolták Annt meg Jackie-t. Egy feltűnően szép, magas lány előugrott, Jackie nyakába csimpaszkodott, és megcsókolta.

— Jackie, drágám! Rém örülök, hogy láthatlak. És Annt is! Szóval te vagy az a lány, akinek végül sikerült rablánera fűznie! Csuda klasszul nézel ki, meg kell adni, és ez a ruha! Hol vetted? Jaj, állati jól mulattunk, azt az új musicalt láttuk, már elfelejtettem, mi a címe, de irtó klassz! Aztán a Stork-klubban vacsoráztunk. Azért jöttünk, hogy kikísérjünk a reptérre, ha már mindenáron menni akartok. Aztán Jackie, ne felejtsd el, Hal papáját felveti a pénz, azt se tudja, hogy költse el. Ha ahhoz a Mississippi menti marhasághoz pénzre van szükséged, írjál csak nekem. Néhány sor elég, vagy akár egy sürgöny is!

Kiözönlöttek, épp olyan gyorsan, ahogy az imént beviharzottak. Ann búcsúzott el legutolsónak. Aztán még egyszer visszafordult, és megcsókolta Bettyt.

— Vigyázni fogok a fiadra — súgta.

Betty nem tudott szólni; egy székbe roskadt, és az ajtóra bámult.

— Ezek a gyerekek! — nyögte ki végre.

A bíró hirtelen felkiáltott:

— Ejnye, no! Elfelejtettem megmutatni Jackie-nek Adelbert levelét! Hogy kiment a fejemből! Kénytelen leszek utána küldeni.

— Kérlek, mellékeld hozzá ezt is — mondta Mrs. Mansart. — Egy levél másolata, amelyet Truman elnök kapott ma egy asszonytól, akit ismerek.

A bíró elolvasta. A levél így szólt:

„Mélyen tisztelt Elnök úr!

Nemzetközi nőbizottság alakult azoknak az atrocitásoknak a kivizsgálására, amelyeket az Egyesült Államok és Syngman Ree csapatai követtek el Koreában. Ennek a bizottságnak a jelentése a kezembe jutott, és éppen most olvastam el.

Elnök úr, életem negyven éve során még sohasem fogott el olyan

megrendülés és borzadály, mint ma, amikor elolvastam ezt az okmányokkal alátámasztott jelentést a Koreában a mi parancsnokságunk alatt álló, kanvágytól tébolyult csapatok feneketlen romlottságáról.

2ó kórházi beteg kínhalála a gyújtóbombák tűzében . . . 30 anya és gyermek lemészárlása . . . A tüzeket oltani próbáló polgári lakosság rendszeres géppuskázása . . . Égő otthonukból menekülő gyerekek géppuskázása alacsonyan szálló repülőgépről . . . Kórházak, villamoskocsik, hidak, víztornyok felrobbantása . . . Asszonyok és lányok letartóztatása az utcán, és katonai bordélyházba való terelése . . . Egy férj megkorbácsolása, mert megpróbálta elbújtatni a katonák elől feleségét, akit aztán meztelenül hajtottak végig az utcán . . . Észak-koreai hadifoglyok petróleummal való leöntözése és meggyújtása . . . Börtönbe vetett asszonyok megverése, és közülük húsznak a megerőszakolása . . . Töltények felrobbantása szerencsétlen áldozatok szájában . . . Asszonyok kiűzése a rizsföldekre, megerőszakolása és agyonlövése . . .

Meddig, ó, hatalmas Elnök úr, meddig kell még ennek a vérfürdőnek, öldöklésnek, kínzásnak, pusztításnak, embercsonkításnak, fajirtásnak folytatódnia?

Amerika vezetői maguk csaptak fel háborús bűnösöknek, az emberiség elleni aljas gaztettek elkövetőinek, amelyekért még életükkel is fizethetnek, ha a világ felháborodott közvéleménye egyszer számon kéri rajtuk.

A fanatikus antikommunisták klikkjének menete élén, mely attól sem riadna vissza, hogy atombombával semmisítsen meg minden életet a földön, s elpusztítsa azt a civilizációt, melynek megteremtése évmilliók és embermilliók munkája volt, ezeknek a gyászvitézeknek az élén (talán láncra verten?) az az egyetlen ember lépked majd, aki mindezt megállíthatta volna, de nem tette — hacsak . . . hacsak az utolsó pillanatban, még mielőtt végképp késő lenne, nem határozza el magát valami komoly és hatékony intézkedésre.

Ha a számonkérés napja eljön, Elnök úr, pillantson vissza a múltba, és jusson eszébe ez a kissé hosszúra nyúlt levél, amely 1951. szeptember 19-én kelt, és amelyben megjósolta a szörnyű véget egy ma is alig ismert, s azóta minden bizonnyal meghalt és elfeledett senki, aki így írja alá magát esedező tisztelettel: VENA."

18

VISSZA AFRIKÁBA

Adelbert, miután megírta levelét nagyapjának, telefonált barátjának, D'Arboussier-nek, és elfogadta meghívását, amelyet egyszer már visszautasított — hogy elmenjen vele a *Rassemblement Africain Democratique** gyűlésére, mert mégiscsak szeretné látni, mit terveznek ezek az emberek, mitől olyan lelkesek és magabiztosak. Az orosz kommunizmust megvalósítani Afrikában túl fantasztikusan hangzik. Hát akkor mit akarnak? Olyasmit, ami őt is érdekelheti? Aligha. Az ő gyökerei nem nyúlnak vissza Afrikába, tudatosan semmi esetre sem. Általában nem kedvelte különösebben a fekete embereket, úgy érezte, egy georgiai fekete farmer semmivel sem áll közelebb hozzá, mint egy fehér angol kubikos.

A gyűlést a balpart egyik vendéglőjében tartották meg. Nyilván magasabb színvonalú kultúrát képviselt, mint színes emberek hasonló összejövetelei Amerikában. A jelenlevők majdnem mind egyetemet végeztek. Voltak köztük szudániak és nyugat-afrikaiak (egyik-másik arcán viselte törzse ismertetőjeleit), voltak afrikai és nyugat-indiai mulattok, s voltak ázsiaiak is. Adelbert meghökkent, amikor megpillantotta ugyanazt a filigrán ázsiai lányt, akivel nemrég találkozott. Lehet, hogy a lány is felismerte, de nem árulta el semmivel, Adelbert pedig vigyázott, hogy ne nézze túlságosan feltűnően.

— Mondja csak — fordult asztalszomszédjához, aki úgy mutat-

* Afrikai Demokratikus Kongresszus.

kozott be neki, mint timbuktui állampolgár —, önök, afrikaiak úgy képzelik, hogy háború nélkül megszabadulhatnak az európai gyámságtól?

— Talán az is lehetséges.

— És ha mégsem, akkor arra törekednének, hogy meghódítsák és leigázzák a fehéreket, éppúgy, ahogy a fehérek tették önökkel?

— Ó, nem. Egyébként sem tudom elképzelni a háborút mint a haladás eszközét. Persze, végső esetben időnként megeshetik, hogy ehhez a módszerhez kell folyamodni. De bizonyosak vagyunk benne, hogy tervezéssel és tudással meg demokratikus módszerekkel is meg tudjuk szervezni népünket úgy, hogy saját jólétének, haladásának és életörömének kovácsa legyen, nem pedig Európa eszköze saját élvezeteinek kielégítésére.

— Talán egy jóindulatú fasizmussal el lehetne érni, de...

— A fasizmus sohasem lehet jóindulatú. Csak a demokratikus uralom biztosíthatja az örökös jóindulatot. Saját jólétéről magának a népnek kell gondoskodnia.

— A demokrácia nem a tömeg uralmát jelenti-e? És eljuthat-e a tömeg valaha is a bölcsesség olyan fokára, hogy uralma jóindulatú legyen?

Ekkor megszólalt valaki a mögötte levő asztalnál. Lágy, mégis határozott hang volt, egy nő hangja, amelynek kicsit remegő vibrálásából erő és hit áradt. Megfordult, és csodálkozva látta, hogy az ázsiai lány beszél:

— A demokrácia mindig a tömeg uralma, nem is lehet más, annak ellenére, hogy a tömeget rábeszéléssel és parancsszóval vezetni és tanítani kell. Más mód nincs. A Nyugat lekenyerezte a tömeget apró engedményekkel és nagy illúziókkal. A Keletnek érveléssel és rábeszéléssel kell dolgoznia, hogy beleplántálja a tömegbe azt az önfeláldozást és fegyelmet, amely elengedhetetlen üdvösségéhez.

Adelbert tágra nyílt szemmel bámulta. A lány szeme meg se rebbent. D'Arboussier közbeszólt:

— Hadd világítsam meg a dolgot. Európa elkerítette a közös földet, és elválasztotta tőle a parasztot, aztán monopolizálta a szerszámokat, és a munkásokat a munkaadók rabszolgáivá

tette. Mi, afrikaiak ellenben még nem adtuk fel a föld törzsi tulajdonát. Ebből kiindulva, vajon nem juthatnánk-e el oda, hogy magunk termesszük saját élelmünket, magunk dolgozzuk fel nyersanyagainkat saját szükségletünkre, s nem részesíthetnénk-e olyan oktatásban a tömegeinket, amelynek célja az élet, nem pedig a hatalom? Ha egyszer a világ népeinek többsége elindul ezen az úton, ki állíthatja meg őket?

Egy másik ember hozzáfűzte:

— A fehér faj annyira tele van irigységgel, hogy ez kész öngyilkosság. Ha majd rájön arra, hogy a zsákmány, amelyre annyira vágyik, vagyis Ázsia és Afrika olcsó rabszolgamunkája és értékes nyersanyagai már semmiképpen sem érhetők el, megszűnnek a háborúk, mert egyszerűen nem lesz miért háborúzni.

Adelbert hitetlenkedve mosolygott:

— Először is ezt az önnevelést és önkormányzást könnyebb elképzelni, mint megvalósítani. Végtére is a feketék, barnák és sárgák sem angyalok. Még arra is el lehetünk készülve, hogy saját népünk soraiban is akadnak árulók . . .

Érezte a csend súlyát, amely szavait követte. Az atmoszféra hirtelen megváltozott, s noha a társalgás könnyebb hangot ütött meg, és a borospalack körbejárt, Adelbert megértette, hogy akaratlanul is mély sebet érintett. Felállt és addig sétálgatott ide-oda a helyiségben, amíg nem került az ázsiai lány közelébe. Hiúsága eleinte visszatartotta attól, hogy megszólítsa. De szinte ugyanabban a pillanatban fordultak egymás felé. A lány a kacérság legkisebb jele nélkül megjegyezte:

— Az este összetévesztettem magát valakivel. Termetre nagyon hasonlók, és az a másik is arrafelé lakik.

— Örülök, hogy nem vagyok az a másik — mosolygott Adelbert.

— Én is örülök — mondta a lány hidegen. Nem adott közelebbi magyarázatot, s amikor a fiatalember leült mellé, visszatért előbbi tételéhez. Az volt a meggyőződése, hogy a nyugati munkások eladták politikai hatalmukat egy kis kényelemért meg a gépek nyújtotta fényűzésért, aztán beálltak katonának, hogy meghódítsák és leigázzák a színes népeket uraik még nagyobb hatalma

kedvéért. Adelbert kijelentette, hogy hasonló körülmények közt a színesek is ugyanebbe a kísértésbe esnének.

A lány nem felelt, s amint felemelte kezét, hogy lesimítsa fekete haját, ruhája bő ujja felcsúszott. Adelbert ekkor vette észre először. Hallani már hallott róla, sőt látta is durva, szőrös karokon. De ennek a kecses teremtésnek a csuklóján, amely olyan törékeny volt, mint egy gyermeké, megdöbbentően hatott a szám — 71 942 —, amit a koncentrációs táborban bélyegeztek rá. Adelbert rámeredt, aztán gyengéden kezébe fogta a lány kezét. Olyan gyötrelem szorította össze a szívét, hogy nem tudott szólni. A lány néhány pillanatig nem húzta vissza kezét, aztán csak ennyit mondott:

— Tudja, Franciaországban nevelkedtem. Amikor kitört a háború, természetesen a partizánoknak segítettem, és elárultak. Akkor vittek el Németországba.

Adelbert szeretett volna megtudni mindent: hogy történt, s mi történt vele ott. De nem merte faggatni, a lány pedig magától nem mondott többet. Felállt, s amint a fiúra nézett, először suhant át valami halvány mosolyféle az arcán.

— Isten vele — mondta olyan hangon, mintha ez volna az utolsó szava. — A népben pedig bízni kell!

Azzal el is tűnt. Adelbertnek későn jutott eszébe, hogy még a nevét sem tudja.

Sohasem felejtette el a következő hét megpróbáltatásait, amikor örökösen két elhatározás közt ingadozott. Nagyapjától könyörgő levelet kapott, amelynek ez volt a lényege: Ne légy bolond! Gyere haza! Bizony, otthon kényelmes, gondtalan élet várná, apjának van pénze (alighanem sokkal több, mint Adelbert képzelte), s kitűnőek az összeköttetései. Azonkívül volt a levélben sok egyéb is, de Adelbert csak ezt az egyet tudta kiolvasni belőle: Amerikában őt senki sem várja, senkinek sincs rá szüksége.

Egy maroknyi néger egyre gazdagabb lesz, a szegény négerek tömege pedig napról napra szegényebb. A gazdagok egyetlen törekvése, hogy olyanok legyenek, mint a fehérek: gazdagok, hangosak, pöffeszkedők. Igen, ha akarja, közéjük tartozhat ő is.

De hát neki nincs szüksége hencegésre, hangoskodásra! Teljesen közömbös számára, hogy más amerikaiak vagy más négerek mit gondolnak. Tenni akart valami olyasmit, aminek van értéke és értelme; valami nagy célt keresett, amelyért érdemes kockára tenni az életét. És most valami olyan érzése támadt, hogy megtalálta. Persze nem tudta biztosan — mi biztos ebben az átkozott világban? De miért ne próbálja meg? Mért ne hagyjon itt csapot-papot, s próbálja ki Afrikát?

Felugrott, előhúzta bőröndjeit, és nekilátott a csomagolásnak. Ruháit a pamlagra dobálta, és éppen az első bőrönd fölé hajolt, amikor halkan kinyílt az ajtó, és nyomban gyorsan be is csukódott. Megfordult — az ázsiai lány állt ott. Ruhája elszaggatva, kezében véres kés, és az arca sápadt, mint a halál.

A lány rámeresztette a szemét.

— Maga az! — lihegte, és egy pillanatra megtántorodott. A fiú oda akart ugrani hozzá, de a lány megmerevedett, és ujját az ajkára tette. A folyosóról mozgolódást lehetett hallani. Valaki erélyesen kopogott az ajtón. Adelbert szó nélkül a pamlagra lökte a lányt, és egy halom ruhát dobott rá; olyan kicsi volt, hogy észre sem lehetett venni a halom ruha alatt. A fiú gyorsan megfordította a vérfoltos lábtörlőt, és mogorván kikiáltott:

— Tessék ! — aztán bőröndje fölé hajolt, és fel se pillantott.

— Monsieur — mondta az udvarias párizsi rendőr —, azt hiszem, egy nő szaladt be az imént a szobájába.

Adelbert közömbösen felpillantott, és látta, hogy a rendőr szeme megakadt finom pupliningein és divatos nadrágjain.

— Monsieur — mondta Adelbert is, kezét leporolva, és cigarettára gyújtva —, valóban volt itt egy hölgy reggel hatig. De azóta nem jött vissza, és egy újabb hölgy sem foglalta el a helyét. Azt a lusta házmestert várom, hogy segítsen becsomagolni. Amikor ön kopogott, azt hittem, ő van itt végre. Nem látta véletlenül?

— Nem, monsieur. De bocsásson meg, egy veszedelmes nő, egy gyilkos nyomában vagyok. Itt kell lennie a házban. Megengedi, hogy körülnézzek a lakásban?

— Készséggel, csak arra kérem, ne hányja szét a holmimat.

A rendőr átkutatta a hálószobát és a kis fürdőszobát meg a nagy tölgyfaszekrényt; az ágy alá is benézett, még az ajtók mögé is. Majd megvakarta a fejét, áradozva bocsánatot kért, és elsietett.

A halom ruha meg se moccant, még csak meg se remegett. Amikor Adelbert felemelte, és a lány fölé hajolt, a vérrel bemocskolt, törékeny teremtés egészen élettelennek látszott. Adelbertet rémület fogta el. Gyorsan vizet eresztett a kádba, felemelte a könnyű kis testet, lehántotta róla a rongyokat, aztán óvatosan befektette a kádba. Gyengéden dörzsölgette a szívét, az arcát, a homlokát. A lány úgy feküdt a vízben, mint egy aranybálvány. Adelbert már biztosra vette, hogy meghalt. Egy percig rémülten gondolt a következményekre. Egyszerre úgy tűnt, mintha a lány érverése gyengén megindulna. Gyorsan kibontott egy üveg konyakot, és néhány csöppet a sápadt ajkak közé öntött. A lány alig észrevehetően megmozdult, amikor kiemelte a kádból, becsavarta egy törölközőbe, és az ágyba fektette. Jó melegen betakarta, és gyengéd kézzel simogatta a homlokát és halántékát. Még egy kis konyakot töltött a szájába. Végre a lány szíve szabályosan kezdett verni, s most már nyugodtan aludt.

Otthagyta, és összeszedte a holmiját, hogy megsemmisítse. Amint a vérfoltos rongyokra pillantott, hirtelen megborzadt. Pedig nem volt kényeskedő vagy gyenge idegzetű, s nem először került szembe a halállal. Az erőszakos halál ugyan még Chicagóban sem mindennapi dolog, de Adelbert Koreából jött, ahol jóformán egyebet sem látott. A háború merő gyilkosság. Ezért olyan mocskos a világ. Most pedig bemocskolt kezével megérintette ezt a csöpp teremtést, aki úgy hatott rá, mint nő még soha. Gyönyörű szép, de nem ártatlan, szántszándékkal megszegte ezt a parancsolatot: „Ne ölj!"

Lassan felállt. Az egész holmit batyuba kötötte, egészen kis csomagba. Óvatosan felmászott a padlás lépcsőjén, megállt és körülnézett. Egy rendőrt pillantott meg a háztetőn. Visszasietett, elrejtette a batyut összecsomagolt ruhái közé, aztán leült gondolkodni. Itt csak D'Arboussier segíthet. Feltétlenül beszélnie kell vele. Az ajtó felé indult, de a küszöbön megtorpant. Lábujjhegyen

az ágyhoz lépett. Éjfél már elmúlt. A lány aludt, gyengén, de szabályosan lélegzett. Nekilátott, hogy megágyazzon magának a padlón. Újra elfogta a félelem. És ha meghal az éjjel? Félig levetkőzött, és befeküdt a lány mellé az ágyba. Gyengéden átölelte — így aludtak.

Remegve ébredt fel. Érezte, hogy a lány hozzá simul. Szemét még nem nyitotta ki, de Adelbert tudta, hogy már ébren van. Ránézett. Arca halvány aranyszínű volt, vonásai tökéletesek. Nem volt olyan fiatal, mint első pillantásra gondolta. Azok a finom vonalak az arcán erősen bevésődtek. Tudja már, mi a gond, bánat, szenvedés. Vajon mi az, ami olyan ellenállhatatlanul vonzza őt? Nem szerette, sőt kissé megvetette a nőket, még akkor is, ha vágyait felszították. Most a feje álmodozva hátracsuklott, karját a lány dereka alá csúsztatta. Az engedett mozdulatának anélkül, hogy maga megmozdult volna.

A nők iránt érzett ellenszenve alighanem a régi neheztelésből eredt, amely anyjának szólt. Anyja születése óta nem tudta neki megbocsátani, hogy olyan fekete; ő maga olajbarna bőrű, elég csinos és roppant hiú asszony volt. Ha a fia történetesen világosabb bőrű, állandóan mutogatta volna, hullámos hajával és szép vonásaival büszkélkedve. Így azonban szégyellte, szinte eldugta. Még az apja is észrevette ezt, de a mama értett hozzá, hogy hízelgésével levegye a lábáról.

Ha az anyja kedvesebb vagy valóban szép, talán többet szenvedett volna. Így azonban közömbösen felülemelkedett helyzetén. Egyébként úgy nőtt fel, hogy amit barátai szerelemnek neveztek, nem sok kárt tett benne. Csókolózott, néha meg is ölelgette a lányokat, amint idősebb lett, óvatosan engedett ösztöneinek, de az ilyen esetek félig-meddig hidegen hagyták, sohasem érintették mélyebben.

Most felemelte a fejét, és a mellette fekvő nőre nézett. A lány nyíltan viszonozta a pillantását. Adelbert egy percig mozdulatlanul feküdt, aztán hosszan, szelíden megcsókolta. A lány nem húzódott el. Ekkor a fiú gyorsan felkelt, a fürdőszobába sietett, megfürdött és felöltözködött. Amikor visszajött, a saját holmijából egy öltönyt hozott a lánynak, inget és a varrókészletét. A lány

megköszönte, ő meg átment a nappaliba, és behúzta az ajtót. Leült, és törte a fejét. Igen, fel kell keresnie D'Arboussier-t. De ügyesen kell csinálnia a dolgot, hogy távollétében a házmester fel ne jöjjön a szobájába. Számolnia kell azzal a veszéllyel is, hogy a rendőrség újra bekopog. Hiába, meg kell kockáztatnia. Minél előbb beszélnie kell a barátjával, bár igazában nem tudta volna megmondani, miért tartja ezt olyan nagyon fontosnak és sürgősnek.

Az ajtó halkan kinyílt. Egy fiatalember lépett a szobába, kissé lötyögő, de nem esetlen ruhában, fején svájcisapkával. Adelbert meghökkenve ismerte fel benne a lányt. Mosolyogva sietett elé. A lány halványan visszamosolygott, és így szólt:

— Azt hiszem, legjobb lesz, ha most elmegyek. Nem gondolja?

— Nem — felelte. — Lehet, hogy rendőrök ólálkodnak még a ház körül. Én megyek el, és elhozom D'Arboussier-t.

— Nem rossz ötlet. Telefonáljon neki a sarokról. Minél kevesebbet mondjon neki. Ha közben valami történik, tudni fogom, mit tegyek.

Adelbert a szekrényhez lépett, egy percig kotorászott benne, és előszedett egy kis revolvert. A lány nem akarta elfogadni.

— Erre nem lesz szükségem — mondta nyugodtan. Vajon hogyan értette? Hogy megadja magát? Vagy más fegyvere van? Adelbert nem faggatta, és lement. A házmesterfülke ablakánál megállt, és hanyagul odavetette:

— Ne bolygassa meg a szobámat, amíg vissza nem jövök. Nagy csomagolásban vagyok.

Elsietett a Rue des Rennes-ig, és telefonált D'Arboussier-nek. Nem nevezte meg magát, de nyomatékosan kérte, hogy jöjjön azonnal. Zsebét teletömte kiflivel, és rohant haza. Amint a portásfülke felé közeledett, szíve nagyot dobbant: a házmester egy rendőrrel beszélgetett. Arcát a reggeli újságba temette, amíg egy vonalba nem ért velük, akkor közömbösen bólintott, de a lépcsőn úgy száguldott fel a harmadik emeletre, hogy majd szétpattant a halántéka. Amint belépett a lakásba, nem látott senkit, de a következő percben a lány előlépett a ruhaszekrényből.

— Ide bújtam, amikor bejött a házmester — mondta. Szeren-

csére kicsi vagyok, és magának annyi ruhája van. A bundája egészen elnyelt.

A fiú leroskadt egy székre, és a homlokát törölgette. Aztán felállt, és nekilátott kávét főzni. A lány szó nélkül felváltotta a munkában, de magának csak egy pici csészével töltött, és cukor nélkül itta meg. Eddig egyikük sem tett említést a véres tragédiáról, amelyről Adelbert úgy érezte, megmérgezi köztük a levegőt. Várta, hogy a lány szóljon, de az egyszerűen hallgatott, mintha nem tudna vagy nem is kellene róla beszélni. A fiú türelmetlenül felkelt, az ablakhoz lépett, s ott megállt, háttal a szobának. Ekkor a lány végre beszélni kezdett. Hangja halk, de határozott volt.

— Az én nevem Dao Tu. Maga nehezen fogja megérteni, amit tettem. Ez a nemzedék megszokta, hogy gyűlölettel nézzen egyetlen ember gyilkosára, de egész embertömegek lemészárlását természetesnek tartsa. Ez a huszadik századnak talán a leghajmeresztőbb ellentmondása. Pedig az embertömegek sohasem bűnösök. Hirosima áldozatai ártatlan emberek, nem tehetnek semmiről. De akik a bombát ledobták, gyilkosok. Szobrokat emelünk és emlékérmeket verünk olyan emberek tiszteletére, akik válogatás nélkül öltek és gyilkoltak dicsőségesnek hazudott háborúkban, de szégyenpadra ültetjük azt, aki megfojtja a leánya csábítóját. Mi, vietnamiak felkeltünk, és visszavettük országunkat azoktól az idegenektől, akik ellopták tőlünk. Franciaország gyilkolt, kínzott, éheztetett bennünket Anglia és Amerika segítségével. Mi nem hagytuk abba a harcot. Amikor még iskolás voltam Párizsban, a háború előtt, megismerkedtem a mi nagy vezérünkkel, Ho Minh-nel. Titkárnősködtem neki, mialatt ő a kormánnyal tárgyalt a szabadságunk ügyében. Akkor találkoztam Ebouéval is, akit éppen visszahívtak Guadeloupe-ból, ahol kormányzó volt. Mi tudtuk, mi mindent tett a munkásokért: otthonokat épített nekik, és felemelte a bérüket. Igyekeztünk megnyerni a rokonszenvét, és segítséget kérni tőle. Megígérte. Ő hitt Franciaországban, de Franciaország nem hitt benne, és büntetésül Afrikába küldte. Ő örömmel ment oda. Biztosított bennünket támogatásáról és Franciaország jóhiszeműségéről. Csak később nyílt

ki a szeme . . . A háború alatt igyekeztem segíteni annak a Franciaországnak, amely ellenállt Hitlernek, és amely bizonyára együttérzett az én hazámmal. Igazam is volt. De a mi sorainkban is akadt bűnös. Kémek és árulók. Hát ezek talán nem érdemlik meg a halált? Végezni kell velük, ha Vietnam élni akar. Volt köztük egy, akit közelről ismertem. Honfitársainkhoz képest magas, jóképű, művelt. Együtt jártunk iskolába, és Párizsban megint találkoztunk. Egymásba szerettünk, és azt terveztük, hogy összeházasodunk. De ő Pétainhez csatlakozott, én meg az ellenállókhoz. Egy ideig azt színlelte, hogy a mi oldalunkon áll, de akkor is Vichynek kémkedett. Ő árult be engem is.

Adelbert kezébe akarta venni tetovált kezét, de a lány szelíden visszahúzta.

— Nem — mondta —, nem ezért öltem meg. Csupán azért, hogy magamért bosszút álljak, nem volnék képes gyilkolni. De amikor megtudtam, mit tervez: hogy vissza akarja állítani Franciaország uralmát hazám fölött egy degenerált bábherceg segítségével, aki most Monte Carlóban üti agyon az idejét, azt is tudtam, hogy meg kell halnia. Nem azért, mert én személyesen gyűlöltem, hanem mert a hazám elárulóinak ő a vezetője. Abbahagytam a tanulást. Lemondtam az ösztöndíjamról. Feláldoztam álmomat, azt, hogy orvos legyek. Egy évig jártam az áruló nyomában, egy évig lestem rá. Magával is úgy ismerkedtem meg, hogy vele tévesztettem össze. Tegnap este végre rátaláltam. Megöltem. Feladatomat elvégeztem. Hogy mi történik velem, az már nem fontos. Csak azt nem akarom, hogy maga beszennyezze a kezét egy olyan tettel, amelyben nem volt része. Most elmegyek, és jelentkezem a rendőrségen. Már tegnap éjjel megtettem volna, csak nem akartam magát is belekeverni.

Kopogtak az ajtón. Egymásra meredtek. Azután mielőtt Adelbert megakadályozhatta volna, a lány hirtelen kinyitotta az ajtót. D'Arboussier állt ott.

— Bejöhetek? — kérdezte mosolyogva. A másik kettő most éledt csak fel dermedtségéből. D'Arboussier kezet csókolt a lánynak és halkan így szólt: — Isten áldja meg, Dao Tu! Jó munkát végzett. Most pedig megszöktetjük magát.

A lány kétségbeesetten megrázta a fejét, de mielőtt egy szót is szólhatott volna, megint kopogtak. Adelbert valósággal felkapta a lányt, és bevitte a hálószobába. D'Arboussier nyugodtan kinyitotta az ajtót. Sürgönyhordó boy állt ott, egy Adelbertnek szóló távirattal. D'Arboussier kifizette, aztán kacagásban tört ki.

— Mondd csak, fiú — mondta —, hol lehet ilyen egyenruhát kapni?

A boy kissé meghökkent, de D'Arboussier még mindig nevetve folytatta:

— Meg akarjuk tréfálni az egyik barátunkat. Sürgönyöznénk neki, de az volna az igazi jó tréfa, ha a saját barátnője kézbesítené ki. Nem adnád kölcsön a ruhádat egy órára? Az egész megérhet — ej, hát nem mindegy? — nesze ezer frank!

A fiú habozott. Ekkor egy második ezerfrankos bankjegy bukkant elő, és a fiú gyorsan ledobálta a ruháját. Néhány perccel később a boynak öltözött Dao Tu lekísérte D'Arboussier-t az autójához, míg az igazi boy Adelbert szobájában ténfergett alkonyatig, akkor aztán Adelbert ócska ruhájában kisétált a kapun, a házmester fürkésző pillantásától követve, de már háromezer frankkal a zsebében.

Csak amikor elment, jutott hirtelen eszébe a sürgöny Adelbertnek. A kék borítékban apja távirata volt: „Nagyapa nagyon beteg, látni kíván, gyere azonnal haza." Azonkívül egy értesítés is volt benne ezer dollár átutalásáról.

Adelbert szerette a nagyapját. Mindig úgy élt a szemében, mint egy bölcs, megfontolt öregember, aki talán túlságosan aggályoskodó, s ezért nehéz beilleszkednie a világba, de feltétlenül becsületes. Apja néha Tamás bátyának csúfolta, de egyébként ő is tisztelettel beszélt róla. De ha arról van szó, hogy az öregúr temetésére kell visszatérnie Amerikába, Adelbertnek esze ágában sem volt, hogy megtegye. Afféle fölösleges ősimádatnak érezte, ami tökéletesen hiányzott belőle. Azonkívül okvetlenül találkoznia kell még Dao Tuval, s amíg ez meg nem történik, nem rendezi át az életét, bár szilárdan eltökélte, hogy megteszi.

Egy hét is beletelt, mire levelet kapott D'Arboussier-től Marseille-ből: hívta, jöjjön le sürgősen egy gyűlésre, ahol olyan

emberek lesznek jelen, akik Afrika jövőjét szívükön viselik. Adelbert habozás nélkül csomagolt, és felült a vonatra. Lassan döcögtek lefelé a Rhône völgyében. Dijonban nem tudott a büfé közelébe férkőzni a nagy tömegtől; farkaséhesen beült az étkezőkocsiba, de már Avignon és Marseille közt robogtak, amikor végre kiszolgálták. Mindezek ellenére élvezte az utazást, mert a vonat szőlők és régi templomok mellett zakatolt el, melyek emlékezetébe idézték az önkéntes számüzetésbe vonult pápákat, a római romokat, no meg Barbarossa Frigyest.

Megszállt egy kis hotelben, és leballagott a Cannebière felé. Feltűnt neki, milyen sok színes embert lát, ázsiaiakat és afrikaiakat, matrózokat és munkásokat. Keresve sem lehetett volna alkalmasabb helyet találni egy olyan összejövetelre, amelyre ő is igyekezett.

Abban a pillanatban, amikor belépett a kis szalonba, meglátta a lányt, nem mintha az ajtó közelében ült volna vagy valami szembeötlő helyen, hanem mert öntudatlanul is folyton csak őt kereste és őrá gondolt. Odalépett hozzá. A lány felállt, két kezét könnyedén Adelbert vállára tette, és szájon csókolta. Aztán újra leült, mire D'Arboussier odajött, és helyet foglalt mellettük.

— Rettentő akadályokkal kellett megbírkóznunk — mesélte. — A rendőrség egész Franciaországot tűvé tette érte, hogy semmi körülmények közt se juthasson el Vietnamba, ahol esetleg segítene meghiúsítani a bábcsászárral kapcsolatban kifőzött terveket. De terveik jórészt máris meghiusultak, mert fő mozgatójuk már halott. Daóra tehát most nincs szükség Vietnamban. De szükség van rá Afrikában és talán a legrövidebb út Vietnamba ma Afrikán át vezet.

Intett, és a teremben összegyűlt tucatnyi vagy még több ember közelebb jött hozzá, és körülvette.

Adelbert alaposan megfigyelte őket. Ott volt Houphouet-Boigny az Elefántcsontpartról, egy magas homlokú, értelmes szemű ember, született vezető. Aztán Felix-Tchicaya Közép-Kongóból; sötét bőrű és csinos arcú. Kenate, a szudáni szeme lángolt, míg Coulibaly, a másik elefántcsontparti vezető komoran nézett maga elé. A nigériai Diori mulatt volt, a csádi Lisette

koromfekete és éles vonású; utóbbi sokáig tisztviselő volt Eboué hivatalában. Volt ott még valaki az Elefántcsontpartról: a komoly és kemény arcú Victor. Aztán még egy kongói; Malange, kinek rút volt az arca és kifejezéstelen. Viszont Franchai nagyon csinos mulatt volt. Mások is oda sereglettek D'Arboussier köré, de Adelbertnek már nem volt ideje szemügyre venni őket, mert egy térképet terítettek az asztalra, és mindnyájan fölé hajoltak. Francia-Afrika térképe volt.

Adelbert most eszmélt rá, hogy ez a forrongó Francia-Afrika a fekete világ egyik legjelentősebb része a hétmillió lelket számláló Angol-egyiptomi Szudán és a kilencmilliós Belga-Kongó mellett (Belga-Kongó népe ugyanazokat a nyelveket beszéli és ugyanazokkal a bantu-fajokkal rokon). Brit Nyugat-Afrika az afrikai nacionalizmus legnagyobb központja, ahol Nkrumah egy független fekete nemzetet alakít ki. És ott van még Abesszínia és Uganda; mindkettőnek saját bennszülött uralkodó-dinasztiája van, és Kenya, ahol a fehér földrablók korlátlanul uralkodtak, amíg Dzsomo Kenyatta ki nem tűzte a forradalom zászlaját. Még tovább Rhodézia és Dél-Afrika pokla tátong, s ott legalább tizenkét millió ember sínylődik, akiknek sokkal keservesebben kell küzdenie, mint bármely más népnek ezen a földrészen.

— Ti arra törekedtek, hogy fellázítsátok Afrikát valamennyi hatalmas elnyomója ellen? — kérdezte Adelbert.

— Egyáltalán nem — felelte valaki. — Egyelőre csak arra törekszünk, hogy az afrikaiak önmaguknak dolgozzanak, és eltartsák magukat, mint ahogy a kínaiak kezdik most. Ha összefognak, öntudatra ébrednek és elszántan törekednek erre, nincs az a hatalom, amely eltérítheti őket útjukról. Meg akarjuk értetni Franciaország és később az egész világ munkásaival, hogy itt, Afrikában kovácsolják azokat a láncokat, amelyek *őket* szorítják tartós szolgaságba, a nyomor, az elrabolt föld, a nyersanyag-monopóliumok és a gépi fegyelem béklyóiba, a szabad gondolat megnyírbálásának bilincseibe, a legolcsóbb munkánál is rosszabbul fizetett rabszolgamunka poklába.

— Ez az a föld, ahol az angolok vissza akarják szerezni elvesztett birodalmukat, ahol Franciaország újra meg akarja hódítani

a világ ízlésének irányítását, ahol Amerika túl akar tenni mindenkin hatalomban és birtoklásban. Igen, itt Afrikában és éppen most indul rohamra a fehér világ, hogy helyreállítsa hatalmát, és éppen itt, ahol elkezdődött, kell véget érnie, itt kell torkon ragadni, mert különben egy új középkor sötétsége nehezedik egész kultúráukra.

— Mi már elkezdtük — tette hozzá D'Arboussier —, és azt akarjuk, hogy ti is segítsetek. Dao, akiről bebizonyosodott, hogy kitűnő szervező, menjen Afrikába, úgyis csak arrafelé juthat haza, ha — itt jelentőségteljes szünetet tartott —, ha egyáltalán haza kíván menni. De ha szerepet akar vállalni a gyarmati Afrikában, egy gyarmati tisztviselőhöz kellene férjhez mennie. Veled pedig, Adelbert Mansart, közlöm, hogy kineveztek gyarmati tisztviselőnek, feltéve, hogy elfogadod, és lemondasz amerikai állampolgárságodról.

Adelbertnek nem volt szüksége gondolkodási időre. Szinte tudatalatti ösztönzésre hallgatva felállt, és odalépett Dao mellé.

— Elfogadjuk! — jelentette ki mindkettőjük nevében.

Miért is habozott volna? Hát van itt valami meggondolnivaló? Hiszen saját tapasztalatából tudta, no meg abból, hogy nem egy amerikai gorombán az arcába is vágta: a fehér Amerika többségének szemében a színes világ nem egyéb, mint trágya: hasznos, de nem számít embernek.

A legtöbb amerikai szemében például a szabad és egyenrangú Kína egyszerűen elképzelhetetlen. A kínaiak mindig és mindenütt alázatos, szorgalmas munkások voltak, akiket nyugodtan lehetett rugdalni és pofozni, és ez így is marad örökre. Ha valami forradalmi változás következett be náluk, az nem lehet más, mint véletlen, vagy valami aljas összeesküvés eredménye; vagy talán valami politikai baklövés következménye, amit hamarosan jóvá lehet tenni. Tehát bizakodva várták, türelmetlenül, de minden kétség nélkül a kínai kommunizmus összeomlását, pontosan úgy, ahogy éveken át lesték a szovjet kommunizmus bukását.

Afrikával szemben még világosabb volt az álláspontjuk. Hiszen a legcsekélyebb valószínűség sincs arra, hogy az afrikaiak valaha is kormányozni tudják önmagukat vagy megtanulják, hogy a saját

hasznukra dolgozzanak. Az Aranypart, Nigéria és Kongó fekete bennszülötteinek nevetséges próbálkozása, hogy független kormányokat állítsanak fel, s a Dél-Afrikában füstölgő lázadás, a mau-mau partizánok tettei Kenyában világosan mutatja, hová jutna Afrika, ha Amerika nem fogja meg erősen a gyeplőt.

Veszedelmes feladat várt Adelbertre és Daóra: Franciaországból az afrikai gyarmatokra kellett szökniök. Adelbert egyedül minden akadály nélkül elmehetett volna Algérián és Marokkón át Bamakóba és Timbuktuba az óriási sivatag ősrégi ösvényein. De Dao gyilkolt, és egész vagyont tűztek ki a fejére. Adelbert megkérdezte, van-e pénz a szökéséhez, és nyomban felajánlotta a maga ezer dollárját. Dao különös pillantást vetett rá, aztán letette az asztalra gyönyörű arany- és ezüstékszereit.

— Ezeket önre hagyom — mondta D'Arboussier-nek. — Afrikában nem lesz rájuk szükségem.

Adelbert felállt, és azt mondta:

— Én is üres kézzel fogok indulni.

Két nappal később, sötét éjjel két férfi és egy karcsú fiú ballagott a Cannebière-en lefelé a kikötő irányába; nem volt más poggyászuk, csak egy hátizsák. Megálltak a parton, és a romokat bámulták, amelyek egykor Marseille szégyenfoltjai voltak. Két rendőr osont utánuk, de amikor odaértek, a két férfi nyugodtan megfordult és visszafelé indult, ám a fiú eltűnt. Egy órával később a Place D'Afrique-on egy férfi és egy fiú tápászkodott fel óvatosan a romok közül, kilépett a rakpartra, ahol egy bárka ringatózott leeresztett vitorlával a hullámokon; senkit sem lehetett látni rajta. Azok ketten éppen a vitorlás felé fordultak, amikor megint egy rendőr bukkant fel hirtelen.

— Madame Dao Tuhoz van szerencsém, nemde? — mondta gúnyos meghajlással; keze a pisztolytáskáján nyugodott. Adelbert is előkapta a revolverét, de Dao kitépte a kezéből, és ledobta a földre. Aztán előlépett és így szólt:

— Igen, az vagyok.

Adelbert első pillantásra látta, hogy a rendőr ázsiai származású. Dao most beszélni kezdett. Tisztán csengő hangon s mindvégig halkan beszélt, de hallatszott, hogy remeg a felindultságtól.

Szavai megállás nélkül patakzottak ajkáról, néha tárgyilagosan, néha rábeszélőn, majd megvetéssel, néha meg szinte sziszegtek a gyűlölettől. Adelbert látta, hogy a rendőr megdermed, tiltakozva felemeli a kezét, aztán leejti, és valósággal összeroppan. Végül lehajtott fejjel, némán megfordult, és elment.

Most váratlan fordulat következett. Francia katonák. Egy szakasz francia katona rohant elő, és körülvette őket. Az őrmester előrelépett, s éppen felemelte a kezét, ám ekkor egy golyó süvített felé, és leterítette. A katonák megzavarodtak, s ekkor egy hang azt kiáltotta az egyre sűrűbb sötétségben:

— Vigyázat! Arra! Ott szaladnak!

Két embert lehetett látni a távolban, amint lélekszakadva rohannak egy nagy hajó felé, amelynek körvonalait inkább csak sejteni lehetett a sötétségben. A katonák megfordultak, és abba az irányba sietve, tüzet zúdítottak a két menekülőre. Ezek megbotlottak, elestek, aztán mozdulatlanul feküdtek.

Adelbert és Dao egy percre magára maradt. Nem vesztegették az időt, néhány ugrással a vitorlás bárka mellett termettek, amely szelíden ringatózott a lépcsők aljában. Amint beszálltak, tüstént felvonta háromszögű vitorláját, és kisuhant az éjszakába. Hogy kik voltak azok, akik az életüket áldozták fel értük, és ott maradtak a francia parton, sohasem tudták meg.

Kinn ültek a fedélzeten, s a lány keze a fiúéban pihent.

— Hová megyünk, uram és parancsolóm? — kérdezte mókásan.

A fiú a szemébe nézett, majd dél felé mutatott:

— Először a tengeren át Algériába, mert oda neveztek ki. De aztán nyomban tovább megyünk, 1500 mérföldnyi úton, a Szaharán keresztül Timbuktuba. Onnan 500 mérföldet hajózunk lefelé a Nigeren, majd nyugatra, Mossiba, ahol már afrikaiaknak vallhatjuk magunkat. Onnan pedig Ghanába.

— Ghana? Soha életemben nem hallottam róla.

— De az őseid ismerték. Ghana tárt karokkal vár bennünket. Gyermekeink boldogok lesznek ott.

19

A HÁZASSÁG MENEDÉKE

Várva a napot, amikor Manuel végre szabad lesz és eljöhet hozzá, Jean Du Bignon már egy év óta dolgozott mint egyszerű munkásnő egy atlantai gyárban. Jól tudta, hogy ilyen rövid idő alatt és ilyen szűkös lehetőségek között nem érhet el sokat. De amint az év letelt, a terv megváltozott; a módosítás eleinte jelentéktelennek tűnt, de végül majdnem végzetesnek bizonyult.

Dél új vezetői úgy gondolták, hogy a néger iskolákat amennyire csak lehet, magasabb színvonalra emelik, s ezáltal kifogják a szelet a faji agitáció vitorlájából. Ebből a célból szövetségi segélyeket sürgettek az alsóbb fokú néger iskolák számára, és elhatározták, hogy az állami színes főiskoláknak kiutalt összegeket is méltányosabban fogják szétosztani. Ám a négerek szervezete, az NAACP nem érte be ezzel; bírósághoz fordult, és a lakások, az utazás és a szavazás terén szokásos faji megkülönböztetés mellett felvette a harcot az iskolai elkülönítés ellen is. A néger diákok felvételét a fehér középiskolákba és szakiskolákba már sikerült is kikényszeríteniük, már csak a főiskolákon és az általános iskolákban maradt meg az elkülönítés. Azonkívül éppen ebben az időben történt, hogy Limes, akit Mansart utódjául szemeltek ki, túl gyorsan hajtott haza új Packard-kocsiján, és nekiment egy fiatal, sudár nyárfának; a szép fának vége volt, de Limesnak is. Ilyen körülmények közt úgy tervezték, hogy Mansart nyugalomba vonulását elhalasztják nyolcvanadik születésnapjáig, vagyis 1956-ig.

Mansart szabódott: más tervei vannak. De a felügyelő bizottság ragaszkodott javaslatához: tegye meg a bizottság kedvéért, hogy legalább néhány évig, mondjuk, az 1953-as záróünnepélyig a hivatalában marad még. Mansart ebbe végül beleegyezett. Akkor aztán megszavazták, hogy visszavonulása után nyugdíj címén kapja meg a fél fizetését. Fizetése hosszú idő óta évi 5000 dollár volt, a nyugdíja tehát 2500 lesz.

A tanári kar őszintén örült annak, hogy Mansart még legalább két évig a helyén marad. Mindnyájan a néger oktatásban várható forradalmi változásról beszéltek. Türelmetlenül várták a Legfelső Bíróság döntését, amely „nem lehet kedvezőtlen ránk nézve", s végre befejezi a felszabadítás nagy művét, amelyet Lincoln kezdett el 1863-ban.

Pedig a nagy örömbe nem kevés üröm vegyült. A hetvenezer néger pedagógusra gondoltak, akiknek zöme elveszítheti a kenyerét. Arra gondoltak, ki oktatja majd a néger gyermekek következő nemzedékét, s mire oktatja és hogyan. Arra gondoltak, hogy a gyerekek közül hányan vesztik el majd a kedvüket az iskolától, hányat zárnak ki, hány kerül az utcára, s végül a börtönbe. S a főiskola végzett növendékei közül hány talál majd munkát a jövőben, és hány bánja meg, hogy egyáltalában tanult és vizsgázott? De Mansart beleszólt töprengésükbe:

— Igen, tudom. Ez a törvény még valóban nem a felszabadítás befejezése. Ez csak a nyitánya egy másik fejlődési szakasznak. Mert erőszakkal és csalással keresztülviszik majd, hogy a néger iskolák még sok helyen fennmaradjanak. Egyébként, ha tőlem függne, magam is elhalasztanám a teljes megszüntetésüket. Nagyszerű intézmény volt, büszkén nézhet vissza hősi történetére. Segített átformálni egy népet. Akkor alakult ez ki bennem, amikor még nem utaztam körül a földet, és nem értettem meg az egységes világ jelentőségét, amely az új népek és nemzetek egyre növekvő tömegét összefogja majd, hiszen ezek különben a végtelenségig folytatnák kisebb és még kisebb nemzetiségekre való osztódásukat, és végül oda jutnánk, hogy a nacionalizmus rákfenéje az emberiséget végpusztulással fenyegetné. De azután rájöttem arra, hogy ennek a világnak igazi célja az egységbe

foglalt változatosság, és azt is látom, hogy a világ már megérett vagy hamarosan megérik az ilyen egyesülésre. Valamikor úgy vélekedtem, hogy ez, kivált az Egyesült Államokban, ahol a fehérek olyan veszekedetten gyűlölik a feketéket, és a feketék elvesztették minden bizalmukat a fehérekben, még legalább kétszázötven évig lehetetlen. Csakhogy az amerikai fehérek azóta találtak valamit, amit még sokkal jobban gyűlölnek, mert még sokkal jobban félnek tőle: a kommunizmust.

— Valójában attól rettegnek, hogy le kell mondaniuk jövedelmük, hatalmuk és tekintélyük egy részéről, s hogy a hatalmat meg kell osztaniuk a tömeggel, amelyről sokáig azt hitték, hogy csupán fekete, de kiderült, hogy sárga is lehet, sőt fehér. S amíg ezzel az agyrémmel harcolnak, abba kell hagyniuk a harcot ellenünk. És akkor mit kell tennünk nekünk? Ha bolondok vagyunk, csatlakozunk a boszorkányégetők falkájához, és mi is így igyekszünk aranyat sajtolni saját népünk verítékéből. De ha van eszünk, tudnunk kell, hogy a világnak szüksége van ránk, és kész befogadni minket és emlékeinket, tapasztalatainkat, reményeinket, és ha nem is valamennyien őszinte lelkesedéssel, hanem inkább keserű beletörődéssel, ez mit sem változtat a tényen. Így hát ez mégiscsak nagy lépés a szabadság felé — fejezte be szavait Mansart.

— Hány lépés van még hátra, és mekkorák? — kérdezte a jelenlevők egyike, egy vidéki iskolaigazgató.

— Türelem, türelem.

— Türelem! Nem hinném, hogy túlságosan sokat zsörtölődtünk volna. Éppen kilencven éve, hogy a 13. alkotmánymódosítás . . .

— Mondjuk, száz év kell hozzá. Akkor is nagy haladás.

— Tudja isten! Ha évszázadonként lépünk egyet, igazán nem lehet azt mondani, hogy rohamléptekkel közeledünk a szabadsághoz. És ha sikerül is benyomni egy fekete gyereket ebbe, egy másikat abba a fehér iskolába, amely tele van kis fehér ördögökkel és bosszúálló fehér tanítókkal, nem látja, hogy ezért a vívmányért a szegény kis áldozatoknak milyen nagy árat kell fizetniük? A vége az lesz, hogy kimaradnak az iskolából, vagy kibil-

lentik őket, nem is egyenként, hanem ezrivel, s az utcán csavarognak majd, és elzüllenek. Szerintem még igen nagy sivatagon kell átvágnunk magunkat, elnök úr! Akármennyit jajgatnak is a fehér jelölőgyűlésekről, még mindig az a helyzet, hogy még az összes feltételeknek megfelelő amerikai néger se gyakorolhatja szavazójogát, még mindig Jim Crow-kocsikban utazunk, s a legtöbb szállodában, motelben, étteremben nincs számunkra hely, sőt az is a legnagyobb nehézségekbe ütközik, ha valami rendesebb utcában akarunk lakáshoz jutni. A jobban fizetett állásokat továbbra is elzárják előlünk, és semmi esélyünk az előléptetésre. Mi ez, ha nem nyílt, félreérthetetlen és durva megkülönböztetés? És mindezek mögött és fölött ott van az a megfoghatatlan és embertelen elutasítás, gyűlölet, megvető gúny, kirekesztés minden vonalon, a nyílt és burkolt sértegetés a legtöbb fehér részéről. Mondja meg nekem, uram, ha ebben a tempóban minden évszázadban egyet lépve jutunk előre, mikor lesz a fekete Amerika igazán szabad? Az én becslésem szerint valamikor Krisztus után 2500 és a sohanapján között!

— Ebben azért van egy kis túlzás, fiam, bár elfogadom mindazt, amit mondott. Mégis, nem gondolja, hogy a Legfelső Bíróság döntése, amely a nyilvános iskolákban betiltja a faji megkülönböztetést, mégiscsak olyasvalami, aminek örülni kell?

— De igen. Akárcsak annak, hogy kevesebbet lincselnek, és ritkábban égetnek el embereket elevenen. De egymás közt bevallhatjuk, hogy ez nagyon kevés.

Mansart végignézett a fiatal iskolaigazgatón.

— Ide hallgasson, fiam. Azt tanácsolom, ne beszéljen ilyen hangon, mert a vége az lesz, hogy elveszti az állását, sőt börtönbe kerülhet.

— Börtönbe? Hiszen máris börtönben vagyok! Nem beszélhetek, nem gondolkodhatom, nem remélhetek előléptetést. Sőt, még azt sem merem megtenni, hogy megnősüljek, és gyerekeket nemzzek. Börtön?! Mi a fenét akar ezzel mondani? . . . Bocsánat, uram, elragadott a hév. De örülök, hogy ez a beszélgetés elhangzott köztünk. Isten önnel. Vissza kell mennem az iskolába, vár a munka.

Távozása után Mansart megjegyezte:

— Az ilyen fiatalemberben nem az a legrosszabb, hogy amit gondol, nem egészen igaz, hanem az, hogy szenvedélyesen hisz benne. Úgy képzeli, hogy elgondolásai változatlanul érvényesek mindörökre. Pedig számunkra most kezdődik a munka java: olyan nevelést kell adni gyermekeinknek, hogy ne érezzék magukat különálló csoportnak, hanem a világ elválaszthatatlan részének. Gondoskodnunk kell arról, hogy gyermekeink mindnyájan iskolába járjanak, s az iskoláknak tiszta eszményeik, kiváló tanerőik és jó felszerelésük legyen. Fel kell fednünk, és pellengérre kell állítanunk minden igazságtalanságot, bárhol és bármelyik gyermek kárára követték is el. Pótolnunk kell otthon, a saját körünkben mindazt, amit az állami iskola elhallgat vagy elferdít. Nem lesz könnyű munka, barátaim. Idő és pénz kell hozzá, és lehet, hogy sokan, nagyon sokan elveszítik állásukat. Megpróbáltatásaink még nem érnek véget. Inkább újra kezdődnek.

— Forduljunk a kommunizmus felé, elnök úr?

— Minden bizonnyal ki kell vizsgálnunk, hogy a kommunizmus mit jelent és mit nem jelent; mit tesz meg, mi az, amit nem tud megtenni, és mi az, amit a kapitalizmus nem tud vagy nem akar megtenni. Közben harcolnunk kell a bűn, a cselszövés, a hazugság és rablás ellen, még akkor is, ha „a vállalkozói szabadság" cégére mögé bújik. És ki kell vívnunk azt, hogy mindenkinek joga legyen dolgozni és emberhez méltóan élni. Még akkor is, ha ezt „kommunizmusnak" nevezik.

A tanárok kiszállingóztak a szobából.

— Úgy veszem észre — morogta az egyik —, legfőbb ideje, hogy az öreg távozzék.

George Walker, aki legelsőnek jött be, a szoba végében telepedett le, és most maradt, megértően mosolygott. Régi barátja volt az elnöknek, noha tizenöt év óta nem látta. Walker jóképű, világosbarna férfi volt, amellett jó modorú és derűs kedélyű. Mindig őszintén beszélt, néha kínosan őszintén, nehogy bárki is azt gondolja róla, hogy fél az igazságtól, akármilyen kellemetlen is neki vagy másoknak. Manuel akkor ismerkedett meg vele, amikor Walker még egy nagy néger kollégiumban lakott, és diáksztrájkot

szervezett az intézet vezetőinek fehér sovinizmusa ellen; akkor győzött és vesztett is egyben, mert sikerült elűznie az intézet képmutató, talpnyaló fehér elnökét, de a világ rossznéven vette vakmerőségét, és megtagadta tőle a munkát. Walker bátran és önzetlenül hadakozott, mint egy középkori lovag, eszébe se jutott a maga hasznára gondolni. S mi volt a jutalma? Megbüntették. Ettől kezdve cinikussá vált, és a legnemesebb célokért sem tudott többé lelkesedni. Évekig silány kis iskolákban tanított, amelyek a gazdagoktól koldult alamizsnán tengődtek.

Most pedig, tizenöt év után eljött, hogy meglátogassa régi barátját és mesterét. Közben maga is megöregedett, feje deres lett, de szemében még fel-felvillant az a gúnyos és konok pillantás, mellyel szembe szokott nézni az igazsággal.

— Hogy vagy, kedves elnököm? Látom, pompás üzemed van, olyan diákhaddal, amelyet jó nézni, hát még tanítani. De mire tanítod őket? Arra, hogy becsülettel megyünk a legtöbbre? Nem fogják elhinni neked, mert őszintén tisztelnek, és fene jól tudják, hogy az itteni fehér urak mi mindent követtek el a megbuktatásodra, amiben, mellesleg, a saját fajtád, néhány derék néger is segített nekik . . . Jó, jó, ne tiltakozz. Tudom, nem eszik olyan forrón a kását, de azért elég keserűséget okoztak neked így is. És neked el kell tűrnöd, és ami még rosszabb, el sem mondhatod a diákjaidnak, hogy mi az igazság. Bizony, ez a mai néger ifjúság tragédiája. Nem a szegénység, és nem is az, hogy rugdossák és leköpdösik őket, hanem az, hogy előbb-utóbb rájönnek, hogy olyan világ ez, ahol jóság és igazság egyszerűen nem létezik.

— Nem, George! — vágott a szavába Mansart. — Ez nem igaz! Ezt én jobban tudom! Én már találkoztam jó emberekkel. Láttam olyan eseteket, amikor a jog és az igazság diadalmaskodott.

— Hogyne láttál volna, vagy azt képzeled, hogy láttál, ami végeredményben egyre megy. De ami engem illet, barátom, belőlem kiöltek minden hitet, széttépték minden eszményemet. Ide hallgass, Mansart, szívből beszélek, ami ritkán esik meg velem. Reménytelen, magányos ember vagyok, időnként testi és mindenkor lelki gyötrelmek közepette élek. Minden, amiben reményked-

tem, minden, amiben hittem, teljesen összeomlott vagy annyira megrepedezett, hogy soha az életben nem tapaszthatom össze. Réges-rég, még a főiskolán megtanultam, hogy ha valami hibát vagy becstelenséget látok, fordítsam el a fejemet és fogjam be a számat. Nem fogadtam meg, és tönkrement az életem, jóformán még mielőtt elkezdtem volna. Megpróbáltam megmondani az igazat a diákjaimnak, és az eredménye az volt, hogy elveszítettem az állásomat. Akkor a szakszervezeti mozgalomban helyezkedtem el, és hamarosan megtanultam, hogy az a legokosabb, ha minél kevesebbet beszélek a négerek jogairól, mert különben megint elveszítem a kenyeremet. De olyan botor voltam, hogy nem hittem el, és amikor riporternek alkalmazott egy napilap, azt gondoltam, végre eljutottam a szabadság küszöbére. Sajtószabadság! Végre megtudhatom, mi az igazság, és megírhatom az embereknek, akik szintén meg akarják tudni! Képzeld el ezt a halandzsát ebben az országban. Két évig sikerült megtartanom az állásomat, és már-már hinni kezdtem, hogy jó munkát végzek. De a gazdáim észrevették, hogy túl sokat beszélek a négerek jogairól meg a konjunktúra ellen, aminek a fehérek úgy örvendeztek itt Délen. A vége az lett, hogy megint repültem. De hát meg kellett élnem valahogy. Feleségem volt és egy kisbabánk, aki nyomoréknak született; ez volt az utolsó csapás, amit a kajánul vigyorgó sors rám mért. Mit tehettem? A korrupt szakszervezeti boncok bandájához csatlakoztam. Egy analfabéta tolvaj állt az élükön, annak a szellemi komornyikja lettem. Segítettem a terveit kifőzni, és én végeztem el helyette a legszennyesebb munkát: én írtam a beszédeit. Természetesen teletűzdeltem kirohanásokkal a „kommunista veszedelem" ellen. Ezért kaptam ételt és italt, ebből fizettem a lakbért és az orvost. Mit mondjak még? Minek beszéljen az ember egy szájkosaras világban? Már megyek is. Ne felejts el, Mansart, és tartsd fenn a reményt diákjaidban még akkor is, ha hazudnod kell, ahogy nyilván eddig is tetted, és a jövőben is tenned kell . . .

— Sajnállak, Walter. Eltorzult, kificamodott lelkű ember vagy ...

— Sajnálsz, Mansart? Én jobban sajnálom magamat, mint te engem. Egy tisztességes világban . . . no de isten veled!

Jeant megdöbbentette az új fordulat. Először is az, hogy még két évig kell várnia. Azután az, amit Manuel csak úgy futólag említett: hogy félfizetéssel megy majd nyugdíjba. Mihez kezdhet az ember manapság évi 2500 dollár jövedelemmel? Amikor még egymás mellett dolgoztak, ketten 9500 dollárt kerestek, úgy hogy mindketten gondtalanul élhettek. Most pedig, a szüntelenül emelkedő árak mellett, ennek az összegnek a negyedrészéből kell megélniük.

Eszébe jutott, hogy a kurátorok és a tanárok gyakran célozgattak arra, hogy Mansartnak nem kell aggódnia, mit csinál majd öregségére, hiszen jómódú gyerekei vannak, akik bizonyára örömmel gondoskodnak róla. De mit szól majd a családja ahhoz, hogy szűkös jövedelméből nem egy, hanem két embert kell majd eltartania — és egyáltalán, mit szólnak majd a házasságához? Jean nem felejtette el Douglass gúnyos arcát, amikor kikosarazta. Vajon hajlandó lesz-e enyhíteni apja szegénységét, és lehetővé tenni neki egy kis kényelmet, utazást, könyveket? S mit szól Revels? Még Sojourner felől sem lehet biztos.

A gyári munka nehéz volt, nemcsak fizikailag kimerítő, hanem szellemileg is bénító; az egyformaság unalma, a kényszerűség, hogy napról napra, újra meg újra ugyanazt az értelmetlen mozdulatot ismételgesse, mázsás súllyal nehezedett az ember lelkére. Alig maradt idő beszélgetésre. A munkások valamennyien halálfáradtak voltak; ez volt a tavaszi rohammunka ideje, amikor a téli munkanélküliség után őrült tempóban kellett gondoskodni arról, hogy őnagysága kedvére válogathasson a tavaszi és nyári minták közt. A gyár éjjel-nappal dolgozott, a norma egyre szorosabb lett, és a hajsza szinte kibírhatatlan. Az országban félmillió gyerekkel többet alkalmaztak, mint tíz évvel ezelőtt; minden tizenegyedik gyerek dolgozott. Ez is a háború ajándéka volt.

Jean a szakszervezeti irodán is dolgozott: munkaidő után és a hét végén meg az ünnepnapokon. A kettős munka túl sok volt, úgyhogy végül ágynak döntötte. Egy hónapig feküdt, és utána nem térhetett vissza a gyárba. Egésznapos állást vállalt a szakszervezeti irodán, olyan fizetéssel, amelyből alig tudott megélni. Minderről soha nem írt Manuelnek. De elhalasztotta tervezett

atlantai találkozásaikat, mégpedig olyan indokolással, amelyet nehezére esett leírni:

„A titkár és a felesége tudja, hogy színes vagyok. Nekik is az a nézetük, hogy idővel a néger és fehér munkásokat egységes szakszervezetbe kell tömöríteni. De ha a gyárban kiderülne a származásom, esetleg eleve megfojtaná a sztrájkot, amelyet a tavaszra tervezünk."

Már régóta mérlegelték ennek a sztrájknak az eshetőségeit. A szakszervezeti tagok zöme még sohasem sztrájkolt. Rettegtek gazdag és hatalmas munkaadóiktól. Pedig elégedetlenek voltak a bérükkel és munkakörülményeikkel, de úgy vélték, jobb a kevés, mint a még kevesebb, vagy a semmi. Féltek. Meg voltak győződve róla, hogy a négerek örömest beállnának a helyükre.

De a vezetők tudták, hogy amig ilyen gyáván beletörődnek mindenbe, nem javulhat a helyzetük, sőt a bérüket még jobban leszorítják, és még több munkát követelnek tőlük. Itt az ideje tehát megindítani a harcot. Így történt, hogy végül elhatározták a sztrájkot. Tél végén fogják kimondani, a holtszezonban, azzal a fenyegetéssel, hogy megakadályozza a rohammunkát a tavaszi rendelések befutásakor.

Jean még többet látott. Itt nemcsak egy gyár állt szemben a munkásaival. Beleszólt az állam is mint a rendőrség irányítója és mint adókivető. Az állam viszont az üzleti körök befolyása alatt állt, s ezek kívánságát — az egyre vastagabb profitot — szavatolnia kellett. Nemcsak az itteni, hanem az egész ország gyáriparára is kellett gondolni. Mindent megtettek, hogy rábírják: költözzék Délre; csalogatták alacsony adóval vagy teljes adómentességgel, rendőri védelemmel, a munkások szervezőinek elkergetésével, alacsony bérekkel, amelyeket még sztrájktörők is szavatolnak. A szakmunkásbéreket csak fehéreknek engedélyezték, még akkor is, ha a szakszervezet négereket is felvett tagjai közé. Az egész vonalon szították a faji előítéletet.

Azon kívül a város biztosította azt is, hogy kellő számú cseléd álljon a fehérek rendelkezésére, mégpedig olyan olcsón, hogy a legszegényebbeknek is módjukban legyen néger cselédet tartani. A négerellenes rendelkezések és a csőcselék szava tehát döntően befolyásolhatta a sztrájk kimenetelét, míg a szakszervezetek

úgyszólván tehetetlenek voltak. Minderre Jean későn jött rá. A sztrájk megkezdődött.

Megkezdődött, elhúzódott, erőszakos kitörésekre vezetett, amelyeket gyors megtorlás követett, végül összeomlott és megbukott. Jean megdöbbenve nézte. Sokat hallott és olvasott sztrájkokról, de közelről még egyet sem látott, nemhogy részt is vett volna benne. Most pedig a sztrájk irányítói és szenvedői közé tartozott. Most látott először éhező, haragos, kétségbeesett embertömeget. Most látott először haldokló gyerekeket, átkozódó asszonyokat, sebektől vérző férfiakat, amint szembeszállnak gumibottal csapkodó rendőrökkel és fegyveres katonákkal. Nagyhangú gyárosok ordítoztak vele, és mocskos vádakat vágtak az arcába. És a sajtó! A mindentudó, fecsegő napilapok jóformán meg sem említették a sztrájkról. Az ország, az állam, de még a város határain kívül lakó nép sem tudott semmit erről a nagy küzdelemről. Jean végül szédülő fejjel kapaszkodott fel egy éjféli vonatra, és Detroitba utazott, csupán azért, mert a vonat történetesen a detroiti gyors volt.

Egy héttel később, a reggeli újságot olvasva egy olcsó panzióban, megpillantott egy hirdetést. Ohio számos egyeteme közül a legkisebbek egyike társadalomtudományi előadót keresett a nyári hónapokra. Jean ajánlkozott. A dékánnőnek hízelgett, hogy olyan tanára lehet, aki Radcliffe-ben szerzett diplomát és Chicagóban doktorátust, viszont bizonytalanná tette, hogy újabban egy szakszervezetben dolgozott, azelőtt meg egy néger főiskolán tanított. No de nem tesz semmit, elég egy levél Mansart elnöknek, aki bizonyára melegen ajánlja majd egykori tanárát. Jean írt is neki.

Az első személyes tárgyalás nem oszlatta el a dékánnő aggodalmát.

— Azt mondja, csak ötvenhárom éves, de öregebbnek és betegnek látszik. Erősen őszül, és alig áll a lábán.

— Egyéniség, annyi bizonyos — felelte az asszisztense. — Miért ne tegyünk próbát vele a nyári szemeszteren? Olyan nehéz manapság szociológiatanárt találni, és ennek a nőnek nagy gyakorlata van, még ha egy déli néger főiskolán szerezte is.

— Jól van — mondta a dékánnő, még mindig bizonytalanul.

A munka egész jól haladt a hathetes tanfolyam első négy hetében. De igen nagy léptekkel kellett előremenni, és ez rettentően fárasztó volt. A nyári szemeszter hallgatói barátságtalan emberek voltak, többnyire messze túl az ifjúságon: hiányzott is belőlük az ifjúság fogékonysága és rugalmassága. Jean Du Bignon, szemügyre véve osztályát, kissé bizonytalanul érezte magát: olyan idegeneknek látta őket, amíg meg nem pillantott egy barna arcot a terem végében. Nem nézett rá, de valahogy az egész óra alatt tudatában volt jelenlétének, és ez késztette arra, hogy összeszedje magát, és világosan fejtse ki gondolatait.

— Mi szociológusok — mondta —, s remélem nem kell mentegetőznöm az elnevezés miatt, hosszú ideig szégyelltük kissé statisztikai módszereinket, a „valószínűségek" emlegetését, annak bevallását, hogy tudományunk nagymértékben esetleges. Mint mindenki, mi is a bizonyosságot akartuk, a tizenkilencedik század jó öreg bizonyosságát, amikor azt hittük, hogy mindent pontosan tudunk vagy megtudhatunk, csak adjanak időt, hogy megmérhessünk minden megmérhetőt, és megvizsgálhassunk minden megvizsgálhatót. De ez a magatartás ma már mintha megváltoznék. Most már nemcsak az emberi lények cselekedetei tekintetében vagyunk a statisztikai valószínűségre utalva, hanem ugyanez a helyzet a fizikai világban, az atomok világában is, és a biológia s a pszichológia világában. Mindnyájan leszálltunk a bizonyosság magas lováról, hogy végtelen türelemmel és fáradsággal gyűjtögessük a tényeket, és lehetőségeket és valószínűségeket fogadjunk el a tudomány reális konklúziói gyanánt. Valójában — tette hozzá Jean nevetve — újra kinyitottuk a kaput régi ismerőseinknek: a Véletlennek és a Szabad Akaratnak.

— És Istennek? — rikoltotta egy hang a terem mélyéből.

— Igen — mondta Jean elgondolkodva —, még az isteneknek is. Bizonyára tekintélyes számú szellemi tényező van, amely hozzájárul a történelem és a társadalom menetének megváltoztatásához.

— Hogy érti ezt? — kérdezte egy másik hang. — Tíz ilyen istenről, illetve szellemi tényezőről beszél, vagy tízmillióról?

— Az igazság valahol a két véglet közt lehet. Nem mindenki hozhat valóban jelentős döntéseket. És ilyen döntésekre nem kerül sor mindennap. De egészséges és fegyelmezett gondolkodású felnőtt emberek köréből számos fontos elhatározás indul ki, s ezek összességükben történelemformáló társadalmi erőt alkothatnak.

— Kérem szépen — kérdezte egy lány —, az egészséges gondolkodású emberek számát nagynak vagy mérsékeltnek tarja?

Jean tekintete elrévedezett; szinte megfeledkezett hallgatóságáról. Előbb kinézett az ablakon, majd látszólag a falakon keresztül bámult ki a világba.

— Az egészséges gondolkodás — mondta végül — relatív dolog. Lehet, hogy amit most fogok mondani, az önök fülében őrültségnek hangzik, de ami egy bizonyos helyen vagy bizonyos időben néhány ember előtt őrültségnek tűnik, esetleg egy tágabb világban a legjózanabb realitásnak bizonyul. — Hirtelen elvesztette érzékét a hely és idő iránt, és gyorsan, szinte hadarva beszélt tovább: — Nemcsak az atomokban rejlő energiáról van szó, és nemcsak a világűrből érkező kozmikus sugarak hatalmas misztériumáról. Ennek a világnak bele kell nőnie egy környező világba, megérteni annak lángjait és vezetőit. Látok egy fehér lángot, mely Északon lobog, Hitlerrel és Bismarckkal, Wagnerrel és Freuddal az élén, és ez a láng vad dühvel csapkod, aztán lelohad és elhal. Mögötte feltűnik a dölyfös Nyugat háromszínű lángja, elöl Napóleon és Mussolini, a háttérben pedig Washington és Churchill . . . Azután olyan nagy lobogással, hogy az egész eget megvilágítja, Keleten felgyúl Lenin és Puskin, Buddha és Szun Jat-szen vörös lángja. Majd a Dél vészjósló fekete lángja: Tarharqua és Askia, Toussaint és Lobengula tüze. Észak lángja sápadtan elemésztődik, és Spengler [26] megmondta nekünk, hogyan hanyatlik le a Nyugat lángja is. De a Keleté, mint látjuk, nő, egyre nő. S hogy a Dél fekete lángja mit hoz még, azt önök közül kevesen tudják, mint ahogy én sem tudom . . . Messze, lent a Déli-sarkon, a világ végén, már jó ideje építünk egy jégpalotát. Akkorát, amekkorát még nem látott a világ. Az Empire State Building[27] eltörpül mellette. Máris olyan hatalmasan kiemelkedik a glóbusz végéből, hogy a föld nemsokára kibillen tengelyéből, és kilendül

a csillagok sorompóin túl, abba a világegyetembe, ahol az olyan hipotézisek, mint a tér és idő, fölöslegessé válnak. Akkor aztán, a világegyetem pillérei közt, az ég tetőpontjától a pokol fenekéig világítva, újra fellobog majd a Fekete Láng!

Feje az íróasztalra hanyatlott. A hallgatók kimeresztették a szemüket, majd nyugtalanul fészkelődni kezdtek a helyükön.

— Azt hiszem, az öreglány meghibbant — mondta végre valaki.

— Vagy meghibbant, vagy valami látomása volt — vélte egy másik. — Nem kellene értesítenünk a dékánnőt?

— Jóságos ég, csak nem halt meg? — kiáltotta a barna fiú, és felugrott.

Jean lassan kinyitotta a szemét. Valahogy kipihentnek érezte magát; amióta az eszét tudta, nem érezte magát ilyen könnyűnek. Kipillantott a bájos kis kertre, ahol mályvarózsák és napraforgók virultak, vadszőlő kúszott fel egy régi kőfalra, és a fák lombjait könnyűszellő zizegtette. Megdöbbentő gondolat villant át az agyán: talán már meghalt, és most már pihenhet örökké? Kitépte magát az álom visszahívó karjaiból, és körülnézett a szobában. Csupa fehéret és kéket látott. A falon egy kép függött; vajon mit ábrázol? Felemelkedett, és ekkor egy ápolónő lépett hozzá.

— Azt hiszem, jólesik majd egy kis reggeli — mondta, és egy tálcát tett elé. Jean kérdezősködésére kiderült, hogy már néhány hete fekszik itt betegen. Voltak időszakok, amikor eszméletlen volt. De állapota most már jobb, és közeledik a lábadozás ideje.

— Itt vannak a barátai is, és szeretnék látni.

A dékánnő, gondolta Jean. Persze hogy itt van, és alig várja, hogy udvarias szavakkal és megfelelő kifogásokkal kitegye a szűrömet. Megértő leszek, és gyorsan tudomásul veszem. De mihez kezdek utána? Hol találok egy helyet...

Az ajtó kinyílt, és Revels Mansart felesége lépett a szobába. Jean csak néhányszor találkozott vele, de tüstént megismerte. Szólni akart, de Mrs. Mansart gyengéden visszatartotta.

— Jaj, ne! A beszéd megerőlteti. Előbb még talpra kell állnia.

— De meg kell magyaráznom...

— Nincs mit magyarázni. Tudom, hogy aggódott a jövő miatt.

Az élete és a munkája miatt. Nem kell aggódnia. A fiunk életét még annak idején huszonötezer dollárra biztosítottuk. Pontosan fizettük. Ő azóta meghalt, nekünk meg semmi szükségünk arra a pénzre, így is több van, mint kell. Ezért az egész összeget átutaltuk az apósomnak.

Elhallgatott, és amikor folytatta, kicsit remegett a hangja:

— Úgysem maradt senkink, csak maga, akit a fiunk úgy szeretett. És az apánk, akit maga is szeret. Ő nem merte felajánlani magának a szegénységét, és maga sem merte elfogadni. De hát mindketten hozzánk tartoznak, és látja, végül csak összekerültek!

Kinyitotta az ajtót, és Manuel Mansart jött be. Arca barázdás volt, de szeme nevetett a viszontlátás örömében. Megfogta Jean kezét, és gyengéden simogatta.

Néhány héttel rá Jean elhagyta a kórházat. Texasból eljött a püspök, és összeadta őket. Aztán nyugatra repültek, és úgy tervezték, hogy jó ideig ott maradnak Kalifornia és a Csendes-óceán számukra új szépségei között. Új és csodálatos élmény volt az is, hogy megint együtt lehettek, beszélgethettek, és megölelhették egymást szabadon, gyengéd szeretettel.

A világ — ez a rideg, kegyetlen világ — egyszerre furcsa módon kedves és megértő lett. Szép lett, és megszerették, de főképp egymást szerették mély és gyengéd szeretettel.

Egy völgybe érkeztek, melyet égbenyúló hegyek koszorúztak. Csodás reggel volt: az ég kristályüveg, a szél halk suttogás. Jobbról-balról hatalmas fák mint megannyi, ünnepélyes arcú őr, kérgük barna, mint a megszáradt vér, sudaruk az eget veregette. Ezek a fák már éltek, amikor Krisztus született. Mögöttük és fölöttük gránithegyek dómszerű tömege: ezek már akkor is öregek voltak, amikor Homérosz dalolt, vagy talán már akkor is, amikor felcsendült az első csillagok karéneke. Mélyen lenn, a víz ringó hullámzó ezüstje fölött ködpára szállt, a víz pedig harsogva zúdult alá.

Később San Franciscóban időztek, fenn a Hopkins Hotelben, ahonnan a Golden Gate-re[28] pillanthattak le. Újra átélték együtt a múltat, elérzékenyülve idézték fel minden kis epizód, minden kudarc és győzelem emlékét. Egy egészen új embert fedeztek fel

egymásban, új gondolatokkal és új vágyakkal. Kalifornia gyönyörű volt. Arról beszéltek, hogy életük hátralevő részét ebben a paradicsomban fogják eltölteni, de miközben ezt mondták, tudták, hogy az élet sodra még túlságosan erős bennük ehhez, a munka követelőzve sürgeti őket. Pedig Mansart már hetvennyolc éves volt, Jean pedig ötvennégy.

A Legfelső Bíróság döntése, amely véget vetett az iskolákban a faji elkülönítésnek, végleg felrázta őket.

— Tehát meghozták a határozatot, mégpedig egyhangúan — mondta Mansart. — Okosan tették. Ezek az urak tudják, hogy ha mi, négerek még egy újabb évszázadon át saját és egyre javuló iskoláinkban, saját, megfelelően képzett tanítóinkkal neveltetjük fel a gyerekeinket, akkor nem leszünk többé amerikaiak, hanem egy új nemzet alakul itt ki. De ha mától kezdve fokozatosan bevonják Amerika valamennyi gyerekét, fehéreket és feketéket, európai és ázsiai származásúakat a közös eszmekörbe, és egységesen nevelik őket, azonos hagyományokon és azonos eszményekre, akkor végül egyetlen faj, egyetlen nemzet, egyetlen világ bontakozik ki belőlük. Nehéz elhatározás lehetett, hiszen fel kellett adniuk a fehér felsőbbrendűség tévhitét, és belenyugodniuk az esetleges fajkeveredésbe is. A fehér emberek „istentől való" jogának helyébe a társadalmi egyenlőség... Azt kérdezed, hogy örülök-e? Örülnöm kellene, de nem tudok. Túl sokáig álmodoztam egy nagy amerikai néger nemzetről. Most már nem tudok másra gondolni, mint egy nagy emberi fajra. Alighanem ez lesz a legjobb. Valóban örülnöm kellene...

A fáradhatatlan kutatás és vizsgálódás ideje következett. Mit tehetnének ők ebben a válságban? Hiszen mindketten oly sokat tapasztaltak, és mindketten olyan erősek még!

— Valamikor volt egy nagy tervem — mondta Jean. — Fel akartam jegyezni egy bizonyos embercsoport életkörülményeit legalább tíz államban, évről évre, évtizedeken át, aztán az összegyűjtött adatokat feldolgozni olyan szakértők irányításával, akiktől a legjobb ítélőképesség várható, s éppen ezért a mi néger tudósaink sem maradhattak volna ki közülük. Ez a tervem megbukott. Ma fehér emberek közlik a világgal, hogy milyenek a fe-

keték, mit gondolnak és mit éreznek, és ehhez a munkához nem veszik igénybe a négerek ítélőképességét és tapasztalatait. Istenem, bárcsak . . .

Mansart felpillantott újságjából, és összeráncolta a homlokát.

— Jean drágám, mi ütött ebbe a világba? — kérdezte. — Mi történik Amerikánkban? Sohasem képzeltem volna, hogy ilyesmire vetemedhetünk. Kémek, besúgók, hivatásos hamis tanúk a kormány zsoldjában, lopás, pazarlás, bűn és hazárdjáték mindenfelé! Egyszerűen képtelen vagyok megérteni. Már magam sem tudom, mit gondoljak.

Arra az elhatározásra jutottak, hogy legjobb lesz, ha legalább néhány hónapra kibérelnek egy kis házikót az óceán partján, és nem csinálnak semmit, csak pihennek és tervezgetnek. Nem lepte meg őket, hogy a szokásos nehézségekbe ütköztek, amelyekkel a színeseknek többnyire meg kell birkózniuk még akkor is, ha csak ideiglenes hajlékot keresnek. Végre sikerült rövid időre kibérelniük egy kis villát San Mateo közelében; egy nyugdíjas tanáré volt, aki örült, hogy egy kis különkeresethez jut, amelyből fedezheti a tatarozás költségeit. Ő maga átköltözött addig egy közeli boltoshoz. Egészen kellemesnek bizonyult a dolog: a tanár rendszeres látogató lett náluk, és több más szomszéd is szívesen fogadta a jövevényeket, miután kiderült, hogy kulturált emberek, és nem is maradnak itt hosszú ideig, tehát nem befolyásolhatják kedvezőtlenül a környékbeli ingatlanok árát.

Ha eljöttek, nem beszéltek sokat, de annál figyelmesebben hallgatták az öreg néger tudóst és sápadt feleségét. Mansart hamarosan felengedett; észre sem vette, hogy sokkal könnyedebben és szabadabban beszél, mint azelőtt.

— Egy idő óta komolyan töprengek — mondta el egyszer. — Bizonyos dolgok meghökkentenek. Hosszú élet áll mögöttem. Bejártam a fél világot. S mégis, ha a szülőföldemre nézek, kénytelen vagyok megkérdezni: miért és mitől félünk itt tulajdonképpen? Hát kell-e félnünk egyébtől, mint önmagunktól? Mint emberek olyan ostobák vagyunk, hogy az már tragédia. Iskoláink egyre rosszabbak lesznek, gyermekeink elvadulnak. Az emberek fütyülnek a becsületre, lopnak, kártyáznak. Sokkal szegényebbek

vagyunk, mint hetvenkedésünk alapján gondolnák. Adósságokkal élünk, és nem teszünk félre semmit. Ruhát, ékszert, prémet vásárolunk élelem helyett, és autót meg mosógépet könyvek helyett. Nem olvasunk, nem gondolkodunk, szabad időnk legnagyobb részét arra fordítjuk, hogy silány filmeket bámulunk, és még silányabb hirdetéseket, csupa olyan holmiról, ami nélkül nagyon jól meg lehet lenni. És milyen ritkán látjuk a holdat felkelni vagy a napot lenyugodni!

— De a maga népe mégis szabadságot kapott — szólt közbe egy vendég.

— Szabadságot. Mire? Jóra vagy rosszra? Arra, hogy takarékoskodjék vagy hogy pazaroljon? Bűnre, zsarolásra?

— Maga talán inkább Oroszországot választaná?

— Nem. Én Amerikát választanám. De nem ezt az Amerikát, hanem azt, amilyen lehetne . . .

Jean szelíden megállította kitörését. Amikor az ismerősök elmentek, könyörögni kezdett:

— Drága Manuel, vigyázz magadra. Nem szabad ilyen őszintén beszélned. Különösen olyan emberek előtt nem, akiket csak felületesen ismersz. Manapság nem tanácsos.

— Nem tanácsos? Hogy érted ezt? Nem tanácsos néhány szót váltani valakivel, aki itt lakik a szomszédban? Mi baj lehet belőle?

Jean megcsóválta a fejét, és ebédelni hívta.

Egyszer három könyvet hozott haza. Manuel kíváncsian lapozott beléjük. Gyakran olvastak könyveket együtt. Jean felolvasta, aztán megbeszélték.

— Jessie Fauset? — kérdezte Mansart. — Mintha ismerném a nevét, de . . .

— Ez is jellemző a helyzetünkre — mondta Jean. — Itt van ez a három könyv. Mind a három igazi irodalom. Kitűnően ábrázolják az emberi életet. Nem a handabandázó gazdagokét, hanem a csendes, templomjáró philadelphiai színesekét, a jól nevelt és aránylag jó körülmények közt élő boltosokét, jobb cselédekét, az ő örömeiket, bánataikat és fejlődésüket. De ez a kép nem érdekli a fehér Amerikát. Eszébe sem jut tudomást venni az amerikai élet-

nek erről a részéről. Behunyja a szemét, mint mindig, hogy ne is lásson bennünket. S mi történt? Amit a fehér Amerika mellőz, azt mellőzi a fekete Amerika is. Ezekből a remek kis írásokból legfeljebb három vagy négy jelent meg, aztán Jessie Fauset abbahagyta az írást. Nagy szégyen ránk nézve, és nagy veszteség. Én csak egyszer láttam őt, akkor is csak futólag: alacsony, kissé esetlen lány volt, de csinos arcú, barna bőre fénylett, és a szeme híven tükrözte a lelkét. A tizennyolcadik század Angliája lelkesen ünnepelte volna, vagy akár Baudelaire Franciaországa is. De a tomboló huszadik század Amerikája még arra sem méltatta, hogy néhány leheletfinom költeményét a kezébe vegye. De nem baj, drágám, mi majd elolvassuk. Ezt a napot a „Zűrzavar" szerzőjének szenteljük.

A szomszédok továbbra sem szoktak le arról, hogy szép időben bekukkantsanak Mansartékhoz a délutáni tea órájában, egy kis beszélgetésre a tengerre néző tágas verendán.

Egy nap ott üldögélt náluk házigazdájuk, a nyugdíjas tanár is, és Jean éppen teát töltött neki, amikor beállított egy éltesebb asszony, aki a város egyik középiskolájában tanított. Azért jött, hogy néhány könyvet kérjen kölcsön a négerek történetéről, a közkönyvtárak ugyanis nemigen tartottak ilyesmit. Itt maradt a fűszeres is, aki autóján éppen elhozta az egész hétre szükséges fűszerárut. Aztán bejött egy idegen, aki festőnek mondta magát, és csak azért állt meg a ház előtt, hogy megbámulja a rózsákat; őt is itt marasztalták. Meg még egy szomszédjukat, egy írót, akit ugyan csak felületesen ismertek.

A beszélgetés vontatottan indult, de hamarosan felélénkült. A nyugdíjas tanár megpendítette kedvenc témáját:

— Mi amerikaiak ostobák és félősek vagyunk. Csak tudnám, mért vagyunk ilyen esetlenek?

A tanárnő habozás nélkül rávágta a szerinte leglogikusabbnak tetsző választ:

— Mert rossz iskoláink vannak, és egyre rosszabbodnak. Gyöngék a pedagógusaink, de még ebből a fajtából is kevés van.

— Manapság annyit hazudnak és lopnak az emberek, mint még soha — szólt bele a fűszeres. — Nem emlékszem, hogy valaha

is ilyen gyanakodva néztek volna egymásra. Magam sem tudom, mit higgyek, ha ugyan egyáltalán lehet hinni valamiben.

A nyugdíjas tanár így folytatta:

— Vajon van-e ember, aki igazán elhiszi, hogy a kommunizmus egy nemzetközi összeesküvés, és Oroszország abban sántikál, hogy elpusztítson minket?

— Egyre jobban gyökeret ver bennem az a meggyőződés — mondta tűnődve Mansart —, hogy az amerikaiakat arra kényszerítik, hogy saját hitükkel és belátásukkal ellentétesen gondolkodjanak és cselekedjenek. És ki kényszeríti őket erre? Egy kis csoport, amely kezében tartja az ország vagyonát és hírközlő eszközeit.

— Nocsak! — mondta a tanár. — Ez már valami!

— Itt van 127 ember, aki 289 igazgatósági helyet tölt be 66 olyan részvénytársaságban, amelynek tőkéje egyenként is meghaladja az egymilliárd dollárt, együttvéve pedig az amerikai részvénytársasági vagyon hetvenöt százalékát. Ez az oligarchia számra egyre kisebb, és a hatalma egyre nagyobb. Nemcsak Amerika, hanem majdnem az egész világ gyáripara a markában van. A kis üzletember eltűnik a porondról, a kisiparos pedig olyan drágán dolgozik, hogy önmagát szorítja ki a piacról. Mit lehet tenni? Tegyük fel, hogy egy újabb törvény elveszi ettől a 127 embertől a vagyont és a gyárakat, és az állam kezébe adja. Tegyük fel, hogy az állam irányítása egy értelmes demokrácia kezébe kerül, hogy a szavazók, az egész nép javát tartva szem előtt, olyan embereket választanak ki az állam irányítására, akik becsületesek és önfeláldozók. Nem lehetne-e így is megvalósítani a szocializmust? Forradalom nélkül?

A hangok egész kórusa szólalt meg, s egyik kérdés a másikat követte.

— Az a 127 ember talán békésen beleegyezik abba, hogy megfosszák hatalmától? Nem valószínűbb, hogy kétségbeesetten ellenállnak?

— Hogyan kárpótolják majd őket vagyonuk elrablásáért?

— Hol az az „értelmes demokrácia"?

— Honnan keríti elő azokat a becsületes köztisztviselőket?

Az öreg tanár nem szólt semmit, csak mosolyogva elosont. Az író gúnyosan megjegyezte:

— Még annyi bátorság sincs bennnünk, hogy a helyzetet nyíltan megvitassuk. Attól félünk, hogy az állástalanság bunkójával vágnak fejbe, ha ugyan nem börtönnel torolják meg vakmerőségünket.

— Ezen is csak az igazi demokrácia segíthet — vélte a tanárnő —, de éppen ez az, amivel nem rendelkezünk, sőt azt is elveszítjük, amit valamikor magunkénak mondhattunk.

— A négereket bizonyos jogokkal kenyerezik le — mondta Jean —, a szakszervezeteket pedig magasabb bérekkel bírják rá a háborús politika támogatására.

A festő letépett egy rózsát, és ezzel a szóval búcsúzott:

— Az egyetlen megoldás a forradalom!

— Nem! — mondta a tanárnő. — Nálunk minden baj orvosa a jogász. Jogászok uralkodnak rajtunk, ők szerkesztik és ők alkalmazzák a törvényeket. A jogászok nemzete vagyunk. Sőt az egész világot jogászok kormányozzák a jogászok üdvére. Ezért olyan sok a jogtalanság, s az igazságtalanság inkább szabály, mint kivétel. Nem csoda, hogy a forradalmak elsőnek mindig a jogászok, bírák és bíróságok ellen fordultak!

Nevetve kívántak jó éjszakát egymásnak és a háziaknak, és lassan szétszéledtek.

Mansarték másnap csodálkozva értesültek arról, hogy a nyugdíjas tanárt letartóztatták; hogy mivel vádolják, senki sem tudta.

Néhány nap múlva egy jól öltözött idegen állított be a villába. Megmutatta jelvényét: az FBI embere volt.

— Azt szeretném tudni — kérdezte Mansarttól udvariasan —, vajon hajlandó-e ön a kormánnyal együttműködni?

— Hogyne . . . Természetesen — felelte Mansart. — Miről van szó?

A nyomozó elővett egy noteszt, és leült.

— Itt nemrég egy gyűlés volt, igaz?

— Gyűlés? Nem volt itt semmiféle gyűlés.

— Alighanem az ismerősökre gondol — szólt közbe Jean —, akik nálunk szoktak teázni.

— Igen, igen. Legyen szíves, diktálja be nekem a nevüket, és . . .

Mansart dühösen felpattant.

— Eszem ágában sincs!

— Szóval nem hajlandó együttműködni?

— Nem vagyok hajlandó a besúgója lenni! Volt szerencsém!

Amitől Jean félt, hamarosan bekövetkezett. Manuel Mansart idézést kapott, hogy jelenjen meg tanúként az előtt a kongresszusi bizottság előtt, amely éppen akkor kezdte meg működését a Csendes-óceán partvidékén. Mansart csodálkozott, de nem volt ellenvetése. El nem tudta képzelni, miféle felvilágosítást adhat, amely ezeket az embereket érdekelné. És álmában sem jutott volna eszébe az, hogy őt is felforgató tevékenységgel fogják vádolni, és a bizottság tulajdonképpen vallomást vár tőle. Jean felhívta Douglass vejét, Steinway doktort Los Angelesben, azonkívül táviratozott Revelsnek New Yorkba.

A kihallgatás rövid és hihetetlenül aljas volt. Mansartot eleve bűnösnek tekintették, akire már rá is bizonyult a tette.

— Járt valaha Oroszországban?

— Ki fizette az útja költségeit?

— Megfordult Kínában is?

— Kommunista?

— Milyen kommunistákat ismer?

— Igaz-e, hogy a feleségét kommunizmussal vádolták, és azért bocsátották el a maga iskolájából, mert felforgató tevékenységet fejtett ki?

— Mikor lépett be a pártba?

Végül előlépett egy tanú — nem más, mint a „festő", aki megállt Mansart háza előtt, hogy megbámulja rózsáit, és meghívták, hogy kerüljön beljebb.

— Ismeri ön ezt a négert?

— Egyszer részt vettem egy gyűlésen, amelyet a házában rendeztek. A következők voltak jelen — és egy listát nyújtott át az elnöknek. — Fültanúja voltam, amint az Egyesült Államokat támadták, és a forradalmat dicsőítették.

— Mansart tagja a kommunista pártnak?

— Megbízható forrásból úgy értesültem, hogy igen.

Az elnök megint Mansarthoz fordult.

— Vallja be az igazat, mert különben vád alá helyezzük összeesküvésért!

A vallatás rövid időre megszakadt. A bizottság tagjai suttogva összedugták a fejüket. Dr. Steinway lépett be, és egyenesen odament az egyik kongresszusi képviselőhöz, aki szívélyesen kezet fogott vele. Az eljárást hirtelen felfüggesztették.

A tanár börtönbe került. A tanárnő elvesztette állását. Az író kénytelen volt áttérni az ácsmesterségre, ellenben a festő kitűnő állást kapott Washingtonban. A helybeli fűszeres meglapult, de attól kezdve nem járt látogatóba sehova, és befogta a száját.

Mansartot nem idézték be többé. A bánásmód, amelyben részesítették, felháborította, és ügyvédhez akart fordulni, de Revels, aki másnap megérkezett, lebeszélte. Washingtonból jött, ahol előzőleg felkereste az állami főügyészt.

— Most pedig, apám — mondta Revels —, nézzünk szembe a tényekkel. Abnormális időket élünk. A világ háborús sokkban szenved. Ez az ország pedig megőrült félelmében. Nem a kommunizmustól fél, hanem önmagától, attól, hogy mit tehet, és mit fog tenni, és meddig az övé még az, ami az övé. Hogy miért van mindez, azt ne kérdezd, de tény. Legtöbbünknek csak egy útja van, az, hogy meg se moccan. Maradjunk csendben, amíg az ország fel nem gyógyul hisztériás rohamából, és vissza nem tér normális állapotába. Lehet, hogy amit ajánlok, nem a leghősiesebb, de hát az ördög vigye, a józan ész ezt parancsolja! Azt akarom, hogy te meg Jean jöjjetek velem haza New Yorkba. Ott nem olyan szép, mint itt, de biztonságosabb. Gyertek mihozzánk. Van néhány jó barátunk, akik hébe-hóba eljönnek hozzánk. Majd elbeszélgetünk, meghallgatjuk egymást, eszünk, iszunk. Színházba megyünk majd, és kikocsizunk a város környékére.

— Szóval — mondta Jean —, hallgatni fogunk, mint a csuka.

— Úgy van. Higgyétek el, most csak e két dolog közt választhatunk: hallgatunk, mint a csuka vagy mint a sírban. Én mindenesetre jobb szeretek élni.

Mansart és Jean egyszerre felelte:

— Bárcsak mi is olyan biztosak lennénk a dolgunkban, mint te.

20

A HALÁL

Az említett izgalmak után Manuel gyomrában a fenevad, amely évtizedeken át szunnyadt és csak halk morgással adott életjelt magáról, hirtelen megszólalt, és szúrni, harapni kezdett. Gyomorsavtúltengés, mondta a helybeli doktor, és ehhez a diagnózishoz, bár kissé tétovázva, egy másik orvos is hozzájárult. Ám dr. Steinway, mielőtt hazautazott volna, gondosan megvizsgálta Manuelt, és határozottan kijelentette:

— Rák. Azok a szamarak már öt évvel ezelőtt megmondhatták volna önnek.

— Nem — felelte Manuel. — Én voltam a szamár, hogy negyvenéves koromban nem léptem át az orvosi pályára.

Most, hogy tudta, már csak néhány hónapig élhet, az első jogos rémület eloszlása után megnyugvást érzett; jó, hogy ilyen biztosan tudja a közeledő vég időpontját és természetét.

A kis villát tovább lakták, amíg a bérlet le nem járt de nem volt több látogató, nem volt teázás és beszélgetések. Majd keletre repültek erdőkön, hegyeken, sivatagon és folyókon át. Lepillantottak a Grand Canyonba, amelyet óriási kezek vágtak a föld piros húsába és sárga beleibe, s csak fönn, a partszélen látszott a sápadt, vékony bőr. Láttak hegyeket és völgyeket, nagy folyókat és nagy városokat. Aztán megérkeztek New Yorkba.

Amint letelepedtek, megszervezték egyszerű életüket, amelyben volt olvasás és zene, hébe-hóba egy kis kocsikázás a parkokban meg a nagy autóutakon, amelyek elágaztak a várostól ötven-száz mérföldnyire elterülő lakótelepek felé. Jean sokat olvasott fel,

különösen külföldi könyveket és folyóiratokat. Manuel órákon át ült mellette, és hallgatta szavait, vagy a halálra gondolt, miközben lassan ráborult az öregség palástja.

Egy este Jean letette a könyvet, amelyet éppen olvasott, és elnézve Harlem fényei fölött, szabadjára engedte gondolatait.

— Hogy mi történik a világban, az most már meglehetős világosan kibontakozik: a szocializmus győz, és minden valószínűség szerint elterjed az egész civilizált világon, mégpedig nem is oly távoli jövőben. Attól a naptól, amikor kinevették, és ráfogták, hogy megvalósíthatatlan, majd egyesült erővel próbálták megfojtani, eljutottunk végül ahhoz a naphoz, amikor bebizonyította életrevalóságát, mégpedig nemcsak a Szovjetunióban, hanem a vele szomszédos államokban, sőt a szédületesen nagy Kínában is. De lassan más nagy országok is, mint például India, fokozatosan bekerülnek a szocialista áramlatba. Skandinávia megmarad a középúton. Anglia elkezdte az államosítást, de a folytatásától visszatartják azok a szakmunkásai, akik megosztják az arisztokrata tőkésekkel a fehér tanulatlan munkások és a tengeren túli színes gyarmati munkások kizsákmányolásával szerzett profitot. De a Labour Party is kettéválik, és szocialista fele keményen harcol az uralomért. A szocializmus világszerte észlelhető sikerei az Egyesült Államok üzleti köreit pedig a teljes fasizmus felé kergetik. Azt képzelik, hogy megállíthatják a szocializmust az óriási mérvű katonai készülődéssel, atombombával, felkelések szításával a „vasfüggöny" mögött és a gondolatok közlésének megakadályozásával, nehogy az ország megtudja az igazat. Mindez ma még megy valahogy. De holnap biztosan megbukik. Az amerikaiak tömegei nem sült bolondok, és a gyávaságuknak is van határa. Persze, egyelőre megtéveszt minket az áljólét délibábja. Délibábnak nevezem, mert alapja a mértéktelen adóztatás, amit csak ideig-óráig rejtenek el a magas bérek; és délibáb azért is, mert a gyárakban és irodákban robotoló milliók munkáját a legborzalmasabb anyagpazarlásra fordítják, és minden erőfeszítésük egy háború előkészítését szolgálja, amely elpusztítaná az egész civilizációt. Jólétünk mélyén szinte korlátlan eladósodás rejtőzik, és általános, nyílt szerencsejáték a lóversenytől a tőzsdéig.

Így nő és dagad, és száll kápráztatón egyre feljebb és feljebb az őrült buborék a szédült világ szeme előtt, amíg szét nem pattan!

Revels, aki szintén ott volt, most megjegyezte:

— Nem tudom, mennyire igaz mindez. A szocializmus nagy léptekkel halad előre, ez kétségtelen. De vajon meddig? Győzhet-e Angliában és Franciaországban? És milyen útra lép Németország? És mikor és hogyan szól majd bele a dologba Amerika? Képes-e a kapitalizmus megreformálni önmagát, és túlélni a válságot? Vagyis fennmaradhat-e itt és másutt is? Nem tudom.

Jean mosolygott.

— Attól tartok, nem képes rá. Attól tartok, maga veti el a saját pusztulása magvait.

Mansart is megszólalt:

— Én egy dolgot tudok. Azt, hogy ma, sokkal inkább, mint valaha, a legnagyobb bűn a háború. Nincs rá mentség egy civilizált világban. Nincs a földön még egy ilyen hasztalan, céltalan és menthetetlenül aljas dolog. A háború ma már nem egyéb, mint emberek millióinak tervszerű és szándékos legyilkolása, és a föld kincseinek elpusztítása. Nincs az az esztelen rombolás, amit a háború kerülni próbálna vagy nem tekintene megengedhető eszköznek céljai érdekében. Éppen azért a háború nem hozhat többé győzelmet egyik félnek sem. Valamikor kimagasló bátorságú férfiak vezették híveiket háborúba. A mai hadvezérek a frontok mögött lapulnak, onnan hajszolják a szenvedések poklába a világ ifjúságát, amelynek fogalma sincs a háború okairól és céljairól. Olyan emberek kezében van ifjúságunk élete, azok uralkodnak rajta zsarnoki módon és megfellebbezhetetlenül, akiknek alig van elemi műveltségük, akik távol állnak minden kultúrától, akikben sohasem gyulladt ki az emberi gondolat és érzés szikrája, akiket teljesen hidegen hagynak mások kínjai és szenvedései. Csalás, lopás, korrupció, hazugság és betegség követi nyomon a hadseregeket, miként a nappalt az éj. És tetejébe a legbrutálisabb és legarcátlanabb invázió is önvédelmi háborúnak meri nevezni magát. Ez persze mit sem változtat a támadás tényén és kegyetlenségén. Én azt mondom ezért: le a háborúval! Soha többé háborút! A háború feneketlen örvény, amelybe bele-

zuhant az emberiség ebben a huszadik században Krisztus után, akit hiába neveztek a béke hercegének!

Mansartnak, mialatt fia, Revels házában élt, volt ideje alaposan megvizsgálni Harlemet. Azelőtt mindig csak sebtében nézhette meg, és gyors ítélete nem annyira saját megfigyeléseiből fakadt, mint inkább abból, amit régebben olvasott vagy amit másoktól hallott. Most végre alkalma nyílt arra, hogy lassan végigballagjon Harlem utcáin, szeme és füle felfogja a látnivalókat és hangokat, megfigyelje nyüzsgő nyugtalanságát és kirobbanó energiáját. Rendszerint busszal utazott az Edgecombe Avenue-tól végig a 135. utcán. Innen gyalog folytatta útját nyugat felé, szemügyre véve a kollégium repkénnyel borított szürke falait, majd délnek fordult a 8. Avenue-n, s elment a 125. utcáig, azután a 7. Avenue-n észak felé, míg valamelyik mellékutcán el nem jutott Lenoxba. Végül fáradtan taxiba ült, és haza hajtatott. Rendszerint csüggedten és töprengve érkezett meg, majd hosszú vitákba kezdett családjával.

Harlem külön város volt a városon belül, utcáin idegenek szüntelen árja hömpölygött, hullámzott és kavargott valamelyik központja körül, amely maga is gyakran, bár lassabban változott. Ami a város anyagi valóságát, házait és falait illeti, ezek lassan romba dőltek, s pusztulásukat az évtizedeken át kizsarolt magas bérek sem tudták feltartóztatni. Nemcsak egyes házak — egész utcák haltak ki, miután a szó szoros értelmében rommá morzsolódtak. S ebből a megállíthatatlan pusztulásból emberek szökőárja tört elő szüntelen, északra és nyugatra vándorolt, felhágott a Washington-dombra, és lehúzódott a Hudson folyó keleti partjára. A jómódú négerek egyike-másika még a Riverside Drive korzójára is behatolt. Kelet felé az áradat elérte Bronxot, egyes hullámai pedig északra törtek New Rochelle és Westchester felé.

A jobbmódú négerek másik hulláma Brooklyn egyes körzeteibe csapott át, sőt Long Island felső végét is elérte, s egyre tovább kúszott. Ez a terjeszkedés nemcsak a túlságos összetömörülésre vallott, hanem a néger közösség osztályokra való szakadására is: a gazdagabbak elhagyták Harlemet, és helyüket a Délről frissen érkezett jövevények foglalták el. De a jómódúak közül

egy csoport Harlemben maradt, hogy kizsákmányolja a szegényeket, felhasználja szavazataikat, és hatalmaskodjék rajtuk. Elszaporodtak az italboltok, játékszalonok, mindenféle lebujok, amelyek gazdái közt fehérek és négerek egyaránt voltak. Kétféle egyház működött: a régi, gazdag egyházközségek pompás templomokban, de körülöttük egyre szaporodott a boltokban és lakásokban berendezett kis imaházak tömege, a vallásos orgiák és a legkülönbözőbb szociális törekvések tanyái. Nehéz volt ítéletet mondani Harlem fölött. Szinte lehetetlen. Minden átfogó vagy általánosító leírás részben tévesnek bizonyult. Elhanyagolt, elnyomott, terrorizált és gyűlölt emberek hatalmas idegdúca volt ez, amely lassan és kérlelhetetlenül érlelte fatális termését. Nincs olyan ember, aki Harlem erejét fel tudná mérni.

Manuel Mansart legnagyobb öröme az volt, ha egy-egy délelőtt kikocsikázhatott Jeannel fia gyönyörű Cadillacján. Jean gyakorlott, de óvatos vezető volt. Rendszerint a villanegyedekbe rándultak ki, Long Islandtől északra, és még tovább, vagy a hídon, esetleg a kompon át New Jersey-be. Mérsékelt sebességgel hajtva, alaposan megfigyelhették a világot, az embereket, az épületeket, a piacokat, a rakpartokat, a mezőket. Boldog idő volt ez Manuel és Jean számára. Arról beszélgettek, milyen kegyes is volt a sors mindkettőjükhöz.

1954 szeptemberének elején egy reggel észak felé indultak, és megálltak a Van Cortland-parkban, hogy elgyönyörködjenek a tájban. Egy autó hajtott el mellettük három utasával, majd megállt, és kiszállt belőle egy szakállas öregember és egy divatosan öltözött fiatal nő. A kocsit vezető középkorú férfi búcsút intett nekik, megfordult a kocsival, és elrobogott. Manuel erősen szemügyre vette az öregembert, aki fedetlen fővel állt az út szélén, arcát az ég felé emelve. Nagyon törékenynek, szinte légiesnek látszott, és a szellő mintha glóriát font volna ősz hajából a feje köré.

Hirtelen valami emlék villant át Mansart agyán, s midőn a fehér szakállas tovább akart indulni, már tudta, honnan ismeri. Mintha csak tegnap történt volna, olyan tisztán látta maga előtt a berlini könyvkereskedés félhomályában az óvatoskodó segédet és az öreg tulajdonost.

— Rosenfels doktor! — kiáltotta, és sietve kiszállt a Cadillacból.

Jean nagyot nézett. A fiatalasszony is feléjük fordult, és arcán bosszúság tükröződött. De az öregember nagy figyelemmel bámult Mansartra a szemüvegén keresztül, aztán eleresztette a fiatal nő karját, és kitárt karral tipegett közelebb, ezt kiáltva:

— Ó, kedves öreg barátom, kedves öreg barátom!

Egymás karjába borultak, és az öreg zsidó alig tudta könnyeit visszatartani.

— Amikor először találkoztam magával, kedves barátom, odaát Berlinben, 1936-ban, dehogy tudtam én, álmomban sem jutott volna eszembe, mi vár az én népemre! Azt tudtam, hogy szenvedés vár ránk, amit talán meg is érdemeltünk, de a legvadabb fantáziával megáldva sem sejthettem volna meg, hogy hatmillió testvéremet gyilkolja meg az a mániákus őrült egy évtizeden belül! Ha tudtam volna, azt hiszem, nem élem túl . . . Mindegy, ami elmúlt, elmúlt, most vegyük újra hátunkra terhünket, és nézzünk előre. Sokszor próbáltam érintkezésbe jutni önnel, mert van valami mondanivalóm a népe ügyében, de sehogy sem tudtam megtalálni ezekben az években. És most Ábrahám Istene egyenesen az utamba küldte! — Megfordult, hogy bemutassa a fiatal hölgyet: — Ez a fiam felesége, Rebecca . . . Édes lányom, ez az úr Manuel Mansart. Egyszer már találkoztunk évekkel ezelőtt, Berlinben, az én könyvesboltomban.

Az asszony hidegen biccentett, és tűnődve nézett Jeanre. Szemlátomást haragudott apósára, amiért ilyen érzelmesen beszél, holott Amerikában nem szokás, meg azért is, hogy ilyen tűntetően karjába ölel egy négert. Ő maga, amennyire csak tehette, kerülte a színesek társaságát. Ez a nő itt vajon szintén színes? Ha nem, akkor mi dolga egy négerrel? Látnivaló volt, hogy az egész helyzet nincs ínyére a fiatal nőnek.

Az öreg azonban nem vett észre semmit, vagy egyszerűen nem vett tudomást menye bosszúságáról.

— Nem ülnénk le valahol egy percre? Szeretnék önnel néhány szót váltani, mielőtt jövő pénteken újra találkozunk.

— Jövő pénteken?

— Igen. Vagy nem kapta meg a meghívóját?

Beszálltak Manuel kocsijába, és letelepedtek a hátsó ülésre; Rebecca inkább elsétált a park kapuja felé.

— Kaptam valami meghívást — mondta Manuel —, de el se olvastam, mert nem volt szándékomban elmenni.

— Pedig, barátom, okvetlenül el kell jönnie. — Ide hallgasson. Én nagyon sokat utaztam a találkozásunk óta. 1939-ben Izraelbe szöktem. Onnan titkos küldetésben beutaztam a Közép-Keletet, főként Arábiát. Majd Afrikába is elvetődtem. Abesszíniában jártam a fekete falassák közt, majd az észak-afrikai és szudáni zsidók között éltem. Sokat tanultam, nagyon sokat. Tudja meg, Manuel, Afrika talpra áll. Abesszínia lerohanása már a múlté. Ez az ország kinyújtotta kezét Isten felé, és Ő felemeli az elesetteket. Ezt teszi Kenyában és Ugandában, az óriási Szudánban, Kongóban, Tanganyikában és Rhodéziában, a meggyötört portugál gyarmatokon, még az Istentől elrugaszkodott Dél-afrikai Unióban is. Mindenütt, de kiváltképpen Afrika nyugati partvidékén. Nigériára és Ghanára vár az a feladat, hogy megváltsa Afrikát. De azt hiszem, nem fog meglepődni, kedves barátom, ha azt hallja, hogy Afrika felébredésével és megmozdulásával párhuzamosan a sakálok is mozgolódnak. Mit gondol, miért tüntették ki nemrég Abesszínia császárját a térdszalagrenddel? A reneszánsz óta nem volt példa arra, hogy egy színes embert ilyen megtiszteltetésben részesítsenek; az egyetlen kivétel a japán császár volt, aki 1904-ben megverte Oroszországot. De egyetlen hindú, kínai vagy más kelet-ázsiai nem akadt, sőt még egyetlen fehér gyarmati lakos sem Kanadában, Ausztráliában vagy Új-Zélandban, aki erről a legmagasabb angol kitüntetésről álmodni mert volna. Miért kapta meg az abesszín császár? És miért éppen most? Gondolkozzék csak, Manuel, gondolkozzék. Ugye, nem tudja. Hát én megmondom önnek, miért. Mert Afrika most kezd feltápászkodni, most kezdi kimutatni hatalmas erejét, most kezdi gyógyítani sebeit, amelyek az angol rabszolgakereskedelem, az évszázados amerikai rabszolgaság és európai kizsákmányolás, a megszámlálhatatlan rablás, gyilkosság, erőszakoskodás és más sérelmek szörnyű emlékeit idézik fel benne. Közeledik a fehér szupremáció

vége, felkelőben van a fekete világ napja. Ezért igyekszik Anglia kiengesztelni a színes világot, és nemcsak Anglia, hanem a brit birodalom mohó örököse, Amerika is.

— Nekem többféle küldetésem van itt, és az egyik a négereknek szól. Afrikában értesültem egy tervről, amely az Egyesült Államokban született, és amelynek lényege a következő: megnyerni az afrikai és amerikai négerek vezetőit, és az ő segítségükkel a fehér érdekeknek megfelelően irányítani és ellenőrizni a fekete világot. Ön ugye tagja az úgynevezett Néger Főiskolai Alap vezetőségének?

— Nem, kedves barátom. Csak a néger magánintézetek vezetői tartoznak oda. Én egy állami iskola vezetője voltam.

— Ez a szervezet ugyanis különleges összejövetelt rendez ebben a hónapban a *Rockefeller Center*[29] legfelső emeletén, a Szivárvány-Teremben. Számos neves négert hívtak meg, és ön is köztük van.

— De értse meg, én már nyugalomba vonultam. És más okaim is vannak arra, hogy ne menjek el.

— Nincs a világon olyan ok, amely elég nyomós lehet ahhoz, hogy visszatartsa. Az én fiam főtisztviselője a Gyárosok Országos Szövetségének, amely a szóban forgó mozgalom igazi elindítója. Tudniillik igen jelentős amerikai tőkéket fektettek be a Dél-afrikai Unióban, a két Rhodéziában, Belga-Kongóban és Észak-Afrikában. E tőkék tulajdonosai azonban türelmetlenül várják azt a percet, amikor Nyugat-Afrikába is behatolhatnak, természetesen csak azután, hogy megbizonyosodtak arról, hogy e terület leendő urai is készek együttműködni velük. Ennek érdekében igazi társas viszonyt helyeznek kilátásba, sőt bizonyos társadalmi rangot is, amellyel, mint remélik, megrészegítik majd a feketéket. Ezért vonnak be tervükbe bizonyos társaságbeli vezető embereket is. A meghvías például, amit ön is megkapott, egy Zegue de Laurinberg nevű hölgytől származik. Ez a nő a cári Oroszország valamelyik arisztokrata családjából származik, amely azonban már a forradalom előtt teljesen lecsúszott. Őnagyságát beszervezték Churchill kémei közé, és Reilly[30] egyik legügyesebb munkatársa lett belőle. A második világháború után grófnőként tündökölt

Párizsban, majd Amerikába jött, ahol azonban már mint hercegnő szerepelt, és kozmetikai szalont nyitott a Fifth Avenue legelőkelőbb részén, kizárólag milliomosok számára. Nemrég férjhez ment egy déli milliomoshoz, és így egyetlen ugrással bekerült az előkelő társaság és a Nagy Üzlet köreibe. Az ő fejében született meg az a terv, hogy egy ragyogó társasági összejövetel keretében, amelyet azonban nem fognak túlságosan reklámozni, egy asztalhoz ültet afrikai uralkodókat, nyugat-indiai vezetőket és amerikai néger kiválóságokat, elsősorban a szubvencionált néger sajtó, valamint a fehér finánctőkétől függő biztosítási és banküzlet köreiből, továbbá néhány színes egyetemi elnököt. Ezt az összejövetelt tartják meg jövő pénteken éjfélkor, közvetlenül a Néger Főiskolai Alap vezetőségi értekezletének befejezése után... No, mi baj?

Az út felé fordult, amelyen egy autó tűnt fel: a fia és a menye közeledett benne. Az asszony a park bejáratánál csípte el a kocsit, amely az apósáért jött. Míg ide értek, nyilván volt ideje elmondani férjének, mi történt. A férj kurtán üdvözölte Mansartot, és csak egy fejbólintással Jeant. Szemmel láthatóan sietett, de az öregnek esze ágában sem volt sietni, és szigorú pillantással intette le a fiát.

— Benjamin — mondta —, tudod, hogy Manuel Mansart elnök is rajta van a pénteki meghívottak névsorán.

— Tudom, papa. Remélem, viszontlátom ott.

— Igen, Benjamin, viszontlátod ott. Sőt, még előbb, mert majd te viszed el a kocsiddal velem együtt. Tehát pénteken elmegyünk önért, elnök úr. A viszontlátásra! Ábrahám, Izsák és Jákob Istene áldja meg önt és gyermekeit mindörökké.

Mihelyt hazaértek, Jean gyorsan átfutotta a postát, és az előző napi levelek közt megtalálta a meghívót, amelyet akkor hanyagul félredobott. A Jean címére érkezett levelek, újságok és folyóiratok közt volt egy nagyobb paksaméta is, amelyet ő felbontatlanul félretolt. Manuel észrevette, hogy arca elkedvetlenedett.

— Mi az? — kérdezte. — Úgy látom, valami kézirat. Kié?

— Ó, istenem! Most, hogy túlvagyok rajta, akár be is vallhatom már. Tudod, még Kaliforniában jutott eszembe, hogy írni

próbálok valamit... Olyan önéletrajzfélét, amelynek terve már többször megfordult a fejemben. Egy látszólag fehér, de valójában néger, vagy külsőleg fehér, de belül néger nő élete bizonyára jó regénytéma, gondoltam. Megpróbálkoztam vele, és végül sikerült olyan formába öntenem, hogy kiadhattam a kezemből. Eddig öt kiadó utasította vissza, majdnem szó szerint azonos indokolással. Úgy látom, most már nincs mit tenni. Röviddel azután, hogy New Yorkba érkeztünk, személyesen beszéltem az utolsó kiadóval. A regény jó, mondta éppúgy, mint a többi kiadó, aki egytől egyig megnyugtatott efelől, csak a befejezésével van baj. Kihez menjen feleségül az én fekete-fehér hősnőm, kivel élje le boldogan élete hátralevő részét? Fehér emberhez nem mehet, mert az a fajkeveredés igazolása volna. Viszont színes emberhez sem mehet, hiszen ő maga fehér. Márpedig valakihez férjhez kell mennie, mert enélkül nem regény egy regény. Ostoba vita volt, és el is vágtam azzal, hogy mit akar, én ténylegesen egy néger felesége lettem, és mindketten nagyon boldogok vagyunk. Erre a kiadó utálkozva végignézett, és még kezet sem nyújtott, amikor távoztam. Most pedig visszaküldte a kéziratot... Van a regényemben egy epizód, amelyik egyik kiadónak sem tetszett. Emlékszel arra az olajmágnás-esküvőre, amely olyan óriási címbetűkkel szerepelt annak idején a lapok első oldalán? Mielőtt a nyugati tengerpartra utaztunk?

— Igen, igen! A hetvenéves milliomosnő, aki férjhez ment az özvegy milliomoshoz, és hetedhét országra szóló lakodalmat csapott!

— Nos, ezt a történetet beletettem a regényembe. Mert az az esküvő nemcsak mesébe illő volt, hanem kizárólagosan és jellegzetesen amerikai is. Hallgasd csak meg, szinte szóról szóra írtam ki a lapokból:

„A pezsgő úgy ömlik majd, mint a kutakból az olaj, amely a fogadás költségeit fedezi. Az év legnagyobb hollywoodi eseménye, a Mocambo-féle esküvői lakoma mintegy 30 000 dollárjába kerül az új párnak. A vőlegény özvegy ember, és felnőtt gyermekei vannak, no meg olajérdekeltségei a San Joaquin-völgyben és Texasban. A menyasszony 74 éves, és

az apja olajkirály volt, aki több mint 17 millió dollárt hagyott rá. A házaspár kibérelt egy teljes bárhelyiséget erre az éjszakára, és 300 vendéget hívott meg, köztük több filmsztárt és politikust.

A nyitány 80 font kaviár, amely 2200 dollárba került. A helyiséget körülbelül 6000 dollár értékű gardéniával díszítik fel, még Mocambo híres törpepapagájainak kalitkái is virágfüzérek közt fognak pompázni. A koktél-bár egy virághugas lesz. 20 különböző fajtájú skót whisky és 25 féle Bourbonmárka áll a vendégek rendelkezésére, de a fő ital természetesen a legkiválóbb pezsgő lesz. Egy szökőkútból sugárzik majd, amelyet jégből készült esküvői harang és galambok ékesítenek.

A háziasszony 5000 dolláros ruhakreációban jelenik meg, amely az új divat szerint csak bokáig ér: fehér francia hímzett csipkéből készült bő szoknya, kanárisárga selyem taft övrész és ugyanabból az anyagból varrt földig érő kabát.

A pompát körülbelül 500 000 dollár értékű ékszer fogja emelni."

— Nem vagyok különösképpen irigy vagy gonoszkodó természetű — mondta Jean —, de az ilyesmitől kavarog a gyomrom. Ez az asszony soha életében nem végzett egynapi munkát sem, vagyonát és hatalmát a szó szoros értelmében ezüsttálcán nyújtották át neki. Apjának és férjének vagyona abból az olajból ered, amelyet Isten ingyen adott az emberiségnek. A pénz, amibe ez az orgia kerül, elég volna ahhoz, hogy ötven szegény diákot segítsen át intézetünkben az egész tanulási időn. Jusson eszedbe, hogy ötmillió amerikai család él évi 1000 dollárnál kisebb jövedelemből. Ez az asszony pedig a második esküvője alkalmából 30 000 dollárt képes eltékozolni egyetlen éjszakán!

— Ugyan, hagyd már! — mondta a bíró, aki a felolvasás közben lépett be a szobába. — Magam is szívesen lenyelnék egy kanállal abból a pompás kaviárból, és a pezsgőt is megkóstolnám! Ha-ha-ha!

— Ez igazán nem tréfa ... — mondta Jean enyhe szemrehányással a hangjában.

— Nem csoda, kedves Jean, hogy a regényedet visszautasították — felelte a bíró. — Hát nem érted, hogy az ilyesfajta beszéd manapság szigorúan tilos?

— De hiszen nyomtatásban olvastam. Az egyik napilapban jelent meg.

— Persze. De nem olyan hangsúllyal és kommentárral, mint a te írásodban.

— Én? Hát én is számítok? Honnan tudják, hogy ki vagyok?

— Nagyon egyszerűen — mondta a bíró. — Alighanem rajta vagy azon a bizonyos listán. A kiadói üzletág urai már régen összeállították azoknak a névsorát, akiknek egyetlen szavát sem szabad kinyomtatni. Hát nem tudod, hogy ebben az országban ma csak feleannyi könyv jelenik meg, mint ötven évvel ezelőtt? És hogy a könyvesboltok egymás után csuknak be?

— Hová jutunk! — sóhajtott Mansart.

— Őrültség megakadályozni vagy korlátozni a szabad szót vagy írást — mondta Jean —, vagy csak még próbálkozni is ilyesmivel. Különösen a mai időkben, amikor olyan életbevágó kérdések merülnek fel, hogy nem beszélni róluk annyi, mint meghalni.

— Bizony haldoklunk — mondta Mansart. — Hallgasd csak meg ezt a meghívót:

„Őfőméltósága Zegue de Laurinberg hercegnő szívesen látja Mr. Manuel Mansart főiskolai elnököt 1954. szeptember 20-án éjfélkor, a Rockefeller Center Szivárvány-Termében, ahol alkalma lesz meghallgatni egy beszámolót Afrika és a fekete faj jövőjéről. Több afrikai uralkodó és nyugat-indiai főtisztviselő, továbbá az Egyesült Államokban élő négerek vezetőinek megjelenésére számíthatunk.

Háznagyunk a Waldorf Astoriában értesítést vár a meghívás elfogadásáról."

— Mondanom sem kell — folytatta Manuel —, hogy ez úgy hangzik, mint egy melodráma jelmezébe öltöztetett olcsó propaganda. Kár rá az időt vesztegetni.

— Várj csak — mondta a bíró. — Igaz, hogy propaganda és az is, hogy meglehetősen teátrális. De hatalom áll mögötte. Van jelentősége, és ezt néhány jófejű zsidó is felismerte. Nem szabad

semmibe venni az ilyen törekvéseket. Azt tanácsolom, hogy menj el. Véleményem szerint az amerikai fehér üzleti körök ötlete ez az afrikaiak megszédítésére, és az ötletet abban a stílusban dramatizálják, amelyet a cári emigránsok képzelnek a felső tízezer stílusának. Erősen kétlem, hogy az afrikaiak is éppúgy bedőlnek neki, mint az amerikai négerek, akik a fehér társaság egyetlen intésére hajlandók tótágast állni. De neked el kell menned. Feltétlenül ott kell lenned.

A kitűzött nap estéjén az autó pontosan megjelent az öreg zsidóval együtt. Amikor elrobogtak, az öreg azt mondta:

— Az én kívánságom volt, hogy ön is vegyen részt az összejövetelen, amelyre ez az úgynevezett hercegnő meghívott bennünket. A terv eredetileg azt a célt szolgálta, hogy az afrikai népek vezetőit New Yorkba csődítse, és itt beoltsa őket a felforgató mozgalmak mételye ellen, ugyanakkor fogékonyabbá tegye őket az amerikai befolyás befogadására. A fiamtól hallottam róla, s megkérdeztem, vajon őt is meghívták-e. Nem, felelte, és valami olyasmire célzott, hogy ön radikálissá vált. De kérésemre meggyőződése ellenére kieszközölte, hogy elküldjék önnek a meghívót. Később az összejövetel jellegét megváltoztatták, hogy ne annyira politikai, mint inkább társasági esemény legyen. Megrendezésével ezt a hölgyet bízták meg, aki régi titkos ügynök, és nemrég férjhez ment valami déli milliomoshoz. Azt hiszem, Baldwinnak hívják az illetőt.

— Sok afrikai lesz jelen?

— Nem annyi, mint remélték, de azért lesznek. Nyugat-Afrikát például a nigériai Asikiwe képviseli.

Ünnepélyesen bevezették őket a dúsan feldíszített, impozáns terembe. A bejárattal szemközt aranyozott keretbe foglalt, óriási tükör borította csaknem az egész falat. E tükörfal közepén alacsony emelvényen díszes arany karosszék állt; olyan volt, mint egy kisebbfajta trón.

Körülbelül ötven ember volt jelen, valamennyi többé-kevésbé színes, és egyik-másik népviseletben. Nők is voltak köztük szép számmal. Csoportokba verődve álldogáltak és beszélgettek.

Mansart megtudakolta számos vendég kilétét. Eljött két afrikai

miniszterelnök, az egyik Egyiptomi-Szudánból, a másik Nyugat-Afrikából. Eljött két afrikai uralkodó, egyikük az ugandai „kabaka" volt, vörös fezben és díszruhában — éppen visszatérőben volt Ugandába angliai kényszer-száműzetése után —, a másik pedig Bamangwato ifjú királya volt angol feleségével — az ő visszatérése Dél-Afrikába még akadályokba ütközött. Nkrumah az Aranypartról nem jött el, de ott volt Asikiwe Nigériából, akiből valamikor alighanem miniszterelnök lesz. Dél-Afrikából csak egy zulu diák volt itt, akit a Dél-afrikai Néger Kongresszus látott el papirokkal. Nyugat-Indiából a fehér hajú Bustamente jött el, a jamaikai vezér, továbbá Adams, Barbados reakciós miniszterelnöke, s végül számos szakszervezeti vezető és gyarmati főtisztviselő. Az Egyesült Államok négereit két kongresszusi képviselő, egy bíró, három biztosítótársasági igazgató, két püspök és négy főiskolai elnök képviselte, továbbá az egyes állami törvényhozó testületek hat tagja, öt városi bíró és öt városi tanácsos.

Egy ezüst kürt harsogó hangjára csillogó egyenruhába bújtatott testőrök kíséretében pazarul öltözött hölgyek léptek be, és festői csoportban el helyezkedtek az emelvény két oldalán. A hercegnő kíséret nélkül lépett be. Magas és impozáns megjelenésű nő volt, kissé széles, fehér arcára ügyes kezű kozmetikusok mesébe illő ívelt szemöldököt, hosszú, fekete pillákat és gyengéd pírt festettek. Mindaddig, amíg mozdulatlan maradt, csodálatosan szép volt, de ha bőre egy kicsit megrezdült, máris átvillantak rajta az öregség és romlottság kitörülhetetlen vonásai. A frizurája valóságos szobrászremek volt, szilárdan rögzített, sötétvörös fürtök és tekercsek bájos kompozíciója, melyet ugyancsak szakavatott kezek csillogóra lakkoztak, de sem szellő, sem érzelem nem rebbentette meg.

Hosszú, karcsú nyaka és meztelen karja olyan volt, mint a hibátlan márvány. Bíborvörös körmökben végződő kezeit drága karperecek és szikrázó gyűrűk díszítették. Félig szabadon hagyott keblei, amelyek némi támogatással még rugalmasnak látszottak, túlságosan teltnek tűntek hosszú, karcsú lábaihoz képest, amelyek idegesen villóztak hullámzó ruhája alatt. E ruhakölteményen pedig talán száz ügyes művész dolgozott száz napon át, amíg

finom redői kellőképp eltakarták, ugyanakkor fel is fedték tökéletes alakját. Lábait leheletfinom ezüstbőrből szabott körömcipőbe bújtatta.

Amint ékszerekkel megrakott kezét a tükör előtt begyakorolt epedő, bágyadt mozdulattal kinyújtotta a vendégek felé, az a szépség és pompa káprázata volt.

Az elragadtatás halk moraja futott végig a termen. Néhány afrikai felemelte a kezét, és mélyen meghajolt. A nyugat-indiaiak csak könnyedén fejet hajtottak. Sok nő azonban szabályos udvari bókot vágott ki. A külföldiek suttogó megjegyzéseket váltottak. Az amerikai négerek egyik csoportjában valaki az ajka csücskéből, alig hallhatóan súgta:

— Mit tudsz, ki rejtőzik a baba mögött?

— Tőlem hiába kérded. Talán egy szélhámos.

— Szélhámosok nem bérelnek ki ilyen lokált, és nem csinálnak ilyen felhajtást.

— Miért ne? Ha valaki pénzeli . . .

— A baba mögött komoly pénz van, és ha a kedvében jársz, nem fogsz ráfizetni — szólt bele egy harmadik. Azt hiszem, ismerem is a fejeseket, akik a drótokat mozgatják. Hű, most ide jön, fogjatok meg!

A hercegnő könnyedén trónja felé suhant, ott hullámzó uszályát egyetlen mozdulattal maga köré csavarta, és egy alig észrevehető, kecses meghajlással helyet foglalt aranyozott karosszékében. Lassan és tagoltan beszélt puha alt hangján, és közben aranyvégű elefántcsont cigarettaszipkájával gesztikulált. Nevük és rangjuk említésével üdvözölte a királyi vendégeket és a legfőbb afrikai küldötteket, akik teljes komolysággal viszonozták az üdvözletet. A többi vendéget a hercegnő csak általánosságban köszöntötte, majd jelképesen a háta mögé mutatva, így szólt:

— Nem egyedül vagyok itt, felséges, nagyméltóságú és mélyen tisztelt uraim és hölgyeim, és nem is én látom önöket vendégül. Én csak szószólója vagyok annak a hatvanegynéhány embernek, aki Amerika birtokosa, tehát egy egész világ igazi ura és vezetője. De ők, az amerikai üzleti fejedelmek hagyományaihoz híven, szerényen visszahúzódnak a háttérbe, mégis ők azok, akik,

mint mindnyájan tudjuk, cselekszenek és döntenek. Tehát ők hívták meg önöket ide, és a vendégeket a legnagyobb körültekintéssel választották ki.

Az öreg Mansarthoz hajolt, és a fülébe súgta:

— Ha azt hiszi, hogy a szocializmusért folyó harc Kelet-Európában már győzött, akkor nem számol ezzel a hölggyel itt. Lengyelország földesurai, Magyarország és a Balkán silány arisztokratái, akiket a reakciós egyházak és az amerikai tőkések támogatnak, még éveken át fogják folytatni a harcot, hogy visszanyerjék uralmukat milliónyi volt jobbágyuk fölött.

A hercegnő hangja most észrevehetően megváltozott, és szinte élesen csengett:

— Azt tanácsolom, szívleljék meg szavaimat. A világ válság küszöbén van, és legfőbb ideje, hogy önök és azok is, akik nincsenek jelen, megértsék, mi a parancs, mit kívánnak azok, akik most a világ urai, és örökké azok is szándékoznak maradni. Láthatják, uraim, hogy én nem kertelek, nem rejtek véka alá semmit.

— Ötszáz éven keresztül uralkodott Európán, Ázsián, Afrikán, Amerikán és az összes tengereken az angol, francia és német birodalom, újabban pedig az Egyesült Államok is. Ezt az uralmat ideiglenesen megzavarták egyik-másik területen. De helyre fogják állítani, és örök időkre állandósítják. Efelől a legkisebb kétség sem él bennünk, és valójában önökben sem. Mi vagyunk az urak, mert annak születtünk, és a mindenható Isten akaratából azok is maradunk.

Kihúzta derekát, úgy ült ott arcátlanul és gőgösen, mint a vagyon és hatalom eleven szobra.

— Lehet, hogy önöket is megingatta az a világszerte terjesztett fecsegés, hogy tőkefilkók és gonosztevők vezetik az amerikai üzleti életet. Mi beismerjük, hogy a legnagyobb ipari birodalom, melyet a világ valaha is látott, emberi kezekben van. Ha mögém láthatnának — mutatott ismét a tükör felé —, mindenféle típussal találkoznának, még hazárdjátékosokkal is, akik kockáztattak és nyertek, martalócokkal, akik a rablástól és fosztogatástól sem riadtak vissza, szerencsefiakkal, akik hatalmas vagyont örököltek,

amelyért a kisujjukat sem kellett megmozdítaniuk, kereskedőkkel, akik becsületes vagy becstelen üzletekkel mesés gazdagságot halmoztak fel, mérnökökkel, akik ritka tehetségüket kamatoztatva tettek szert óriási vagyonukra. Mindezek az emberek a vagyon és hatalom birtokosai, akár liberálisok, akár reakciósok, akár olyan emberek, akik olvasnak és gondolkodnak, akár olyanok, akik nem törődnek vele, hogy jók-e vagy rosszak. A lényeg az, hogy ők a föld hatalmasai. Ők uralkodnak. És mi azt akarjuk, hogy önök e rövid idő alatt, melyet a körünkben töltenek, gondoljanak a saját jövőjükre. Mi vár önökre e hatalmasok uralma alatt? Hajlandók-e, az európai fehér fajhoz csatlakozva, segíteni azokat az őrült kínai és orosz kommunistákat visszaverni és eltiporni, s a világot normális útjára visszavezetni? Vagy inkább a lázadókhoz csatlakoznak, akik meg akarják dönteni a fennálló rendet, és esküdt ellenségei minden tekintélynek, sőt az egész civilizációnak?

Elhallgatott és körülnézett. A teremben halálos csend volt. Asikiwe afrikai udvariassággal felemelte kinyújtott karját, de hallgatott. Csak a vörös fezes, díszruhás „kabaka" szólalt meg kifogástalan oxfordi angolsággal:

— Meghallgattuk, asszonyom, és mérlegelni fogjuk szavait.

Ekkor egy amerikai néger, nyilván valami üzletember, akit erre a feladatra kiszemeltek, előlépett, és beszélni kezdett:

— Asszonyom, hálás köszönetet kívánunk mondani önnek értékes tanácsáért. Ismerem a fehér faj hatalmát, és tudom, mi mindent tett népem megsegítésére. Biztosítom önt, hogy mi, négerek hűséges és megbízható amerikaiak vagyunk. Gyűlöljük a kommunizmust, és utáljuk a kommunistákat. A fehér világtól nem kérünk több elismerést, mint amennyit megérdemlünk, és csupán azoknak egyenjogú bánásmódot, akik méltóak rá. Szavazati és hivatalviselési jogot is csak abban az esetben, ha megfelelő képzettséggel rendelkezünk. Hiszünk a magántulajdonban és a magánprofitban. Ezért jogot formálunk arra, hogy dolgozhassunk és takarékoskodhassunk. Igényt tartunk arra, hogy pénzünket hátrányos megkülönböztetés nélkül költhessük el, olyan helyen lakhassunk, amire zsebünkből telik, és megfordulhassunk bár-

melyik nyilvános helyen, ha az árát meg tudjuk fizetni. Mindig örömest hajlandók vagyunk megvédeni azt az országot, amely megadta nekünk a polgárjogokat, és fokozatosan . . .

Hirtelen elhallgatott, és körülnézett; volt valami megfoghatatlan, kínos bizonytalanság a levegőben. Nem mintha valaki lármázott vagy közbeszólt volna, de nem is tapsoltak, és nem is helyeselt senki. És ekkor szólalt meg Manuel Mansart, minden előzetes terv vagy elhatározott szándék nélkül. A másik szónok nem tiltakozott, egyszerűen abbahagyta a beszédét, és hátralépett.

— Engedelmet, asszonyom — kezdte Manuel. — Sok éven át tétováztam, bizonytalankodtam abban, hogy mi is az én szerepem ezen a világon. De most már tudom. Most hirtelen megvilágosodott előttem. Mi emberi lények nem vagyunk egyenlők ugyan, de senki sem született uralkodónak, és senkit sem szánt a sors eleve arra, hogy rabszolga legyen. A legkülönbözőbb emberek tömegéből mindig kiemelkedhetnek és ki is emelkednek a tehetségesek és a jók. Nincs olyan ember, akár egy, akár sok, és nincs az az erő, amely megakadályozhatná ezt. Az egész emberiség felemelkedésének pedig nem szabhat korlátokat sem a szín, sem a faj, sem a származás. Nem úgy emelkedünk fel, hogy egymás nyakára hágunk, hanem együtt, egymást segítve és támogatva. Közeleg az idő, amikor az emberek túlnyomó többsége eljut a kölcsönös megértéshez, és együttesen akkora gazdagságot fognak létrehozni, hogy elegendő lesz minden szükségletük, vágyuk, álmuk teljesítésére. Az emberiség erős és egészséges lesz, és megszabadul a kapzsiság és irigység megrontó hatalmától. Minden ipari fúzió, amit nyélbeütnek, a hatalmas monopóliumok minden összefogása, minden erőszakos lépése újabb piacok meghódítására és újabb nyersanyagforrások lefoglalására nem egyéb, mint egy-egy lépés a társadalmi tulajdon felé, közelebb visz ahhoz az állapothoz, amikor a termelést majd az összesség irányítja az összesség javára. Éppen ezért köszöntöm azt a nagy országot, mely elsőnek iktatta törvénybe az emberi fajok egyenlőségét: a Szovjetuniót. Soha nem fogok harcolni ellene. Gyűlölöm és megvetem a fehér faj követelőző önhittségét. Uralma nem fog örökké tartani, sőt máris

a vége felé közeledik. A szocializmus nem csúszik-mászik, hanem feltartóztathatatlanul menetel előre, és ebben a diadalmas előretörésben látom a végét minden háborúnak! Mi, feketék pedig nagy hibát követnénk el, ha továbbra is a fehéreket majmolnánk, akiknek hatalma azon alapul, hogy elszedik a munkásoktól megérdemelt keresetük nagy részét, és ebből teremtenek példátlan luxust olyan paraziták számára, akiknek semmi joguk hozzá. A szocializmus egy óriási erőfeszítés arra, hogy a munkás maga legyen a gazdája annak, amit alkot, és ezt próbálja megvalósítani óriási akadályokkal és az aknamunkával dacolva a Szovjetunió, Kína meg a többi kommunista állam. Kormányaik gyógyítják, nevelik, erősítik, bátorítják néptömegeiket, hogy ez a titáni munka minél jobban haladjon. Ha azok, akik ezeket az erőfeszítéseket gúnyolják, akadályozzák és rágalmazzák, jobban el tudják végezni, ám próbálják meg. De ne fordítsák hatalmukat háborús előkészületekre, hogy lerombolják azt, amit ezek a feltörekvő új népek vérrel és verítékkel felépíteni törekednek! Mi pedig, fekete testvéreim, ne adjuk el örökségünket egy tál lencséért, amit ezek a fehér urak itt főznek nekünk!

Mély csend ereszkedett a teremre, amikor Mansart beszélni kezdett, amikor pedig befejezte szavait, minden szem a hercegnő felé fordult. A hölgy eleinte közömbös türelmet mutatott, majd csodálkozott, végül pedig, amikor Mansart szavainak lényege elméjébe hatolt, haragot és felháborodást. Előbb csak bizonytalanul tekingetett körül, de fokozatosan ráeszmélt arra, hogy Mansart beszéde romba döntheti mindazt, amit itt nagy költséggel, gondosan előkészítettek, és ekkor már idegesen dobolt a lábával, sőt felállt, és cigarettaszipkájával hadonászni kezdett. De mielőtt egyetlen szót szólhatott volna, hirtelen megharsantak a kürtök, és gyorsan félrehúzták a terem egyik oldalát elzáró függönyt. Emögött egy másik terem tárult fel, közepén pazar ételekkel megrakott, óriási asztallal, falai mentén pedig a legváltozatosabb italokat kínáló kisebb asztalokkal. Fehér libériába öltözött inasok álltak készenlétben a vendégek kiszolgálására, és egy ajtón át ötvenegynéhány fehér úr és hölgy sietett elő a fekete vendégek üdvözlésére. Az egész társaságot az asztalhoz vezették és leültették, gondosan

ügyelve arra, hogy színek és nemek elkeveredjenek. Csakhamar élénk beszélgetés moraja töltötte be a termet.

Amikor az étkezőtermet eltakaró függöny szétnyílt, jóformán senki sem vette észre, hogy két megtermett inas minden feltűnést kerülve Mansart mellé lép, gyorsan karon ragadja jobbról és balról, és kivezeti a pazar ételek-italok és zeneszóra beszélgető vendégek köréből. Rosenfels doktor szép csendben követte őket. Egy szolga sebtében előhozta kabátjukat, a lift pedig már nyitott ajtóval várt rájuk. Gyorsan lesiklottak a harminckettedik emeletről a földszintre.

Amint kiléptek a térre, az öreg így szólt:

— A világ ötezer éves dicső történetéhez képest mit számít az utolsó ötszáz év, amelyben a nyugat-európai barbárok rabságukba döntötték a világot? De gyalázatos uralmuk vége felé jár Ázsiában a Jeges-tengertől Calcuttáig, Afrikában a Vörös-tengertől a Jóreménység fokáig, Amerikában és Északi-sarktól a Déli-sarkig. Az emberiség újra kezébe veszi azt a hatalmat, amely jog szerint és erejénél fogva megilleti.

A kocsi ott állt a járda szélén, de Benjamin, a fiú nem ült benne. Mansart intett egy taxinak. Az öreg megfordult, fehér haja lengett a fagyos éjszakában, amint fedetlen fővel megállt Mansart előtt; szinte emberfölötti szellemnek tűnt az utcai lámpák fényében. Két kezét Mansart vállára tette, és megáldotta az ősi zsidó áldás szavaival:

„Áldjon meg az Örökkévaló, és őrizzen meg téged. Sugározza feléd arcának fényét, és kegyelmezzen néked. Fordítsa feléd az Örökkévaló orcáját, és adjon neked békességet!"

Hónapok teltek el. Manuel Mansart külsőre egészségesen és a látszat szerint elégedetten élt. Most ünnepelte hetvennyolcadik születésnapját. Az orvosok, akiket Jean diszkréten kifaggatott, bevallották, hogy talány előtt állnak.

— Azt hittem, rák. De a fájdalom eltűnt, és más tünetek sem mutatkoznak. Igazán nem tudom, mi lehet. Ennek ellenére nem hiszem, hogy még sokáig élhet.

— Mi orvosok olyan keveset tudunk! Kiváltképpen az agg-

kor dolgairól, mivel magunknak sincs rá időnk, hogy tanulmányozzuk.

— Ó, istenem! Ha itt is volnának olyan kórházak és alapok, mint egynémely más országban...

— De nincsenek — mondta Manuel, aki észrevétlenül kilépett szobájából —, és végtére is, mi a különbség? Néhány évvel több vagy kevesebb... Ami bennünket illet, Jean, nekünk teljes életünk volt. Teljes és gyümölcsöző. Tudom, hogy nemsokára el kell búcsúznom tőle. De amíg élünk, megvannak az emlékeink és az álmaink.

Jean hosszan nézett rá, és súgva kérdezte:

— Hát igazán nem remélsz semmit?... Úgy értem, a túlvilágtól...

Mansart mosolygott.

— Semmit — felelte, majd így folytatta: — Állandóan feltételezzük, hogy ha valamit kívánatosnak hiszünk, ez elég ok arra, hogy valóságos is legyen. Ha pedig egy ember nem hisz abban, hogy amit szeretne, úgy is van, akkor valahogy őt hibáztatják. A legtöbb emberi lény szeretne újra élni vagy meghosszabbítani életét, hogy kijavíthassa vagy teljesebbé tehesse. Persze vannak olyanok is, akik beérik egyetlen próbálkozással, és utána készek búcsút mondani mindennek. És ha valaki, ha egy ember szembenéz a tényekkel, és becsületesen kijelenti: „Nem tudok, nem látok semmi bizonyítékot arra, hogy újra élhetünk, szabad-e az ilyen erős lelket kigúnyolni, kiprédikálni az „igazak gyülekezetéből", míg az álszenteskedők, hazugok és ostobák tömegesen bebocsátást nyernek ebbe a kényelmes menedékbe? Nem lenne-e bölcsebb azt mondani: nem tudom! Vagy: én a magam részéről nem remélem! Akármit prédikál is Szent Pál, én tudom, hogy a remény és az igazság nem ugyanaz. Ha mások hisznek a halhatatlanságban, én tiszteletben tartom ezt a jogukat: hadd higgyenek benne. De kerülöm és gyűlölöm azokat a fanatikusokat, akik a pokolba küldenének, amiért én nem vagyok hajlandó hazudni. — Kisvártatva hozzátette: — az Isten nem drámaíró. Alakjai, akikbe életet önt, nem magasodnak tragédiahősökké, és bukásukból nem kovácsolnak diadalt. Életük egyszerűen véget ér.

A napok lassan és kellemesen múltak Manuel Mansart számára, bár ugyanakkor sok kellemetlen esemény háborgatta az országot és a világot. Jean egy nap kivitte a brooklyni füvészkertbe, hogy nézze meg a virágokat. Érezte, hogy Manuel fokozatosan gyengül, és ő maga is tudja ezt. Amint hazafelé hajtottak az East River hídján át, és kibontakozott előttük Manhattan sziluettje, Manuel halkan dúdolta magában a szép spirituálét:

Ringass lágyan, drága szekér,
Ha eljössz értem, hogy hazavigyél . . .

Amikor hazaérkeztek, Mansart nagyobb segítségre szorult, mint máskor, hogy a liftbe beszállhasson. Amikor végre elhelyezkedett karosszékében, pléddel a térdén, magához húzta Jeant.

— Hívd el gyermekeimet a szélrózsa minden irányából. Mindegyiket. Elsőszülöttemet, Douglasst Chicagóból a feleségével, és hívd el és a lányát is Kaliforniából a férjével és a gyermekével együtt. Revels itt van, de a fia, Philip Hawaiiban telepedett le, az aranyos napsugár özönében. Okvetlenül rendeld ide őt is, meg Mariant is. Sojourner és a püspöke, tudom, örömmel idesiet hozzám Afrikából. Szeretném viszontlátni Jackie-t meg Annt, és Marian bátyját és nővérét is az anyjukkal. Még mindig remélem, hogy Douglass fia haza jön Európából; kérlek, sürgönyözz neki. Jó érzés lesz tudni, hogy az ivadékaim itt állnak körülöttem, amikor meghalok, ami remélem, nem várat magára sokáig. Te pedig, édes, hűséges Jeanem, úgyis mindig mellettem vagy. Szeretném, ha mi is istenhozzádot mondanánk egymásnak, amíg itt vagyok ezen a csúnya és gyönyörű földön.

Amikor az üzenetet megkapták, útra kelt a család vonaton és repülőgépen, hajón és autón, országutakon, folyókon és tengereken át, hogy ott legyenek mind Manuel Mansart ágya mellett. Ki egyedül érkezett, ki párosával vagy egész családjával együtt, de mind kissé elszoruló szívvel és félszegen. Az első üdvözlés után az idősebbek családi problémákról kezdtek beszélgetni, a gyerekeik pályájáról, a napi eseményekről, az üzletmenetről, az időjárásról, ruhákról és divatról. Ahogy a napok teltek, csopor-

tokra oszlottak. Egy alkonyatkor a család fiatalabb tagjai felmásztak a tetőteraszra, és odaültek a szemerkélő esőben az ernyők alá, s a város fölött nyugat felé bámultak, hogy megpillantsák a gát sziklafalának homályos körvonalait a Hudson New Jersey felé eső partján. Valaki beszélni kezdett; túl sötét volt ahhoz, hogy mindjárt meg lehessen különböztetni, ki az, de a hangja tisztán csengett:

— Összejöttünk, hogy egy élet befejezését figyeljük. Szép élet volt, de reménytelen. Ránk vár a feladat, hogy folytassuk, mégpedig úgy, hogy eredményesen szolgálja a jövőt, a mi színes népünk jövőjét itt, Amerikában. És egyúttal az egész emberiség jövőjét.

— A mi diplomásaink, köztisztviselőink és fehérgallérosaink egész megbénultak, belekukultak a hallgatásba. Űzik a mesterségüket, keményen dolgoznak, szép pénzt keresnek, és befogják a szájukat. Autót és hűtőszekrényt vásárolnak, jobb lakást bérelnek, sőt házat vesznek vagy építenek, még bankhitelt is kapnak. De mi sül ki mindebből? A legtöbb és a legjobb, amit egy négerről elmondhatunk, az, hogy sikerült az alsó pokolból a felső pokolba emelkednie.

Ekkor már mindenki megismerte Philip Mansart Wright hangját. Így beszélt tovább:

— Ha különböző módon és más-más fokon is, de valamennyien csalódtunk. A kis bolt, még ha intelligens is a tulajdonosa, sőt egy kis tőkéje is van, képtelenség. Közvetve vagy közvetlenül éppenúgy a szegények kizsákmányolásából kénytelen élni, mint a Nagy Üzlet, és jóformán semmi cselekvési szabadsága nincs. Jackie és Ann odalenn Mississippiben sem tud megélni mint kisfarmer, a fehér piac és a fehér zugpolitikusok parasztjai ők a közélet sakktábláján, nem szólva arról, hogy a csőcselék szüntelenül lincseléssel fenyegeti őket. Még ez a sógorom is, aki New Yorkban él, irodáját a Rockefeller Centerben rendezte be, és egy óriási részvénytársaság leendő alelnöke, mit várhat ő a jövőtől? Legfeljebb egy kis fogacska lehet egy óriási kereken, a nemzetközi olajtröszt gépezetében, amelynek céljaiba és működésébe semmi beleszólása nincsen.

Panaszkodását Ann aggodalomtól remegő, mély hangja szakította félbe:

— Istenem, mennyire szégyenkezem a népem miatt! Elveszítettük tiszta látásunkat, céltudatosságunkat. Elfelejtettük vérpiros történetünket, bátor és szívós ellenállásunkat a fehérek terrorjával szemben. Lenézzük saját nagyjainkat, és hanyatthomlok rohanunk a fehér Amerika karjaiba! És miért?

Ann lerántotta csuklyáját, és arcát az esőbe tartva, így folytatta:

— Mi ez az Amerika, hogy mindnyájan hasra esünk előtte? A keleti part sem ad már semmit a kultúrára, irodalomra, jótékonyságra. Arcátlan pénzügyi és ipari diktatúra lett belőle. Hát a mi szabad Nyugatunk? Hol van már a pionírok Kaliforniájának régi dicsősége? Észak-nyugaton panamisták az urak. Délen pedig még mindig a bestiális elmaradottság ül a nyeregben, éppúgy, mint egy évszázaddal és még régebben ezelőtt. Hát erre született Amerika, nem pedig arra, hogy Európa, Ázsia és Afrika legértékesebb elemeit kiválassza, kiszitálja, összevegyítse és megnemesítse?... Talán valamikor erre is sor kerül. De itt és most még a nyomát sem látjuk. A németek már nem is emlékeznek gazdag örökségükre. A skandinávok elfelejtették szép mondáikat. Az olaszok nagy része ma is csak Nápoly nyomortanyáira és Szicília lezüllésére emlékezik. Legnagyobb zsidó államférfink azzal dicsekszik, hogy harmincöt éves korában nagy sikerrel kártyázott, lehet, hogy cinkelt kártyákkal, és így szedte össze milliós vagyonát. Az írek boldogok, hogy megszökhettek a föld legszebb vidékéről. De mi, a négerek és az indiánok, még ezekhez képest is koldusok vagyunk. Az indiánok szellemileg rég meghaltak, nincs se irodalmuk, se történetük. A négereket pedig mintha dermedt bénaságba delejezték volna. Hol van az az irodalmi felvirágzás, amely egy nemzedékkel ezelőtt kezdődött, hol a zenénk és a költészetünk, a táncunk és a drámánk? Az utolsó évtized folyamán nem alkottunk egyetlen valamire való regényt vagy verset, egyetlen színdarabot vagy tudományos munkát sem. Nincs már semmink, csak kártyásaink, profi bokszolóink meg a dzsessz.

— De Ann, igazságtalan vagy. Vajon a kiadók nyomdába ad-

nak-e, a kritikusok tollukra vesznek-e, a könyvkereskedők forgalomba hoznak-e bármilyen néger alkotást, ha csak nem azt a fajtát, amelyben a néger a fehérek emberszeretetét dicsőíti? Megjelenhetik-e nyomtatásban egy Sterling Brown vagy egy Rayford Logan, még ha ezerszer klasszikus is?

— Nem. De miért nem? Mert a négerek maguk sem vásárolnak könyvet, inkább Cadillacokra, tavaszi kalapokra meg bálozásra költik a pénzüket. A néger kiadóvállalatok milliókat adnak évente vallásos szemétre és olyan folyóiratokra, amelyek a munkásaink tömegét levegőnek nézik, viszont annál jobban ajnározzák a társasági történtetőket és karrieristákat. Zene? Emlékeztek azokra az időkre, amikor Európa legnagyobb zeneszerzője áhítattal ült a néger Burleigh lábánál, hogy megtanulja tőle a bánatban fogant néger dalok titkát? Most meg zenei bóvlit árulunk bármely idiótának, aki meg tudja fizetni, és babérkoszorús költőnk a Broadwayn bohóckodik, hogy degenerált aranyifjak röhöghessenek a szegény emberek nyomorúságán. És átmegyünk Európába, a fehér amerikai turistákat majmoljuk, éppolyan rossz a modorunk, éppúgy hangoskodunk, és szórjuk a pénzt, amit hosszú évek keserves munkájával szereztünk. Ami pedig azt az egyetlen témát illeti, amely kiválthatná az európaiak rokonszenvét és segítőkészségét, tudniillik a saját helyzetünk idehaza, vagy hallgatunk, vagy szándékosan hazudunk, mert restelljük feltárni elnyomóink embertelenségét. Korunk tragikus paradoxona, hogy jóllehet van annyi műveltségünk és kulturális lehetőségünk, hogy elfoglalhassuk helyünket a világ civilizált népei között, valójában elmaradtunk őshazánk, Afrika mögött. Abesszínia és Szudán fölöttünk áll a politikai szervezkedés tekintetében. Ghana és Nigéria, amely a mi főiskoláinkon kezdte szívni a műveltség levegőjét, szintén jóval messzebb tart, és hamarosan a szellemi egyenrangúság tudatában nézhetnek szembe Európával és Ázsiával. Még Libéria, saját gyermekünk is helyet foglalhatott az Egyesült Nemzetek Szervezetében, nekünk meg még kérvényezési jogunk sincs!

Érezni lehetett, hogy általában egyetértenek Ann nézeteivel, és mások is beleszóltak a vitába:

— Olvassátok csak el a mai néger újságokat és folyóiratokat,

és hasonlítsátok össze Tim Fortune *Age*-évél, már addig, amíg Booker Washington meg nem vásárolta a hallgatását. Vagy hasonlítsátok össze a *Crisis* régi számaival, amikor még büszkén és rendületlenül hirdette igazát.

— Hol vannak már Douglass, Chesnutt és Dunbar álmai? Hol vannak Tanner szellemi gyermekei? Mihez kezdene ma Barthe?

— Valamikor Shakespeare-t hallgathattuk Harlemben. Valamikor Williams és Walker tiszta és művészi vígjátékot nyújtott a közönségnek. Ma meg a cigaretta rákjával töltjük meg tüdőnket, és gyalázatos whiskyvel a gyomrunkat. Időnket pedig kártyázásra, újságolvasásra, televízióra, tempolmjárásra pazaroljuk, meg bordélyházakra, hogy mindenben fehér felebarátainkat majmoljuk.

Sojourner, aki eddig csendesen figyelt, most megszólalt:

— Pedig egy tizenhat milliós nemzet vagyunk. Lélekszámra majdnem elérjük Kanadát, Abesszíniát, Iránt. Kétszer akkorák vagyunk, mint Portugália, Ausztrália, Ceylon vagy Görögország népessége. Az ENSZ országainak több mint a fele kisebb lakosságú minálunk. És mégsincs hangunk, és senki nem vesz tudomást rólunk. A világ nagy mozgalmaiban nem veszünk részt; ahol a békéért küzdenek, meg az írástudatlanság, a betegség és az emberiség legnagyobb ellensége, a szegénység ellen, ott a mi szervezeteink hallgatnak.

Valaki megkérdezte:

— Lekicsinyled, amit az NAACP csinált, és amit most a Városi Liga próbál elérni?

— Nem, dehogy. De egy társadalmi szervezet elveszti hasznosságát, ha nem halad az idővel, és nem újul meg a fejlődő világgal. Az NAACP ötven éven át küzdött, hogy kivívja a fekete amerikaiak számára a polgárjogokat, amelyek a fehér emberrel veleszületnek, meg a szavazati jogot, amely a demokráciától elválaszthatatlan. Ma már azonban nyilvánvaló, hogy a törvényes jogok meg a választójog nem merítik ki a modern demokrácia tartalmát. Ezeknek gazdasági igazsággal és tanulási lehetőséggel kell párosulniuk. Az NAACP megkísérelte, hogy ezen a tágabb porondon is felvegye a küzdelmet, de eddig még nem ért el sikert. A Városi Liga azzal kezdte működését, hogy gazdasági téren is megpróbálta

kivívni a négerek jussát, de a fehér nagyipar tüstént visszakozásra kényszerítette.

Most Philip szólt újra közbe:

— Politikai súlyunk sincs jóformán semmi. Kongresszusi képviselőink többnyire jelentéktelen figurák. Bíráink majdnem egytől egyig a szokásos joggyakorlattal piszmognak. Mit érünk azzal, hogy képviselőnk ott ül a Munkaügyi Hivatalban, hogy egy-egy alak New York vagy Chicago valamelyik magasabb hivatalában történetesen néger? Emlékeztek még arra, mit jelentett valamikor New Yorkban egy fekete városi tanácsos? A jutalma, persze, börtön volt.

— Hallgass ide, Sojourner — sziszegte egy hang. — Éppen eleget türelmeskedtünk háromszáz éven át. Az ördögbe is, torkig vagyok a türelemmel! Igen, mindenfajta türelemmel, még a Manuel Mansartéval is, isten áldja meg szegényt. Harcolni akarok!

A halál nem vitte el gyorsan Manuelt. Jórészt eszméletlenül feküdt lenn a lakásban, de egyszer csak magához tért, mintha látni akarná a napot, amint felkel a Hell-Gate Bridge fölött.

Az ősz legszebb napjainak egyike köszöntött be. Manuelt kérésére kigurították a keletre néző teraszra. Elárasztotta a reggeli nap; alatta pedig Harlem ritmusa lüktetett, dübörgött, a munkával és játékkal, dallal és sírással elfoglalt fekete városé, amely sohasem pihen csendesen. Manuel halvány volt és nagyon erőtlen, de hosszan elnézte összesereglett családját, a bírót és mindig szelíd, mindig nyugodt, mindig kiegyensúlyozott feleségét; a jómódot sugárzó, kitűnően öltözködő Douglass Mansartot termetes, cifra feleségével. A kaliforniai orvos is itt volt, ápolt és elegáns feleségével és a szép barna új kisbabával, aki nagy, fekete szemét ünnepélyesen meresztette dédapjára.

Manuel intett, hogy hozzák a gyereket közelebb. Gyöngéden megcsókolta a kislányt, és alig hallható hangon megkérdezte:

— Meg tudnád-e mondani, gyöngyvirágom, miféle világot látsz majd te a halálod előtt?

A kisbaba mosolygott.

Manuel hirtelen megdermedt. Homlokán veríték fénylett, és

a szeme csücskéből könnyek peregtek. Aztán váratlanul erős, bár rekedt hangon felkiáltott:

—A pokolból jövök! Bombákat láttam, elborították az eget, halálsikolyokat hallottam . . . Moszkva lángban állt, London elhamvadt, Párizs egyetlen vértócsa volt, New York a tengerbe zuhant . . . A világ tele volt gyásszal és gyűlölettel és rettegéssel; sehol remény, dal, kacagás! Mentsetek meg, gyerekeim! Mentsétek meg a világot!

Gyorsan visszatolták a szobába, ágyába emelték és betakarták. Jean tartotta, míg az orvos morfium-injekciót adott neki. Teste elernyedt, szeme kitágult, és végigpillantott az ágya köré gyülekezett arcokon. Suttogva megkérdezte:

— Igaz, amit láttam . . . Igaz?

— Lehetséges, apám. — felelte Douglass. — De ne gyötörd magad.

— Megtörténhetik — mondta Revels is. — Bizony, megtörténhetik.

De Jean, aki karját vánkosul Mansart feje alá tette, azt mondta:

— Soha!

Mansart elaludt. Egy óra hosszat aludt, s közben megérkezett a püspök, és egy távirat is jött Adelberttől. Nagy csend támadt, és az orvos, aki Mansart pulzusát tapogatta, így szólt:

— Közeledik a vég.

Mansart kinyitotta a szemét.

— Lidércálom volt — suttogta. — Most már tudom. Távoli útról jöttem meg. Láttam Kína millióit, amint kezükben hordják földjük göröngyeit, hogy gátat emeljenek a folyóknak, amelyek termőföldjüket ősidők óta elnyelik. Láttam Moszkva aranyos kupoláit, amint beragyogják az orosz nép millióit, akik tegnap még írástudatlanok voltak, ma pedig könyveket olvasnak, és megtanulják a világ bölcsességét. Hallottam a madarak dalát Koreában, Vietnamban, Indonéziában és a Malájföldön. Láttam Indiát és Pakisztánt megbékélve, egyesülve és szabadon. Párizsban Ho Si Minh békességet hirdetett, New Yorkban pedig . . .

Elhallgatott, és kimerülten Jean karjába roskadt. A nagy csendben Sojourner elővette tokjából a hegedűjét. Felemelte vonóját,

és a húrokon előbb tüzes tiltakozás disszonáns hangjai szólaltak meg, majd ájultan aláhulltak, és szívfájdítóan tiszta, lágy melódiába olvadtak. Mintha a csillagok viharozása holdsugarakba ütközött volna, hogy aztán belehulljon a nap tüzébe.

A püspök előlépett, és összekulcsolta a kezét. Hangja akadozva tört át a hegedű dalán:

„Az Úr az én pásztorom; nem szűkölködöm, füves legelőkön nyugtat engem, és csendes vizekhez terelget engem. Még ha a Halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól... Jóságod és kegyelmed követnek engem."

Jean gyöngéden lezárta az élettelen szemeket.

Így halt meg Manuel Mansart életének hetvennyolcadik és az amerikai négerek felszabadításának kilencvenegyedik évében.

Testét bíbor rózsák borították; kevés király pihent ilyen szemfödő alatt.

JEGYZETEK*

[1] *Tillmann*, Benjamin Ryan (1847—1918) — a 90-es években dél-karolinai kormányzó, majd az USA szenátora.

Blease, Coleman Livingstone (1868—1942) — dél-karolinai képviselő, szenátor, 1911-től 1915-ig kormányzó, majd az USA szenátora.

[2] Azincourt-nál 1415-ben ütköztek meg az angolok a franciákkal a 100 éves háború során.

A Flodden Fielden az angolok és skótok csatáztak 1513-ban.

Oudenarde-ban 1708-ban győztek az angolok a spanyol örökösödési háború során.

Flandria, a mai Belgium számos csata színtere volt a 100 éves háború idején.

[3] *Pitt*, William (az ifjabb) (1753—1806) — angol államférfi, az Anglia világhatalmát megteremtő gyarmatpolitika egyik képviselője.

Wilberforce, William (1759—1833) — angol politikus, a rabszolga-kereskedelem elleni mozgalom egyik vezetője.

[4] *Babeuf*, François Noël (1760—1797) — francia forradalmár és utópista szocialista, a forradalom legradikálisabb szárnyának képviselője. A burzsoá ellenforradalom után összeesküvést szervezett, ezért kivégezték.

[5] *Dessalines*, Jean-Jacques — haiti néger vezér, akinek vezetésével Haiti népe elkergette Napóleon katonáit, és kikiáltotta a köztársaságot. 1804-ben császárrá koronáztatta magát.

Christophe, Henri — 1811 és 1820 között mint király uralkodott a függetlenné vált Haitiban.

[6] *Louis*, Joe — tüneményes pályafutású néger profi-bokszoló, aki sorra valamennyi súlycsoportban világbajnok lett, és címét több mint egy évtizeden

---

* A harmadik kötet jegyzetei csak azokat a neveket és fogalmakat foglalják magukban, amelyek nem szerepelnek az első, illetve a második kötet jegyzetei között.

át megtartotta. Egyetlen vereségét a német Max Schmelingtől szenvedte el 1936-ban.

[7] *Inturiszt* — szovjet idegenforgalmi hivatal, amely a 30-as évektől kezdve szervezett turista-utazásokat a Szovjetunióba.

[8] *Gordon*, Charles George (1833—1885) — angol katonatiszt, aki kalandos pályafutása során előbb a kínai reakció zsoldjába szegődött, majd egy sereg más gyarmati országban vállalkozott a nép ellenállásának letörésére.

[9] *Stilwell*, Joseph Warren (1883—1946) — amerikai tábornok, a második világháborúban a távol-keleti szárazföldi hadszíntereken harcoló amerikai csapatok parancsnoka.

[10] *Pétion*, Alexandre Sabés (1770—1818) — haiti katona, a függetlenségért harcoló Toussaint, majd Dessalines és Christophe fegyvertársa.

[11] *FBI (Federal Bureau of Investigation)* — Szövetségi Nyomozó Iroda — az Amerikai Egyesült Államok kémelhárító szerve.

[12] Daniel Shays, a függetlenségi háború veteránja vezetésével 1786-ban farmerlázadás tört ki; a felkelők az adósságok eltörlését és földosztást követeltek. A felkelést leverték.

[13] Így nevezik az egydolláros egyházi fejadót.

[14] 325-ben, az első niceai zsinaton megfogalmazott határozat, amely első szaváról (*credo* — hiszek) kapta a nevét.

[15] *Bullitt*, William Christian (1891—) — amerikai diplomata, 1934-ben az USA kormánya őt nevezte ki első nagykövetévé a Szovjetunióba. A fasiszta hatalmakkal rokonszenvező szovjetellenes nyugati politika képviselője.

[16] Ti. Sherlock Holmes, Conan Doyle híres regényalakja.

[17] *Wallace*, Henry Agard (1888—) — amerikai politikus, 1941-től 1944-ig (Roosevelt elnökségének utolsó ciklusában) alelnök. 1948-ban megalapította az USA harmadik pártjaként a Haladó Pártot, amely a baloldali erők támogatását élvezte. A koreai háború kezdetén azonban cserbenhagyta saját pártját, amiért az nem támogatta a kormány háborús politikáját.

[18] *Eden*, Robert Anthony (1897—) — 1935 óta többször volt Anglia külügyminisztere, egy ízben pedig miniszterelnöke.

Bidault, Georges (1899—) — a háború utáni Franciaország külügyminisztere és az MRP nevű jobboldali katolikus párt vezére; legutóbb az OAS terrorszervezet egyik fővezére.

[19] Helyiség Washington közelében; itt találkoztak 1944 őszén a nagyhatalmak képviselői, és kidolgozták az ENSZ megalakítására és működésére vonatkozó javaslatokat.

[20] *Attlee*, Clement Richard (1883—) — 1935-től 1955-ig az angol Labour Party vezére, 1945-től 1951-ig miniszterelnök.

[21] Fultoni beszédében, 1946 márciusában, amely a szovjetellenes hidegháborús politika harci riadója volt.

[22] *Dewey*, Thomas Edmund (1902—) — amerikai politikus, akit 1948-ban a Republikánus Párt elnöknek jelölt, de alulmaradt Trumannel szemben.

[23] Az USA hadügyminisztériumának épülete Washingtonban, amely ötszögletű alaprajzáról kapta nevét.

[24] *Spellman*, Francis Joseph (1889—) amerikai róm. kat. bíboros; mint közéleti ember közismerten reakciós szerepet tölt be.

[25] *Budenz*, Louis Francis (1891—) — tanár és könyvkiadó. Előbb az AFL, majd az Egyesült Államok Kommunista Pártjának funkcionáriusa, aki 1945-ben renegát lett, és a katolikus egyház érdekében tevékenykedett, közben pedig besúgóként részt vett a kormány kommunistaellenes hajszájában.

[26] *Spengler*, Oswald (1888—1936) — reakciós német filozófus, a porosz faji felsőbbrendűség hirdetője, a fasiszta ideológia egyik forrása.

[27] A világ legmagasabb felhőkarcolója New Yorkban. Magassága 415 méter; 102 emelete van.

[28] A világ leghosszabb függőhídja, hosszúsága majdnem két kilométer. 1937-ben épült; a San Franciscó-i tengeröblöt íveli át.

[29] A Rockefeller Center New York legnagyobb magántulajdonban levő üzleti és szórakozó negyede; 15 felhőkarcolóból áll.

[30] *Reilly*, Sidney George kapitány az angol titkosszolgálat híres ügynöke volt, akit a kémek fejedelmének neveztek. Több ízben küldték a Szovjetunióba kémfeladatokkal megbízva.

TARTALOM

1. Az amerikai négerek világa 5
2. Anglia színesei 23
3. Európa színesei 39
4. Ázsia színesei 67
5. Színesek Nyugat-Indiában 77
6. Az értekezlet 90
7. A Dél dolgozói 105
8. A szabad Észak 116
9. A vándorprédikátor 148
10. Wilson püspök 167
11. Újra világháború 185
12. A fekete Amerika megint harcol .. 211
13. Meghal Roosevelt 228
14. A nemzetek egyesülnek 244
15. Mansartot támadják 266
16. Jean du Bignont elbocsátják 286
17. Adalbert Mansart és Jackie Carmichael 311
18. Vissza Afrikába 330
19. A házasság menedéke 346
20. A halál 368

Jegyzetek 397

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. A fordítást ellenőrizte : Kristó Nagy István. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette : Szabó Mária. A borító és a kötésterv Pap Klára munkája. Műszaki vezető : Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő : Rudas László. A szedést 1963. III. 9-én kezdték meg. Megjelent 1963. VI. 30-án, 8000 példányban. Terjedelme 25¹/₄ A/5) ív

PL — 94 — D — 6365

631237 Athenaeum Nyomda. Felelős vezető : Soproni Béla igazgató